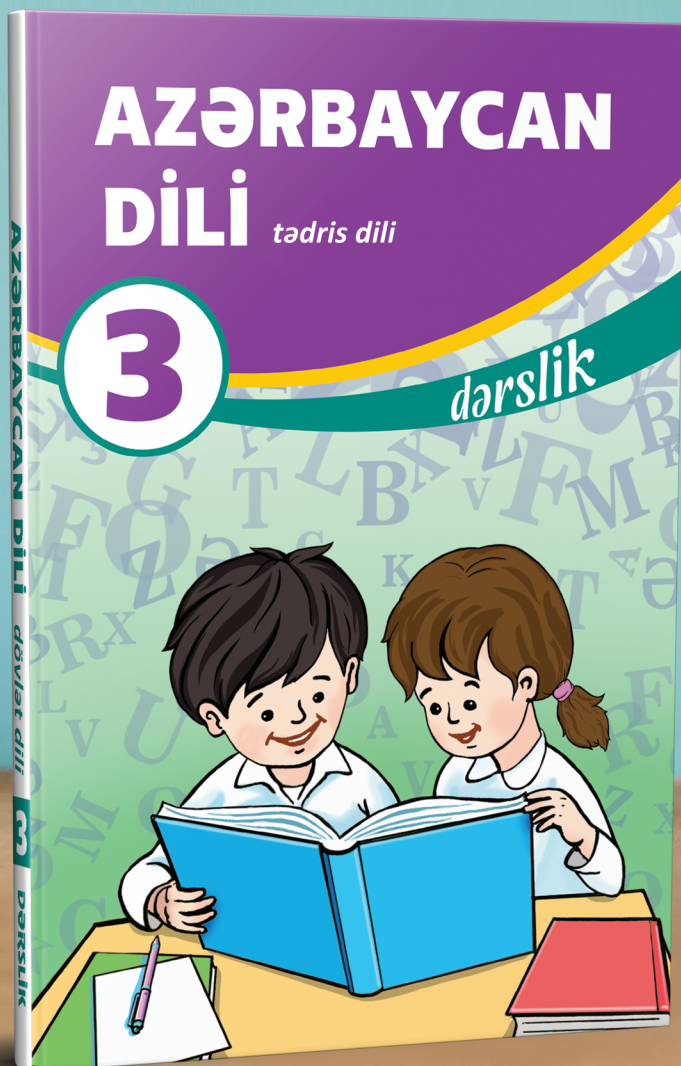

AZƏRBAYCAN DİLİ

tədris dili

3

metodik vəsait

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT HİMNİ

Musiqisi *Üzeyir Hacıbəylinin,*
sözləri *Əhməd Cavadındır.*

Azərbaycan, Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadırız!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hər bə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştəqdir!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

*Rafiq İsmayılov
Gülşən Orucova
Nərminə Qaragözova*

AZƏRBAYCAN DİLİ

3

Ümumtəhsil məktəblərinin
3-cü sinfi üçün Azərbaycan dili
(tədris dili kimi) fənni üzrə metodik vəsait

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi altunkitab2004@gmail.com və derslik@edu.gov.az elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığa görə əvvəlcədən təşəkkür edirik!

Bakı – 2018

İÇİNDƏKİLƏR

GİRİŞ	5-26
1. "Azərbaycan dili" dərslik dəsti	5
1.1. Dərslik	6
1.2. Müəllim üçün metodik vəsait	7
1.3. Əlavə resurslar	7
2. Məzmun standartları	8
2.1. Dinləmə bacarığı üzrə məzmun standartları və təlim məqsədləri	8
2.2. Danışma bacarığı üzrə məzmun standartları və təlim məqsədləri	8
2.3. Oxu bacarığı üzrə məzmun standartları və təlim məqsədləri	9
2.4. Yazı bacarığı üzrə məzmun standartları və təlim məqsədləri	11
2.5. Dil qaydaları üzrə məzmun standartları və təlim məqsədləri	12
3. Qiymətləndirmə	14
3.1. Qiymətləndirmənin məqsədi.....	14
3.2. Qiymətləndirmə materialı	14
3.3. Qiymətləndirmə meyarları	15
3.4. Qiymətləndirmənin prosedur qaydaları	15
3.5. Dinləmə bacarığının qiymətləndirilməsi cədvəli	16
3.6. Danışma bacarığının qiymətləndirilməsi cədvəli	17
3.7. İfadəli oxu bacarığının səviyyələr üzrə qiymətləndirilməsi	18
3.8. Şüurlu oxu bacarığının səviyyələr üzrə qiymətləndirilməsi	18
3.9. Yazı bacarığının qiymətləndirilməsi	18
3.10. Dil qaydaları üzrə qiymətləndirmə	20
3.11. Sosial bacarıqların qiymətləndirilməsi	21
3.12. Özünüqiymətləndirmə	21
3.13. Oxu bacarığı üzrə özünüqiymətləndirmə vərəqi	22
3.14. Şagirdlərin bir-birini qiymətləndirməsi	22
3.15. Danışma bacarığı üzrə bir-birini qiymətləndirmə cədvəli	23
3.16. Nitq bacarıqlarının ümumi qiymətləndirilməsi	23
4. Təlim texnologiyaları	24
5. DƏRSLƏRİN SAATLAR ÜZRƏ BÖLGÜSÜ	27
I bölmə. Ailə və məktəb	28-56
1-ci mövzu. Anaya məktub	29
2-ci mövzu. Məktəbdə bir gün	31
3-cü mövzu. Eşitmək və dinləmək.....	33
4-cü mövzu. Uşaqların nağılı	35
5-ci mövzu. Otuz altı, altı	38
6-cı mövzu. Beş bacının qardaşı.....	43
7-ci mövzu. "Hə", yoxsa "bəli"?	45
8-ci mövzu. İki alma.....	46
9-cu mövzu. Yolda hadisə	48
10-cu mövzu. Tam məxfi	49
11-ci mövzu. Yaşıl karandaş	50
12-ci mövzu. Qələm.....	52
Ümumiləşdirici təkrar	54
Bölmə üzrə qiymətləndirmə.....	54
II bölmə. Mənəvi dəyərlər	57-82
13-cü mövzu. Qənaətcillik	58

14-cü mövzu. Qeybət.....	60
15-ci mövzu. Qartalın təşəkkürü	62
16-cı mövzu. Ağıllı qarışqa	64
17-ci mövzu. Cəmil + Mahir =	65
18-ci mövzu. Atanın oğluna nəsihəti	68
19-cu mövzu. Tənha qu quşu.....	70
20-ci mövzu. Üç oğlan	71
21-ci mövzu. Şar	73
22-ci mövzu. Ballı və Vız-vız.....	74
23-cü mövzu. Yaxşılığa yaxşılıq	76
24-cü mövzu. Nəbi və Tahir	78
25-ci mövzu. Hamıdan qəşəng	79
Ümumiləşdirici təkrar.....	80
Bölmə üzrə qiymətləndirmə.....	80
III bölmə. Sirli dünya	83-105
26-cı mövzu. 26-ci mövzu. Sərçə	84
27-ci mövzu. Ayın itməsi.....	86
28-ci mövzu. İki gül.....	88
29-cu mövzu. Gözlər.....	90
30-cu mövzu. Təker. Təkerin tarixi	91
31-ci mövzu. Ağac	93
32-ci mövzu. Leylək və Bülbül	95
33-cü mövzu. Qarağacın kölgəsi	97
34-cü mövzu. Çox sevirəm.....	99
35-ci mövzu. Qar dənəsi	101
Ümumiləşdirici təkrar.....	103
Bölmə üzrə qiymətləndirmə.....	103
IV bölmə. Sevimli qəhrəmanlarım	106-129
36-cı mövzu. Fitnə.....	107
37-ci mövzu. Şahzadə və dilənçi	109
38-ci mövzu. Göyçək Fatma	111
39-cu mövzu. Alı kişinin qisası	114
40-cı mövzu. Qaraca Çoban	116
41-ci mövzu. Qavroş.....	118
42-ci mövzu. Balaca və Karlson	120
43-cü mövzu. Qazanın ölməyi.....	123
44-cü mövzu. Qaraca qız	125
Ümumiləşdirici təkrar.....	127
Bölmə üzrə qiymətləndirmə.....	127
V bölmə. Tarixi şəxsiyyətlər	130-156
45-ci mövzu. Müdrik rəhbər.....	131
46-cı mövzu. Atatürk niyə ağladı?	132
47-ci mövzu. Şair və hökmdar	133
48-ci mövzu. Onluq say sistemi	135
49-cu mövzu. Rəqəmlərin tarixi	136
50-ci mövzu. Mütəllibdən hədiyyə. Üzeyir Hacıbəyli.....	137
51-ci mövzu. Şah İsmayıl Xətai.....	140
52-ci mövzu. Hacı Zeynalabdin Tağıyev.....	142
53-cü mövzu. Makedoniyalı İsgəndər	143
54-cü mövzu. İstedadlı şagird	145
55-ci mövzu. Azərbaycan	147
56-cı mövzu. Sabirin ilk uşaq şeiri	148

57-ci mövzu. Cütçü	149
58-ci mövzu. Bahalı xalça	151
59-cu mövzu. Cəfər Cabbarlı	153
Ümumiləşdirici təkrar	154
Bölmə üzrə qiymətləndirmə	154
VI bölmə. Bayramlar və tarixi günlər	157-182
60-cı mövzu. 18 Oktyabr – Dövlət Müstəqilliyi Günü	158
61-ci mövzu. Yaşasın hüquqlarımız!	160
62-ci mövzu. Bayram payı	162
63-cü mövzu. İlləxır çərşənbələri	164
64-cü mövzu. Bahar bayramı	165
65-ci mövzu. Dini bayramlarımız	167
66-cı mövzu. Milli Musiqi Günü	169
67-ci mövzu. Ana dili	171
68-ci mövzu. 10 mart – Milli Teatr Günü	173
69-cu mövzu. Qorxulu yanvar gecəsi	175
70-ci mövzu. Azərbaycanda ilk milli qəzet	176
71-ci mövzu. Çərpələng	178
72-ci mövzu. Gülüş Günü	179
Ümumiləşdirici təkrar	180
Bölmə üzrə qiymətləndirmə	180
VII bölmə. Hikmət xəzinəsi	183-205
73-cü mövzu. Kərpickəsən qocanın hekayəti	184
74-cü mövzu. Güc birlikdədir	186
75-ci mövzu. Əkinçi və oğlu	187
76-cı mövzu. Tamahkar ağa ilə çoban	189
77-ci mövzu. Ata sözünün qiyməti	191
78-ci mövzu. Dəniz qorxusu	192
79-cu mövzu. Ata nəsihəti	193
80-ci mövzu. Qarabatdaq və xərçəng	195
81-ci mövzu. Siçan və dəvə	197
82-ci mövzu. Köhnə dərs	198
83-cü mövzu. Tacir və dostu	200
84-cü mövzu. Daha mənə ehtiyac yoxdur	202
Ümumiləşdirici təkrar	203
Bölmə üzrə qiymətləndirmə	203
VIII bölmə. Mədəni irsimiz	206-231
85-ci mövzu. Peşələr necə yaranıb?	207
86-cı mövzu. Ayaqdöymə	209
87-ci mövzu. Qobustan	210
88-ci mövzu. "Yallı" rəqsi	212
89-cu mövzu. Gəncə darvazası	213
90-cı mövzu. Şirvanşahlar sarayı	215
91-ci mövzu. 2500 yaşlı xalça	218
92-ci mövzu. Buta	220
93-cü mövzu. Balaban	221
94-cü mövzu. Qədim kitablar	222
95-ci mövzu. Kitab	224
96-cı mövzu. Hop-hop	226
97-ci mövzu. Xalqın malını xalqa satmazlar	227
Ümumiləşdirici təkrar	229
Bölmə üzrə qiymətləndirmə	229

MƏZMUN KONSEPSİYASI

3-cü sinifdə Azərbaycan dilinin tədrisinin 8 mərhələdə keçilməsi nəzərdə tutulur. Dərslik komplektində bu mərhələlər aşağıdakı bölmələr şəklində təqdim olunmuşdur:

I bölmə. Ailə və məktəb

II bölmə. Mənəvi dəyərlər

III bölmə. Sirli dünya

IV bölmə. Sevimli qəhrəmanlarım

V bölmə. Tarixi şəxsiyyətlər

VI bölmə. Bayramlar və tarixi günlər

VII bölmə. Hikmət xəzinəsi

VIII bölmə. Mədəni irsimiz

Hər bölmə həftədə 10 saat olmaqla orta hesabla 42-43 saat-dərs üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Bölmələrdə təqdim olunan oxu və dinləmə mətnləri, eləcə də danışma və yazı fəaliyyətləri müvafiq bölmənin mövzusu ilə bağlıdır. Oxu və dinləmə mətnlərinə qoyulan qrammatik suallar isə müvafiq bölmədə öyrədilən dil qaydaları ilə uzlaşdırılır. VIII bölmədə dil qaydaları üzrə tapşırıqlar əvvəlki bölmələrdə keçilmiş mövzuların təkrarına və möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Müəllim üçün metodik vəsaitdə hər bir bölmənin əvvəlində müvafiq bölmənin mündəricatı verilir ki, burada mövzuların dərslik komplektindəki yeri, eləcə də həmin mövzuların tədrisi zamanı reallaşdırılan məzmun standartları öz əksini tapmışdır.

Tədris mərhələsinin sonuncu həftəsi istisna olunmaqla hər dərs həftəsində sinifdən xaric oxuya yer verilir.

Hər mərhələnin son iki saati dinləmə, yazı, oxu və dil qaydaları üzrə kiçik summativ qiymətləndirmə (KSQ) üçün nəzərdə tutulmuşdur. KSQ materialları MMV-də verilmişdir. Bu materiallar nümunə xarakteri daşıyır. Müəllimlər bu nümunələr əsasında KSQ üçün öz materiallarını tərtib edə bilərlər.

Dərslərdə müvafiq fənn kurikulumunda təsbit olunmuş məzmun xətlərinin inteqrasiyası özünü büruzə verir. Belə ki, dərslikdəki mətn əsasında qurulan hər bir dərs **anlama** (oxu, dinləmə) → **özünüifadə** (danışma, yazı) sxeminə əsaslanır ki, bu da dörd nitq bacarığını inkişaf etdirmək məqsədi güdür.

DƏRSLİK KOMPLEKTİNİN KOMPONENTLƏRİ

DƏRSLİK (şagird kitabı)

1. Oxu materialları (mətnlər və tapşırıqlar)

Dilin tədrisində mətn əsas tədris və qiymətləndirmə materialı kimi çıxış edir. İstənilən məzmun standartının reallaşdırılması mətn əsasında baş verir.

Dərslkdəki mətnlər üzrə tapşırıqlar müxtəlif rubrikalar altında verilir:

"Sözlük". Mətndə rast gəlinən yeni sözlərin izahı verilir. 2.1. (Lügət ehtiyatının zənginləşdirilməsi) və 2.2. (Oxuyub-anlama) standartlarının reallaşdırılmasına xidmət edir.

"Söz ehtiyatı". Mətndəki müəyyən sözlər və ifadələrlə bağlı tapşırıqlar verilir:

- kontekstdən (sözün işləndiyi cümlədən, mətn parçasından) çıxış edərək yeni söz və ya ifadəni izah etmək;
- çoxmənalı sözün və ya omonimin konkret mətndəki mənasını izah etmək;
- frazeoloji ifadəni kontekstə görə izah etmək.

"Şüurlu oxu". Mətndəki faktoloji materialın dərinədən və təfərrüatı ilə mənimsənilməsinə kömək edir (2.2. Oxuyub-anlama):

- hadisələrin ardıcılığını müəyyən etmək;
- hadisələr arasındakı səbəb-nəticə əlaqəsini müəyyənləşdirmək;
- kim? nə? harada? (hekayə xəritəsi) tipli sualları cavablandırmaq.

"Düşün və cavab ver". Oxuduğu mətndən nəticə çıxarmaq bacarığını inkişaf etdirir (2.2.4. Mətndəki əsas fikri həyatla əlaqələndirir):

- mətnin ideya məzmununu müəyyən etmək;
- mətndəki obrazlara və hadisələrə münasibət bildirmək;
- yarımçıq mətni bədii təxəyyülünə görə davam etdirmək (proqnozlaşdırma).

Bu rubrikadakı tapşırıqlar "Oxuyub-anlama" məzmun standartı ilə yanaşı, şagirdlərin şifahi nitq bacarıqlarını (1.2.1) inkişaf etdirməyə yönəlmişdir.

"Dil qaydaları". Müəyyən dil qaydalarının konkret mətndəki nitq materialı ilə bağlı öyrədilməsi daha səmərəli nəticələr verir. Bu yanaşma kurikulumun da tələblərinə (dil qaydalarını dilçiliyin mücərrəd ehkamları şəklində deyil, nitq bacarıqlarının bir komponenti kimi tədris etmək) cavab verir.

2. Dil qaydaları üzrə nəzəri material və çalışmalar

Dil qaydaları üzrə nəzəri material, ilk növbədə, ədəbi dilin normalarının və zəruri dilçilik terminlərinin mənimsənilməsinə yönəlmişdir. Şagirdlərə bu terminləri öyrətmədən müəllimin onlarla səmərəli ünsiyyət qurması qeyri-mümkündür.

Nəzəri material elmi mətn qismində oxu materialı kimi tədris edilsə, daha effektiv nəticələr əldə oluna bilər və fəndaxili integrasiya üçün zəmin yaranar (2.2. Oxu və 4.1. Dil qaydaları).

3. Nitq bacarıqları üzrə öyrədici dərslər

Əvvəlki siniflərlə müqayisədə 3-cü sinifdə şagirdlər sadə nəzəri materialları dərk etmək iqtidarında olurlar. Məhz bu yaş mərhələsindən başlayaraq şagird hər bir fənnin mahiyyəti və məqsədini dərk etməli, bu fənni nə üçün öyrəndiyini bilməli, nitq bacarıqlarını sistemli şəkildə inkişaf etdirmək üçün müəyyən terminologiyaya malik olmalıdır.

Dərslkdə mavi fonlu çərçivələrdə dinləmə, danışma, oxu bacarıqları ilə bağlı müxtəlif anlayışlar haqqında məlumatlar verilir. Burada verilən şərhlər və terminlər şagirdlər

tərəfindən əzbərlənmək üçün deyil. Onlar, sadəcə, dərs prosesində müəllimlə şagirdin ünsiyyətini asanlaşdırmağa xidmət edir. Məsələn, müəllim hər hansı dinləmə mətnini səsləndirməzdən əvvəl 17-ci səhifədəki "Dinləmə qaydaları"nı şagirdlərə xatırlada, oxutdura bilər və ya hər hansı şəiri təhlil edərkən əmin olmalıdır ki, şagird misra, bənd, qafiyə və s. terminləri bilir.

Nitq bacarıqları üzrə öyrədici dərslər bu məqsədə xidmət edir. Bu dərslərdə:

- dinləmə, danışma, oxu, yazı bacarıqlarının mahiyyəti açıqlanır;
- bu bacarıqların insan üçün həyatda nəyə görə vacib olduğu göstərilir;
- nitq bacarıqlarına yiyələnməyin yolları göstərilir;
- əsas nitq materialı olan mətnin struktur elementləri və komponentləri açıqlanır ki, bu da dərs prosesində müəllimlə şagirdlər arasında ünsiyyəti asanlaşdırır.

MÜƏLLİM ÜÇÜN METODİK VƏSAİT (MMV)

Vəsaitdə bütün dərslər öz əksini tapır. MMV:

1. Hər bir dərs üçün məzmun standartlarından doğan təlim məqsədini müəyyənləşdirir.
2. Dərslərdə verilmiş materiallardan səmərəli istifadə üçün müvafiq təlim strategiyaları təklif edir.

3. Bütün məzmun standartlarını əhatə etmək üçün əlavə materiallar (dinləmə və imla mətnləri, debat, məruzə, müzakirə, inşa mövzuları və s.) təqdim edir.

Dərslərin şərhində aşağıdakı məlumatlar təqdim olunur:

- təlim məqsədi (müvafiq məzmun standartı göstərilməklə);
- mətnin tipi (oxu və dinləmə dərslərinə aiddir);
- fəndaxili inteqrasiya;
- fənlərarası inteqrasiya;
- resurslar;
- dərslər və iş dəftərində verilmiş bəzi materialların şərh;
- müəllim üçün tövsiyələr.

Təlim strategiyaları, forma və üsullar barədə vəsaitin giriş hissəsində məlumat verilir (səh. 24-26). Burada hər bir təlim üsulunun daha çox hansı məzmun standartının reallaşdırılmasına xidmət etdiyi də göstərilir. Ona görə də həmin metod və üsullar konkret dərslər üzrə tövsiyələrdə geniş şərh olunmur (sadəcə, üsulun şərh olunduğu müvafiq səhifəyə istinad edilir).

Müəllimlərin vəsaitdən istifadəsini bir qədər asanlaşdırmaq üçün dərslərin şərhindəki bəzi hissələr rənglərlə fərqləndirilir. Belə ki, bütün mətnlər (imla, ifadə, dinləmə və s.) və əlavə materiallar (test sualları, çalışmalar) göy rəngdə verilir. Dərs prosesində mübahisə doğura biləcək bir sıra məqamlar, nisbətən çətin çalışmaların cavabları, şagirdlərin ehtimal olunan suallarına cavablar və müəllimlərin bilməli olduqları bir sıra məlumatlar qırmızı rəngdə "Müəllimin nəzərinə" başlığı altında verilir. Qırmızı rəngdə verilən şərh və məlumatlar qiymətləndirmə obyektı olmamalıdır.

ƏLAVƏ RESURSLAR

Dəfələrlə qeyd olunduğu kimi, "Fənn üzrə dərslərlik komplektləri təlim prosesində standartlara nail olunması üçün yaradılan minimum resurslardır" (www.kurikulum.az). Məzmun standartlarının tam və effektiv şəkildə reallaşdırılması üçün tədris prosesində imkan olduğu təqdirdə əlavə tədris resurslarından – iş dəftərindən, sinifdən xaric oxu materiallarından, lüğətlərdən və qiymətləndirmə vəsaitlərindən istifadə olunması tövsiyə edilir.

Dərslik müəlliflərinin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri kurikulumda təsbit olunmuş məzmun standartlarının tədris prosesində reallaşdırılması yollarını açıqlamaqdır. Hər dərs bir və ya bir neçə alt-standartın reallaşdırılmasına xidmət edir. Dərslərdə qoyulan təlim məqsədləri – gözlənilən şagird nailiyyətləri məzmun standartlarına doğru aparan addımlardır.

Aşağıdakı təsnifatda hər bir məzmun standartının tədris prosesində hansı yollarla (təlim məqsədləri ilə) açıqlandığı (reallaşdırıldığı) göstərilir.

1. DİNLƏYİB-ANLAMA VƏ DANIŞMA

Şagird:

1.1. Dinlədiyi fikri anladığını nümayiş etdirir.

1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.

Təlim məqsədləri:

- Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji sualları cavablandırır.
- Dinlədiyi mətndəki ziddiyyətli məqamları aşkar edir.
- Dinlədiyi eyni mövzulu müxtəlif mətnləri fərqləndirir.
- Mətni dinləyərkən vacib məqamları qeyd edir.
- Dinlədiyi mətndəki hadisələri təfərrüatı ilə təsvir edir.
- Dinlədiyi mətndəki əsas məlumatları seçib təhlil edir.
- Dinlədiyi mətndəki əsas fikri müəyyən edir.
- Dinlədiyi mətndəki məlumatlardan çıxış edərək məntiqi nəticə çıxarır.

1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.

Təlim məqsədləri:

- Dinlədiyi mətnlə bağlı fikirlərini izah edir.
- Dinlədiyi mətndəki hadisələrin davamını təxmin edir.
- Dinlədikləri ilə bağlı öz həyatından və ətrafda gördüklərindən nümunələr gətirir.
- Dinlədiyi mətndəki faktları həyatda gördükləri ilə müqayisə edərək nəticələr çıxarır.
- Dinlədiyi bədii mətnin ideyasını müəyyən edir və ona münasibət bildirir.
- Dinlədiyi mətndəki qəhrəmanların hərəkətinə münasibət bildirir.

1.2. Şifahi nitq bacarıqlarına malik olduğunu nümayiş etdirir.

1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.

Təlim məqsədləri:

- Başqa fənlərdən aldığı biliklərə əsaslanaraq mövzu ilə bağlı fikir yürüdür.
- Müəyyən fikirlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.
- Verilmiş situasiya ilə bağlı təxəyyülünə uyğun mətn qurub nəql edir.
- Debat zamanı mövqeyini müdafiə etmək üçün argumentlər gətirir.
- Danışarkən fikrini əsaslandırmaq üçün atalar sözlərindən istifadə edir.
- Fikrini əsaslandırmaq üçün gündəlik həyatdan misallar gətirir.
- Dinlədiyi və oxuduğu mətnlərdəki məlumatları birləşdirərək ardıcılıqla nəql edir.
- Şifahi nitq zamanı dinləyicilərin suallarını cavablandırır.
- Topladığı məlumatlara əsaslanaraq mövzu ilə bağlı şifahi təqdimat edir.
- Dinlədiyi və oxuduğu mətnlər arasındakı mövzu yaxınlığını müəyyən edir və məlumatları ümumiləşdirərək təqdim edir.

1.2.2. Eşitdiyi, oxuduğu bədii nümunələri dialoq şəklində təqdim edir.Təlim məqsədləri:

- Dialoji mətnin səhnələşdirilməsi zamanı nitqini obrazın xarakterinə uyğunlaşdırır.
- Dialoji nitqində düzgün müracət formaları seçir və suallara adekvat cavab verir.
- Dialoji mətnə işlənmiş nitq etiketlərini müəyyən edir və nitqində istifadə edir.
- Mətni dialoq şəklində səsləndirərək obrazların xarakterinə uyğun sözlərdən və nitq etiketlərindən istifadə edir.

1.2.3. Ədəbi-bədii nümunələri ifa edərkən müvafiq situasiyaya uyğun jest və mimikalar-dan istifadə edir.Təlim məqsədləri:

- Jest və mimikalardan təbii şəkildə, nitqinin emosionallığını artırmaq üçün istifadə edir.
- Rollu oyun zamanı obrazın xarakterini açmaq üçün jest və mimikalardan istifadə edir.
- Obrazların hiss və həyəcanını ifadə etmək üçün müvafiq səs tonu seçir, jest və mimikalardan istifadə edir.
- Bədii mətni və ya hər hansı hadisəni nəql edərkən obrazın xarakterinə uyğun danışır.
- Lətifə danışarkən komik məqamları qabartmaq məqsədilə uyğun jest və mimikalardan istifadə edir.
- Fikirlərini jest və mimikaların köməyi ilə ifadə edir.

2. OXU*Şagird:***2.1. Qarşılaşdığı yeni sözlərin mənasını başa düşdüyünü nümayiş etdirir.****2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.**Təlim məqsədləri:

- Kontekstdən çıxış edərək hərəkətə xas olan xarakterik əlaməti müəyyən edir.
- Varlığın və ya hadisənin əlamətlərini sadalamaqla sözü izah edir.
- Sözü ifadə etdiyi anlayışın əlamətlərini və aid olduğu məna qrupunu müəyyən edir.
- Verilmiş əlamətlərdən istifadə edərək sözü (anlayışı) müəyyən edir.
- Əşyanın əlamətlərinə uyğun hərəkət bildirən sözü seçir.
- Məntiqə əsaslanaraq rast gəldiyi yeni anlayışı ifadə edən sözü müəyyənləşdirir.
- Mətndəki sözü əlamətlərinə görə uyğun gələn yaxınmənalı sözlə əvəz edir.
- İlk dəfə eşitdiyi sözlərin mənasını müəyyənləşdirərək nitqində tətbiq edir.

2.1.2. Mətndəki çoxmənalı sözləri fərqləndirir.Təlim məqsədləri:

- Çoxmənalı sözün kontekstə uyğun olan mənasını müəyyənləşdirir.
- Çoxmənalı sözü müxtəlif kontekstlərdə işlətməklə məna çalarları arasındakı fərqi aşkar edir.
- Çoxmənalı sözün mətndəki mənasını digər mənalarından fərqləndirir.
- Çoxmənalı sözü kontekstə uyğun başqa sözlə əvəz edir.
- Çoxmənalı sözün elmi mənasını müəyyənləşdirir.
- Çoxmənalı sözün mətndəki mənasını müəyyənləşdirir.

2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.Təlim məqsədləri:

- Frazеoloji ifadələrin mənasını kontekstdən çıxış edərək izah edir.

- Kontekstdən çıxış edərək sözün həqiqi, yoxsa məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.
- Mətndəki frazeoloji ifadələri həqiqi mənalı qarşılığı ilə əvəz edir.
- Məcazi mənalı söz və ifadələrin mənasını kontekstdən çıxış edərək təxmin edir.
- Sözün məcazi mənası ilə ilkin mənası arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirir.
- Mətndəki məcazi mənalı sözü həqiqi mənada işlətməklə cümlə qurur.
- Mürəkkəb sözlərin və frazeoloji birləşmələrin mənasını tərkibindəki sözlərin məcazi mənasını açmaqla izah edir.

2.2. Oxu bacarıqlarına yiyələndiyini nümayiş etdirir.

2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.

Təlim məqsədləri:

- Mətni orfoepik normalara uyğun oxuyur.
- Mətni durğu işarələrinə uyğun intonasiya ilə oxuyur.
- Mətndəki sual və nida cümlələrini uyğun intonasiya ilə oxuyur.
- Mətni oxuyarkən obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirir.
- Mətni oxuyarkən müəllif mətnindən obrazların nitqinə keçid zamanı səs tonunu obrazın xarakterinə uyğun dəyişdirir.
- Nəzm nümunəsini vəznə uyğun ritmlə oxuyur və qafiyəli sözləri vurğulayır.

2.2.2. Bədii və elmi-kütləvi mətnləri fərqləndirir.

Təlim məqsədləri:

- Yaxın mövzularda yazılmış bədii və elmi mətnləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
- Bədii mətndəki elmi məlumatları müəyyənləşdirir.
- Elmi mətndəki əsas məlumatları mənimsəyir və əvvəl bildikləri ilə müqayisə edir.
- Verilmiş faktlara əsaslanaraq elmi-bioqrafik mətn hazırlayır.
- Eyni mövzuda olan elmi və bədii mətnləri fərqləndirir.
- Elmi mətndəki məlumatların təsnifatını yaradır (başlıqlar altında qruplaşdırır).
- Elmi mətndəki əsas məlumatları mənimsəyir və sualları cavablandırır.

2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.

Təlim məqsədləri:

- Mətni bitkin hissələrə ayırır və hər bir hissəni məzmunu uyğun başlıqla adlandırır.
- Mətnin abzaslarına başlıq verir və mətnin geniş planını tutur.
- Mətndəki hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqəsi yaradaraq mətnin planını tərtib edir və epizodların düzgün ardıcılığını müəyyən edir.
- Mətni səhnələşdirmək üçün planını (ssenarisini) tərtib edir.
- Mətndəki hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən edir.
- Mətndən çıxarılmış hissənin yerini müəyyən edir.

2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.

Təlim məqsədləri:

- Mətnin ideyasını həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
- Sualları cavablandırmaqla mətni şüurlu oxuduğunu nümayiş etdirir.
- Oxuduqları ilə bağlı faktoloji sualları cavablandırır.
- Obrazları xarakterizə etməklə mətnin ideyası haqqında fikir yürüdür.
- Mətnin məzmununu əhatə edən açar sözləri seçir.
- Mətndəki sətiraltı informasiyanı müəyyənləşdirir və izah edir.
- Mətndəki əsas fikri təcrübədən keçirməklə düzgünlüyünə əmin olur.
- Bədii əsərin müəyyən hissəsini oxuduqdan sonra baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırır.

- Atalar sözünün mənasını kontekstdən çıxış edərək izah edir.
- Mətnin məzmununa uyğun gəlməyən yad hissəni tapır.
- Bədii mətndəki məlumatlardan elmi nəticələr çıxarır.
- Lətifə janrında yazılmış mətndəki yumoru duyur.
- Oxuduğu mətndəki əsas məlumatları seçir və təhlil edir.
- Mətnin məzmununa uyğun gələn fikirləri (atalar sözlərini) müəyyənləşdirir.

2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.

Təlim məqsədləri:

- Mətnin müvafiq hissələrindən çıxış edərək sualı cavablandırır.
- Hekayənin bir hissəsinə əsasən bütöv mətni təxmin edir.
- Mətnin giriş, əsas və sonluq hissəsini müəyyənləşdirir.
- Mətndəki hadisələri ardıcılıqla nəql edir.
- Mətni plan üzrə nəql edir.
- Özünü əsər qəhrəmanının yerinə qoyaraq əsəri interpretasiya edir.
- Mətnin qısa məzmununu nəql edir.
- Obrazı səciyyələndirmək üçün mətnin müvafiq epizodlarına istinad edir.

3. YAZI

Şagird:

3.1. Yazı bacarıqlarına yiyələndiyini nümayiş etdirir.

3.1.1. Hüsnxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.

Təlim məqsədləri:

- Deyilişi və yazılışı fərqlənən, eləcə də mürəkkəb sözlərin işləndiyi mətnləri üzündən köçürür.
- Tərkibində mürəkkəb sözlər olan mətni üzündən köçürür.
- Deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri orfoqrafik normalara uyğun yazır.
- Mətni təyin olunmuş müddət ərzində hüsnxət normalarına uyğun köçürür.
- Cəm şəkilçisini sözdən asılı olaraq dörd cür (-lar², -dar², -rar², -nar²) tələffüz edir, lakin tələffüzdən asılı olmayaraq bir cür (-lar²) yazır.
- "L" samiti ilə başlanan şəkilçilərin yazılışı və tələffüzü ilə bağlı qaydaları nitqində tətbiq edir.

3.1.2. Sadə redaktə işləri aparmaqla mətni köçürür.

Təlim məqsədləri:

- Mətni köçürərkən yazılışı və deyilişi fərqli olan sözləri düzgün yazır.
- Çətin sözlərin düzgün yazılışını müəyyənləşdirməklə mətni köçürür.
- Yazılışı çətin olan sözlərin düzgün yazılışını müəyyən edir və cümlədə işlədərək yazır.
- Səhv yazılmış sözləri orfoqrafik normalara uyğun yazır.

3.1.3. Verilmiş mətnin planını tutur və məzmununu yazır.

Təlim məqsədləri:

- Dinlədiyi və ya oxuduğu mətnin qısa məzmununu yazır.
- Dinlədiyi mətnin geniş planını tutaraq ifadə yazır.
- Şeiri yazıda nəslrlə ifadə edir.
- Mətndəki cümlələrin düzgün ardıcılığını müəyyənləşdirməklə qısa məzmununu yazır.
- Sxematik illüstrasiyadan istifadə etməklə oxuduğu mətnin qısa məzmununu yazır.

3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.

Təlim məqsədləri:

- Mətni öz təxəyyülünə uyğun davam etdirib nəqli xarakterli inşa yazır.

- Mənəvi dəyərlərlə bağlı fikirlərini yazılı ifadə edir.
- Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək inşa yazır.
- Atalar sözündə və ya aforizimdə ifadə olunmuş kəlamla bağlı öz fikirlərini yazır.
- Oxuduğu mətnin ideyası ilə bağlı inşa yazır.
- Əldə etdiyi məlumatlardan istifadə edərək təlimat xarakterli inşa yazır.
- Oxuduğu mətndən çıxarılmış bir cümləni genişləndirərək mətn qurub yazır.
- Dinlədiyi və ya oxuduğu mətndəki məlumatlardan çıxış edərək obraz haqqında təsviri xarakterli inşa yazır.
- Əldə etdiyi məlumatlar əsasında inşa yazır.
- Şəxsiyyət haqqında təsvir xarakterli inşa yazır.
- Müəyyən mövzu ilə bağlı hekayə qurub yazır.
- Verilmiş mövzu üzrə məqalə hazırlayıb yazır.

3.1.5. Sınıf səviyyəsinə uyğun olaraq müəyyən edilən əməli yazılar (məktub, elan, anket, dəvətnamə) yazır.

Təlim məqsədləri:

- Keçirdiyi gün haqqında təəssüratları ilə bağlı məktub yazır.
- Əsərin qəhrəmanına məktub yazır.
- Verilmiş situasiya ilə bağlı məktub yazır.
- Tədbirlə bağlı elan yazır.
- Tədbirlə bağlı elan və dəvətnamə yazır.
- Sualları cavablandırmaqla anketi doldurur.

4. DİL QAYDALARI

Şagird:

4.1. Zəruri dil qaydalarını mənimsədiyini nümayiş etdirir.

4.1.1. Sait və samit səsləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.

Təlim məqsədləri:

- Səs və hərfi fərqləndirir.
- Sait və samit səslərin fizioloji təbiətini (yaranma mexanizmini) araşdırır.
- Samit səslərin fizioloji təbiətini, saitlərdən fərqi izah edir.
- Saitləri növlərinə görə fərqləndirir.
- Kar və cingiltili samitləri fərqləndirir.
- Tələffüz zamanı sözlərin sonunda cingiltili samitlərin kar qarşılığı ilə əvəz olunması qaydasını nitqində tətbiq edir.
- Səslərin növlərinə görə təsnifatını müəyyən edir.

4.1.2. Sözlərin böyük hərflə yazılışına dair qaydaları (bayramlar və tarixi günlər) məqamına uyğun tətbiq edir.

Təlim məqsədləri:

- Həm ümumi, həm də xüsusi isim kimi işlənən sözləri yerindən asılı olaraq düzgün yazır.
- Xüsusi isimləri və mürəkkəb adları böyük hərflə yazır.
- Coğrafi adları yerindən asılı olmayaraq böyük hərflə yazır.
- Bayram və tarixi gün adlarının yazılış qaydasını yazıda tətbiq edir.
- İmla yazarkən xüsusi isimlərin böyük hərflə yazılış qaydalarına riayət edir.

4.1.3. Rast gəlidiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.

Təlim məqsədləri:

- Mətnə rast gəlidiyi yeni sözlərin mənasını izah edir..
- Tələffüzü və yazılışı fərqlənən sözlərin düzgün yazılışını lüğətin köməyi ilə müəyyən edir.
- Lüğətlərdən təyinatına görə istifadə edir.
- Mətnə rast gəlidiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.
- Qarşılaşdığı yeni sözlərin mənasını kontekstdən çıxış edərək təxmin edir.
- Yazdığı imla mətnini orfoqrafik cəhətdən yoxlamaq üçün lüğətdən istifadə edir.
- Mürəkkəb sözün tərkibini müəyyən edir..
- Mürəkkəb sözləri və onların yazılışını müəyyən edir.
- Mürəkkəb sözlərin defislə, yoxsa bitişik yazıldığını lüğətin köməyi ilə müəyyən edir.

4.1.4. Qrammatik mənalarına görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.

Təlim məqsədləri:

- Sözlərin aid olduğu nitq hissələrini müəyyənləşdirir.
- Əsas nitq hissələrini fərqləndirir və müvafiq terminlərlə adlandırır.
- Əsas nitq hissələrini fərqləndirir və xüsusiyyətlərini izah edir.
- Ad, əlamət, hərəkət bildirən sözləri fərqləndirir.
- Feilləri digər nitq hissələrindən fərqləndirir və xüsusiyyətlərini izah edir.
- Feili şəxsə və zamana görə dəyişir.
- Mürəkkəb sözün hansı nitq hissələrindən yarandığını müəyyən edir.
- Mürəkkəb sözlərin tərkibindəki nitq hissələrini müəyyənləşdirir.

4.1.5. Cümlənin formalaşmasında baş və ikinci dərəcəli üzvlərin rolunu sadə şəkildə izah edir.

Təlim məqsədləri:

- Söz birləşmələrini cümlə üzvü kimi işlədir.
- Cümlə üzvlərini fərqləndirir və müvafiq terminlə adlandırır.
- Cümlənin baş üzvlərini müəyyən edir.
- Cümlənin ikincidərəcəli üzvlərini baş üzvlərdən fərqləndirir.
- Cümlənin baş üzvlərinə ikincidərəcəli üzvlər əlavə edərək cümlələri genişləndirir.
- Söz birləşməsi ilə ifadə olunmuş cümlə üzvlərini müəyyən edir.
- Cümlə üzvlərinin suallarını müəyyən edir.

4.1.6. Cümlədə sözlərin düzgün ardıcılığını müəyyən edir.

Təlim məqsədləri:

- Sözləri düzgün ardıcılıqla yazaraq cümlə qurur.
- Şeiri nəsrə çevirərkən cümlədəki sözlərin düzgün ardıcılığını müəyyən edir.

4.1.7. Məqsəd və intonasianı dəyişməklə verilmiş cümləni müxtəlif məqamlarda işlədir.

Təlim məqsədləri:

- Nəqli, sual, nida, əmr cümlələrini fərqləndirir..
- Cümlənin növündən asılı olaraq düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.
- Cümlədə sual mənasını yaradan sözləri müəyyənləşdirir.

Qiymətləndirmə nəticəyönümlü təhsilin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Müntəzəm qiymətləndirmə olmadan tədrisi səmərəli qurmaq mümkün deyil. Müasir qiymətləndirmə metodikası özündə bir çox problemi birləşdirən mürəkkəb və çoxşaxəli prosesdir. Bu problemləri aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmaq olar:

1. Qiymətləndirmənin məqsədi
2. Qiymətləndirmə materialı
3. Qiymətləndirmə meyarları
4. Qiymətləndirmənin prosedur qaydaları

1. Qiymətləndirmənin məqsədi

Əslinə qalsa, tədris qiymətləndirmədən başlanır. Belə ki, şagirdin ilkin səviyyəsini qiymətləndirmədən, yəni diagnostik qiymətləndirmə aparmadan hər hansı mövzunu öyrətməyə başlamaq düzgün olmazdı. Odur ki ilkin qiymətləndirmənin məqsədi tədrisi şagirdin səviyyəsinə uyğun qurmaqdır. Formativ qiymətləndirmə isə müəllimə imkan verir ki, “əlini daim şagirdin nəbzində saxlasın”. Bu qiymətləndirmə tədris prosesində şagird nailiyyətlərinin monitorinqini aparmaq məqsədi güdür.

Müasir təhsilin əsas məqsədi məzmun standartları ilə ifadə olunan məqsədlərə nail olmaqdır. Hər bir təhsil pilləsinin sonunda keçirilən yekun (summativ) qiymətləndirmə şagirdin bu məqsədə nə dərəcədə nail olduğunu göstərir.

Beləliklə, qiymətləndirmənin üç əsas məqsədi aşağıdakılardır:

- 1) tədrisi şagirdin səviyyəsinə uyğun qurmaq;
- 2) şagirdin irəliləyişlərini izləməklə tədrisi daha səmərəli şəkildə təşkil etmək;
- 3) nəzərdə tutulan təhsil pilləsi üçün standartların nə dərəcədə reallaşdığını yoxlamaq.

2. Qiymətləndirmə materialı

Azərbaycan dili fənnində əsas tədris və qiymətləndirmə materialı kimi mətn və onunla bağlı tapşırıqlar çıxış edir. Mətn özündə bütün nitq vahidlərini (səs, hərf, söz, söz birləşməsi, cümlə) birləşdirdiyindən istənilən standartı reallaşdırmağa imkan verir. Yalnız dil qaydaları ilə bağlı summativ qiymətləndirmə testləri söz və cümlə əsasında ola bilər.

Mətnlə bağlı tapşırıqların bir çox modeli var ki, təqdim olunan dərslik komplektində onlardan geniş istifadə olunur.

1. Uyğunluğu müəyyən et. Mətndən çıxarılmış ifadələr bir sütunda verilir. Qarşı sütunda onların qarşılığı (məsələn, sinonimləri və ya antonimləri) qarışıq şəkildə düzülür. Hər iki sütundakı elementlər arasında uyğunluğu müəyyən etmək tələb olunur.

2. Doğru, yoxsa yanlış. Şagirdlər mətnlə bağlı verilmiş cümlələrdən hansının doğru, hansının yanlış olduğunu müəyyən etməlidirlər.

3. Dördündən biri fərqlidir. Verilmiş dörd vahiddən (sözdən, ifadədən) üçü məntiqi qanunauyğunluqla bağlıdır, biri isə bu qanunauyğunluğa tabe deyil.

4. Ardıcılığı davam etdir. Verilmiş vahidlər arasında müəyyən qanunauyğunluq var. Cavab variantlarından yalnız biri bu qanunauyğunluğa tabedir.

5. Boşluğu doldur. Mətnə müəyyən sözlərin (cümlələrin) yeri boş buraxılır. Uyğun gələn vahidləri yerinə qoymaq tələb olunur.

6. Ardıcılığı bərpa et. Mətnin abzasları (və ya abzasın cümlələri) qeyri-ardıcıl şəkildə verilir. Ardıcılığı bərpa etmək tələb olunur.

Bu cür modellər və onların variantları onlardır. Bu modellərdən istifadə etməklə müəllimlər özləri də müəyyən mətnlər əsasında şagirdlərin nitq bacarıqlarını inkişaf etdirə və onları qiymətləndirə bilərlər.

Dərslik komplektində 200-dən çox mətndən istifadə olunmuşdur. Mətnlərin seçimi zamanı aşağıdakı meyarlar əsas götürülmüşdür:

- uşaqların yaş səviyyəsinə və maraq dairəsinə uyğunluq;
- Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının klassik nümunələri ilə ilkin tanışlıq.

Konkret dərslər üçün mətnlərin seçimi isə həmin dərsin məqsədindən, yəni hansı məzmun standart(lar)ının reallaşdırılmasından asılı olur.

3. Qiymətləndirmə meyarları

Azərbaycan dili üzrə qiymətləndirmə hər bir məzmun xətti üzrə ayrıca aparılmalı, daha sonra orta qiymət çıxarılmalı və beləliklə, şagirdin səviyyəsi müəyyən olunmalıdır. Belə bir qiymətləndirmə şagirdin yalnız Azərbaycan dili üzrə deyil, ümumiyyətlə, təhsilindəki uğur və geriləmələrin səbəbini aydınlaşdırmağa və müvafiq ölçülər götürməyə imkan verir. Belə ki, istənilən dərstdə şagird oxuyur, dinləyir, yazır, danışır. Əgər şagirdin oxu və ya dinləmə bacarığı zəifdirsə, deməli, onun anlama (qavrama, mənimsəmə) qabiliyyəti zəifdir. Əgər yazı və ya danışma qabiliyyəti güclüdirsə, deməli, onun özünüifadə qabiliyyəti güclüdür. Beləliklə, nitq bacarıqlarını qiymətləndirməklə biz şagirdin aşağıdakı qabiliyyətlərini aşkar etmiş oluruq:

<i>Nitq bacarığı</i>	<i>Qabiliyyət</i>
Oxu	yazılı informasiyanı qavrama
Dinləmə	şifahi informasiyanı qavrama
Yazı	yazmaqla özünüifadə
Danışma	şifahi özünüifadə

Hər bir nitq bacarığının qiymətləndirilməsi üçün meyarlar müvafiq məzmun standartlarından və onunla bağlı olan təlim məqsədlərindən doğur. Bu meyarlar vəsaitin giriş hissəsində təqdim olunan müxtəlif qiymətləndirmə cədvəllərində öz əksini tapır.

4. Qiymətləndirmənin prosedur qaydaları

Qiymətləndirmənin prosedur qaydaları Təhsil Nazirliyinin direktiv sənədləri və təhsil qurumlarının bu sənədlərə uyğun qərarları ilə müəyyən olunur. Dərslik müəllifləri Azərbaycan dili fənni üzrə qiymətləndirmənin bəzi konseptual məsələləri ilə bağlı fikirlərini açıqlamaqla kifayətlənirlər (sözsüz ki, bu fikirlər tövsiyə xarakterlidir):

1. **Qiymətləndirmə yaddaşa əsaslanmamalıdır. İlboyu oxunmuş və ya dinlənilmiş mətnlərdəki informasiya summativ qiymətləndirmə obyektı olmamalıdır.** Oxu və dinləmə üzrə kiçik və böyük summativ qiymətləndirmələr yeni mətn əsasında qoyulmuş sual və tapşırıqlar üzrə aparılmalıdır. Qiymətləndirmə obyektı kimi **mətni qavrama bacarığı** əsas götürülməlidir.

2. Yazı üzrə qiymətləndirmə materialı dinləmə mətni ola bilər. Başqa sözlə, ifadə yazı qiymətləndirmə forması kimi daha məqsəduyğundur, çünki yazı bacarıqlarının daha geniş spektrini əhatə edir (hüsnxət, orfoqrafiya, fikrini ifadə etmək və s.). Bununla belə, yazı üzrə kiçik summativ qiymətləndirmə üçün yoxlama imla və ya inşa formasını da seçmək olar.

3. Danışma üzrə qiymətləndirmə tədris prosesində müşahidə yolu ilə aparılır. Bu zaman danışma bacarığı üzrə summativ qiymətləndirmə formativ qiymətləndirmələrin nəticəsi əsasında aparılır.

4. Dil qaydaları üzrə kiçik summativ qiymətləndirmə əlahiddə testlər əsasında aparılır, çünki müvafiq mərhələdə qazanılmış dil qaydaları üzrə bacarıqları yoxlamaq üçün uğurlu mətn tapmaq çox çətindir.

Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinin prosedur qaydaları Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin təsdiq etdiyi "Ümumtəhsil məktəblərində məktəbdaxili qiymətləndirmənin aparılması qaydaları" adlı sənədlə tənzimlənir. Bu sənəddə kiçik və böyük summativ qiymətləndirmə üçün dəqiq düsturlar göstərilmişdir.

Formativ qiymətləndirmənin nəticələri jurnalda qeyd olunmadığından müəllimlər şagird nailiyyətlərinin gündəlik monitorinqi üçün müxtəlif qiymətləndirmə cədvəllərindən istifadə etməlidirlər. Aşağıda verilən qiymətləndirmə cədvəlləri, ilk növbədə, formativ qiymətləndirmə üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu cədvəllər nümunə xarakteri daşıyır. Hər bir müəllim qiymətləndirmənin meyarlarından və mövcud prosedur qaydalarından çıxış edərək öz qiymətləndirmə cədvəllərini yarada bilər.

DİNLƏMƏ BACARIĞININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ CƏDVƏLİ (NÜMUNƏ)

Dinləmə bacarığının qiymətləndirilməsi həm müşahidə, həm də dinləmə mətni üzrə sual və tapşırıqlar əsasında aparılır.

Şagirdin hər dəfə müəyyən bacarığı nümayiş etdirməsi müvafiq xanada + işarəsi ilə qeyd olunur. Qeydlərin sayına görə hər meyar üzrə qiymət müəyyən edilir. Mərhələnin sonunda qiymətlər cəmlənir və meyarların sayına bölünür.

- 4 qeyd – 5 bal – həmişə əməl edir;
- 3 qeyd – 4 bal – tez-tez əməl edir;
- 2 qeyd – 3 bal – bəzən əməl edir;
- 1 qeyd – 2 bal – nadir hallarda əməl edir;
- 0 qeyd – 1 bal – heç əməl etmir.

Şagirdin adı, soyadı _____

No	Meyarlar	Qeydlər				Qiymət
1	Dinlədiyi mövzuya dair suallar verir.	+	+			3
2	Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji suallara cavab verir.	+	+	+		4
3	Debat zamanı opponentinin sözünü kəsmir.	+				2
4	Debat zamanı opponentini dinləyir və əks-argumentlər hazırlayır.					1
5	Müzakirə zamanı səhv hesab etdiyi fikrə qarşı tolerantlıq (düzümlülük) nümayiş etdirir.	+				2
6	Dinlədiklərinə qarşı etika çərçivəsində reaksiya verir.	+				2
7	Dinlədiyi məndəki hadisələrin ardıcılığını müəyyən edir.	+	+	+	+	5
8	Dinlədiyi bədii mətnin ideya məzmununu müəyyən edir.	+	+			3
9	Dinlədiklərində ilk dəfə eşitdiyi sözlərin mənasını təxmin edir.	+				2
10	Mənasını bilmədiyi sözləri qeyd edir və aydınlaşdırmağa çalışır.	+	+			3
11	Dinlədiyi mətnin necə davam edəcəyini təxmin edir.	+	+	+		4
12	Dinlədikləri ilə bağlı öz həyatından və ətrafda gördüklərindən nümunələr gətirir.	+	+			3
Orta qiymət						3

DANIŞMA BACARIĞININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ CƏDVƏLİ (NÜMUNƏ)

Danışma bacarığının qiymətləndirilməsi müşahidə əsasında aparılır.

Şagirdin hər dəfə müəyyən bacarığı nümayiş etdirməsi müvafiq xanada + işarəsi ilə qeyd olunur. Qeydlərin sayına görə hər meyar üzrə qiymət müəyyən edilir. Mərhələnin sonunda qiymətlər cəmlənir və meyarların sayına bölünür.

4 qeyd – 5 bal – həmişə əməl edir;

3 qeyd – 4 bal – tez-tez əməl edir;

2 qeyd – 3 bal – bəzən əməl edir;

1 qeyd – 2 bal – nadir hallarda əməl edir;

0 qeyd – 1 bal – heç əməl etmir.

Şagirdin adı, soyadı _____

No	Meyarlar					
1	Aydın səsle, axıcı və səlis danışır.	+	+	+	+	5
2	Sözləri orfoepik normalara uyğun tələffüz edir.	+	+			3
3	Cümlələri düzgün və anlaşıqlı qurur.	+	+	+		4
4	Danışarkən mövzudan kənara çıxmır.	+	+	+	+	5
5	Müəyyən fikirlə bağlı öz mövqeyini əsaslandırır.	+	+	+		4
6	Verilmiş qrafik informasiyanı mətnə çevirib danışır.	+	+			3
7	Danışarkən özünü sərbəst hiss edir.	+	+	+	+	5
8	Nəzərlərini dinləyicilərdən qaçırmır.	+	+	+	+	5
9	Nitq etiketlərindən yerli-yerində istifadə edir.	+	+	+		4
10	Danışarkən dinləyicilərə suallarla müraciət edir.	+	+			3
11	Razılaşmadığı fikirlərə çəkinmədən etiraz edir.	+	+	+		4
12	Danışığında gündəlik həyatdan misallar gətirir.	+	+			3
13	Fikrini əsaslandırmaq üçün atalar sözlərindən istifadə edir.					1
14	Məsəlləri yerli-yerində işlədir.	+	+			3
15	Nitqində frazeoloji ifadələrdən istifadə edir.	+	+	+		4
16	Nitqini aforistik şəkildə ümumiləşdirə bilir.	+				2
17	Öyrəndiyi yeni sözlərdən yerində istifadə edir.	+	+	+		4
18	Hadisəni nəql edərkən obrazın xarakterinə uyğun danışır.	+	+	+	+	5
19	Danışiq zamanı yersiz hərəkətlərə yol vermir.	+	+	+	+	5
20	Təkrar olunan yersiz sözlərdən istifadə etmir.	+	+	+	+	5
21	Grup halında çalışmalar zamanı fikirlərini başqaları ilə bölüşür.	+	+	+	+	5
22	Nitqinin emosionallığını artırmaq üçün jest və mimikalardan istifadə edir.	+	+	+		4
Orta qiymət						4

Müəllimlər yuxarıda verilmiş cədvəl nümunələrindən istifadə edərək digər nitq bacarıqları üzrə də formativ qiymətləndirmə cədvəlləri hazırlaya bilərlər. Lakin bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, təlim məqsədlərindən doğan meyarlar heç də eyni səviyyəli deyil. Odur ki müəllimlər təcrübə və intuisiyadan çıxış edərək meyarları səviyyələr üzrə bölməyi bacarmalıdırlar. Beləliklə, bəzən yalnız bir meyarla görə şagirdin müəyyən nitq bacarığı üzrə səviyyəsini müəyyən etmək olar. Bu, gündəlik monitoring zamanı şagirdlərin operativ qiymətləndirilməsini həyata keçirməyə imkan verir.

Aşağıda oxu bacarığının səviyyələr üzrə qiymətləndirilməsi üçün cədvəl nümunələri verilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, **ifadəli və şüurlu oxu** bacarıqlarının qiymətləndirilməsi müxtəlif meyarlar və üsullarla həyata keçirilir. İfadəli oxu müşahidə, şüurlu oxu mətnə qoyulmuş sual və tapşırıqlar əsasında qiymətləndirilir.

Şüurlu oxunun qiymətləndirilməsi zamanı aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

1. Mətnin çətinlik dərəcəsi
2. Mətnin həcmi
3. Mətnə qoyulan sual və tapşırıqların çətinlik dərəcəsi
4. Qiymətləndirmə üçün ayrılmış müddət

Şüurlu oxunun mətn əsasında qiymətləndirilməsi iki cür aparıla bilər:

1) yaddaşa əsasən (əvvəlcə mətn vərəqi verilir, şagirdlər mətni oxuduqdan sonra vərəqlər yığışdırılır və test vərəqləri paylanır);

2) vizual mətn əsasında (iş vərəqində mətn və test sualları bir yerdə verilir).

İFADƏLİ OXU bacarığının səviyyələr üzrə qiymətləndirilməsi	
Səviyyələr	Bacarıqlar
I səviyyə	Aydın səsle, axıcı və səlis oxuyur.
II səviyyə	Müəllif nitqindən obrazların nitqinə keçərkən səs tonunu dəyişir.
III səviyyə	Hər bir obrazın nitqini onun xarakterinə uyğun səsləndirir.
IV səviyyə	Obrazların hiss və həyəcanını ifadə etmək üçün müvafiq jest və mimikalardan istifadə edir.

ŞÜURLU OXU bacarığının səviyyələr üzrə qiymətləndirilməsi	
Səviyyələr	Bacarıqlar
I səviyyə	Oxuduğu mətn üzrə faktoloji suallara cavab verir.
II səviyyə	Mətndəki hadisələr arasındakı səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən edir.
III səviyyə	Əsərin ideya məzmununu atalar sözü ilə ifadə edir.
IV səviyyə	Əsəri bədii təxəyyülünə uyğun davam etdirir.

Meyarları səviyyələr üzrə bölüb bu cür holistik qiymətləndirmə cədvəlləri hazırladıqdan sonra bütün nitq bacarıqları üzrə analitik qiymətləndirmə cədvəli də tərtib etmək olar.

YAZI BACARIĞININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Yazı üzrə alt-standartları və onlardan irəli gələn təlim məqsədlərini də səviyyələrə bölmək lazım gəlir:

- I səviyyə – yazıda hüsnxət normalarına riayət etmək;
- II səviyyə – orfoqrafik normalara uyğun yazmaq;
- III səviyyə – bildiklərini yazıda ifadə etmək;
- IV səviyyə – hiss və düşüncələrini yazıda ifadə etmək.

Lakin yazı bacarığının özünəməxsusluğu ondadır ki, burada “səviyyə” sözü bir qədər başqa anlamdadır. Şagirdin 4-cü səviyyəyə yetişməsi heç də onun 1-ci və ya 2-ci səviyyəyə nail olmasının göstəricisi deyil. Başqa sözlə, gözəl və maraqlı inşa yazan şagirdin xətti və orfoqrafiyası qüsurlu ola bilər. Deməli, yazı bacarığı üzrə yuxarıda qeyd etdiyimiz səviyyələr şaquli deyil, üfüqi səviyyələrdir, yeni avtonom bacarıqlardır. Odur ki bu yazı bacarıqlarının hər biri üzrə şaquli səviyyələri müəyyən etmək lazımdır. Digər tərəfdən IV səviyyəni yoxlamaq üçün istifadə olunan esse üsulu bütün səviyyələri yoxlamaq imkanı verir.

Dərslik komplektində yazı bacarıqları müxtəlif üsullarla inkişaf etdirilir və qiymətləndirilir. Komplektdə hüsnxət normalarına riayət etməklə bağlı tapşırıqlar, əsasən, iş dəftərində təqdim olunmuşdur, çünki bu bacarığın inkişaf etdirilməsi nümunə mətnlər əsasında mümkündür. Bundan əlavə, həmin bacarıq “üzündən köçürmə” və “imla” fəaliyyət xətləri daxilində əlavə qiymətləndirmə meyarı kimi çıxış edir.

ÜZÜNDƏN KÖÇÜRMƏ

Üzündən köçürmə fəaliyyətinin əsas məqsədi şagirdlərdə praktik orfoqrafiya vərdişlərini və hüsnxət normalarına uyğun sürətli yazını inkişaf etdirməkdir. Üzündən köçürmə mətnləri daha çox formativ qiymətləndirmə materialı kimi çıxış edir.

Etiraf etmək lazımdır ki, təfəkkürlü və yaradıcı şagird üçün mətni üzündən köçürmək cansıxıcı və darıxdırıcı bir fəaliyyət kimi görünə bilər. Lakin bu məzmun standartı şüurlu oxu məzmun standartı ilə (2.2.1) integrasiya olunsa, nitq bacarıqlarının inkişafında daha yüksək nəticələr əldə etmək olar. Məhz buna görə də iş dəftərində üzündən köçürmə üçün nəzərdə tutulmuş mətnlər hər hansı əlavə tapşırıqla müşayiət olunur. Bu tapşırıqların məqsədi köçürülən mətni oxuyub anlamaqdan ibarətdir. Beləliklə, üzündən köçürmə məqsəd kimi deyil, oxuyub anladığını nümayiş etdirmək üçün vasitə kimi çıxış edir. Belə olduqda yaradıcı şagirdlər də bu tapşırığı daha həvəslə yerinə yetirirlər.

“Üzündən köçürmə” mətnlərini müşayiət edən tapşırıq modelləri:

- Mətnin abzasları qeyri-ardıcıl şəkildə verilir. Tapşırıq: Mətni düzgün ardıcılıqla köçür.
- Mətn abzaslara bölünmədən verilir. Tapşırıq: Mətni abzaslara böl və köçür.
- Mətnə artıq (yad) cümlə verilir. Tapşırıq: Yad cümləni çıxarmaqla mətni köçür.
- Mətnə bir (və ya bir neçə) söz (cümlə) çıxarılır və ayrıca çərçivədə verilir. Tapşırıq:

Verilmiş cümləni mətnə yerinə qoymaqla mətni köçür.

Bu tapşırıqları bir az da mürəkkəbləşdirib “Üzündən köçürmə” standartını 3.1.4 (Təsviri və ya nəqli xarakterli inşalar yazır) standartı ilə integrasiya etmək olar:

- Mətnin sonluğu verilmir. Tapşırıq: Mətni köçür və öz təxəyyülünə uyğun sonluqla tamamla.

İMLA YAZILAR

İmlalar öyrədici və yoxlama xarakterli ola bilər. Formativ qiymətləndirmə zamanı imladan geniş istifadə etmək olar. Bu zaman yazı, oxu və dil qaydaları üzrə məzmun standartlarının integrasiyası məqsədəuyğundur.

Sadə (orfoqrafik) imla. İmlanın ən bəsit və yazı texnikası zəif olan şagirdlər üçün nəzərdə tutulmuş növüdür. Mətn səsləndirilərkən deyilişi və yazılışı fərqlənən sözlər əvvəlcə orfoepik, sonra isə orfoqrafik normalara uyğun tələffüz olunur. Durğu işarələrinin yeri bildirilir. Bu imla növünün məqsədi şüurda səsle hərfi eyniləşdirmək, hüsnxət normalarına uyğun yazmaq bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir.

Xəbərdarlıqlı imla. Müəllim əvvəlcədən imla mətninin yazılışında ehtimal olunan orfoqrafik səhvləri açıqlayır. Orfoqram (məəyyən sözlərdə fərqli tələffüz olunan hərflər) aydın, ucadan tələffüz olunur, hecalarla, xüsusi vurğu altında deyilir. Bundan sonra imla orfoepik qaydalara uyğun səsləndirilir və şagirdlər tərəfindən yazılır.

Vizual (görüntülü) imla. Xarakterinə görə “Üzündən köçürmə” yazı fəaliyyətinə yaxındır. Əvvəl deyilişi və yazılışı fərqlənən sözlər lövhədə yazılır, orfoqram izah olunur. Sonra üstü örtülərək müəllimin orfoepik qaydalara uyğun diktəsi ilə mətn yazılır.

İzahlı imla. İmladan əvvəl ehtimal olunan səhvlərlə bağlı müvafiq orfoqrafik və qrammatik qaydalar təkrarlanır. Mətn əvvəl bütöv, sonra cümlə-cümlə oxunur. İmla yazıldıqdan sonra izah olunmuş qaydaların tətbiqi yoxlanılır və şagirdlərə “Bu söz necə tələffüz olunur? Bəs niyə belə yazdın? Burada hansı qayda özünü göstərir?” deyərək suallar verilir.

Lüğət üzrə imla (özünüqiymətləndirmə). Mətn orfoepik qaydalara uyğun səsləndirilir. Sonra şagirdlərə vaxt verilir ki, düzgün yazılışında şübhələndikləri sözləri orfoqrafiya lüğəti ilə tutuşdursunlar və səhvlərini düzəlsinlər.

Cümlələrlə imla (bir-birini qiymətləndirmə). İmla yazıldıqdan sonra yanaşı oturan şagirdlər bir-birinin yazısını oxuyur və səhvləri qeyd edirlər.

Yaradıcı imla. Bu imlalar mətn üzərində çalışmalarla müşayiət olunur. Məsələn, müəllim mətndəki cümlələrin ardıcılığını pozmaqla diktə edir. Şagirdlər imlanı yazdıqdan sonra mətni ardıcılıqla köçürürlər.

İFADƏ

Kiçik summativ qiymətləndirmələr üçün ifadə yazılar daha məqsədəuyğundur. Çünki bu üsul yazı bacarığı üzrə birinci üç səviyyəni (hüsnxət, orfoqrafiya, özünüifadə) qiymətləndirməyə imkan verir. Hər bölmənin sonunda MMV-də dinləmə mətni, iş dəftərində isə mətnlə bağlı sual və tapşırıqlar verilir. Dinləmə bacarığı qiymətləndirildikdən sonra şagirdlər həmin mətn üzrə ifadə yazırlar. Beləliklə, bir mətn əsasında həm dinləmə, həm də yazı bacarıqları qiymətləndirilir.

DİL QAYDALARI ÜZRƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ

Dil qaydaları üzrə formativ qiymətləndirmə hər bir mövzudan sonra testlər əsasında, eləcə də oxu və dinləmə mətnləri üzrə qoyulmuş sual və tapşırıqlar əsasında aparıla bilər. Summativ qiymətləndirmənin isə test əsasında aparılması məqsədəuyğundur, çünki müvafiq bölmədə öyrədilmiş dil qaydaları üzrə bütün mövzuları əhatə edən nitq materialından ibarət mətn tapmaq çox çətin olur və bu üsul məqsədi məhdudlaşdırır.

Test sualları vasitəsilə, ilk növbədə, dil qaydalarının konkret nitq materialına tətbiqi bacarığı yoxlanılmalıdır. Bununla belə, bəzi nəzəri biliklər və dilçilik terminləri ilə bağlı məlumatlar da qiymətləndirmə obyektinə ola bilər (bunu müvafiq məzmun standartları tələb edir).

SOSIAL BACARIQLARIN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Nitq bacarıqları ünsiyyət vasitəsi olaraq sosial bacarıqlardır. Bu baxımdan şagirdlərin cütlər və qruplarla iş zamanı, eləcə də müzakirələrdə və debatlarla fəallığı qiymətləndirmə obyektidir. Aşağıda sosial bacarıqlarla bağlı qiymətləndirmə cədvəllərinin nümunələri verilmişdir.

Kiçik qruplarda iş zamanı qrup üzvünün qiymətləndirilməsi

Şagirdin adı, soyadı _____

Meyarlar	Bəli	Qismən	Xeyr
Qrupun ümumi vəzifəsini dərk etməyə çalışır.			
Qrupda vəzifəsini aydınlaşdırır.			
Üzərinə düşən vəzifəni yerinə yetirməyə çalışır.			
Müzakirələrdə fəallıq göstərir.			
Qrup yoldaşlarına kömək etməyə çalışır.			
Danışanın sözünü kəsmir.			
Qrup yoldaşı səhv danışanda onu danlamır.			
Mənsub olduğu kollektivin qərarına hörmətlə yanaşır.			
Qrup liderinin göstərişlərinə sözsüz əməl edir.			
Kollektivdə qəbul olunmuş qaydalara riayət edir.			

Kiçik qruplarda iş zamanı qrup liderinin qiymətləndirilməsi

Şagirdin adı, soyadı _____

Meyarlar	Bəli	Qismən	Xeyr
Qrupun fəaliyyətini düzgün yönəldə bilir.			
Yalnız özü danışmır, başqalarına da imkan yaradır.			
Qrup üzvlərini daim həvəsləndirir.			
Qrup üzvü səhv danışanda onu danlamır.			
Çətin anlarda məsuliyyəti öz üzərinə götürür.			
Müəyyən vəzifələr üçün qrup üzvlərini düzgün seçir.			
Kollektivdə qəbul olunmuş qaydalara riayət edir.			
Kollektivdə çoxluğun qərarına təbə olur.			
Qrup üzvlərinə qarşı hörmət, ədalət və qayğıkeşlik nümayiş etdirir.			

ÖZÜNÜQIYMƏTLƏNDİRMƏ

Şagirdin müntəzəm olaraq özünü qiymətləndirməsi tədris prosesində maraqlı psixoloji məqamlardan biridir. Bu, şagirdin özünüidare bacarığını inkişaf etdirir, öz zəif və üstün cəhətlərini daha dərinlən duymağa imkan verir, müəllim qiymətləndirməsinə etibar yaradır və beləliklə, şagird nailiyyətlərinin monitorinqini daha da zənginləşdirir və tamamlayır. Belə bir qiymətləndirmə zamanı şagird sinif yoldaşları ilə müqayisədə hansı səviyyəyə çatdığını, ən əsası isə bundan sonra nə etməli olduğunu dərk edir.

OXU BACARIĞI ÜZRƏ ÖZÜNÜQIYMƏTLƏNDİRMƏ VƏRƏQİ (NÜMUNƏ)

Şagirdin adı, soyadı _____
(Müsbət cavabı sualın qarşısındakı xanada işarə et)

Oxuyarkən fikrimi mətn üzərində cəmləyirəm.	☐
Səssiz oxu zamanı dodaqlarımı tərpətmirəm.	☐
Oxuyarkən barmağımla sətirləri izləmirəm.	☐
Oxuduqlarımı zehnimdə canlandırıram.	☐
Xarakterin daxili aləmini anlayıram.	☐
Maraqlı fikirləri özüm üçün qeyd edirəm.	☐
Fikrim yayınarsa, həmin hissəni təkrar oxuyuram.	☐
Başə düşmədiyim sözləri soruşuram.	☐
Oxuduqlarımı başqaları ilə bölüşürəm.	☐

Mətni oxuduğum zaman üzləşdiyim çətinliklər:

Oxumaq bacarığımı artırmaq üçün nə etməliyəm?

ŞAGİRDŁƏRİN BİR-BİRİNİ QIYMƏTLƏNDİRMƏSİ

Bu qiymətləndirmə üsulundan daha çox danışma, ifadəli oxu, məruzə, rollu oyun kimi fəaliyyət növlərinin qiymətləndirilməsində istifadə oluna bilər. Bunun üçün şagirdlər aşağıda nümunəsi verilmiş qiymətləndirmə cədvəlindən və ya üzərində 1-dən 5-ə kimi qiymət yazılmış vərəqlərdən istifadə edə bilərlər. Hər bir şagird müvafiq vərəqi yuxarı qaldırmaqla çıxış edən şagirdə öz qiymətini verir.

Bundan əlavə, şagirdlər bir-birinin imla, ifadə yazılarını və esselərini də qiymətləndirib öz münasibətlərini bildirsələr, maraqlı nəticələr əldə etmək olar.

Şagirdlərin bir-birini qiymətləndirməsi, sadəcə, qiymət qoymaqla bitməməlidir. Hər bir şagird qoyduğu qiyməti əsaslandırmalı, görülən işdə mənfi və müsbət cəhətləri sadalamağı bacarmalıdır. Beləliklə, şagirdlərdə analitik qiymətləndirmə bacarığını inkişaf etdirmək olar.

**DANIŞMA BACARIĞI ÜZRƏ
BİR-BİRİNİ
QIYMƏTLƏNDİRMƏ CƏDVƏLİ**

(Daha çox debat, məruzə, Akvarium üsulunun tətbiqi zamanı istifadə olunur)

Qiymətləndirən şagirdin adı, soyadı _____			
Spikerin adı, soyadı _____			
<i>Meyarlar</i>	<i>Bəli</i>	<i>Qismən</i>	<i>Xeyr</i>
Aydın səsle danışdı, mən onu rahat eşidirdim.			
Cümlələri anlaşıqlı idi, danışığını yaxşı başa düşürdüm.			
Sərbəst idi, bir neçə dəfə gözlərimə baxdı.			
Yeri gəldikdə mimika və jestlərdən istifadə edirdi.			
Lazımsız əl-qol hərəkətlərinə yol vermirdi.			
Hislərini daha yaxşı anlatmaq üçün səs tonundan düzgün istifadə edirdi.			
Mövzudan kənara çıxmırdı.			
"Adı nədir...", "şey..." kimi yersiz sözlərə yol vermirdi.			

Hər ayın sonunda müəllim bütün qiymətləndirmə materiallarını ümumiləşdirərək hər bir şagird haqqında belə bir qiymətləndirmə cədvəli hazırlaya bilər.

NİTQ BACARIQLARININ ÜMUMİ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ					
(Ay ərzində müşahidələrin nəticəsinə əsasən doldurulur)					
Şagirdin adı, soyadı _____					
Səviyyələr	Dinləmə	Danışma	Oxu	Yazı	Dil qaydaları
Yüksək səviyyədədir.					
İnkişaf edir.					
Aşağı səviyyədədir.					
Qeydlər: _____					

Məktəblərdə tədrisin əsas məqsədi şagirdlərə hazır bilik və ehkamlar vermək deyil, onların faktlar və mənbələrlə sərbəst işləmək, təhlil etmək, müstəqil nəticələr çıxarmaq bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir. Bu cür təlimdə qiymətləndirmə konsepsiyası da fərqlidir. Burada yalnız mənimsənilmiş biliklərin aşkarlanması deyil, şagirdlərin oxuduğu mətni qavramaq, məntiqi və yaradıcı düşünmək, ümumiləşdirmək, sərbəst işləmək bacarıq və verdişləri əsas qiymətləndirmə meyarı kimi götürülür.

Bütün bunlarla yanaşı, demək lazımdır ki, interaktiv metod məqsəd deyil, vasitədir. Məqsəd isə kurikulumda təsbit olunmuş məzmun standartlarını reallaşdırmaqdır. Odur ki müəllim bu standartlara aparan ən səmərəli yolu özü seçməlidir. Bunun üçün bir dərs daxilində bir neçə fəaliyyət modelindən və təlim üsulundan istifadə etmək olar.

Aşağıda interaktiv təlimdə geniş yayılmış, eləcə də dərslik müəllifləri tərəfindən təklif olunan bir sıra metod və üsulların təsviri verilir.

BİBÖ əksər dərslərdə tətbiq oluna bilən çox sadə və səmərəli üsuldur. Bu üsul özündə diaqnostik qiymətləndirməni və özünüqiymətləndirməni ehtiva edir.

Dərsin mövzusu müəllim tərəfindən elan edilir və lövhədə BİBÖ cədvəli çəkilir:

Bilir m	st yir m bilim	yr ndim

Şagirdlərin mövzu ilə bağlı bildikləri 1-ci sütunda, bilmək istədikləri 2-ci sütunda qeyd olunur. Dərsin sonunda mövzu ilə bağlı şagirdlərin öyrəndikləri 3-cü sütunda qeyd olunur.

Beyin həmləsi yeni mövzuya maraq oyatmaq və diaqnostik qiymətləndirmə aparmaq məqsədilə keçirilir. Bəzi mənbələrdə **əqli hücum** da adlanır.

Sual (problem) lövhədə yazılır. Şagirdlər çəkinmədən sual ətrafında öz ideyalarını, fikirlərini bildirirlər. Bütün ideyalar şərhə, müzakirəyə qeydə alınır. Sonda düzgün ideyalar aşkar olunur, yekunlaşdırılır və təhlil edilir.

Söz assosiasiyaları şagirdlərin assosiativ düşüncə bacarığını yoxlamaqla motivasiya zamanı diaqnostik qiymətləndirmə rolunu oynaya bilər.

Öyrəniləcək mövzu ilə bağlı əsas söz lövhədə yazılır. Şagirdlər bu sözlə bağlı xatırladıqları söz, ifadə və fikirləri söyləyirlər. Beləliklə, mövzu ilə bağlı şagirdlərin ilkin bilik səviyyəsi müəyyən edilir.

Qruplarda araşdırma modeli informasiya qəbul etmə və ona münasibət bildirmə prosesində şagirdin tənqidi təfəkkürünün inkişafına geniş imkanlar açır.

Burada fəaliyyət aşağıdakı sxem üzrə baş verir: 1. Mövzu ilə bağlı tədqiqat sualı qoyulur. 2. Şagirdlər qruplara bölünərək araşdırma aparırlar (hər qrup mövzu ilə bağlı bir problemi araşdırır). 3. Qrupların təqdimatları dinlənir. 4. Məlumat mübadiləsi aparılır. 5. Tədqiqat sualı bir yerdə müzakirə olunur və nəticə çıxarılır.

Sual müsabiqəsi, əsasən, elmi mətnlərlə iş zamanı aparılır.

Şagirdlər dörd qrupa bölünürlər. Dərslikdə verilmiş mətn şagirdlər tərəfindən səssiz oxunduqdan sonra qruplar bu mətn üzrə mümkün qədər çox sual hazırlayır (unutmamaq üçün sualları vərəqdə qeyd edirlər). Hər bir qrupun sualına digər qruplar cavab verməlidir. Suallar qruplar tərəfindən növbə ilə bir-bir səsləndirilməlidir, buna görə də qrupların ardıcılığı püşkə əsasən müəyyən olunur. Müəllim bildirir ki, hər suala görə qrup 1 bal, düzgün cavaba görə 2 bal qazanacaq və qiymətləndirmə üçün lövhədə belə bir cədvəl çəkir (ballar şərti olaraq göstərilir):

Qruplar	Verilən suallar	Düzgün cavablar	Cəmi
I qrup	xxx	xx	7 bal
II qrup	xx	xxx	8 bal
III qrup	xx	x	4 bal
IV qrup	x	xx	5 bal

Müəllim müsabiqənin digər şərtlərini də elan edir:

- Təkrarlanan, qeyri-müəyyən və anlaşılmaz suallar qəbul olunmur.
- Sualı səsləndirmək üçün qrupa 5 saniyə vaxt verilir.

Sual səsləndikdən sonra əlini birinci qaldıran şagird cavab verir. Əgər bir neçə şagird eyni zamanda əlini qaldırırsa, kimin cavab verəcəyi müəllim tərəfindən müəyyən olunur.

Akvarium diskussiya bacarığını inkişaf etdirir.

İştirakçılar diskussiya qaydalarını (reqlament, bir-birinin sözünü kəsməmək) müəyyən edirlər. Şagirdlər iki qrupa bölünüb bir-birinin içində olan dairelər şəklində oturlar. Birinci qrup daxili (kiçik) dairedəki stullarda əyləşərək müəllimin təklif etdiyi problemi müzakirə edir. Böyük dairedəki stullarda əyləşmiş digər qrup isə diskussiyanın müəyyən edilmiş qaydalara uyğun aparıldığını müşahidə edir. Vaxt bitdikdən sonra “xarici daire”nin iştirakçıları diskussiyanın gedişini qiymətləndirir.

Birinci mərhələ bitdikdən sonra qruplar yerini dəyişərək bu və ya digər problemin müzakirəsini davam etdirir.

Debat şifahi nitq bacarıqlarını və tənqidi təfəkkürü inkişaf etdirir.

Debatın necə keçirilməsi sinfin səviyyəsindən asılıdır. Səviyyə nə qədər yüksəkdirsə, debat üçün ayrılmış vaxt daha çox, qaydalar da bir o qədər dəqiq və sərt olur. İstənilən halda, adi mübahisədən fərqli olaraq debatın dəqiq formatı və reqlamenti olmalıdır. “Azərbaycan dili” dərində debatın əsas məqsədi hər hansı həqiqəti aşkar etmək deyil, şagirdlərin dinləmək, danışmaq və araşdırmaq bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir. Şagirdlər hər bir fikri əsaslandırmaq üçün arqument (dəlil, sübut) axtarmalı və onları şifahi nitq bacarıqlarının köməyi ilə effektiv şəkildə təqdim etməlidirlər. Onlar opponentin sözünü kəsmədən onun arqumentlərini dinləməli və qısa zamanda əks-arqumentlər hazırlamağı bacarmalıdırlar. Debat üçün mövzu şagirdin yaş səviyyəsinə uyğun seçilməlidir.

Məruzə layihə hazırlamağın növlərindən biri kimi araşdırma və danışma bacarığını inkişaf etdirən üsuldur.

Hər bölmənin sonunda şagirdlərə həmin bölmənin mövzusu ilə bağlı məruzə hazırlamağı tapşırmaq olar. Müəllim bölmənin mövzusunu problemlərə bölüb hər problemə bağlı bir məruzə hazırlamağı tapşıra bilər. Məruzənin hazırlanmasında müəllim və valideyn köməyi vacibdir. Məruzə qruplar tərəfindən və ya fərdi şəkildə hazırlana bilər.

Anlayış oyunu şagirdlərdə anlayışın əlamətlərini sadalamaqla sözü izah etmək bacarığını inkişaf etdirir.

Arxasında hər hansı söz yazılmış kart lövhədə asılır. Şagirdlər bu sözü tapmalıdırlar. Bunun üçün müəllim kartın üzərində həmin sözü izah edən iki-üç əlamət (xüsusiyyət) yazır. Əgər bu, sözü tapmağa kifayət etməzsə, müəllim siyahını genişləndirir.

Auksion şagirdlərdə analitik təfəkkürü və söz ehtiyatını inkişaf etdirir.

Şagirdlər qarşısında problem qoyulur, şagirdlər bu problemin həlli yollarını sadalamalıdırlar. Düzgün fikirlər lövhədə qeyd olunur. Sonuncu düzgün fikri söyləyən şagird qalib sayılır.

Məsələn: 1) bədii mətn oxunduqdan sonra hər hansı obrazı səciyyələndirən xüsusiyyətləri sadalamaq, 2) söz-anlayış elan edildikdən sonra onun əlamətlərini sadalamaq və s.

Doqquzdaş oyunu şagirdlərin söz ehtiyatını zənginləşdirir.

Oyunda tərəflərinə hərflər yazılmış kiçik kublardan – zərlərdən istifadə olunur. Zərin altı tərəfi olduğundan burada 54 (9x6) hərflə iştirak edir. Azərbaycan dilində 32 hərflə olduğundan dilimizdə daha çox işlənən hərflər (əsasən saitlər) bir neçə zərdə təkrarlanır. Müəllim və ya şagirdlərdən biri zərləri masanın üstünə atır. Üstə düşən hərflər yazı taxtasına yazılır. Bu hərflərin köməyi ilə daha çox söz düzəldən qrup oyununda qalib gəlir.

Bu zərləri şagirdlər özləri müəllimin köməyi ilə karton və ya qalın kağızdan düzəldə bilərlər.

Bu oyunun geniş təsviri “Azərbaycan dili” (2-ci sinif) müəllim üçün metodik vəsaitdə verilmişdir.

Söz-loto oyunu şagirdlərdə sözün ümumi mənasını izah etmək bacarığını inkişaf etdirir.

Şagirdlərə altıxanalı kart verilir. Hər xanada müəyyən bir məna qrupunun adı yazılır. Məsələn, “quş”, “geyim”, “əmək aləti”, “çalğı aləti”, “tərəvəz” və s. Müəllimin masası üstünə müxtəlif varlıqlar çəkilmiş şəkillər qoyulur. Şagirdlərdən biri masaya yaxınlaşıb bir şəkil götürür və orada təsvir olunmuş varlığın adını ucadan deyir; məsələn, “kamança”. Bu zaman kartında “çalğı aləti” xanası olan şagird deməlidir: “Məndə”. Şəkilin adını deyən şagird ona yaxınlaşıb həmin şəkil verir. Bu mərhələdə qalib gəlmiş şagird masaya yaxınlaşıb başqa şəkil götürür. Beləcə, şagirdlərdən birinin kartındakı xanalar dolana qədər oyun davam edir.

Bu oyunun geniş təsviri “Azərbaycan dili” (2-ci sinif) müəllim üçün metodik vəsaitdə verilmişdir.

Xanaqraf oyunu şagirdlərin söz ehtiyatını zənginləşdirir.

“Xanaqraf” cədvəli və bu oyunun geniş təsviri “Azərbaycan dili” (2-ci sinif) iş dəftərində verilmişdir.

Klaster (şaxələndirmə) anlayışların təsnifatını yaratmaq bacarığını inkişaf etdirir.

Lövhenin və ya iş vərəqlərinin mərkəzində dairə çəkilir və orada söz yazılır. Şagirdlər sözün ifadə etdiyi anlayışlarla bağlı yeni sözlər yazmalı və onları xətlərlə əlaqələndirməlidirlər. Vaxt bitdikdən sonra alınan klaster müzakirə edilir.

Ziqzaq üsulu mətnin məzmununun qısa müddət ərzində şagirdlər tərəfindən mənimsənilməsinə imkan yaradır. Bu üsul dinləmə, danışma və oxu məzmun xətlərini özündə birləşdirməklə sinifdə hər bir şagirdin fəal olmasına imkan yaradır.

Şagirdlər 4-5 nəfərlik qruplara bölünür. Bunlar əsas qrup adlanır. Qruplardakı şagirdlər nömrələnir və eyni rəqəmli şagirdlərdən yeni qrup yaradılır. Buna ekspert qrupu deyilir. Öyrəniləcək mətn ekspert qruplarının sayı qədər (4-5) hissələrə bölünür və hər qrupa bir hissə verilir. Hər bir ekspert qrupundakı şagirdlər öz hissələrini oxuyub qavradıqdan sonra əsas qrupa qayıdıb öyrəndikləri hissəni danışirlər. Sonda əsas qrupun bir nümayəndəsi oxuduğunu və dinlədiklərini ümumiləşdirib mətni nəql edir.

Bundan sonra müəllim hər bir əsas qrupun mətni tam qavradığına əmin olmaq üçün qruplara suallar verir.

Rollu oyun şagirdlərdə ifadəli oxu və danışma bacarığını inkişaf etdirir.

Dialogların üstünlük təşkil etdiyi mətnlər səhnələşdirilir. Bu zaman müəllif mətnini bir şagird, qəhrəmanların nitqini başqa şagirdlər səsləndirir.

DƏRSLƏRİN SAATLAR ÜZRƏ BÖLGÜSÜ

Dərslik komplektində verilmiş materiallar müəllim üçün vəsaitdə dərslər (mövzular) üzrə bölünmüşdür. Bəzən bir mövzuya bir neçə qoşa saat ayrılsa da, hər bir dərs bitkin və müstəqil xarakter daşıyır və fərqli məzmun xətləri və fəaliyyət modelləri üzərində qurulur.

Müəllimlər dərslik komplektində verilmiş materiallardan istifadə edərək öz təqvim planlarını yaratmalıdırlar. Bu zaman onlar vəsaitdə verilmiş dərslərin ardıcılığını poza bilərlər. Məsələn, bayramlar, tarixi günlər, mövsümlərlə bağlı dərsləri müvafiq günlərə, aylara salmaq mümkündür. Lakin bu zaman KSQ materiallarında dəyişiklik etmək lazım gəlir. Bundan əlavə, dil qaydalarının təqdimatındakı ardıcılığı pozmaq məqsəduyğun deyil.

Elə mövzular da var ki, onlar ardıcıl verilmiş bir neçə dərsdə açılır. Bu dərslərdə təlim məqsədləri müxtəlif məzmun standartları ilə bağlı olsa da, onlar bir mövzunun açılmasına xidmət edir. Odur ki bu dərsləri bir-birindən ayıraraq müxtəlif vaxtlarda keçmək olmaz.

Hansı çalışmaların ev tapşırığı kimi verilməsi, hansıların dərs zamanı yerinə yetirilməsi də müəllimin öz ixtiyarına buraxılır. Odur ki vəsaitdə verilmiş dərslərin şərhində “ev tapşırığı” rubrikası yoxdur. Dərslik komplektində və əlavə resurslarda şagirdin həm evdə, həm də məktəbdə çalışması üçün kifayət qədər material verilmişdir. Layihə, araşdırma tipli tapşırıqların şagirdlər tərəfindən evdə yerinə yetirilməsi və sinifdə təqdim edilməsi tövsiyə olunur.

Bəzi dərslər şagirdlərdən, eləcə də müəllimlərdən qabaqcadan hazırlıq tələb edir. Bu, araşdırma, mənbələrlə iş, müşahidə tələb edən layihə, məruzə və ya debat-dərslərdir. Buna görə də müəllim hər bir növbəti mərhələyə (bölməyə) başlamazdan əvvəl müvafiq bölmə üçün nəzərdə tutulmuş dərsləri nəzərdən keçirməlidir.

I bölmə

AİLƏ VƏ MƏKTƏB

Nö	Mövzu	Məzmun standartları	Saat sayı	Dərslik səh.	İş dəftəri səh.	MMV səh.
1.	Anaya məktub	1.1.2, 1.2.1, 2.1.2, 2.1.3, 2.2.4, 2.2.5, 3.1.5	2	10-11	6	29
2.	Məktəbdə bir gün	2.1.1, 2.2.4, 3.1.3, 3.1.4, 3.1.5, 4.1.1	4	12-14	7-8	31
3.	Eşitmək və dinləmək <i>Dinləmə bacarığı</i>	2.1.2, 2.2.4, 2.2.5, 3.1.1, 4.1.3	4	15-17	9-10	33
4.	Uşaqların nağılı	1.1.1, 1.1.2, 1.2.1, 3.1.3, 4.1.1	4	17-18	11-12	35
5.	Otuz altı, altı <i>Qalın və incə saitlər</i>	1.1.1, 1.1.2, 1.2.1, 2.1.3, 2.2.1, 2.2.3, 2.2.4, 3.1.3, 3.1.4, 4.1.1, 4.1.3	6	19-21	13-15	38
6.	Beş bacının qardaşı <i>Dodaqlanan və do- daqlanmayan saitlər</i>	1.1.2, 1.2.1, 2.1.3, 2.2.4, 3.1.1, 4.1.1	4	22-23	16-17	43
7.	"Hə", yoxsa "bəli"? <i>Danışma bacarığı</i>	1.2.2, 2.2.4, 4.1.1	2	24-25	18	45
8.	İki alma	1.2.1, 2.1.3, 2.2.3, 2.2.4, 3.1.4, 4.1.1	4	26-27	19	46
9.	Yolda hadisə	2.2.3, 2.2.4, 3.1.3, 4.1.1	2	28	20	48
10.	Tam məxfi	1.2.1, 2.1.2, 2.1.3, 2.2.4, 3.1.4, 3.1.5, 4.1.1	2	29-30	21	49
11.	Yaşıl karandaş <i>Kar və cingiltili samitlər</i>	1.2.1, 1.2.3, 2.2.1, 2.2.4, 2.2.5, 4.1.1	2	31-32	22	50
12.	Qələm	1.1.1, 1.2.3, 2.1.2, 2.1.3, 2.2.1, 3.1.3, 3.1.5.	2	33		52
	Ümumiləşdirici təkrar		2	34		54
	Bölmə üzrə qiymətləndirmə		2		23-25	54
Yekun			42 saat			

1-ci mövzu. **ANAYA MƏKTUB** (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi mətnlə bağlı fikirlərini izah edir.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Başqa fənlərdən aldığı biliklərə əsaslanaraq mövzu ilə bağlı fikir yürüdür. Müəyyən fikirlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.
2.1.2. Mətndəki çoxmənalı sözləri fərqləndirir.	Çoxmənalı sözün mətndəki mənasını müəyyənləşdirir.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Frazeoloji ifadələrin mənasını kontekstdən çıxış edərək izah edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Mətnin müvafiq hissələrindən çıxış edərək sualı cavablandırır. Verilmiş cümlələri mətnin müvafiq hissələri ilə tutuşduraraq məzmunu uyğunluğunu müəyyən edir.
3.1.5. Sınıf səviyyəsinə uyğun olaraq müəyyən edilən əməli yazılar (məktub, elan, anket, dəvətnamə) yazır.	Keçirdiyi gün haqqında təəssüratları ilə bağlı məktub yazır.

Motivasiya

Müəllim: *Həyatımızda baş verən vacib məqamları, əlamətdar hadisələri yaxınlarımızla necə bölüşürük? (Danışmaqla, dinləməklə). Bəs doğmalarımız uzaqda olarkən bunu necə edə bilərik? Danışmaq və dinləməklə (telefon), yazmaq və oxumaqla (məktub, teleqram, skayp, votsap və s.) bağlı müxtəlif versiyalar səsləndirilir. Bundan sonra insanlar arasında ünsiyyətin vacibliyi haqqında fikir mübadiləsi aparıla bilər.*

Oxu

Dərslikdəki mətn oxunur. Tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1-ci tapşırıq.

Baş çəkmək – yanına gedib hal-əhval tutmaq, yoxlamaq.

Donub-qalmaq – gözlənilməz hərəkətdən və ya xəbərdən bərk təəccüblənmək.

Gözləri dolmaq – ağlamaq dərəcəsinə gəlmək, kövrəlmək, gözləri yaşarmaq.

Söz vermək – işi yerinə yetirəcəyinə əmin etmək.

Qaşqabağını sallamaq – öz sifətinə acıqlı, yaxud narazı bir ifadə vermək.

Başı çıxmaq – bələd olmaq, məlumatı olmaq, anlamaq.

Başa salmaq – anlatmaq, izah etmək.

2-ci tapşırıq. C variantı; 1-ci cümlə.**3-cü tapşırıq.** 1, 3, 5-ci fikirlər mətnin məzmununa uyğun deyil.

Növbəti tapşırıqlar şagirdlərin mətnin məzmununu və ideyasını nə dərəcədə qavradıqlarını üzə çıxarmağa xidmət edir.

4-cü tapşırıq. Seymurun anasına məktub yazma bilmədiyinə görə üzülməsi, anasına söyləmək istədiklərini Rənaya danışarkən keçirdiyi hislər onun anası üçün çox darıxdığını göstərir.

5-ci tapşırıq. Rəna Seymurun adından anasına məktub yazmaqla xeyirxah iş gördüyünə görə fərəhli idi.

6-cı tapşırıq. İnformatika fənni ilə integrasiyaya xidmət edən bu tapşırığı yerinə yetirərkən şagirdlər kompüterdən istifadə qaydaları barədə danışirlar.

Dinləmə

Müəllim nitq bacarıqları ilə bağlı aşağıdakı mətni səsləndirir.

İnsanlar həmişə bir-biri ilə ünsiyyətdə olur, başqalarından məlumat alır, öz hiss və düşüncələrini onlara çatdırırlar. Ünsiyyət nitq vasitəsilə baş verir. Bu zaman dörd nitq bacarığından istifadə edilir: dinləmə, danışma, oxu, yazı.

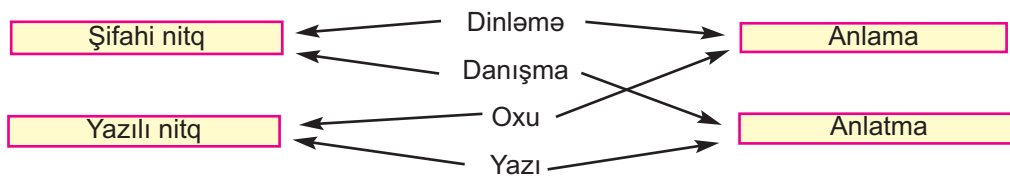
Dinləmək və oxumaq bacarığı başqalarını anlamaq, məlumat almaq üçündür. Danışmaq və yazmaq bacarığı isə düşüncələrimizi başqalarına çatdırmağa kömək edir.

Dinləyərkən və danışarkən istifadə edilən söz və cümlələr səslərlə ifadə olunur. Ona görə də dinləmə və danışma şifahi nitqə aid olan bacarıqlardır.

Hərflərlə ifadə olunmuş mətnləri isə oxuyuruq və ya yazırıq. Odur ki yazı və oxu bacarıqları yazılı nitqə aid edilir.

Danışma

Dinləmə mətnindəki məlumatların daha dərinlən qavranılması üçün müəllim lövhədə aşağıdakı sxemi çəkir və şagirdlərə bu sxemi şərh etməyi tapşırır:

Müəllimin nəzərinə: Qrafik informasiyanı şərh etmək təfəkkürü və nitqi inkişaf etdirən mühüm bacarıqlardan biridir. Müəllim bu bacarığı formalaşdırmaq üçün müəyyən təlimatlar verə bilər:

- Sxemə diqqətlə baxın.
- Ayrı-ayrı pəncərələrdəki söz və ifadələri diqqətlə oxuyun və anlamağa çalışın.
- Oxlar hansı sözləri birləşdirir? Bu sözlər arasında hansı əlaqə var? Həmin əlaqəni öz sözlərinizlə ifadə etməyə çalışın.

Daha sonra müəllim şagirdlərin nitq bacarıqları haqqda qazandıqları bilikləri yoxlamaq məqsədi ilə lətifə danışır:

“Bir savadsız adam Molla Nəsrəddindən xahiş edir ki, onun üçün məktub yazsın.

Molla soruşur:

- Hara göndərmək istəyirsən?
- Bağdadda olan anama.
- Bağışla. Bağdada gedə bilməyəcəyəm.
- Molla, sən niyə gedirsən? Sən məktubu yaz, mən özüm göndərəm.
- Yox, axı sən bilmirsən. Mənim yazdığım məktubu özümdən başqa heç kəs başa düşmür.

Ona görə də məktubu oxumaq üçün gərək özüm də gedəm”.

Sual: – Sizcə, Mollanın hansı nitq bacarığı zəif idi? (anlatma – yazı)

Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

İş dəftərinin 6-cı səhifəsindəki tapşırıqlar vasitəsilə nitq bacarıqları haqqında dərslikdən əldə edilmiş biliklər möhkəmləndirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

2-ci mövzu. MƏKTƏBDƏ BİR GÜN (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Kontekstdən çıxış edərək hərəkətə xas olan xarakterik əlaməti müəyyən edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Bədii əsərin müəyyən hissəsini oxuduqdan sonra baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırır. Mətnin ideyasını və mövzusunı müəyyən edir. Mətndəki obraza münasibətini bildirir.
3.1.3. Verilmiş mətnin planını tutur və məzmununu yazır.	Mətnin qısa məzmununu yazır.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Əsərin davamını təxmin edərək öz təxəyyülünə uyğun nəqli xarakterli mətn yazır.
3.1.5. Sınıf səviyyəsinə uyğun olaraq müəyyən edilən əməli yazılar (məktub, elan, anket, dəvətnamə) yazır.	Əsərin qəhrəmanına məktub yazır.
4.1.1. Sait və samit səsləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.	Səs və hərfi fərqləndirir. Danışıq səslərinin fizioloji təbiətini izah edir və onların yaranmasında danışıq üzvlərinin rolunu müəyyənləşdirir.

Müəllimin nəzərinə: Bu mətnin dərsliyin 1-ci mövzusu ("Anaya məktub") ilə birbaşa əlaqəsi var, çünki əsərdə ünsiyyətin insan üçün vacibliyindən danışılır. Mətnin ideya məzmunundan danışılarkən bu fikir xüsusilə vurğulanmalıdır.

Motivasiya (Ümumi müzakirə)

Müəllim: – *Nitq bacarıqlarından bəhs edən "Anaya məktub" mövzusunı keçərkən insanlar arasında ünsiyyət, onun əhəmiyyəti haqqında danışmışdıq. İndi bir anlığa təsəvvür edin ki, siz ünsiyyətdən məhrum olmusunuz. Ətrafdakılar sizi görmür, ona görə də sizinlə danışmırlar, siz də öz hiss və düşüncələrinizi ətrafdakılara çatdırı bilmirsiniz. Bu cür həyat tərzini xoşunuza gəlirmi? Sizcə, bunun hansı müsbət və mənfi nəticələri ola bilər?*

Oxu (Proqnozlaşdırma)

"Məktəbdə bir gün" (dərslik, səh. 12-13) mətninin 12-ci səhifədə verilmiş hissəsi oxunur. Müəllim: – *Sizcə, bundan sonra nə baş verəcək?* – deyərək soruşur. Şagirdlər hekayənin davamını təxmin edirlər. Sonra mətnin davamı oxunur və şagirdlərin fərziyyələri ilə müqayisə olunur.

Dərsliyin 13-cü səhifəsindəki 1-3-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

İş dəftərinin 7-ci səhifəsindəki 1-4-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Şagirdlər mətnin mövzusunı (mətnə nədən danışıldığını) və ideyasını (mətndəki əsas fikri) müəyyən edirlər.

Mətnin mövzusu: Görünməz olmuş bir uşağın başına gələnlər.

Mətnin ideyası: Başqaları tərəfindən eşidilmək, duyulmaq hamı üçün vacibdir.

Müəllim: – *"Məktəbdə bir gün" və "Anaya məktub" mətnləri arasında hansı əlaqə var?*

– *Görünməz olmaqla İkin hansı bacarıqlardan məhrum oldu?*

Görünməz olmaqla İkinin ətrafdakılarla ünsiyyət bacarıqlarından məhrum olduğu qeyd olunur.

Yazı

Müəllim: – Gəlin “Məktəbdə bir gün” hekayəsinin sonluğunu xatırlayaq. İlkin görünməz olaraq qalır. Bəs onun taleyi necə olacaq? Əgər görünməz qalsa, pis hərəkətlərini davam etdirəcəkmi?

Qruplarla iş. Şagirdlər üç qrupa bölünürlər.

I qrup mətnin qısa məzmununu yazır.

II qrup “Məktəbdə bir gün” mətnini öz təxəyyülünə uyğun davam etdirir və məntiqi sonluğa çatdırır (4-cü tapşırıq).

III qrup əsərin qəhrəmanına məktub yazır (5-ci tapşırıq).

Qrupların təqdimatları dinlənilir və müzakirə olunur. (Şagirdlərin bir-birini qiymətləndirməsi üçün qiymətləndirmə cədvəlləri tərtib oluna bilər.)

Sonda müəllim hekayənin davamı ilə bağlı öz variantını təklif edir.

“...İlkin ağladı, ağladı, axırda yorulub yuxuya getdi. Nə qədər yatdığını bilmirdi.

Birdən o, anasının səsinə eşitdi:

– İlkin, dur. Yenə dərsə gecikəcəksən.

İlkin gözlərini açdı. Qəribədir, axı o, bayaq divanda uzanmışdı. İndi isə öz çarpayısında idi. Təəccüblə soruşdu:

– Ana, sən mənə görürsən?

Anası yerindəcə donub-qaldı:

– İlkin, xəstələnmişən?

– Anacan, sən mənə eşidirsən?

Anası əlini İlkinin alınına qoydu:

– Aman Allah, deyəsən, qızdırman var. Bəlkə, məktəbə getməyəsən?

– Yox, ana, gedəcəyəm. Mütləq gedəcəyəm.

İlkin yerindən durub məktəbə hazırlaşmağa başladı.

Belə bir sonluq bir çox suala aydınlıq gətirir. Məlum olur ki, hekayədə baş verənləri İlkin yuxuda görübmüş.

Dil qaydaları

Şagirdlərin səs və hərflər haqqında bilikləri yada salınır.

Şagirdlərə iş vərəqində aşağıdakı nümunəyə uyğun cədvəl tərtib etmək tapşırılır. Məndən deyilişi və yazılışı fərqlənən 10 söz seçilib vərəqdə yazılır.

Sözlərin deyilişi	Sözlərin yazılışı

Müəllim: – Hansı sait səsləri tanıyırsınız?

– Sait səslər samitlərdən nə ilə fərqlənir? (Uşaqlar bilirlər ki, sait səsləri uzatmaq olur.)

– (Bir neçə sait səs tələffüz olunur) Bu səslərin tələffüzündə hansı danışiq üzvləri daha fəal iştirak edir?

Müəllim şagirdlərə aşağıdakı əlavə məlumatı verə bilər:

– Sait səslər ağız boşluğundan sərbəst çıxır. Bu səsləri asanlıqla uzatmaq olur. Sait səslərin müxtəlifliyi tələffüz zamanı dilin, dodağın, çənənin hansı vəziyyətdə olmasından irəli gəlir. Deməli, səs tellərinin yaratdığı avaz ağız boşluğunda cüzi maneələrə rast gələrək müxtəlif səslərə çevrilir:

a, ı, o, u, ə, e, i, ö, ü

Dərsliyin 14-cü səhifəsindəki 6-10-cu tapşırıqlar yerinə yetirilir.

7-ci tapşırıq. Sxem belə şərh oluna bilər: – *Dinləyərkən və danışarkən səslərdən, oxuyarkən və yazarkən hərflərdən istifadə edirik.*

10-cu tapşırıq.

1. Alt dodaq üst dişlərə toxunaraq hava axınına mane olduqda [v] səsi yaranır.
2. Ağız geniş açılaraq hava axınının sərbəst çıxmasına imkan yaratdıqda [ə] səsi yaranır.
3. Dil üst dişlərə toxunaraq hava axınına mane olduqda [l] səsi yaranır.
4. Dodaqlar büzülüb irəli uzanmaqla hava axınına azacıq maneə yaratdıqda [u] səsi yaranır.

İş dəftərinin 8-ci səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

3-cü mövzu. EŞİTMƏK VƏ DINLƏMƏK (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.1.2. Məndəki çoxmənalı sözləri fərqləndirir.	Çoxmənalı sözü müxtəlif kontekstlərdə işlətməklə mənə çalarları arasındakı fərqi aşkar edir.
2.2.4. Məndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Məndəki əsas fikri təcrübədən keçirməklə düzgünlüyünə əmin olur. Mətnin ideyasını həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Açar söz və ifadələrdən istifadə etməklə mətni nəql edir.
3.1.1. Hüsnxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Çap hərfləri ilə verilmiş mətni hüsnxət normalarına uyğun köçürür. “L” samiti ilə başlayan şəkilçilərin yazılış və tələffüzünü fərqləndirir.
4.1.3. Rast gəlidiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Məndə rast gəlidiyi yeni sözlərin mənasını izah edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Biz daim ətrafda baş verənlər haqqında məlumat alırıq. Bunu daha çox görmək yolu ilə edirik: kitab-jurnal oxuyuruq, televizora baxırıq.*

Müəllim təklif edir ki, şagirdlər gözlərini yumsunlar. O, səsli addımlarla qapıya tərəf gedir, qapını açıb-bağlayır, sonra yerinə qayıdır. Masanın üstündən bir vərəq götürüb cırır. Şagirdlərə müraciət edir:

– İndi gözünüzü açın. *Deyə bilərsinizmi, mən nə etdim?* (cavablar səsləndikdən sonra) *Bəs bunu necə bildiniz? Axı məni görmürdünüz?*

Nəticə: – *Deməli, bir çox məlumatları dinləmək yolu ilə də almaq olur. Lakin bu zaman çox diqqətli olmaq lazımdır.*

Müəllim: – *Bəzən müəllim dərsi danışib qurtardıqda məlum olur ki, bəzi şagirdlər onun dediklərini xatırlamırlar. Sizcə, bu niyə belə olur? Axı onlar da, başqaları kimi, müəllimi eşidirlər.*

Oxu (Rollu oyun)

Mətnə (dərslik, səh. 15-16) dialoq üstünlük təşkil etdiyindən onu səhnələşdirmək tövsiyə olunur. Əvvəlcə şagirdlər mətni səssiz oxumaqla onun məzmunu ilə tanış olurlar. Sonra müəllim mətnin səhnələşdirilməsi üçün üç şagird dəvət edir. Onlardan biri Elşən, o biri Elşənin atası, digəri isə aparıcı rolunu oynayır.

Söz ehtiyatı. Şagirdlər “Sözlük” rubrikasında verilmiş sözlərin mənalarını araşdırırlar. Bu sözləri başqa cümlələrdə işlədirlər. Bunun üçün müəllim söz birləşmələri də təklif edə bilər: “yay tətili təəssüratları”, “dediyinin fərqi varmaq”.

Dərsləyin 16-cı səhifəsindəki 1-ci tapşırıq şagirdlərin çoxmənalı söz və ifadələri kontekstə uyğun işlətmək bacarığını inkişaf etdirir.

2-ci tapşırıq yerinə yetirməklə şagirdlər mətndəki əsas fikri müəyyən etmək bacarıqlarını nümayiş etdirirlər.

Müəllim: – *İndi deyə bilərsinizmi, biz ətrafdakı əşyalar və hadisələr haqqında hansı yollarla məlumat alırıq?*

“Görmək və dinləmək” cavabı səsləndikdən sonra müəllim şagirdlərə bir neçə gül, konfet və rezin gəlincik göstərir:

– *Bu gülləri, konfetləri görməklə onların qoxusu, dadı haqqında məlumat almaq olarmı? Deyə bilərsinizmi, bu gəlincik bərk materialdandır, yoxsa yumşaq?*

Müəllim konfetləri və gülləri uşaqlara paylayır. Bir neçə şagirdə təklif edir ki, gəlinciye toxunub onun bərkliyini yoxlasın. Beləliklə, aşağıdakı nəticə əldə olunur:

– *İnsanlar ətrafdakı aləm haqqında görmə, eşitmə, iyilmə, dadıbilmə və toxunma (lamişə) qabiliyyətlərinin köməyi ilə məlumat alırlar.*

Sonda müəllim belə bir ev tapşırığı verə bilər:

– *Eşitdikləriniz, lakin görmədikləriniz haqqında təəssüratlarınızı dəftərinizdə yazın. Əgər mümkünə, səsini eşitdiyiniz, lakin görmədiyiniz bir varlığın rəsmini çəkin.*

İş dəftərinin 9-cu səhifəsində verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yazı

İş dəftərinin 10-cu səhifəsində verilmiş “Cəfər və balıq” şeiri buraxılmış misralar yerinə qoyulmaqla köçürülür.

Dil qaydaları

İzahlı imla. Müəllim *-lıq⁴, -la²* şəkilçilərinin deyilişi və yazılışı qaydalarını *-lar²* şəkilçisi ilə müqayisəli şəkildə izah edir.

ÜZÜM VƏ ARI (49 söz)

Tənəklərin arasında bir salxım üzüm qalmışdı. Ari onu tapdı və üzüm salxımına dostluq təklif etdi. Onlar dost oldular.

Ari hər gün üzüm gilələrindən birinin üstünə qonur və şirəsini sorurdu. Üzümün şirəsi qurtarana kimi bu dostluq davam etdi. Elə ki axırncı üzüm giləsi qurudu, ari özünə təzə dost axtarmağa başladı.

İmla mətnində ehtimal olunan orfoqrafik səhvlər:

tənəklərin – tənəy(h)lərin, dostluq – dosd(l)ux, gilələrindən – gilələrinnən, üstünə – üsdünə, axırncı – axrncı, axtarmağa – axdarmağa, başladı – başdadı.

Sinifdən xaric oxu. Xanımana Əlibəyli. “Noğul” şeiri.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

4-cü mövzu. UŞAQLARIN NAĞILI (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji sualları cavablandırır. Dinlədiyi mətndəki ziddiyyətli məqamları aşkar edir.
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi mətndəki hadisələrin davamını təxmin edir.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Verilmiş situasiya ilə bağlı təxəyyülünə uyğun mətn qurub nəql edir.
3.1.3. Verilmiş mətnin planını tutur və məzmununu yazır.	Dinlədiyi mətnin geniş planını tutaraq ifadə yazır.
4.1.1. Sait və samit səsləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.	Sait və samit səslərin fizioloji təbiətini araşdırır və dərk edir.

Müəllimin nəzərinə: Bu dərslin əsas məqsədi dinləyərkən və oxuyarkən, yeni anlama prosesində diqqətli olmağın vacibliyini şagirdlərin nəzərinə çatdırmaqdır.

Motivasiya

Müəllim bir lətifə danışır:

“İki qoca adam yolda bir-birinə rast gəlir. Biri soruşur:

– Bazara gedirsən?

O biri deyir:

– Yox, bazara gedirəm.

– Hə, get, get. Elə bildim bazara gedirsən”.

Sual: – Sizcə, bu adamların söhbəti niyə gülüş doğurur? (Bu adamlar ağır eşitdikləri üçün bir-birini başa düşmədilər.)

İnsanlar danışarkən bir-birini diqqətlə dinləməyəndə ünsiyyət alınmır. Diqqətsiz dinləyici həmsöhbətinin dediklərindən düzgün nəticə çıxarmır.

Dinləmə

Müəllim: – İndi mən kiçik bir mətn söyləyəcəyəm. Bu mətndə bəzi səhvlər var. Siz o səhvləri tapmalısınız. Ona görə də diqqətlə qulaq asın.

TAHİR BABANIN NƏVƏLƏRİ

Tahir babanın bir oğlu və bir qızı var. Onun dörd nəvəsindən üçü məktəbdə oxuyur. Bu, Tahir babanın qızı Solmaz xalanın uşaqlarıdır. Onların xalası qızı Aysel isə hələ bağçaya gedir. Bu ailədə hamı Ayseli çox sevir. Aysel isə hamıdan çox öz böyük qardaşı ilə oynamaq istəyir. Tahir baba deyir ki, Aysel bizim ailənin böyüyüdür, çünki o nə desə, hamı yerinə yetirməyə çalışır.

Müəllimin nəzərinə: Bu mətndə iki səhv buraxılıb: 1. Solmazın uşaqlarının xalası ola bilməz, çünki Solmaz xalanın bacısı yoxdur. 2. Ayselin qardaşı ola bilməz, çünki Tahir babanın cəmi dörd nəvəsi var, onlardan üçü Solmaz xalanın uşaqlarıdır.

Lakin mətni dinləməklə bu səhvləri aşkar etmək çox çətindir. Ona görə də müəllim bu mətni imla kimi yazdırmalı və şagirdlərin diqqətini həmin sözlərə cəlb etməlidir.

Dinləmə və danışma. Müəllim təklif edir ki, şagirdlər dərslikdəki hekayənin qəhrəmanları kimi nağıl quraşdırsınlar və bu zaman başqalarının dediklərinə diqqətlə qulaq assınlar.

Müəllim: – Gəlin bir yerdə şeir oxuyaq. Mən birinci misranı deyim, siz isə onun cavabında deyən: “Mən də, mən də”.

– Gəl gedək bağa,	– Şaftalı yığaq,	– İtə qışqırsın,
– Mən də, mən də.	– Mən də, mən də.	– Mən də, mən də.
– Çıxaq budağa,	– Bağban gəlsin,	– İt mənə hürsün,
– Mən də, mən də.	– Mən də, mən də.	– Mən də, mən də.

Müəllimə diqqətlə qulaq asanlar sonuncu misranı (“Mən də, mən də”) deməyəcəklər. Lakin çox güman ki, bəziləri bu misranı təkrar edəcək. Müəllim bunun səbəbini onların diqqətlə dinləməmələri, eşitdiklərinin fərqiə varmamaları ilə izah edir.

Fəndaxili integrasiya: Dinləmə. Yazı, Müəllimin köməyi ilə şagirdlər dərsliyin 17-ci səhifəsində verilmiş dinləmə qaydalarını mənimsəyirlər. Müəllim bu qaydaları dəftərə köçürməyi tapşırır.

Müəllimin nəzərinə: Dərslikdə mavi fonda verilmiş nitq bacarıqları üzrə materialları “Yadda saxla!” rubrikasına aid etmək olar. Şagirdlər ayrıca bir qeyd dəftərçəsi tutub bu materialları köçürsələr, dinləmə, danışma, mətnlərin növləri və xüsusiyyətləri üzrə bir sıra qaydaları daha dərinləndirən mənimsəmiş olarlar.

Bundan sonra müəllim dinləmə mətnini səsləndirir:

YUYULMAMIŞ ƏRİK

Tural sancılanmışdı. Divanda uzanıb əli ilə qarnını tutur, elə hey zarıyırdı. Anası ilə nənəsi böyür-başında fırlanır, nə edəcəklərini bilmirdilər.

Nəhayət, həkim gəlib çıxdı. Turala yaxınlaşıb başını sığalladı, gülümseyib soruşdu:

- Hə, de görüm, nə yemisen?
- Ərik, – deyər Tural cavab verdi.
- Əllərini yumuşdun?
- Yox...
- Bəs əriyi necə?
- Tural susub başını aşağı saldı.

Müəllim fasilə verib ekspress-sorğu keçirir. Sual-cavabın məqsədi: 1) mətnin dinlənilmiş hissəsinin qavranılmasını yoxlamaq; 2) qalan hissənin diqqətlə dinlənməsi üçün motivasiya yaratmaq.

- Turala nə olmuşdu? O nə yemişdi?
- Sizcə, qarın ağrısının səbəbi nə idi?
- Niyə yeməzdən əvvəl əlini, meyvə-tərəvəzi yumayanda sancılanma olur?

Sonuncu sualla bağlı şagirdlərin cavabları dinlənilir. Müzakirədən sonra müəllim: “İndi görək həkim bunu necə izah etdi?” – deyər mətnin davamını səsləndirir.

- Hər şey aydındır, – deyər həkim çantasından dərman çıxarıb Turala verdi.
- Əllərində və ərikdə olan mikroblar bağırsaqlarına gedib. Orada mikrobdan qurd əmələ gəlib. İndi həmin qurd dayanıb gözləyir. Sən nə yesən, qurd onları göydəcə tutub öz qarnına ötürür. Sən də ac qalırsan. Bu səbəbdən də qarnın ağrıyır.

Fasilə verilir. Şagirdlərin cavabları ilə həkimin izahı müqayisə olunur. Müəllim:

– *Mətnin sonuncu hissəsində Tural dərmanı içəcək və onun qarnında dərmanla qurd qarşılaşacaq. Sizcə, bu zaman nə baş verəcək?*

Şagirdlər öz təxəyyüllərinə uyğun təsvir edirlər. Müəllim mətni oxumağa davam edir:

Tural qorxdı. İki əli ilə qarnını tutub gözlərini bərəltirdi. Həkimin verdiyi dərmanı dinməzəcə içib fikrə getdi. Budur, qurd onun qarnında oyan-buyana gəzib yemək axtarır. Birdən yemək əvəzinə dərman görünür. Qurd dərmanla vuruşmağa başlayır. Amma dərman daha güclüdür. O, qurdu üstələyir, qollarını sarıyıb əsir götürür.

“Ura!” – Tural öz səsinə fikirdən ayrıldı. Özünü yaxşı hiss edir, daha qarnı ağrıyırdı. Öz-özünə fikirləşdi: “Daha buna yol vermək olmaz! Gərək yeməzdən əvvəl əllərimi də, meyvə-tərəvəzi də yaxşı-yaxşı yuyum”.

Müəllim: – *Dərmanla qurdun mübarizəsini şəkildə təsvir edin.*

Şagirdlər mətnin hissələrinə uyğun plan tutaraq ifadə yazırlar.

Oxu

Dərsləyin 17-ci səhifəsindəki mətn oxunur.

1-ci tapşırıq. Şagirdlər yoldaşlarını diqqətlə dinləməyən hekayə qəhrəmanını (Anar) müəyyən edirlər.

2-ci tapşırıq. Anarın buraxdığı səhvlər aşkar edilir: **1-ci səhv:** Uşaqların qurduqları nağılda bağbanın bir oğlu, bir qızı var idi. Anar isə danışanda onlara “qardaşlar” dedi. **2-ci səhv:** Uşaqların söylədikləri nağılda “*uşaqlar ərik ağacı əkdilər*” deyilirdi. Anar isə əriyi armudla qarışdırdı.

Dil qaydaları

Dərsləyin 18-ci səhifəsindəki 4-9-cu tapşırıqlar yerinə yetirilir. Bu tapşırıqlar şagirdlərin 2-ci sinifdə sait və samitlərlə bağlı əldə etdikləri bilikləri möhkəmlətməyə xidmət edir.

5-ci tapşırıq. Şagirdlər bilirlər ki, samitlərdən fərqli olaraq, saitləri tələffüz zamanı uzatmaq olur. Lakin elə samitlər var ki, onları da uzun tələffüz etmək olur. Məsələn: z, s, ş və s. Ona görə də müəllim əlavə edə bilər: səslər nəfəs alarkən yaranan hava axınının hesabına yaranır. Samitlərin tələffüzü zamanı bu hava axını ağız boşluğunda daha çox maneəyə rast gəlir: dodaqlar, dişlər qapanır, dil damağa və ya dişə toxunaraq hava axınının qarşısını kəsir.

6-cı tapşırıq. Şagirdlərdən verilmiş hərflər arasındakı məntiqi qanunauyğunluğu müəyyən etmək və bu qanunauyğunluğu pozan hərfi tapmaq tələb olunur. Hər sırada bir hərf ifadə etdiyi səsin növünə (sait və ya samit olmasına) görə digər üçündən fərqlənir. Birinci sətirdə “T”, ikinci sətirdə “O”, üçüncü sətirdə “V” hərfləri fərqlidir.

7-ci tapşırıq. *Bal, bar, bat, sal, yal, qal; bol, böl, bel* və s. Şagirdlər hər dəfə yeni söz yaratdıqca əvvəlki sözdə saitin, yoxsa samitin dəyişdiyini izah etməlidirlər.

8-ci tapşırıq. Cavab “B” variantıdır. Bu tapşırığı yerinə yetirərkən şagirdlər “A” hərfini tələffüz etməli, dil, diş və dodaqların hərəkətini izləməlidirlər.

9-cu tapşırıq. Şagirdlərin söz ehtiyatını müəyyənləşdirmək üçün “Auksion” oyunu keçirilə bilər (kərtənkələ, kitab, telefon, anbar və s.).

İş dəftərinin 11-12-ci səhifələrində verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir. Anaqramların (5-ci tapşırıq) cavabları: Elnarə, Samirə, Nailə.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

5-ci mövzu. OTUZ ALTI, ALTI (6 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətndəki məlumatlarla bağlı fikir yürüdür.
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi mətndəki faktları həyatda gördükləri ilə müqayisə edərək nəticələr çıxarır.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Debat zamanı mövqeyini müdafiə etmək üçün öz səviyyəsinə uyğun arqumentlər gətirir.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir	Kontekstdən çıxış edərək sözün həqiqi, yoxsa məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Şeiri oxuyarkən müvafiq səs tonundan istifadə edir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətdəki hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən edir.
2.2.4. Mətdəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
3.1.3. Verilmiş mətnin planını tutur və məzmununu yazır.	Şeiri yazıda nəsr ilə ifadə edir.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Əsər qəhrəmanının emosional vəziyyətini və düşüncələrini öz sözləri ilə yazılı şəkildə ifadə edir.
4.1.1. Sait və samit səsləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.	Qalın və incə saitlərin fizioloji təbiətini araşdırır və dərk edir.
4.1.3. Rast gəlidiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Tələffüzü və yazılışı fərqlənən sözlərin düzgün yazılışını lüğətin köməyi ilə müəyyən edir.

Motivasiya

Suallar: – İnsanlar xəstələndə ilk növbədə onların hərarətini ölçürlər. Deyə bilərsinizmi, bunun üçün nədən istifadə edilir?

(BİBÖ cədvəli çəkilir, şagirdlərin termometr haqqında biliklərinin səviyyəsi yoxlanılır.)

- Termometrlə hərarəti necə ölçürlər?
- Termometrin içində qalxıb-enən maddənin adı nədir?
- Sağlam insanın bədən hərarəti neçə dərəcə olur?
- İnsan xəstələndikdə onun hərarəti qalxır, yoxsa düşür?
- Termometr haqqında başqa nə bilmək istərdiniz?

Dinləmə

(Müəllim mətni oxuyarkən termometri əyani olaraq göstərir, abzaslar arasında pauza edib, oxunmuş abzasın şagirdlər tərəfindən tam qavranılması üçün suallar verir, “*Kimin sualı var?*” deyə sinfə müraciət edir.)

TERMOMETR

Xəstələnməyin, xüsusilə soyuqlamağın əlamətlərindən biri insanın bədən hərarətinin, yəni istiliyinin yüksəlməsidir. Yəqin ki, eşitmisiniz, bəzən deyirlər, filankəsin qızdırması qalxıb. Bu o deməkdir ki, həmin adamın bədən hərarəti yüksəlib, yəni o xəstələnib. Ona görə də alimlər insanın bədən hərarətini ölçmək üçün xüsusi cihaz icad ediblər. Bu cihazın adı termometrdir (dərsləyin 20-ci səhifəsindəki məlumatdan istifadə etməklə sözün mənşəyini izah etmək olar).

(Dinləyib anlamayı yoxlayan suallar)

Termometr şəffaf şüşədən olur. İşıqda diqqətlə baxdıqda bu şüşənin içində parlaq gülmüşü rəngli maddə görmək olar. Bu maddənin adı civədir. Qızıl, gümüş, dəmir kimi, civə də metaldır. Lakin başqa metallardan fərqli olaraq civə maye halda olur. İstilik çoxalanda bu maye genişlənir.

(Dinləyib anlamayı yoxlayan suallar)

Civə termometrin aşağısındakı ensiz hissədə yerləşir. Bu hissəni bir qədər isti yerə qoyarsanız, görəcəksiniz ki, civə genişləyib yuxarı tərəfə qalxır. Ancaq çox isti yerə qoymaq olmaz, çünki civə o dərəcədə genişləyib termometri partlada bilər. Unutmayın ki, civə çox zəhərli maddədir. Onun təkəcə iyindən insan zəhərlənə bilər. Ona görə də termometrlə ehtiyatla davranmaq lazımdır.

(Dinləyib anlamayı yoxlayan suallar)

Termometr şüşəsinin üzərində xətlər və rəqəmlər var. Buna “şkala” deyilir. Şkala istiliyin dərəcəsini göstərir. Məsələn, əgər civə istidən genişləyib “38” yazılan xəttə çatıbsa, deməli, insanın hərarəti 38 dərəcədir. Yüzlük onluqlara, onluq təklidlərə bölündüyü kimi, hərarət dərəcəsi də on yarımdərəcəyə bölünür. Ona görə də bəzən deyirlər, məsələn: “Onun hərarəti 37,4-dür”. Bu ifadədə otuz yeddi dərəcəni, dörd isə yarımdərəcəni göstərir.

(Dinləyib anlamayı yoxlayan suallar)

Sağlam insanın hərarəti 36,6 olur. Hərarət 37-yə çatıbsa, deməli, xəstəlik başlayıb. 39-40 dərəcə artıq xəstəliyin xeyli ağırlaşdığını göstərir.

Mətn oxunub qurtardıqdan sonra müəllim şagirdlərə tapşırır ki, hərə mətnlə bağlı üç sual hazırlasın. Suallar səslənir və başqa şagirdlər suallara cavab verirlər.

Müəllim şagirdlərin iştirakı ilə BİBÖ cədvəlini tamamlayır.

Şagirdlərin cavablarından sonra **iş dəftərinin** 13-cü səhifəsində verilmiş termometrlə bağlı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə: Aşağıdakı suallar uşaqlardan məntiqi təfəkkür və həyatda gördüklərindən nəticə çıxarmaq bacarığı tələb edir:

– *Termometri həkim olmadan istifadə etmək olarmı?*

– *Havanın və insanın hərarətini ölçmək üçün eyni termometrdənmi istifadə olunur?*

Bu suallarla bağlı uşaqların çətinliyi olarsa, müəllim müəyyən şərhlər verməlidir.

Müəllim: – *Bəzi uşaqlar dərsə getməmək üçün özlərini xəstəliyə vururlar. Sizcə, onlar xəstə görünmək üçün hansı hiylələrə əl atırlar?*

Şagirdlərin fikirləri dinlənilir və münasibət bildirilir.

Oxu

Dərslikdə verilmiş “Otuz altı, altı” şeiri (səh. 19) məzmun baxımından bitkin bəndlərə bölünüb. Müəllimin tapşırığı ilə bəndlərin hərəsini bir şagird oxuyur. Digər şagirdlər oxuyanı dinləməklə yanaşı, dərslikdə şeirin müvafiq misralarını izləyirlər.

Müəllim hər bənddən sonra suallar verir:

- “Təlaş” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar? (həyəcan, təşviş)
- “Azarlamaq” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar? (xəstələnmək)
- Şeirin qəhrəmanı xəstədir, yoxsa sağlam? Hansı misralar onun sağlam olduğunu bildirir?
- Sizcə, nəyə görə şeirin qəhrəmanı xəstə görünmək istəyir?
- Niyə şeirin qəhrəmanı məktəbə getmək istəmir?
- Şeirin qəhrəmanı yalandan xəstələnmək üçün hansı yola əl atdı?
- Qəhrəmanın hiyləsi baş tutdumu?

İfadəli oxu. Müəllim şeirdən bir parçanı emosional şəkildə oxuyur. Bu zaman əsər qəhrəmanının hiss və həyəcanını qabarıq şəkildə ifadə etməyə çalışır. Bundan sonra sinifdə ifadəli oxu üzrə müsabiqə keçirilir. Bunun üçün şagirdlər qruplara bölünürlər. Şeir qrupdakı şagirdlərin sayına görə parçalara bölünür. Qrup üzvləri şeirin hissələrini ardıcılıqla oxuyurlar.

Şagirdlər arasında səsvermə yolu ilə “ən yaxşı şeir ifadəsi” seçilir.

Söz ehtiyatı. “Termometr” sözü izah edildikdən sonra “termos” sözünün mənası araşdırılır. Əvvəlcə bu sözün aid olduğu ümumi məna qrupunun adı tapılır (qab). Sonra bu qabdan nə üçün istifadə edildiyi soruşulur. Çox güman ki, uşaqlar “çayı isti saxlamaq üçün” cavabını verəcəklər. Müəllim izah etməlidir ki, termosdan yalnız çayı deyil, həmçinin adi suyu və ya südü isti saxlamaq üçün də istifadə etmək olar. Deməli, termosun tərfi belə ola bilər: “Mayeni isti saxlamaq üçün istifadə olunan qab” və ya qısaca: “istiliyi saxlayan qab”.

Bundan sonra “metr” sözünün iştirak etdiyi sözlər xatırladılır. Bu sözə uzunluq ölçü vahidlərinin adının tərkibində rast gəlmək olar: millimetr, santimetr, kilometr. Bundan başqa, bir sıra ölçmə cihazlarının adında da “metr” sözü işlədilir:

Voltmetr – elektrik cərəyanının gərginliyini ölçən cihaz.

Barometr – havanın təzyiqini ölçən cihaz.

Termometr ikinci qrup sözlərə aiddir, çünki o, ölçmə cihazıdır (1-ci tapşırıq).

Şagirdlər 2-ci tapşırıq yerinə yetirməklə “şirin” sözünün müxtəlif mənaları haqqında fikir yürüdürlər.

Yazı

Şagirdlərin mətni daha dərinlən duymaları və qəhrəmanın vəziyyətini təsəvvür etmələri üçün müəllim sinfə müraciət edir:

- Sizcə, şeirdə hadisə günün hansı vaxtı baş verir?
- Bu zaman evdə kim var idi?
- Termometr harada idi?
- O, termometri necə götürdü ki, heç kim görmədi?
- Qəhrəman termometri nəfəsi ilə harada qızdırdı?
- Niyə o, termometri, sadəcə, isti suyun altında saxlamadı?
- O, anasını çağıraraq nə dedi ki, ana uşağının xəstə olduğunu düşündü?
- Necə oldu ki, ana onun hiyləsindən şübhələnmədi?
- Sizcə, əsər qəhrəmanı anasını inandırdıqdan sonra öz hərəkətindən utandı, yoxsa özündən razı qaldı?

Şagirdlərin cavablarından sonra şeirin məzmununu yazılı şəkildə ifadə etmək tapşırılır. Bunun üçün müəllim şagirdləri təlimatlandırmalıdır:

- Əsər qəhrəmanının roluna girməyə çalışın. Bir anlığa elə təsəvvür edin ki, bütün gün həyətdə uşaqlarla oynayıb sabahkı dərslərinizə hazırlaşmısınız.

- Mətni 1-ci şəxsin adından, yəni öz adınızdan yazın.
- Şeirdəki ayrı-ayrı misraları təkrar etməyə çalışmayın, əsər qəhrəmanının hiss və düşüncələrini öz sözlərinizlə ifadə edin.
- Verilən suallara cavablarınızı da öz yazınızda əks etdirə bilərsiniz.

Yazıların qiymətləndirilməsi zamanı əsas meyarlar (3.1.3; 3.1.1):

- şeirin qısa məzmununun şagirdin öz sözləri ilə nəql olunması;
- şagird təxəyyülünün yazıda öz əksini tapması;
- orfoqrafik qaydalara əməl olunması;
- hüsnxət normalarına riayət olunması.

Danışma (Debat)

DƏRSƏ HAZIR DEYİLSƏNSƏ...

Müəllimin nəzərinə: Bu dərs öncədən hazırlıq tələb edir. “Otuz altı, altı” mətni oxunduqdan sonra müəllim bildirir ki, gələn dərs müzakirə-debat şəklində keçəcək. Sınıf 2 qrupa bölünür. 1-ci qrupun müdafiə etdiyi fikir: “Dərsə hazırlıqlı olmasan da, məktəbə getmək lazımdır”. 2-ci qrup isə əks fikri müdafiə etməlidir: “Dərsə hazırlıqlı deyilsənsə, məktəbə getməyin mənası yoxdur”. Şagirdlər tapşırığı dəftərdə qeyd edirlər.

Hər bir qrupun üzvləri müdafiə etdikləri fikri əsaslandırmaq üçün mümkün qədər çox arqument düşünməlidirlər. Debatda hazırlaşarkən evdə böyüklərin köməyindən də istifadə etmək olar. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir şagird necə düşünməyindən asılı olmayaraq qrupun mövqeyini müdafiə etməlidir. Əsas məsələ tutarlı arqumentlər tapmaqdır. Qruplar öz spikerlərini seçir. Spikerlər evdə qrupun mövqeyinə uyğun giriş nitqi hazırlamalıdırlar.

Müəllim hər bir qrupun müdafiə etməli olduğu tezisi xatırladır:

I qrup. Dərsə hazırlıqlı olmasan da, məktəbə getmək lazımdır.

II qrup. Dərsə hazırlıqlı deyilsənsə, məktəbə getməyin mənası yoxdur.

Hər bir qrup öz spikerini təqdim edir. Müəllim bir daha bildirir ki, debatda kimin necə düşünməyi vacib deyil, qrupun mövqeyini müdafiə edən tutarlı arqumentlər gətirmək vacibdir.

Əvvəlcə 1-ci qrupun spikeri çıxış edib öz arqumentlərini gətirir. Qrupdakı qalan uşaqlar spikerə arqumentlər hazırlamaqda kömək edirlər. O, çıxışını bitirdikdən sonra 2-ci qrupun üzvləri ona çaşdırıcı suallar verirlər. Daha sonra 2-ci qrupun spikeri çıxış edir və 1-ci qrupun üzvləri suallar verir.

Bu zaman müəllim çıxışlar üzrə qeydlər aparır (bax: MMV, səh. 16-17).

Debatda təxminən aşağıdakı arqumentlər səslənə bilər:

I qrupun arqumentləri:

- dərstdə heç iştirak etməməkdənsə, iştirak edib aşağı qiymət almaq yaxşıdır;
- əgər dərsə hazırlıqlı deyilsənsə, müəllimə yaxınlaşıb bunun səbəbini izah etmək olar;
- əsas məsələ bilik almaqdır, dərsə hazırlıqlı olmasan da, başqa uşaqların cavablarından faydalana bilərsiniz;

– ola bilər ki, müəllim heç səndən dərsi soruşmasın.

II qrupun arqumentləri:

– dərsə hazırlıqlı olmayanda istər-istəməz sinifdə adam həyəcan keçirir, bu isə sağlamlığa zərərli;

- müəllimin suallarına cavab verməyəndə adam sinifdə biabır olur, hörmətdən düşür;
- müəllim valideyni çağıraraq şikayət edir, ailədə qanıqaralıq olur.

Müəllim qrupların debatdakı fəaliyyətini obyektiv qiymətləndirir. Ola bilər ki, hətta 2-ci qrup tutarlı arqumentlərinə və çaşdırıcı suallarına görə qalib gəlsin. Bu zaman müəllim bildirir ki,

debat bir oyundur və bu oyunda daha yaxşı iştirak edən tərəf qalib gəlir. Lakin debat bitdikdən sonra müəllim 1-ci tezisın müdafiəsinə arqumentlərini söyləyir və dərstdən qalmağın şagirdlərin təhsili üçün mənfi cəhətlərini sadalayır.

O bildirir ki, hər dərs əvvəlki dərslərdə qazanılmış biliklər əsasında qurulur. Ona görə də çox dərs buraxan şagirdlər üçün sonrakı dərsləri başa düşmək çətin olacaq və onlar təhsildə uğur qazana bilməyəcəklər. Əgər şagird üzrsüz səbəbdən dərs buraxıbsa, həyəcan keçirməkdənsə öz-özünü cəzalandırmalıdır. Bunun bir yolu var: o, müəllimə yaxınlaşıb hazırlıqsız olduğunu açıq etiraf etməli və söz verməlidir ki, gələn dərs üçün verilmiş tapşırıqlarla yanaşı, hazırlamadığı tapşırıqları da yerinə yetirəcək. Belə olsa, heç bir yalana və həyəcana yer qalmaz.

Dil qaydaları

Motivasiya. 7-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Müəllim: – *Gəlin bir daha sait səsləri sadalayaq. Hansı səs daha qalın səslənir: “ı”, yoxsa “i”?* “A” saitini bir neçə dəfə tələffüz edin. İndi isə “ə” saitini tələffüz edin. Hansı danışiq üzvü hərəkət edərək yerini dəyişdi: dil, yoxsa dodaq? (“Ə” dedikdə dil irəli uzanaraq dişlərə toxunur.)

Həmin təcrübə “o” və “ö” saitləri üzərində təkrar olunur.

– *Gəlin baxaq görək hansı saitləri tələffüz etdikdə dil qabağa gələrək dişlərə toxunur?*

Təcrübədən sonra müəllim bildirir ki, həmin saitlər incə saitlərdir.

Qruplarla iş. Dərsləyin 21-ci səhifəsində verilmiş nəzəri material mənimsənildikdən sonra şagirdlər həmin səhifədəki 8-11-ci tapşırıqları qruplarla iş şəklində yerinə yetirirlər. Şagirdlər tapşırıqları yerinə yetirdikdən sonra araşdırmalarının nəticələrini təqdim edirlər.

(10-cu tapşırıqda “q” və “z” samitlərinin arasına yalnız qalın saitlər artırmaqla sözlər düzəltmək olur.)

Yaradıcı tətbiqetmə

Tapşırıq. Hər sırada dördündən biri fərqlidir.

E	U	Ü	İ
A	I	O	Ü
Ö	Ə	I	Ü

Müəllimin nəzərinə. Verilmiş hər dörd saiddən biri qalın və ya incə olmasına görə digərlərindən fərqlənir.

İmla

KONFET BABA (49 söz)

Nailənin babasının adı Şirindir. O, zavodda işləyir. Hər gün işdən çıxanda yolunu dükandan salır, nəvəsinə konfet, saqqız alır. Amma baba gedən kimi Nailənin anası konfetləri onun əlindən alır. O deyir ki, şirnidən adamın dişləri xarab olur. Nailə hər yerdə Şirin kişini göstərib fəxrlə deyir ki, bu mənim Konfet babamdır.

İmla mətnində ehtimal olunan orfoqrafik səhvlər:

Nailə – Nayilə, zavod – zovod, dükan – tükən, konfet – kanfet, saqqız – sakqız, əlindən – elinnən, dişləri – dişdəri, fəxrlə – fəxirlə.

Adların böyük hərflə yazılışına diqqət yetirmək vacibdir.

İş dəftərinin 13-15-ci səhifələrində verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Sinifdən xaric oxu. S.S.Axundov. “Əhməd və Məleykə” hekayəsi (“Qorxulu nağıllar” silsiləsindən).

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

6-cı mövzu. BEŞ BACININ QARDAŞI (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi mətndəki əsas fikri müəyyən edir. Dinlədiyi mətndəki faktları həyatda gördükləri ilə müqayisə edərək nəticələr çıxarır.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Debat zamanı mövqeyini müdafiə etmək üçün öz səviyyəsinə uyğun arqumentlər gətirir.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Mətndəki frazeoloji ifadələri həqiqi mənalı qarşılığı ilə əvəz edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
3.1.1. Hüsrxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri orfoqrafik normalara uyğun yazır.
4.1.1. Sait və samit səsləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.	Dodaqlanan və dodaqlanmayan saitlərin yaranmasında danışq üzlərinin rolunu izah edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Ev tapşırıqlarında çətinlik çəkərkən böyükklər sizə necə kömək edir? Məktəbdə oxuyan kiçik bacı-qardaşınız varsa, siz onlara necə kömək edirsiniz?*

Oxu

Müəllimin seçimi ilə mətn (dərslük, səh. 22) şagirdlər tərəfindən səslə və ya səssiz oxuna bilər. 1-ci tapşırıqa əsasən, mətndəki frazeoloji ifadələr izah olunur. Daha sonra 2-3-cü tapşırıqları yerinə yetirən şagirdlər mətnin ideyası ilə bağlı fikir yürüdürlər.

Danışma

Mətndəki əsas fikrə bağlı kiçik debat təşkil olunur. Tofiqin pis oxumasında anasını və böyük bacılarını günahlandıranlar bir qrupda, Tofiqin özünü günahlandıranlar digər qrupda birləşirlər. “*Günah kimdədir?*” mövzusunda debat keçirilir.

Yazı

İş dəftərinin 16-cı səhifəsində verilmiş “Tənbəl” şeirindən məzmunla bağlı olmayan bənd (3-cü bənd) müəyyən edilir və üzündən köçürülür.

Dinləmə

Müəllim: – *Hec xəyalə dalırsınız mı? Bu zaman nə haqda düşünürsünüz? “Şirin xəyal” ifadəsini necə başa düşürsünüz? Xəyalpərəst olmağın hansı yaxşı və pis cəhətləri var? (Mətn dinlənildikdən və tapşırıqlar yerinə yetirildikdən sonra sonuncu sual ətrafında kiçik debat keçirmək olar.)*

Müəllim aşağıdakı mətni səsləndirir.

XƏYALPƏRƏST

Fərman bütün günü xəyalə dalırdı. İndi də dərstdə oturub xəyalında ağlasığmaz qoçaqlıqlar göstərirdi. Onun gözü qarşıdakı partada oturmuş Aynurəyə sataşdı. Xəyalına gəldi ki, Aynurə çaya düşüb boğulur. O da özünü suya atıb qızı xilas edir.

Birdən Aynurə çevrilib ondan soruşdu:

- Fərman, “ehtiyatlı” bir “y” ilə yazılır, yoxsa iki?
- Mane olma, mən fikirləşirəm.

Dərsdən sonra Fərman qonşusu Elnurla məktəbdən çıxdı. O hələ də öz xəyallarında idi. Təsəvvür edirdi ki, Elnur Qarabağda ermənilərə əsir düşüb. O da dostunu əsirlikdən qurtarır.

Birdən Elnur ona müraciət etdi:

- Fərman, mən xalamgile getməliyəm. Çantamı evimizə aparmazsan?
- Elnur, fikrimi dağıtma.

Evdə kiçik bacısını görəndə Fərmanın xəyalı yenə də uzaqlara getdi. Küçədə oğlanlar bacısına söz atırdı. O da bir-iki karate fəndi ilə onların hamısını yerə sərdi.

Birdən Günel ona yaxınlaşdı:

- Qaqaş, mənə riyaziyyatdan kömək edərsən?
- Mane olma, mən fikirləşirəm.

Sonra Fərman anasına yaxınlaşdı:

- Ana, mən nə edim ki, hamı mənimlə fəxr etsin?
- Heç kimin xətrinə dəymə. Heç kimdən köməyini əsirgəmə.

Şagirdlərlə birlikdə mətnin ideyası açıqlanır:

- Xeyallar insanı real həyatdan uzaqlaşdırmamalıdır.

Bundan sonra müəllim şagirdlərə aşağıdakı iş vərəqini paylayır:

Aynurə ilə bağlı xəyalları	Aynurəyə qarşı hərəkəti
Elnurla bağlı xəyalları	Elnura qarşı hərəkəti
Bacısı ilə bağlı xəyalları	Bacısına qarşı hərəkəti

Dil qaydaları

Motivasiya. 4-5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. **Müəllim:** – “İ” və “ü” səsələrinə diqqət yetirək. Onlar saitlərin hansı növünə aiddir? (incə) Deməli, hər ikisində dilin vəziyyəti eyni cür olur, yeni dil irəli gələrək dişlərə toxunur. Bəs fərqlənən hansı danışq üzvüdür? (dodaqlar) “Ü” dedikdə dodaqlar hansı vəziyyəti alır? Başqa hansı saitlərdə dodaqların vəziyyəti eyni cür olur? (o, ö, u)

Ümumi müzakirə. Dərslikdəki (səh.23) nəzəri məlumat mənimsəndikdən sonra həmin səhifədəki 6-10-cu tapşırıqlar şifahi şəkildə yerinə yetirilir.

Şagirdlər müəllimin köməyi ilə iş dəftərinin 17-ci səhifəsində verilmiş cədvəli doldururlar. Şagirdlərdən biri lövhədə bütün saitləri yazır: a, ı, o, u, e, ə, i, ö, ü. Cədvəlin birinci xanasını

doldurmaq (dodaqlanan qalın saitlər) üçün əvvəlcə saitlər siyahısından incə saitlər silinir, qalır: *a, ı, o, u*. Sonra qalın saitlər siyahısından dodaqlanmayan saitlər silinir: *a, ı*. Deməli, dodaqlanan qalın saitlər bunlardır: *o, u*.

Cütlərlə iş. Cədvəlin qalan xanalarını şagirdlər cütlərə ayrılaraq doldururlar. Daha sonra **iş dəftərinin** 17-ci səhifəsindəki krossvord həll edilir və cütlərin nəticələri müqayisə edilir.

Müəllimin nəzərinə: İş dəftərinin 17-ci səhifəsindəki krossvordun cavabı:

Çəhrayı xanalarda: köpük, kötük, körük, küçük

Sarı xanalarda: kiçik, kələk, kəpək, keşik

Yaşıl xanalarda: kömək, kürek, külək, köpək

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

7-ci mövzu. “HƏ”, YOXSA “BƏLİ” (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.2. Eşitdiyi, oxuduğu bədii nümunələri dialoq şəklində təqdim edir.	Səhnələşdirdiyi dialoji nitqi mövzu ilə əlaqələndirir. Dialoq zamanı nitq etiketlərindən istifadə edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Oxuduğu mətnlə bağlı faktoloji suallara cavablandırır. Mətnin ideyasına uyğun atalar sözünü seçir.
4.1.1. Sait və samit səsləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.	Sözləri tərkibindəki saitlərin növlərinə görə qruplaşdırır.

Motivasiya

Müəllim: – Böyükklərlə danışarkən bu ifadələrdən hansıları işlədirsiniz: “hə”, yoxsa “bəli”, “yox”, yoxsa “xeyr”?

Oxu

Dərsliyin 24-cü səhifəsindəki mətn abzaslarla oxunur, həmin səhifədəki sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir. Müəllim əsərin ideyasını ifadə etmək üçün üç atalar sözündən birini seçməyi təklif edir:

A) Toydan sonra nağara.

B) Gec olsun, güc olsun.

C) Sonrakı peşmançılıq fayda verməz.

Mətnin ideyası ilə bağlı “B” variantı seçilir.

Müəllim: – *Danışma hansı bacarığa aiddir – anlama, yoxsa anlatma? Hər bir danışanı rahat anlayırsınızmı? Siz danışanda hamı sizə maraqla qulaq asırmı? Sinfinizdə kimin danışmasından daha çox xoşunuz gəlir? Cavabınızı əsaslandırın: həmin şagirdin danışma bacarığında hansı xüsusiyyətlər sizə xoş gəlir?*

Şagirdlər sualları cavablandırarkən konkret misallar gətirirlər.

Cütlərlə iş. Hər cüt elə dialoq qurub səhnələşdirir ki, “bəli”, “xeyr” sözlərindən yerində istifadə olunsun.

Dərsliyin 25-ci səhifəsindəki “Danışma bacarığı” mətni oxunur. Dərslikdə və iş dəftərində (səh. 18) mövzu ilə bağlı verilmiş sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

Mətnə işlənən sözlər aşağıdakı cədvəl üzrə qruplaşdırılır.

Qalın saitlərin işləndiyi sözlər	İncə saitlərin işləndiyi sözlər	Dodaqlanan saitlərin işləndiyi sözlər	Dodaqlanmayan saitlərin işləndiyi sözlər

İş dəftərinin 18-ci səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

8-ci mövzu. İKİ ALMA (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Müəyyən fikirlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır. Fikrini əsaslandırmaq üçün gündəlik həyatdan misallar gətirir. Danışarkən fikrini əsaslandırmaq üçün atalar sözlərindən istifadə edir.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir	Məcəzi mənalı söz və ifadələrin mənasını kontekstdən çıxış edərək təxmin edir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətni bitkin hissələrə ayırır və hər bir hissəni məzmunu uyğun başlıqla adlandırır.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür. Mətndəki obrazlara münasibət bildirir.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Nəqli xarakterli inşa yazır.
4.1.1. Sait və samit səsləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.	Samit səslərin fizioloji təbiətini, saitlərdən fərqi izah edir.

Motivasiya. Müəllim: – *Validəynləriniz sizin xahişinizi yerinə yetirməyəndə nə edirsiniz?*
Şagirdlərin bu sual ətrafında fikirləri dinlənilir. Müzakirələr aparılır.

Oxu ("Ziqzaq")

MMV-nin giriş hissəsində şərh edilmiş "Ziqzaq" üsulunu aşağıdakı şəkildə tətbiq etmək olar:

Mətn (dərslik, səh. 26-27) üç hissəyə bölünür. İlk üç abzas 1-ci qrupa, sonrakı iki abzas 2-ci qrupa, "Dayanacaqda" sözündən başlayaraq sona qədər olan hissə 3-cü qrupa verilir. Hər bir qrupun üzvləri mətni səssiz oxumalı, sonra verilmiş tapşırıqlar üzrə qrupda müzakirə aparmalıdırlar:

I qrup: 1) oxuduğunuz hissəni adlandırın; 2) ata ilə oğul, eləcə də onların münasibətləri haqqında düşündüklərinizi danışın.

II qrup: 1) oxuduğunuz hissəni adlandırın; 2) ata haqqında düşündüklərinizi danışın.

III qrup: 1) oxuduğunuz hissəni adlandırın; 3) oğul haqqında düşündüklərinizi danışın.

Verilmiş vaxt bitdikdən sonra qrup nümayəndələri mətnin müvafiq hissəsini danışır və qrup müzakirəsinin nəticəsini təqdim edirlər. Müəllim digər qruplardan soruşur: *"Siz bu fikirlə"*

razısınızmi?” Çox güman ki, 1-ci qrupla 3-cü qrupun oğul haqqında dedikləri fərqli olacaq. Bu halda müəllim: “*İnsan haqqında ilk təəssüratdan sonra qəti fikir söyləmək olarmı?*” – deyə yeni müzakirə açar bilər.

Söz ehtiyatı. Oxu zamanı “Sözlük”də verilmiş kəlmələrə rast gəldikcə mənaları açıqlanır. Müəllim köhnəmiş sözlər – arxaizmlər haqqında məlumat verir, uşaqların nağıl və hekayələr-dən eşitdikləri “darğa”, “kəndxuda”, “çarıq” kimi sözləri xatırladır.

Dərsliyin 27-ci səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə: Bu səhifədəki 3-cü tapşırıq şagirdlərdən diqqətli oxu bacarığı və məntiqi düşüncə tələb edir. Altından xətt çəkilmiş 1-ci cümlədə deyilir: “... hərəsi bir şahıya iki alma aldım”. Deməli, ata 10 qəpik pul xərclədi. Altından xətt çəkilmiş 2-ci cümlədə bildirilir ki, almaları alandan sonra atanın cibində bir abbasi, yəni iyirmi qəpik pul qalmışdı. Deməli, ata evdən çıxanda cibində 30 qəpik pul olmuşdur.

Danışma

Müəllim: – *Böyükklərinizin məsləhətinə qulaq asmadığınız vaxtlar olubmu? Nəticəsi necə olub? Elə bir hadisə yadınıza sala bilərsinizmi ki, böyüyün sözünə əməl etməklə xeyir tapmışınız?*

Uşaqlar öz həyatlarından hadisələr danışirlar. Müəllim kiçik bir debat da keçirə bilər:

I qrup. Böyükklər həmişə müdrik olur.

II qrup. Ağıl yaşda deyil, başdadır.

“Müdrik” sözü açıqlanır. Mövzuya uyğun bir neçə atalar sözü deyilir: “Böyükdən demək, cavandan əmək”, “Böyük sözünə baxmayan böyürə-böyürə qalar”, “Kiçiyin kiçik yeri var, böyüyün – böyük”.

Yazı

Müəllim şagirdlərə “*Böyükklərin sözü niyə həmişə doğru çıxır?*” mövzusunda inşa yazmalarını tapşırır. İnşa yazının qaydalarını xatırladır. Şagirdlərə tapşırır ki, öz fikir və düşüncələrini başlarına gəlmiş və ya xəyallarına gələn hər hansı hadisə ilə əsaslandırslar.

Dil qaydaları

Müəllimin nəzərinə: Bu dərsdə samitlərin fizioloji təbiəti haqqında məlumat verilir. Dərslik və iş dəftərindəki tapşırıqlar yerinə yetirilərkən müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər bu səsləri tələffüz etsinlər, danışq üzlərinin hərəkətini izləsinlər və onların hər bir səsin tələffüzündəki rolunu izah etsinlər.

Müəllim:

– *Sait səslər samitlərdən nə ilə fərqlənir? (səs ağız boşluğundan sərbəst çıxır)*

– *[H] səsi də ağız boşluğundan sərbəst çıxır, lakin bu səs sait deyil, samitdir. Onda [h] səsi saitlərdən nə ilə fərqlənir? (Bu səsin tələffüzü zamanı avaz olmur, yəni [h] avaza çevrilməmiş hava axınının hesabına yaranır.)*

Dərslikdən 4-6-cı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

İş dəftərinin 19-cu səhifəsində verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

4-cü tapşırıq: Fərhad, Rüstəm, Beyrək.

5-ci tapşırıq: bağ, dağ.

Sinifdən xaric oxu. “Dəmirçi hökmdar” rəvayəti (“Qabusname” dən)

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

Şagirdlərin bir-birini qiymətləndirməsi üçün MMV-nin giriş hissəsində verilmiş “Danışma bacarığı üzrə bir-birini qiymətləndirmə cədvəli”ndən istifadə etmək tövsiyə olunur.

9-cu mövzu. YOLDA HADİSƏ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətndəki hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqəsi yaradaraq mətnin planını tərtib edir və epizodların düzgün ardıcılığını müəyyən edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
3.1.3. Verilmiş mətnin planını tutur və məzmununu yazır.	Mətndəki cümlələrin düzgün ardıcılığını müəyyənləşdirməklə qısa məzmununu yazır.
4.1.1. Sait və samit səsləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.	Tərkibində qalın, incə, dodaqlanan, dodaqlanmayan saitlər olan sözləri qruplaşdırır.

Motivasiya. Lövhədə cümlələr yazılır:

- Çayların suyu aşıb-daşdı.
- Yaz gəldi.
- Ətraf kəndləri sel basdı.
- Çaylarda su çoxaldı.
- Buzlar əridi.

Bu cümlələrin düzgün ardıcılığını müəyyən edin.

Müəllimin nəzərinə: Bu dərsin əsas məqsədi şagirdlərə mətndə məntiqi ardıcılığı müəyyən etmək bacarığını aşılamaqdır. Şagirdlərə bildirilir ki, danışarkən və ya yazarkən hadisələri ardıcılıqla nəql etmək lazımdır. Əgər bu ardıcılığa riayət edilməsə, nitq anlaşılmaz olur.

Oxu

Dərsləyin 28-ci səhifəsindəki “Yolda hadisə” mətni oxunur. Ümumi müzakirə yolu ilə əsər qəhrəmanlarının nitqindəki cümlələrin ardıcılığı müəyyən olunur. **Mətnin planı tutulur.**

Müəllim: – *Mətnin ardıcılığı o zaman pozulur ki, səbəb və nəticəni bildirən cümlələrin yeri səhv düşür.*

Cümlələrlə iş. Şagirdlərə aşağıdakı cədvəl paylanır və onu doldurmaq tapşırılır.

Səbəb	Nəticə
Yolda yer buzlu idi.	
	Təcili yardım maşını gəldi.
	Nihad və Natiq dərse gecikdilər.

Danışma

Dərsləyin 28-ci səhifəsindəki 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Mətndəki hadisələr düzgün ardıcılıqla nəql edilir. 2-ci tapşırıq ümumi müzakirə yolu ilə yerinə yetirilir. Müəllim şagirdlərə tapşırır ki, öz cavablarını əsaslandırmaq üçün bir neçə cümlədən ibarət çıxış hazırlasınlar.

Yazı

İş dəftərinin 20-ci səhifəsində verilmiş “İki qardaş” mətni oxunur və abzasların ardıcılığı müəyyən edilir və qısa məzmunu yazılır. Mətnlə bağlı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

Şagirdlər mətnəndən tərkibində yalnız qalın, yalnız incə, yalnız dodaqlanan, yalnız dodaqlanmayan saitlər işlənmiş sözləri seçib (hərəsinə aid iki nümunə) aşağıdakı cədvəl üzrə qruplaşdırırlar.

Yalnız qalın saitlərin işləndiyi sözlər	Yalnız incə saitlərin işləndiyi sözlər	Yalnız dodaqlanan saitlərin işləndiyi sözlər	Yalnız dodaqlanmayan saitlərin işləndiyi sözlər

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

10-cu mövzu. TAM MƏXFİ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Oxuduğu mətnin süjetini dəyişməklə davamını təxəyyülünə uyğun nəql edir.
2.1.2. Mətndəki çoxmənalı sözləri fərqləndirir.	Sözün mətndəki mənasını digər mənalarından fərqləndirir.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Frazeoloji ifadələrin mənasını kontekstdən çıxış edərək izah edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətndəki hadisə və obrazları həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirir. Mətndəki sətiraltı informasiyanı müəyyənləşdirir və izah edir.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Nəqli xarakterli inşa yazır.
3.1.5. Sınıf səviyyəsinə uyğun olaraq müəyyən edilən əməli yazılar (məktub, elan, anket, dəvətnamə) yazır.	Əsərin qəhrəmanına məktub yazır.
4.1.1. Sait və samit səsləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.	Saitləri növlərinə görə fərqləndirir.

Motivasiya. Müəllim: – *Dinləmənin qaydaları haqqında danışarkən diqqətli olmağın vacibliyini qeyd etmişdik. Bəs siz dərslərdə həmişə diqqətli ola bilərsinizmi? Bəzən diqqətsiz olmağınızın səbəbi nədir? (Ailədə, şəxsi həyatda baş vermiş xoşagəlməz hadisələr.) Sizcə, şagird dərslərdə diqqətsizdirsə, müəllim nə etməlidir? (Diqqətsizliyin səbəbini aydınlaşdırmaqlı, sonra ölçü götürməlidir.)*

Oxu ("Ziqzaq")

Mətn (dərslük, səh. 29) müəllim tərəfindən 4 hissəyə bölünür və oxunması üçün MMV-nin giriş hissəsində şərh edilmiş "Ziqzaq" üsulu tətbiq olunur.

Söz ehtiyatı. Altından xətt çəkilmiş frazeoloji ifadələrin (səh. 30, 1-ci tapşırıq) mənaları açıqlanır:

qanı qaralmaq – kədərlənmək;

fikrini bir yerə toplamaq – diqqətli olmaq;

ürəyi yerinə gəlmək – sakitləşmək.

Müəllim: – *Mətndəki bir cümləyə diqqət yetirək: "Samirə atasına yaxınlaşıb üzündən öpəndə ona elə gəldi ki, cibindəki zərf xışıldadı". Müəllif bu cümlə ilə nə demək istəyir? (Samirə qorxurdu ki, atası müəllimin məktubunu oxuyar.) Müəllim şagirdlərə başa salır ki, bədii əsərlərdə müəlliflər çox zaman fikirlərini birbaşa deyil, dolaylı yolla (obrazlı şəkildə, sətiraltı) ifadə edirlər.*

3-cü tapşırıqı yerinə yetirməklə şagirdlər mətndəki əsas fikri və obrazların xarakterini tam anladıqlarını nümayiş etdirirlər.

Danışma (Qruplarla iş)

4-cü tapşırıqda hadisələrin davamını təxmin etmək tələb olunur. Şagirdlər bununla bağlı mətn qurarkən keçən dərstdə öyrəndikləri səbəb-nəticə əlaqəsinə riayət etməlidirlər. Bunun üçün müəllim onların diqqətini məktubun məzmununa yönəldir. Belə ki, Samirənin anası müəllimlə əlaqə saxlamasa, çox güman ki, müəllim özü ana ilə əlaqə yaradacaq.

Daha sonra şagirdlər üç qrupa bölünürlər. I qrup Samirə obrazına, II qrup müəllim obrazına, III qrup ana obrazına münasibət bildirmək üçün qrupdaxili müzakirələr aparır və nəticələrini təqdim edir. Müəllim uşaqlara tapşırır ki, öz fikirlərini əsərdən sitat gətirməklə əsaslandırsınlar.

Yazı

Şagirdlərin seçimi ilə bir qrup şagird "Mən Samirənin yerində olsaydım, nə edərdim?" mövzusunda inşa, digər qrup Samirəyə məktub yazır. (Hər iki yazının planı əvvəlcədən tərtib edilir.)

Dil qaydaları

Dərslərdən 5-8-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

7-ci tapşırıq məntiqi xarakterlidir. Şagirdlər verilmiş saitlər qrupunun növünü müəyyənləşdirməli, sonra oraya həmin növdən olan sait əlavə etməlidirlər:

1) o, a, ı, u 2) e, i, ö, ə, ü, 3) ü, o, u, ö 4) ə, a, e, i, ı

İş dəftərinin 21-ci səhifəsində verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır. Şagirdlərin danışma prosesindəki fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi vəsaitin 23-cü səhifəsində verilmiş meyarlar üzrə aparılır.

11-ci mövzu. YAŞIL KARANDAŞ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Müəyyən fikirlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.
1.2.3. Ədəbi-bədii nümunələri ifa edərkən müvafiq situasiyaya uyğun jest və mimikalar-dan istifadə edir.	Jest və mimikalardan təbii şəkildə, nitqinin emosionallığını artırmaq üçün istifadə edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Mətni durğu işarələrinə uyğun intonasiya ilə oxuyur.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Əsərin qəhrəmanının xarakterik əlamətlərini müəyyən edir.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Hekayənin bir hissəsinə əsasən bütöv mətni təxmin edir.
4.1.1. Sait və samit səsləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.	Kar və cingiltili samitləri fərqləndirir.

Motivasiya. Müəllim lövhədə yazır:

Mehriban – kobud

Əliaçıq – ...

Sual: – Nöqtələrin yerinə hansı söz uyğun gəlir? (xəsis)

Oxu (Proqnozlaşdırma)

Şagirdlərdən biri "Dərsdə müəllim soruşdu" sətrindən başlayaraq hekayənin (dərslik, səh. 31) sonluğunu səsli oxuyur.

Müəllim: – *Sizcə, Lətifə ilə Aygül arasında nə baş vermişdi? Aygül niyə qızarmışdı? Lətifə niyə ondan karandaşı götürməmişdi?*

Uşaqların fərziyyələri dinlənir. Bundan sonra şagirdlər hekayəni səssiz oxuyurlar və fərziyyələrlə mətn müqayisə olunur.

Rollu oyun. Hekayə səhnələşdirilir. Lətifə, Aygül, müəllim və aparıcı rollarını ifa etmək üçün şagirdlərdən dörd "aktyor" seçilir. Aktyorlar rollarını mətni oxumaqla deyil, yaddaş əsasında, müvafiq jest və mimikalardan istifadə etməklə öz sözləri ilə ifa edirlər.

1-2-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Şagirdlər əsər qəhrəmanlarının xarakteri haqqında fikir söyləyir, bunu əsərin müvafiq epizodlarına istinad etməklə əsaslandırırlar.

Danışma

Müəllim: – *"Yaşıl karandaş" hekayəsinin qəhrəmanı Aygül karandaşını rəfiqəsindən əsirgədi. Sizcə, o bu hərəkəti ilə nə işə qazandı? Bəs itirdiyi nə oldu? Xəsis insan həyatda daha çox qazanır, yoxsa itirir? Bəs genişürəkli insanlar nə qazanırlar?*

Fikirilər dinlənir və müzakirə olunur.

Müəllim tapşırır ki, şagirdlər mətnin giriş və sonluq hissələrini müəyyən etsinlər. Şagirdlər bu hissələri oxuduqdan sonra öz fikirlərini əsaslandırırlar. (Adətən, girişdə əsər qəhrəmanları haqqında ümumi məlumat verilir. Sonluqda əsər qəhrəmanlarının sonrakı taleyi əks olunur.)

Bundan sonra şagirdlər mətnin əsas hissəsini təşkil edən 1-ci və 4-cü abzasları ardıcılığa riayət etməklə öz sözləri ilə danışirlər.

Yazı

İş dəftərinin 20-ci səhifəsindəki "İki qardaş" mətni düzgün ardıcılıqla köçürülür.

Dil qaydaları

Dil qaydalarına keçid üçün motivasiya xarakteri daşıyan 3-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Müəllimin yönəldici sualları ilə şagirdlər [ş] səsi ilə müqayisədə [j] səsinin tələffüzü zamanı boğazda səs tellərinin titrədiyini və avazlı səsin yarandığını müəyyən edirlər.

Müəllim: – *Əvvəlcə [s], sonra [z] samitini uzadaraq tələffüz edin. Hansı səsin tələffüzündə avaz səslənir, yəni səs telləri iştirak etmir?*

Şagirdlər samitləri səsləndirməklə suala cavab verirlər.

Sonra müəllim iki samit səs tələffüz edir: [t] (tı) və [d] (dı).

Suallar:

- *Bu samitlərin tələffüzü zamanı dil hansı vəziyyəti alır? (İrəli uzanıb üst dişlərə toxunur.)*
- *Dodaqların vəziyyətində fərq varmı?*
- *"T" samitini "ı" saiti olmadan tələffüz edin. Mümkün oldumu?*
- *"D" samitini "ı" saiti olmadan tələffüz edin. Mümkün oldumu?*
- *Bu samitlərin tələffüzü arasındakı fərq nədədir? (Səs tellərinin iştirakında, yəni boğazdakı avazın səslənməsində, "d" samitini avazsız tələffüz etmək olmur.)*

"Sual müsabiqəsi". Nəzəri materialın mənimsədilməsi məqsədilə MMV-nin 24-25-ci səhifələrində şərh olunmuş "Sual müsabiqəsi" üsulu tətbiq olunur. Şagirdlər **dərsliyin** 32-ci səhifəsindəki 4-6-cı tapşırıqları yerinə yetirirlər.

6-cı tapşırıq. Bilməcənin cavabı: Səməd Vurğun.

İş dəftərinin 22-ci səhifəsində verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

12-ci mövzu. QƏLƏM (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji sualları cavablandırır.
1.2.3. Ədəbi-bədii nümunələri ifa edərkən müvafiq situasiyaya uyğun jest və mimikalarından istifadə edir.	Rollu oyun zamanı obrazın xarakterini açmaq üçün jest və mimikalardan istifadə edir.
2.1.2. Mətndəki çoxmənalı sözləri fərqləndirir.	Sözün mətndəki mənasını digər mənalarından fərqləndirir.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Məcazi mənalı söz və ifadələrin mənasını kontekstdən çıxış edərək təxmin edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Şeiri obrazın hiss və həyəcanını ifadə etməklə oxuyur.
3.1.3. Verilmiş mətnin planını tutur və məzmununu yazır.	Şeiri yazıda nəsr ilə ifadə edir.
3.1.5. Sınıf səviyyəsinə uyğun olaraq müəyyən edilən əməli yazılar (məktub, elan, anket, dəvətnamə) yazır.	Sualları cavablandıraraq anketi doldururlar.

Motivasiya. Müəllim: – *Müəyyən bir işi yerinə yetirərkən əsas məsələ istifadə olunan alətdə deyil, insanın öz bacarığındadır.*

Müəllim təklif edir ki, şagirdlər həyatdan bu fikri əks etdirən misallar gətirsinlər. Nümunə: 1) iki nəfər odun doğrayır, birində yaxşı alınır, digəri isə şikayətlənir ki, balta kütdür; 2) iki nəfər kompüterdə işləyir, biri tapşırıqları tez yerinə yetirir, digəri isə deyir ki, kompüteri zəifdir və s.

Oxu

Şagirdlər dərsliyin 33-cü səhifəsindəki şeiri əvvəlcə səssiz oxuyurlar. Sonra müəllim bir neçə şagirdə şeirin bəndlərini ifadəli oxutdurur.

Bir-birini qiymətləndirmə. Müəllim: – *Kim daha təsirli oxudu? Kimə daha çox inandınız?* – deyərək şagirdlərə müraciət edir. Şagirdlər bir-birinin ifadəli oxu tərzini qiymətləndirirlər. “Mən bu misranı belə oxuyardım” – deyərək öz variantlarını təklif edirlər.

Söz ehtiyatı. “Kotan” və “feil” sözlərinin mənaları araşdırıldıqdan sonra müəllim diqqəti “kotan salıb” və “dağladı” sözlərinə yönəldir (1-2-ci tapşırıqlar). Bu ifadələrin şeirdəki mənasını, onların nə üçün dırnaq içində yazıldığını soruşur. Bu sözləri cümlələrdə həqiqi mənada işlədərək yazmağı tapşırır.

1-ci tapşırıq. Şeirdə “kotan salıb” ifadəsi dəftərdəki yazıda çoxlu səhvin olması mənasında işlənilib.

2-ci tapşırıq. Cavab “C” variantıdır. Şəfəq yazısında çoxlu səhvə yol verərək dəftəri “incidib”, ona “dağ çəkib”.

Müəllimin nəzərinə: 2-ci tapşırığın cavabı birmənalı deyil. Burada “dağlamaq” sözü “qızdırılmış dəmir ilə iz qoymaq, damğalamaq” mənasında da işlənə bilər. Lakin “C” variantı daha çox uyğun gəlir. Bununla bağlı müəllim “Bağa baxarsan, bağ olar, baxmazsan, dağ olar” atalar

sözünü də xatırlada bilər. Bu atalar sözündə “dağ” yüksəklik mənasında deyil, dərd, qəm mənasında işlənmişdir.

Yazı

Şeirin qısa məzmunu dəftərə yazılır.

Dinləmə

Motivasiya. Müəllim: – Çətinliyə düşmüş dostla təsəlli verməklə əməli yardım arasında nə fərq var? Dosta kömək etmək mümkündürsə, yalnız təskinlik vermək düzgündürmü?

Şagirdlər həyatda gördükləri və eşitdiklərindən misal gətirirlər.

Müəllim mətni səsləndirir.

TƏNƏFFÜSDƏ

Tənəffüs zəngi çalındı. Uşaqlar acmışdılar. Hərə evdən gətirdiyi naharı yeməyə başladı. Səməd çantasını açdı ki, anasının verdiyi qoğalı götürsün. Amma çantada qoğal yox idi. Birdən yadına düşdü ki, qoğal yaddan çıxıb evdə, mətbəx masasının üstündə qalıb.

Bu vaxt Nəcəf ona yaxınlaşdı. Kolbasa-çörəyini ləzzətlə dişləyib çeynəyə-çeynəyə soruşdu:

– Səməd, sən niyə yemirsən?

– Naharım evdə qalıb.

– Hə... Bu, pis oldu.

– Yeməyi evdə niyə qoymusan? – deyə Samir söhbətə qarışdı. O, yekə bir toyuq budunu didişdirirdi.

– Nə bilim, yadımdan çıxıb.

– Lap huşsuzsan ki.

Bu vaxt Aqşin Səmədə yaxınlaşdı. O heç nə soruşmadı. Evdən gətirdiyi pendir-çörəyi bölüb yarisını Səmədə verdi:

– Al, ye. Qabaqda hələ iki dərsimiz var.

Dinləmədən sonra. Müəllim faktoloji suallarla mətnin tam qavranılmasına nail olur:

1. Əsərdə hadisə nə zaman baş verir?
2. Əsərin baş qəhrəmanı kimdir?
3. O hansı çətinliklə üzləşmişdi?
4. Ona birinci kim yaxınlaşdı?
5. Nəcəf nə yeyirdi? O, Səmədə nə dedi?
6. Sonra kim yaxınlaşdı?
7. Samir nə yeyirdi? O, Səmədə nə dedi?
8. Sonda Səmədə kim yaxınlaşdı? O nə etdi?
9. Nəcəf, Samir və Aqşinin hərəkətlərini müqayisə et.
10. Hansının hərəkəti sənin daha çox xoşuna gəldi? Nə üçün?

Rollu oyun. Dörd şagirdin iştirakı ilə mətn səhnələşdirilir. Tamaşaçıları “aktyor”ların oyununu qiymətləndirərkən nitqin səlisliyinə, jest və mimikalardan istifadəyə diqqət yetirirlər.

Yazı

Şagirdlərin ailə və məktəb həyatı haqqında mətnlərin verildiyi bölmənin son dərində sinifdəki şagirdlərin bir-birini daha yaxşı tanıması üçün müəllim onlara təqdim olunan anketdəki

sualları cavablandırmağı tapşırır. Lakin bundan əvvəl şagirdlərə anket haqqında məlumat verilməlidir: “Anket qabaqcadan hazırlanmış suallara cavab almaq üçün sorğu vərəqəsidir”.

Anket	
Ad və soyadı	
Doğum tarixi	
Yaşadığı ünvan	
Təhsil aldığı məktəb, sinif	
Sevimli fənni	
Hoppisi	
Ən böyük arzusu	

Cütlərlə iş. Cütlərdə olan şagirdlər bir-birinin anketi ilə tanış olur, yoldaşı haqqında şifahi təqdimat hazırlayıb danışır.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

ÜMUMİLƏŞDİRİCİ TƏKRAR (2 saat)

Bu dərisdə dərsləyin 34-cü səhifəsində verilmiş sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir, müvafiq bölmədə tədris olunmuş materiallar təkrarlanır. Bununla yanaşı, müəllim həm özünün hazırladığı materiallardan, həm də müxtəlif qiymətləndirmə vasitələrindən istifadə edə bilər. Tapşırıqların seçimi zamanı bölmədə reallaşdırılmış standartları əsas götürmək lazımdır.

BÖLMƏ ÜZRƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ (2 saat)

DİNLƏMƏ

ANA

Bir dəfə kübar xanımların ziyafət məclisi idi. Qadınlar gözəl paltarlar geyinib, bahalı daş-qaşlarını taxıb məclisə gəlmişdilər. Birdən məclisə bir xanım da gəldi. Onun geyimi çox sadə idi. Üstündə heç bir qiymətli əşya yox idi. Məclisdəkilər təəccübləndilər.

– Sənin qiymətli heç nəyin yoxdur? – deyərək sual verdilər.

– Var, – deyərək həmin qadın cavab verdi. – Amma mən elə bildim ki, siz məni bəzək-düzəksiz də tanıyırsınız.

– Bəli, tanıyıyıq, – deyərək məclisdəkilər dilləndilər. – Amma sənin qiymətli əşyalarını da görmək istəyirik.

– Bu saat qulluqçuya tapşırıram gətirsin, – deyərək həmin qadın cavab verdi.

Bir azdan qulluqçu bir oğlan və bir qız uşağını məclisə gətirdi. Qadın dedi:

– Mənim var-dövlətim bunlardır. Hər bir qadın anadır. O, daş-qası gəzdirən fəhlə deyil.

Bu cavabı eşidən xanımlar susmaqla qadının haqlı olduğunu təsdiq etdilər.

Rəşid bəy Əfəndiyev. “Bəsirətül-ətfal” dərsləyi

Müəllim “kübar” (incə zövqlü, incə təbiətli, əsilzadə) və “ziyafət” (qonaqlıq) sözlərinin mənaalarını izah etdikdən sonra aşağıda verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirirlər.

1. Hekayədəki hadisələr harada baş verir?

- A) qadınların iclasında
- B) gözəllik müsabiqəsində
- C) qadınlar üçün təşkil olunmuş qonaqlıqda

2. Məclisdəki qadınları təəccübləndirən nə oldu?

- A) ananın kobud davranışı
- B) ananın sadə geyimi
- C) ananın bahalı daş-qaşları

3. Ana oğlu ilə qızını məclisə niyə gətirdi?

- A) Uşaqları evdə tək qoymaqdan qorxurdu.
- B) Qadınların yanında öz övladları ilə qürrelənmək istəyirdi.
- C) Onun üçün nəyin daha qiymətli olduğunu göstərmək istəyirdi.

4. Mətnə əsas fikir nədir?

- A) Məclisə gedəndə ən yaxşı paltar geymək lazımdır.
- B) Bahalı daş-qaş qadını daha da cazibədar edir.
- C) Ana üçün hər şeydən qiymətli onun övladlarıdır.

5. Hansı sözlər birləşib mürəkkəb söz yarada bilər?

- A) daş, qaş
- B) kübar, xanım
- C) sadə, geyim

YAZI (İfadə)

Şagirdlər mətnin qısa məzmununu yazırlar.

OXU**DÜNYA XƏRİTƏSİ**

Elnurun atası işdən yorğun qayıtmışdı. Divanda oturub qəzet oxuyurdu. Elnur atasına yaxınlaşmış xahiş etdi ki, onu gəzməyə aparsın.

– Bu gün yorğunam, oğlum. Sabah gedərik, – deyərək cavab verdi.

– Nə olar, gedək də, – Elnur əl çəkmirdi.

Ata masanın üstündən dünya xəritəsini götürüb onu qayçı ilə bir neçə hissəyə kəsdi və oğlunun qarşısına düzüb dedi:

– Xəritəni düzgün bərpa etsən, səni gəzməyə aparacağam.

Ata əmin idi ki, 3-cü sinifdə oxuyan oğlu dünya xəritəsini bərpa edə bilməz. Lakin heç beş ... (1) keçmədi ki, Elnur kəsilmiş hissələri yapışdıraraq ... (2) olunmuş xəritəni sakitcə ... (3) qarşısına qoydu.

Ata təəccüblə gah xəritəyə, gah oğluna baxdı. Elnur dedi:

– Ata xəritənin arxasında adam şəklində var idi. Adamı düzəltdim, dünya da düzəldi.

1. Nömrələnmiş boşluqların yerinə hansı sözlər uyğun gəlir?

- A) 1) ay 2) xarab 3) pəncərənin
- B) 1) dəqiqə 2) bərpa 3) atasının
- C) 1) saat 2) məhv 3) binanın

2. Elnur haqqında deyilənlərdən hansı ilə razısan?

- A) Dünya xəritəsini yaxşı bilir.

- B) Dərslərini yaxşı oxuyur.
C) Hər cür vəziyyətdən çıxmağı bacarır.

3. Mətnin sonuncu cümləsini başqa cür necə ifadə etmək olar?

- A) Hər bir xəritənin arxasında adam şəkli olmalıdır.
B) İnsanlar qayğıkeş olsalar, dünya da gözəlləşər.
C) Adam dünyadan vacibdir.

4. Mətnə hansı suala cavab var?

- A) Elnurun atası harada işləyir?
B) Hadisə həftənin hansı günü baş verib?
C) Elnur neçənci sinifdə oxuyur?

5. Hansı sözdəki cingiltili samitlərin qarşılığı yoxdur?

- A) adam
B) Elnur
C) dünya

DİL QAYDALARI

1. Sait səsləri samitlərdən fərqləndirən əsas cəhət hansıdır?

- A) Tələffüz zamanı dil hərəkətsiz olur.
B) Dodaq iştirak etmir.
C) Ağız boşluğundan sərbəst çıxır.

2. Hansı sözdə üç qalın, dodaqlanan sait var?

- A) könüllü
B) futbolçu
C) dondurma

3. Oğlan adlarında qalın saitləri, qız adlarında incə saitləri seç.

İlqar, Aygün, Səmayə, Orxan, Günel, Kamil, Ülvi, Selcan

4. “F” samitinin cingiltili qarşılığı hansı samitdir?

- A) d B) b C) v

5. Hansı sırada dodaqlanan sait yoxdur?

- A) a, u, ı B) o, e, ü C) ə, i, ı

6. “U” saitindən fərqli olaraq, “o” saitini tələffüz edərkən:

- A) dodaqlar irəli uzanır.
B) ağız geniş açılır.
C) dodaqlar qapanır.

7. Dördündən biri fərqlidir. Fərqli olanı dairəyə al.

A) ş	f	h	g
B) d	t	g	q
C) p	s	l	k

8. Hansı sözdə yalnız cingiltili samitlər var?

- A) zürafə B) zıncırov C) pələng

II bölmə

MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR

Nö	Mövzu	Məzmun standartları	Saat sayı	Dərslik səh.	İş dəftəri səh.	MMV səh.
13.	Qənaətcillik	1.1.2, 1.2.1, 2.1.1, 2.2.4, 3.1.4, 4.1.1	4	36-37	26	58
14.	Qeybət <i>Əsərin mövzusu və ideyası</i>	1.1.2, 1.2.1, 2.2.4, 3.1.2, 4.1.1, 4.1.7	2	38	27	60
15.	Qartalın təşəkkürü <i>Sözlərin deyilişi və yazılışı</i>	1.1.1, 2.1.2, 2.2.3, 2.2.4, 3.1.2, 4.1.3.	4	39-40	28	62
16.	Ağıllı qarışqa <i>Nəsr və nəzm</i>	2.1.1, 2.2.1, 2.2.2, 2.2.4, 3.1.3	2	41	29	64
17.	Cəmil + Mahir =...	1.2.1, 2.1.3, 2.2.3, 2.2.4, 3.1.5, 4.1.1, 4.1.3	6	42-46	30-31	65
18.	Atanın oğluna nəsihəti	1.2.1, 2.1.1, 2.2.1, 2.2.4, 3.1.3, 4.1.2, 4.1.3	4	47	32	68
19.	Tənha qu quşu	2.2.1, 2.2.3, 3.1.1, 3.1.4, 4.1.3	2	48-49	33	70
20.	Üç oğlan <i>Dialog nədir?</i>	1.2.2, 1.2.3, 2.2.4, 4.1.3	2	50-51	34	71
21.	Şar	1.2.2, 1.2.3, 2.2.1, 2.2.4, 4.1.3	2	52-53	35	73
22.	Ballı və Vız-vız <i>Mətnin hissələri</i>	2.2.3, 2.2.4, 2.2.5, 3.1.1, 3.1.4, 4.1.3	4	54-55	36-37	74
23.	Yaxşılığa yaxşılıq	1.1.2, 2.2.4, 4.1.3	2	56-57	38	76
24.	Nəbi və Tahir	1.2.1, 2.2.4, 3.1.4, 4.1.3	2	58	39	78
25.	Hamıdan qəşəng	1.2.1, 2.2.1, 2.2.3, 3.1.4	2	59	40	79
	Ümumiləşdirici təkrar		2	60		80
	Bölmə üzrə qiymətləndirmə		2		41-43	80
Yekun			42 saat			

13-cü mövzu. QƏNAƏTCİLLİK (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi mətndəki faktları həyatda gördükləri ilə müqayisə edərək nəticələr çıxarır.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Debat zamanı mövqeyini müdafiə etmək üçün öz səviyyəsinə uyğun arqumentlər seçir.
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Kontekstə görə yeni sözlərin mənasını təxmin edir və cümlədə işlədir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Mənəvi dəyərlərlə bağlı fikirlərini yazılı ifadə edir.
4.1.1. Sait və samit səsləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.	Sözləri tərkibindəki saitlərin xüsusiyyətinə görə qruplaşdırır.

Motivasiya. Müəllim: – *Yəqin ki, məktəbə gedərkən valideynləriniz sizə pul verir. Bu pulu nəyə və necə xərcləyirsiniz? Heç qənaət edirsinizmi?*

“Qənaət” sözü izah olunur və şagirdlər sualla bağlı fikirlərini bildirirlər.

Əqli həmlə. Sual: – *Sizcə, nə üçün pula qənaət etmək lazımdır?*

Müəllimin yönəldici sualları vasitəsilə şagirdlər belə bir qənaətə gəlirlər: “Bəzən insan öz həyatında elə bir gözlənilməz problemlə qarşılaşır ki, bu problemi həll etmək üçün böyük xərc tələb olunur. Bu halda qənaət edilmiş pullar kömək edir”.

Oxu (“Ziqzaq”)

Mətn (dərslik, səh. 36-37) 4 hissəyə bölünür və MMV-nin 26-cı səhifəsində verilmiş “Ziqzaq” üsulu ilə oxunur. Dərsliyin 37-ci səhifəsində verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

2-ci tapşırıq. 1 – B, 2 – Ç, 3 – A, 4 – C

3-cü tapşırıq. Cavab C variantıdır.

4-cü tapşırıq. Şagirdlər Elbəyin *qənaətcil*, *gözütox*, *səbirli*, *çalışqan* kimi cəhətlərindən daha çox xoşlarına gəldiyi ikisi haqqında danışa bilərlər.

İş dəftərinin 26-cı səhifəsindəki 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Söz ehtiyatı

Məntiq. Lövhədə aşağıdakı cədvəl çəkilir. Tapşırıq: *Cədvəlin 1-ci sırasındakı sözlər arasında məna əlaqəsini müəyyənləşdirin. Digər xanələrdə aşağıda verilmiş sözlərdən uyğun gələnini yazın:* qorxaq, ehtiyatlı, xəsis, qənaətcil

Nö	A	B	C
1	soyuq	ılıq	isti
2	cəsur		
3	əliaçıq		

Müəllimin nəzərinə: *Cədvəlin A və C sütunlarında antonim sözlər yerləşdirilmişdir. B sütununda isə bu sözlər arasında orta səviyyəni bildirən söz yazılmalıdır; məsələn, 1-ci sıra: “ılıq” sözü “soyuq” ilə “isti” arasındakı orta səviyyəni bildirir. Beləliklə, 2 – B xanasında “ehtiyatlı”, 2 – C xanasında “qorxaq”, 3 – B xanasında “qənaətcil”, 3 – C xanasında “xəsis” sözləri yazılmalıdır.*

İş dəftərinin 26-cı səhifəsindəki 2-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Həddən artıq qənaətcilliyin xəsisliyə, yaxud izafi əlaçlıqlığın da israfçılığa çevrilməsi açıqlanır.

Yazı

İş dəftərinin 26-cı səhifəsindəki 3-5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dinləmə

Müəllim: – Qənaətcillik və xəsislik – bu xüsusiyyətlərin hansı oxşar və fərqli cəhətləri var?

QƏLƏMYONAN

Xəyalla Kamal bir partada əyləşirdilər. Onlar rəsm dərsinə xüsusi maraq göstərirdilər. Kamal fikir verib gördü ki, karandaşın ucu qırılan kimi Xəyal onu bir tərəfə tullayır. “Gərək təzəsini aldırım”, – deyə dodaqaqltı mızıldanır. Üçüncü sinf keçdiyi dörd aydan bəri beş qələm dəsti aldırmışdı. Qələmi bir balaca bərk basan kimi ucu qırılırdı. Xəyal da onu torbaya atırdı. Evdə qələm əlindən tərpənmək olmurdu. Kamal dostuna dedi:

– Sən qənaətcil deyilsən.
– Neyləyim, – deyə Xəyal etiraz etdi. – Əgər qələm qırılıbsa, təzəsini almaq lazımdır.
– Təzəsinə ehtiyac yoxdur. Bunun ucunu yonsan, bəsdir. Qələmyonanın biri iyirmi qəpikdir. Amma qələmin dəsti bir manatdır. Sən cəmi iyirmi qəpik xərcləməklə qələmlərini yonub sona qədər işlədə bilərsən. Onda bir dəst qələm sənə altı-yeddi ay bəs edir. Gör nə qədər pula qənaət etmiş olarsan.

Xəyal fikrə getdi. Hər dəfə qələm dəsti almaq söhbəti gələndə anasının üzündə yaranan narazı ifadəni yadına saldı. Razılıq ifadəsi ilə dostunun üzünə baxdı.

Sual və tapşırıqlar:

1. Xəyal necə oğlandır?
2. Kamal və Xəyal neçənci sinifdə oxuyurlar?
3. Hadisə hansı ayda baş verib?
4. Xəyal neçə qələm dəsti aldırıb?
5. Ana Xəyalın istəyini necə yerinə yetirir?
6. Xəyal dostunun məsləhəti ilə razılaşırmı?

Yazı

İsrafçılıq, qənaətcilliklə bağlı indiyə kimi etdiyiniz hərəkətləri xatırlamağa çalışın və “Mən qənaətciləmmi?” mövzusunda esse yazın.

Danışma (debat)

Müəllim: – Bəzən insanın xarakteri haqqında danışanda “müsbət xüsusiyyətlər”, “mənfi xüsusiyyətlər” ifadəsini işlədirik. Bu ifadələri necə başa düşürsünüz? (yaxşı, pis xüsusiyyətlər). Hansı müsbət xüsusiyyətləri tanıyırsınız? Hansı mənfi xüsusiyyətləri tanıyırsınız?

Müəllim lövhədə iki sütunda şagirdlərin sadaladıqları xüsusiyyətləri qeyd edir. Şagirdlərə “Siz özünüzdə hansı mənfi xüsusiyyətləri görürsünüz və onunla mübarizə aparırsınızmı?” sualı ilə müraciət olunur.

Sınıf iki qrupa bölünərək debat keçirir.

I qrup. Qənaətcillik müsbət xüsusiyyətdir.

II qrup. Qənaətcillik mənfi xüsusiyyətdir.

Müəllimin nəzərinə: Oxunmuş və dinlənmiş mətnlərdən sonra I qrupun arqumentləri çox ola bilər. II qrup isə belə bir arqument gətirə bilər: “Qənaətcillik xəsisliyin yumşaq formasıdır. Xəsislik isə mənfi keyfiyyətdir. Hər bir xəsis öz hərəkətlərinə bəraət qazandıraraq deyər ki, o, xəsis deyil, sadəcə, qənaətcildir”.

Debat bitdikdən sonra müəllim yekun nəticəyə gəlmək üçün belə bir mətn səsləndirir:

Bakı milyonçusu Zeynalabdin Tağıyev ocaq ətrafında oturub öz işçiləri ilə söhbət edirdi. Birdən işçilərdən biri cibindən kibrit çıxarıb siqaretini yandırdı. Hacı Zeynalabdin narazı halda ona baxaraq bədxərcliyə görə tənbeh etdi:

– Siqaretini yandırmaq üçün ocaqdan köz götürmək olardı.

Bu həmin Tağıyev idi ki, Azərbaycanda ilk teatr binası, kasıblar üçün məktəblər tikdirmiş, Bakıya Şollar suyu çəkirmişdi. Bu cür xeyriyyə işləri üçün o, milyonlarla pul xərcləmişdi.

Müəllim: – *Belə çıxır ki, qənaətcil adam səxavətli və əliaçıq da ola bilər. Əliaçıqlıq isə müsbət xüsusiyyətdir.*

Dil qaydaları

Tapşırıq:

1. Verilmiş sözlərdən tərkibində yalnız **incə** saitlər olanları seçin.

kompüter, Elbəy, tənəffüs, cədvəl, qardaşlar, bədxərc, sındırmaq, gözütox, çalışqan, daxil

2. Verilmiş sözlərdən tərkibində **həm qalın, həm də incə** saitlər olanları seçin.

bufet, valideyn, qənaətcil, büdcə, büsbütün, saqqız, hədiyyə, Orxan, mehriban, sevincək

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

14-cü mövzu. QEYBƏT (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi mətndəki qəhrəmanların hərəkətinə münasibət bildirir.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Eşitdikləri, gördükləri və oxuduqlarını misal gətirərək mövzu ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır.
2.2.4. Mətdəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətdəki hadisə və obrazları həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirir.
3.1.2. Sadə redaktə işləri aparmaqla mətni köçürür.	Mətni köçürərkən yazılışı və deyilişi fərqli olan sözləri düzgün yazır.
4.1.1. Sait və samit səsləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.	Sözləri tərkibindəki saitlərin xüsusiyyətinə görə qruplaşdırır.
4.1.7. Məqsəd və intonasiyanı dəyişməklə verilmiş cümləni müxtəlif məqamlarda işlədir.	Nəqli və sual cümlələrini fərqləndirir.

Motivasiya

Müəllim: – *Yəqin ki, sizin hər birinizin dostu var. Təsəvvür edin ki, başqa bir adam dostunuzun dalınca onun pis xüsusiyyəti haqqında danışır. Siz bu söhbəti eşidib nə edərsiniz?*

Uşaqların fikirləri dinlənir, ümumiləşdirilir.

Oxu

Mətn (dərslik, səh. 38) oxunur. Müəllim aşağıdakı sualı verir:

– *Sizcə, həmin adam qocanın mətnin sonunda verdiyi sualı necə cavablandırır?*

Əsərin mövzusu və ideyası ilə bağlı dərslikdə verilən nəzəri hissə mənimsədir. Mətnin sonundakı tapşırığa əsasən, “Qeybət” mətninin ideyası 2-ci cümlədə, mövzusu isə 1-ci cümlədə açıqlanır.

Cütlərlə iş. Müəllim hər cütə indiyədək oxuduqları hər hansı bir əsərin adını verir. Cütlər həmin əsərin ideyasını və mövzusunı müəyyən edirlər.

Danışma

Müəllim: – *Artıq 3 ildir ki, birlikdə təhsil alırsınız. Olubmu ki, sizin yanınızda yoldaşınızın qeybətini eləsinlər? Siz bu zaman nə etmişiniz?*

Cavab variantları içərisində (məsələn: “Yoldaşım haqqında deyilənlərə qulaq asmışam, sonra da gəlib onu xəbərdar etmişəm”; “Yoldaşım haqqında danışmağa izin verməmişəm, heç özünə də bu haqda heç nə deməmişəm” və s.) daha çox üstünlük təşkil edənlər müəyyənləşdirilir. Sonda müəllim şagirdləri düzgün istiqamətə yönəldir.

Dinləmə

Müəllim aşağıdakı mətnləri səsləndirir.

I MƏTN

Telli nənə evdə təmizlik işləri ilə məşğul idi. Otaqda mebellərin tozunu siləndə təsadüfən ayağı büdredə, əli dolabdakı bahalı qaba dəydi. Qab yerə düşüb sındı. Telli nənə çox məyus oldu, özünü danlaya-danlaya qabın qırıntılarını yığırdı.

Axşam ana evə gələndə balaca Sevil tez yüyürüb bu xəbəri ona elə qapının yanındaca söylədi.

– Bilirsən, ana, nənə ...

O, sözünü bitirməmiş ana onu kənara çəkib tənbeh etdi.

II MƏTN

Bir gün Telli nənə Sevilə gəzməyə çıxmışdı. Yolda mağazadan ərzaq almalı idi. Lakin mağazaya çatanda məlum oldu ki, pul kisəsini salıb itirib. Ona görə də evə əliboş qayıtdılar. Şirniyyat bişirməyə hazırlaşan ana şəkər tozunu gözləyirdi. Onları əliboş görəndə təəccüb-ləndi. Amma heç nə soruşmadı.

Bir neçə gün sonra məlum oldu ki, Telli nənə pul kisəsi ilə bərabər, şəxsiyyət vəsiqəsini də itirib. Bunu bildiyi halda ona söyləmədiyinə görə ana Sevilə danladı.

Sual: – *I mətnə xəbəri çatdırdığına görə, II mətnə isə xəbəri gizlətdiyinə görə ana Sevilə danladı. Sizcə, niyə?*

Sual ətrafında müzakirələr aparılır, fikirlər ümumiləşdirilir.

Yazı

Mətnə yazılışı və deyilişi fərqli olan sözlərin işləndiyi cümlələr seçilib dəftərə köçürülür.

Dil qaydaları

– *Əsərdə qocanın dediyi cümlələr hansı növə aiddir? (əsasən, sual cümlələri)*

– Bu cümlələrdən biri nəqli cümlədir. Həmin cümlədə yalnız incə və yalnız qalın saitlər işlənən sözləri seçin.

İş dəftərinin 27-ci səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

15-ci mövzu. QARTALIN TƏŞƏKKÜRÜ (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji sualları cavablandırır.
2.1.2. Mətndəki çoxmənalı sözləri fərqləndirir.	Çoxmənalı sözü müxtəlif kontekstlərdə işlətməklə mənə çalarları arasındakı fərqi aşkar edir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətni bitkin hissələrə bölür.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Bədii mətndəki məlumatlardan elmi nəticələr çıxarır.
3.1.2. Sadə redaktə işləri aparmaqla mətni köçürür.	Mətni köçürərkən yazılışı və deyilişi fərqli olan sözləri düzgün yazır.
4.1.3. Rast gəlidiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Sözlərin yazılış və tələffüz qaydalarını müəyyən etmək üçün lüğətdən istifadə edir. Qarşılaşdığı yeni sözlərin mənasını lüğətin köməyi ilə izah edir.

Motivasiya (Əqli həmlə)

Müəllim: – *Yaxşıliqla bağlı hansı atalar sözlərini bilirsiniz?* Söylənən atalar sözləri lövhədə yazılır. Müəllim onlara aşağıdakıları əlavə edir:

- Yaxşıliğa yaxşılıq hər kişinin işidir, yamanlığa yaxşılıq hər kişinin işidir.
- Yaxşılıq elə, at dəryaya, balıq bilməsə də, Xaliq bilər.
- Yaxşılıq itməz.
- Yaxşılıq bilməyəne yaxşılıq etmə.
- Yaxşılıq elə ki, başına gəlsin.
- Yaxşılıq eləyən yaxşılıq görər.
- Yaxşılıq yerdə qalmaz.
- Yaxşılıq edib bir şey umursansa, eləməsən, yaxşıdır.
- Yaxşılıq qarşılıqlı olur.

Oxu

Dərsliyin 39-cu səhifəsindəki mətn oxunur.

Qruplarla iş. Şagirdlər 4 qrupa bölünür. Hər qrup 2-ci tapşırıqdakı plan əsasında uyğun abzası danışır. Təqdimatlardan sonra müəllim aşağıdakı sualı verir:

– *Lövhədə yazılmış atalar sözlərindən hansı mətnin ideya məzmununa tam uyğundur, hansı bir az uyğun gəlir, hansı heç uyğun deyil?*

Cavablardan sonra 3-cü tapşırıq yerinə yetirilir: “*Qartalın iti gözləri var*” və “*Quşlar və heyvanlar zəlzələni qabaqcadan hiss edirlər*”.

Söz ehtiyatı. 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Mətndə “uçan” və “uç-a-uç-a” sözləri “qanad çalib havada süzmək”, “uçub” sözü isə “dağılmaq, sökülmək” mənasında işlənmişdir. Şagirdlər bu sözləri hər iki mənada müxtəlif cümlələrdə işlədirlər.

Müəllim: – “*Nəfs*” və “*nəfis*” sözlərini izah edin (bu sözlər növbəti mərhələdə veriləcək dinləmə mətni ilə bağlıdır).

Şagirdlər lüğətin köməyi ilə hər iki sözün izahını verirlər. “Nəfsini cilovlamaq”, “nəfsini saxlamaq” ifadələrinin mənası açıqlanır.

Dinləmə (Danışma)**ÇƏYİRDƏK**

Ana aldığı gavalıları axşam yeməyindən sonra uşaqlara paylamaq istəyirdi. Gavalılar masanın üstündə, boşqabda idi.

Samir gavalılara baxdıqca ağzı sulanır, axşamı gözləməyə səbri çatmırdı. Ona görə də gavalıların yanında otərəf-butərəfə gedir, yolunu gavalı qoyulan yerin lap yaxınlığından salırdı. Nəhayət, otaqda tək qalanda özünü saxlaya bilməyib gavalılardan birini yedi.

Şam yeməyindən əvvəl ana gavalıları sayıb gördü ki, biri çatmır. Atanın qulağına nə isə pıçıldadı. Yeməkdən sonra ata üzünü uşaqlara tutub soruşdu:

– Uşaqlar, sizlərdən kim gavalının birini yeyib?

Hamı and-aman elədi ki, bu işdən xəbəri yoxdur. Samir də qıpqırmızı qızarıb:

– Yox, mən yeməmişəm, – dedi.

Ata dedi:

– Mən bilərəm ki, sizdən kimse nəfsini saxlaya bilməyib. Bu, yaxşı hərəkət deyil. Ancaq mənim qorxduğum şey başqadır. Məsələ burasındadır ki, gavalının çəyirdəyi zəhərliidir. Kim onu udarsa, bir müddətdən sonra ölür.

Bu sözləri eşidən Samirin rəngi saraldı:

– Yox, mən çəyirdəyi pəncərədən bayıra tulladım.

Hamı güldü, Samir isə utandığından ağlamağa başladı.

L.N.Tolstoyun eyniadlı hekayəsinin motivləri əsasında

Mətnlə bağlı faktoloji suallar:

1. Ana uşaqlara nə almışdı? 2. Gavalılar harada qoyulmuşdu? 3. Kim nəfsini saxlaya bilmədi? 4. Gavalıların yeyildiyini kim və nə zaman aşkar etdi? 5. Ata yeməkdən sonra uşaqlara nə dedi? 6. Gavalının tumu zəhərli idi mi? 7. Hamı güldüyü zaman Samir niyə ağladı?

Düşündürücü sual: “Nəfsini cilovlaya bilməmək hansı mənfi xüsusiyyətlərə gətirib çıxarır?” (acgözlük, tamahkarlıq, yalan, eqoizm və s.)

Sonra müəllim “Çəyirdək” mətni ilə X.Əlibəylinin “Noğul” şeirini (“Sinifdən xaric oxu”) müqayisə etməyi tapşırır. Hər iki mətnin ideya məzmunu və qəhrəmanların hərəkətləri müqayisəli şəkildə təhlil olunur.

Dil qaydaları

4-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Sonra müəllim lövhədə bir neçə söz yazır: *dairə, qanad, təəc-cüb, şaftalı*. Şagirdlərə bu sözləri tələffüz etmək tapşırılır. Daha sonra şagirdlər həmin sözləri tələffüz etdikləri kimi lövhədə yazırlar: [dayirə], [qanat], [tə:cüb], [şafdalı]. Sözlərin deyilişi ilə yazılışı arasındakı fərq araşdırılır.

Dərsliyin 40-cı səhifəsində verilmiş nəzəri material mənimsənilədikdən sonra həmin səhifədəki 5-7-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

5-ci tapşırıq. Cavab “A” variantıdır.

6-cı tapşırıq. Deyiliş forması səhv yazılan sözlər bunlardır: orfoepiya [arfayepiya], təbiət [təbiyyət]. (Tapşırığın icrası zamanı lüğətdən istifadə olunur.)

Şagirdlər 7-ci tapşırıqda verilmiş mətni orfoqrafik səhvləri düzəltməklə dəftərə köçürürlər.

İş dəftərinin 28-ci səhifəsində verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Sinifdən xaric oxu. “Aldədə” (əfsanə).

Yazı

Aşağıdakı imla mətni yazdırılır. Qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin yazılışına xüsusi diqqət yetirilir.

BİZİM AİLƏ (48 söz)

Bizim ailəmiz böyükdür. Atam inşaat mühəndisidir. Onların müəssisəsi rayonumuzda stadion tikir. Anam teatrda çalışır. O, istedadlı aktrisa. Böyük qardaşım Səid mətbəədə müdir işləyir. Bacım Firuzə isə həkimdir, xəstələri müalicə edir. Mən üçüncü sinifdə oxuyuram. Boş vaxtlarımda mütaliə etməyi sevirəm, hərdən şeir də yazıram. Nənəm məni balaca şair adlandırır.

Qiyətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

16-cı mövzu. AĞILLI QARIŞQA (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.1.1. Mətdə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Varlığın və ya hadisənin əlamətlərini sadalamaqla sözü izah edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümle növlərinə görə) oxuyur.	Mətni oxuyarkən obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirir.
2.2.2. Bədii və elmi-kütləvi mətnləri fərqləndirir.	Nəzm və nəsrle yazılmış mətnləri fərqləndirə bilir.
2.2.4. Mətdəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
3.1.3. Verilmiş mətnin planını tutur və məzmununu yazır.	Şeiri yazıda nəsrle ifadə edir.

Motivasiya

Müəllim: – Sizlərin arasında kim əvvəlcə oynamağı, sonra isə valideyninə kömək etməyi düzgün sayır?

Oxu

Dərsliyin 41-ci səhifəsindən şeir düzgün, ifadəli oxunur. Müəllim tapşırır ki, şeir oxunarkən obrazların nitqi onların xarakterinə uyğun səsləndirilsin. İfadəli oxu müsabiqəsi keçirilir.

Müəllim: – *Dovşanı və qarışqanı xarakterizə edən sözlər deyın.*

Cavablardan sonra 1-3-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

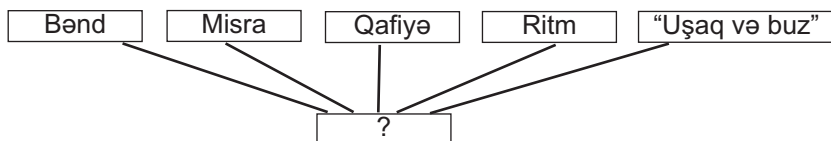
1-ci tapşırıq. Şeirin ideyası müəyyənləşdirilir: “Valideynə kömək etmək övladın borcudur”.

2-ci tapşırıq. Şeirdə göy rənglə verilmiş “buğda” və “kələm” sözlərinin yeri dəyişik düşüb.

3-cü tapşırıq. Şeirin sonuncu iki misrası tapşırıqda verildiyi kimi olsaydı, ideya dəyişərdi.

Bu zaman şeirdən belə başa düşülər ki, qarışqa və dovşan valideynlərinin sözlərinə qulaq asmır, onlara kömək etmir.

Anlayışın çıxarılması. Müəllim lövhədə sxem çəkir:

Sual: – *Sual işarəsinin yerinə hansı sözü yazı bilərik?*

Söz müəyyən edildikdən sonra müəllim şeirlə nəsr əsərləri arasındakı fərqi soruşur. Şagirdlərin fikirləri dinləndikdən sonra dərsliyin 41-ci səhifəsindəki “Nəsr və nəzm” nəzəri

materialı oxunur, əvvəlki biliklərlə müqayisə olunur. Şagirdlərin yadlarında qalan nəsr və nəzm əsərlərinin adları çəkilir. Bu, “Auksion” oyunu tətbiq edilməklə də keçirilə bilər.

Şeir qafiyə sistemi araşdırılır. Şagirdlər qafiyələnən sözləri müəyyən edirlər. Müəllim əlavə olaraq şeirin vəznə (ritmi) haqqında da məlumat verə və şagirdlərə şeirin hər misrasında hecaları saymağı tapşırıla bilər.

Yazı

Şeirin qısa məzmunu dəftərə yazılır.

Dil qaydaları

– Şeirdə hansı obrazın adının yazılışı və deyilişi arasında fərq var? (dovşan)

İş dəftərinin 29-cu səhifəsində verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

17-ci mövzu. CƏMİL + MAHİR = ... (6 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Müəyyən fikirlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır. Danışarkən fikrini əsaslandırmaq üçün atalar sözlərindən istifadə edir.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Frazeoloji ifadələrin mənasını kontekstdən çıxış edərək izah edir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətnin abzaslarına başlıq verir və mətnin geniş planını tutur. Mətnəndən çıxarılmış cümlələrin mətndəki yerini müəyyən edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Bədii əsərin müəyyən hissəsini oxuduqdan sonra baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırır. Mətndəki əsas fikri təcrübədən keçirməklə düzgünlüyünə əmin olur. Mətndəki obrazın xüsusiyyətini göstərən hissəni müəyyən edir.
3.1.5. Sınıf səviyyəsinə uyğun olaraq müəyyən edilən əməli yazılar (məktub, elan, anket, dəvətnamə) yazır.	Əsərin qəhrəmanına məktub yazır.
4.1.1. Səit və səmit səsləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.	Sözdə buraxılmış səitləri müəyyənləşdirir və bərpa edir.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Sözlərin düzgün yazılışını müəyyənləşdirmək üçün lüğətdən istifadə edir.

Motivasiya (Riyaziyyatla inteqrasiya)

– Toplama əməlinin komponentləri hansılardır?

“Toplanan, toplanan, cəm” cavabı deyildikdən sonra müəllim aşağıdakı sualla müraciət edir:

– Deməli, cəm hər iki toplananın birlikdə nəticəsi kimi təqdim oluna bilər. Onda gəlin toplananları sözlər olan bərabərliklər deyək. Məsələn: çay + şəkər = ? (şagirdlər şirin çay deyirlər) Uşaqlar başqa variantlar da söyləyirlər: süd + qəhvə = südlü qəhvə və s.

Variantlar içərisində, məsələn, “Tərən + Səid = Dostluq” kimi də bərabərliklər söyləyə bilər.

Söylənilən bu variantdan sonra müəllim soruşur:

– *Tərən və Səidin “dostluq” sözü altında birləşməsi nə deməkdir?*

Şagirdlər cavab variantlarını söyləyirlər.

Oxu (Proqnozlaşdırma)

Dərslikdən mətn “O, təsərrüfat işləri üzrə direktor müavini idi” cümləsinə qədər oxunur.

– *Sizcə, Cəmil nə edəcək?*

Cavab variantları dinlənilir. Sonra mətnin davamı həmin hissənin sonunadək oxunur, söylənilən versiyalarla müqayisə olunur.

– *Oxuduğunuz hissə sizdə Cəmillə bağlı hansı təəssüratı yaratdı?*

Cavab variantlarından sonra mətnin növbəti hissəsi oxunur.

– *Cəmilin növbəti hərəkətinə münasibətinizi bildirin (1-ci tapşırıq).*

Cavab variantlarından sonra müəllim soruşur:

– *Sizcə, hekayənin davamı necə olacaq?*

Cavab variantları dinlənilir. Mətnin növbəti hissəsi oxunur.

– *Oxuduğunuz hissədə Cəmilin daha hansı keyfiyyətlərini gördünüz? (2-ci tapşırıq)*

“Yalançı” və “qorxaq” cavabları səsləndikdən sonra şagirdlərin Cəmilə olan münasibətləri haqda fikirlər səslənir.

– *Əgər Cəmil etdiyi hərəkəti dostunun üstünə atırsa, Cəmilin dostluğu haqqında nə deyə bilərsiniz? Cəmil dostluq etməyi bacarır?*

Cavablardan sonra mətnin sonuncu hissəsi oxunur.

– *“Cəmil + Mahir = 0” yazmaqla Mahir nə demək istəyirdi? (4-cü tapşırıq)*

“Dostluqlarının sona çatdığını” cavabı deyildəndən sonra “Nə üçün bu fikrə gəldiniz?” sualı verilir. Cavabda sıfırın ayrılıqda heç nə olduğu, heç bir mənə kəsb etmədiyi (riyaziyyatla inteqrasiya) vurğulanır.

– *Mahir Cəmillə dostluğuna nə üçün son qoydu?*

“Öz günahını dostunun üstünə atdığına görə” cavabı səsləndikdən sonra müəllim deyir: – *Kazım müəllim divarı, partanın üstünü yazan adamı axtarırdı. Həmin adamı tapır, amma onu bu işə görə danlamaq, cəzalandırmaq əvəzinə “dost necə olmalıdır” barədə mülahizələrini söyləyir. Bunu necə başa düşürsünüz?*

Söz ehtiyatı. Mətnədən götürülmüş bəzi ifadələrin mənası şagirdlərin başa düşəcəkləri şəkildə izah olunur.

Ağızucu zümzümə etmək – ahəstə səsle özü üçün oxumaq; dodaqaltı oxumaq

Əl-ayağa düşmək – təlaşa düşmək; həyəcanlanmaq

Ürəyi düşmək – qorxmaq

Gözucu baxmaq – ötəri nəzər salmaq

Boynuna almaq – bir işi görmüş olduğunu etiraf etmək; açıb söyləmək

Ayağa vermək – kiminsə qarşısında alçaltmaq

5-ci tapşırıq. Mətnin hissələri adlandırılır:

1-ci hissə – “Divara yazılmış yazı”

2-ci hissə – “Təşvişə düşmüş Cəmil”

3-cü hissə – “Sıfır çevrilən dostluq”

Mətnin məzmununa uyğun plan tutulur. Plan təxminən aşağıdakı kimi ola bilər:

1. Cəmilin ağılına gələn fikir

2. Divara yazılan yazı
 3. Musiqi dərində
 4. Partaya yazılan yazı
 5. Zəngin səsi
 6. Yazıları yazan kimdir?
 7. Kazım müəllimin Cəmilə söhbəti
 8. Dostunu ayağa verən Cəmil
 9. Kazım müəllimin nəsihəti
 10. Cəmilə uzadılmış kağız.
- Şagirdlər mətnin məzmununu plan üzrə danışirlər.

İş dəftərinin 32-ci səhifəsində verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Danışma

– *Sizcə, Mahir dostluq etməyi bacarırdı?*

Cavablardan sonra müəllim uşaqlara təklif edir ki, özlərini Mahir ilə eyniləşdirməklə cümləni tamamlasınlar. “Mən Mahirin yerinə olsaydım, ...”.

Debat

1. Mahir Cəmilə dostluqlarını pozmaqda haqlı idi.
 2. Mahir Cəmilə dostluqlarını pozmaqda haqlı deyildi.
- Arqumentlər səslənəndə atalar sözlərindən də istifadə etmək yerinə düşərdi:
- Dost dar gündə tanınar.
- Dostluq düzlükdədir.
- Dostluğun telini qırma – bağlarsan, düyün qalar.
- Dost yolunda boran olar, qar olar.
- Dost dostun eybini üzünə deyər.
- Dost arası sözsüz olmaz.
- Örtülü bazar dostluğu pozar.

Dinləmə

Müəllim: – *Böyükklər sizə bəzi şeyləri qadağan edirlər. Bəs təklildə qalanda, sizi heç kim görməyəndə həmin qadağalara əməl edirsinizmi?*

Müəllim hamını bu suala səmimi cavab verməyə çağırır. Dinləmə mətni səsləndirilir.

Sinfinizdə Murad adlı bir oğlan vardı. Hüseyn müəllimin ona xüsusi münasibəti hiss olunurdu. Bir dəfə biz müəllimdən soruşduq:

– Müəllim, niyə siz Muradı daha çox istəyirsiniz?

Müəllim bizə tutarlı cavab verə bilmədi.

Novruz bayramı ərəfəsi idi. Hüseyn müəllim bizə axır çərşənbə günü belə bir tapşırıq verdi:

– Uşaqlar, bu gün hərəniz bir toyuq kəsərsiniz. Amma elə yerdə kəsin ki, sizi heç kim görməsin.

Səhəri gün dərsə gələndə müəllim soruşdu:

– Uşaqlar, toyuğu kəsdinizmi? Necə kəsdiniz? Görən oldumu?

Biri dedi ki, mən zirzəmidə kəsdim, o biri dedi ki, çardaqda kəsdim. Murad isə başını aşağı salıb günahkar kimi dilləndi:

– Müəllim, mən elə bir yer tapa bilmədim ki, toyuğu gizlin kəsim. Hər yerdə Allah məni görürdü.

Ona görə də mən toyuq kəsə bilmədim.

Müəllim gülümsəyib dedi:

– Uşaqlar, indi bildinizmi mən Muradı niyə çox istəyirəm?

Mətn müzakirə olunur. Şagirdlər belə bir nəticəyə gəlirlər ki, insanın heç bir hərəkəti Allah və onun özü tərəfindən gizli qala bilməz. Odur ki hər bir insan ilk növbədə öz vicdanı qarşısında məsuliyyət daşımalıdır.

İş dəftərinin 30-cu səhifəsindəki “Adam” şeiri oxunaraq təhlil olunur. Durğu işarələri müəyyən olunur. Həmin səhifədəki yazı tapşırıqları yerinə yetirilir.

Yazı

Cəmilə və ya Mahirə məktub yazın. Məktubda onlara dostluğu qorumaq üçün məsləhətlər verin.

Müəllim şagirdlərə belə bir tapşırıq da verir:

– *Elə bir təlimat hazırlayın ki, onu oxuyanlar partaların üstünü yazmasın, ucu iti əşya ilə cızmasınlar.*

Daha maraqlı və təsiredici təqdimat hazırlayanların işləri sinif otağının divarından asılır.

Dil qaydaları

12-15-ci tapşırıqlar lüğətdən istifadə edilməklə yerinə yetirilir.

İş dəftərinin 30-31-ci səhifələrində verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

18-ci mövzu. ATANIN OĞLUNA NƏSİHƏTİ (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Eşitdikləri, gördükləri və oxuduqlarını misal gətirərək mövzu ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır.
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Varlığın və ya hadisənin əlamətlərini sadalamaqla sözü izah edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri müəyyən olunmuş tələblərə uyğun sürətli, düzgün, şüurlu, ifadəli oxuyur.	Şeiri oxuyarkən müəllifin hiss və həyəcanını intonasiya və səs tonu ilə ifadə edir.
2.2.4. Mətnəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür. Mətnəki hadisə və obrazları həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirir.
3.1.3. Verilmiş mətnin planını tutur və məzmununu yazır.	Şeiri yazıda nəsr ilə ifadə edir.
4.1.2. Sözlərin böyük hərflə yazılışına dair qaydaları (bayramlar və tarixi günlər) məqamına uyğun tətbiq edir.	Həm ümumi, həm də xüsusi isim kimi işlənən sözləri yerindən asılı olaraq düzgün yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Dinlədiyini yazarkən yazılışı və tələffüzü fərqlənən sözlərin düzgün yazılışını müəyyən edir.

Müəllimin nəzərinə: Dərslikdə verilən “Atanın oğluna nəsihəti” şeiri dahi Azərbaycan şairi N. Gəncəvinin “Oğlum Məhəmmədə nəsihət” şeirindən bir hissədir. Böyük şair əsərlərində tərbiyə ilə bağlı dəyərli fikir və ideyalara xüsusi yer ayırır:

1) seçdiyi peşənin, sənətin əsl sahibi, kamil ustası olmaq;

2) atacaqları addımların və deyəcəkləri sözlərin nə ilə nəticələncəyini qabaqcadan düşünmək;

3) daim biliyə can atmağın, geniş biliyə malik olmağın əhəmiyyətini gənc nəsle anlatmaq, biliyə, elmə onda dərin maraq oyatmaq və s.

Motivasiya

Müəllim: – Məhəmməd peyğəmbərin belə bir kəlamı var: “Heç bir ata övladına gözəl tərbiyədən qiymətli hədiyyə verə bilməz”. Bu kəlamı necə başa düşürsünüz?

Danışma

Qruplarla iş. Müəllim şeiri hissələrə ayırır, hər hissənin əvvəlinə şeirin ilk iki misrasını əlavə edir və qruplara paylayır. Qruplar təqdim olunmuş misraları ifadəli oxuduqdan sonra onları nəsrə çevirib danışır və öz əlavələrini edir. Əlavələr “Sizcə, ata oğluna daha nələri məsləhət görər?” sualının cavabı olmalıdır.

I qrup. Oğul, sözlərimə yaxşı qulaq as,
Ata nəsihəti faydasız olmaz:
Nə hiyləgər, nə də vicdanı dar ol,
Hal bilən, hal duyan bir sənətkar ol.

(Heç kimi aldatmaq olmaz, vicdanlı olmaq lazımdır. Elə sənət sahibi ol ki, sənə müraciət edənlərin halını duyasan, vəziyyətindən xəbərdar olasan.)

II qrup. Oğul, sözlərimə yaxşı qulaq as,
Ata nəsihəti faydasız olmaz:
Bir elmi öyrənmək istədikdə sən,
Çalış ki, hər şeyi kamil biləsən.

(Elmlə məşğul olmaq, elmə yiyələnmək lazımdır. Bunun üçün çalışmaq lazımdır. Çalışıb hər şeyi tam, mükəmməl öyrənmək gərəkdir.)

III qrup. Oğul, sözlərimə yaxşı qulaq as,
Ata nəsihəti faydasız olmaz:
Kamil bir palançı olsa da insan,
Yaxşıdır yarımçıq papaqçılıqdan.

(Hər hansı bir sənəti öyrəndikdə, hətta palançı belə olduqda yarımçıqlıqdan qaçmaq, öz peşəsinin kamil ustası olmaq lazımdır.)

IV qrup. Oğul, sözlərimə yaxşı qulaq as,
Ata nəsihəti faydasız olmaz:
Məndən söyləməkdir, səndən eşitmək:
Bir insan əliboş gəzməsin gərək.

(Həyatda hər insanın müəyyən bir sənəti, peşəsi olmalıdır. Boş-boş gəzmək olmaz. Bir işin qulpundan yapışmaq lazımdır.)

İş dəftərinin 32-ci səhifəsindəki 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Danışma

Müəllim belə bir atalar sözü söyləyir: “Sözü söylə alana, Qulağında qalana”.

Atalar sözünün oxuduqları şeirlə hansı bağlılığı olduğu araşdırılır.

Daha sonra müəllim şagirdlərə belə bir sualla müraciət edir:

– Siz indiyədək atanızdan hansı nəsihəti eşitmisiniz? Bu nəsihətin həyatınızda necə rolu olub?

Dil qaydaları

Mətndəki hansı söz yerindən asılı olaraq həm böyük, həm də kiçik hərflə yazıla bilər? (kamil) Nə üçün şeirin bir misrasında bu söz kiçik, bir misrasında isə böyük hərflə yazılıb? (Şeirdə işlənmiş “kamil” sözü “mükəmməl, ideal, qüsursuz” mənasında işlənib. 7-ci misrada bu söz misranın əvvəlində gəldiyi üçün böyük hərflə yazılıb.)

Müəllim:

– Dəftərə elə bir cümlə yazın ki, “kamil” sözü yerindən asılı olmayaraq böyük hərflə yazılsın. İş dəftərinin 32-ci səhifəsindəki dil qaydaları ilə bağlı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Sinifdən xaric oxu. Viktor Hüqo. “Kozetta” (“Səfillər” romanından).

Yazı

İmla. Qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin yazılışına xüsusi diqqət yetirilir.

BÖCƏK VƏ ÇİÇƏK

İşıqlaşdı. Günəş üfəqdə görünürdü. Onun parlaq şüaları çəməniyə yayıldı. Çiçəklər gözlərini açıb səadət dolu baxışlarla günəşi seyr etməyə başladı.

Xallı böcək də qanadlarını açdı. Günəşdən qamaşan gözlərini səmaya tuşladı və uçdu. Çiçəklər böcəyə təəccüblə baxırdı. Böcək bu təəccübün səbəbini başa düşə bilmirdi. Nəhayət, o, bir çiçəyin üstünə qondu. İndi başa düşdü ki, o da bu çiçəyə bənzəyir. Çiçək kimi onun da zil qara xalları və qırmızı qanadları var. Çiçək və böcək xoşbəxt-xoşbəxt günəşin altında qızırdı.

Əlavə tapşırıqlar:

1. Mətnə söhbət hansı çiçəkdən və böcəkdən gedir?

- A) Qızılgül və dozanqurdu
- B) Lələ və parabüzən
- C) Bənövşə və işıldaböcək

2. Hansı sözdə “l” samiti “d” kimi tələffüz olunur?

- A) parlaq B) ışıqlaşdı C) çəmənlilik D) qanadlar

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

19-cu mövzu. TƏNHA QU QUŞU (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Mətni qəhrəmanların hiss və həyəcanına uyğun ifadəli oxuyur.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətnə əsasən hekayə xəritəsi tərtib edir. Mətnəndən çıxarılmış hissənin yerini müəyyən edir.
3.1.1. Hüsnxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	“L” samiti ilə başlanan şəkilçilərin yazılışı və tələffüzü ilə bağlı qaydaları nitqində tətbiq edir.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Mətnin ideyasından çıxış edərək verilmiş mövzuda inşə yazır.
4.1.3. Rast gəlidiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri müəyyən edir.

Motivasiya

Müəllim: – Özünü də dost seçəndə hansı xüsusiyyətinə görə seçirsiniz? Dostunuzun hansı xüsusiyyəti sizi özünə cəlb edir? (səliqəsi, yaxşı oxumağı, geyimi, danışığı, davranışı, mehribanlığı, əliaçıqlığı, valideynlərinin mövqeyi və s.)

Oxu ("Ziqzaq")

Dərsləyin 48-49-cu səhifələrində verilmiş "Tənha qu quşu" mətni oxunur. Bunun üçün MMV-nin 26-cı səhifələrində şərh olunmuş "Ziqzaq" üsulu tətbiq edilir.

1-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Burada verilmiş parça 2-ci hissə ilə 3-cü hissə arasına uyğun gəlir.

Şagirdlər qruplarda işləyərək aşağıdakı suallara cavab verməklə mətnin hekayə xəritəsini tərtib edirlər (2-ci tapşırıq):

- Hadisələr harada baş verir?
- Hadisələr nə zaman baş verir?
- Əsas qəhrəmanlar
- Əsərin qısa məzmunu

Hekayə xəritələri təqdim olunur və müzakirə edilir.

İş dəftərinin 33-cü səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yazı

Müəllim: – *İnsanda zahiri, yoxsa daxili gözəllik əsasdır? Seçiminizi əsaslandırın.*

"İnsanda daxili gözəllik əsasdır" mövzusunda inşa yazılır.

Dil qaydaları

– Mətdən götürülmüş aşağıdakı sözlərin deyiliş qaydası müəyyənləşdirilir:

qamışlıqda, günlərinin, dostları, onlar, dəhşətli, gözlərini, qanadlarını, hərəkətlərinə, qazlarla.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

20-ci mövzu. ÜÇ OĞLAN (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.2. Eşitdiyi, oxuduğu bədii nümunələri dialoq şəklində təqdim edir.	Dialoji nitqində düzgün müracət formaları seçir və suallara adekvat cavab verir.
1.2.3. Ədəbi-bədii nümunələri ifa edərkən müvafiq situasiyaya uyğun jest və mimikalarından istifadə edir.	Rollu oyun zamanı obrazların xarakterinə və nitqinə uyğun jest və mimikalardan istifadə edir.
2.2.4. Mətdəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasına uyğun atalar sözünü seçir. Sualları cavablandırmaqla mətni şüurlu oxuduğunu nümayiş etdirir.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri müəyyən edir. Lüğətlərdən təyinatına görə istifadə edir.

Motivasiya. Müəllim: – *Tutaq ki, dərsləyinizi öyrənmədiyinizə görə "2" almısınız. Bilirsiniz ki, evdə sizi danlayacaqlar. Bu halda nə edirsiniz? Yalan danışmaqdan başqa bir çıxış yolu axtarırsınız mı?*

Müləhizələr dinlənilir. Müəllim bütün deyilənləri ümumiləşdirərək həmişə sözün düzünü deməyin lazım olduğunu söyləyir.

Oxu (Rollu oyun)

Mətn (dərslik, səh. 50) səssiz oxunur. 1-3-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir. Sonra rollar üzrə səhnələşdirilir. Bunun üçün şagirdlər qruplara ayrılaraq ssenari yazırlar.

I qrup. "Oğlanların qərarı" səhnəsi

II qrup. "I oğlanın valideynləri ilə söhbəti"

III qrup. “II oğlanın valideynləri ilə söhbəti”

IV qrup. “III oğlanın valideynləri ilə söhbəti”

Lövhədə atalar sözləri yazılır:

- Yalançının evi yandı, heç kim inanmadı.
- Yalançının şahidi yanında olar.
- Şirin yalandansa, acı həqiqət yaxşıdır.
- Yalan ayaq tutar, amma yeriməz.
- Ən yaxşı biclik düzlükdür.
- Yalançının ipi ilə quyuya düşən quyuda qalar.
- Yalanın axırı yoxdur.
- Yalanın ömrü az olar.

Sual: – Lövhədə yazılmış atalar sözlərindən hansı mətnin ideyasına tam uyğundur, hansı bir az uyğun gəlir, hansı heç uyğun deyil?

Danışma

“Mətni dəyiş” üsulu

4-cü tapşırıq qruplarla yerinə yetirilir. Hər qrup öz təqdimatını hazırlayır.

Təqdimatlardan sonra müəllim sinifdə iki şagird, yaxud özü ilə bir şagird arasında dialog yaradır. Məsələn:

- Nəmin, lövhəyə gəl! Dərsə hazırsanmı?
- Hansı dərsə, müəllim?
- Azərbaycan dili dərsinə... və s.

Dialog lövhədə yazılır və müəllim bu mətnin dialog adlandığını bildirir.

Dərsliyin 51-ci səhifəsindəki nəzəri material mənimsədir. Sonra şagirdlər qruplarla (üç və ya dörd) 5-ci tapşırığı yerinə yetirirlər.

Dil qaydaları

Motivasiya (Ekspress-sorğu). Suallar:

- Lüğətlərdən istifadə edirsinizmi?
- Lüğətdən istifadə üçün nəyi bilmək lazımdır? (Hərflərin əlifba sırasını)
- Hansı lüğətləri tanıyırsınız? (Orfoqrafiya, orfoepiya, izahlı)

Hər bir lüğətin özellikləri və əhəmiyyəti haqqında məlumatlar ümumiləşdirilir.

Lövhədə mətn təqdim olunur:

Bizim sinifə Maskva şəhərindən iki ekiz qardaş gəlib. Biz onları öz kamandamıza qəbul etdik. Ümüd edirik ki, bizim aramızda billur kimi saf bir münasibət yaranacaq.

Şagirdlər altından xətt çəkilmiş sözlərdəki orfoqramı (deyilişi və yazılışı fərqlənən hərfi) müəyyən edirlər və iş vərəqlərində mətni düzgün yazırlar.

Lövhədə cədvəl çəkilir və aşağıdakı sözləri lövhənin müvafiq sütunlarında yazmaq tapşırıqlar: g(u,ü)şə, p(e,ə)ndir, p(ə,e)ncək, həş(a,ə)rat.

6-cı tapşırıq. Cümlələrdəki sözlər düzgün yazılaraq dəftərə köçürülür: *dovşan, dovğa, lövbər, bünövrə, tövlə.*

7-cı tapşırıq. Sözlər aşağıdakı kimi tamamlanıb dəftərə köçürülür: *Füzuli, müdir, ümid, mühüm, üfük, mühit, küftə.*

İş dəftərinin 34-cü səhifəsində verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

21-ci mövzu. ŞAR (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.2. Eşitdiyi, oxuduğu bədii nümunələri dialoq şəklində təqdim edir.	Dialoji mətni səhnələşdirərkən nitqini oynadığı rolun xarakterinə uyğunlaşdırır.
1.2.3. Ədəbi-bədii nümunələri ifa edərkən müvafiq situasiyaya uyğun jest və mimikalarından istifadə edir.	Bədii mətni və ya hər hansı hadisəni nəql edərkən obrazın xarakterinə uyğun danışır.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Mətni oxuyarkən obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Həyatdan misallar gətirməklə oxuduğu mətnin ideyası haqqında fikir yürüdür və bu ideyanı atalar sözü ilə ifadə edir. Mətndəki hadisə və obrazları həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirir. Atalar sözünün mənasını kontekstdən çıxış edərək izah edir.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən qoşasaitli sözləri düzgün yazır və tələffüz edir.

Motivasiya (Əqli həmlə)

Müəllim: – *Mənəvi dəyərlər arasında hansı müsbət keyfiyyətləri tanıyırsınız?*

Şagirdlər sadaladıqdan sonra müəllim “xeyirxahlıq” sözü üzərində dayanır:

– *Bu sözü necə başa düşürsünüz?*

– *Həyatda gördüklərinizdən misal gətirməklə bu sözü izah etməyə çalışın.*

Oxu (Rollu oyun)

Mətn (dərslük, səh. 52) səssiz oxunduqdan sonra səhnələşdirilir.

1-ci tapşırıq. “Söz danışığından keçər” ifadəsi “əvvəlcədən kəsilməmiş şərtlərə əməl etmək lazımdır” mənasında izah olunur.

5-ci tapşırıq. Mətnin mövzusu ilə bağlı *biganəlik*, *xəsislik* sözləri seçilməklə ideyası haqqında fikir irəli sürülür.

Danışma

Debat. Şagirdlər iki qrupa bölünürlər:

1) şar satanı mənfi obraz hesab edənlər;

2) şar satana haqq qazandıranlar.

Müəllimin nəzərinə: Sözsüz ki, I qrupun deməyə sözü çox olacaq. Lakin II qrupun da kəsərlə arqumentləri ola bilər. Məsələn: “1. Şar satan çörək pulunu bu şarları satmaqla qazanır. Əgər o hər uşağa şar paylasa, ailəsinə çörək pulu apara bilməz. 2. Şar satan uşağı aldatmadı. Əgər oğlan bütün şarları düşürsəydi, yəqin ki, bir şarı ona verərdi” və s.

Dil qaydaları

Lövhədə şəkillər asılır və cədvəl çəkilir:

Şagirdlər şəkillərin adlarını cədvəlin müvafiq xanalarında yazırlar.

Belə deyilir	Belə yazılır
məllim	müəllim
radiyo	radio

Cütlərlə iş. Müəllim tək nömrəli cütlüklərə aşağıdakı kimi tapşırıq verir:

– “Müavin”, “müayinə”, “müalicə” sözlərinin düzgün deyilişini və yazılışını müəyyənləşdirin.

Deyilişlə yazılış arasındakı fərqi izah edin.

Cüt nömrəli cütlüklərə isə aşağıdakı kimi tapşırıq verir:

– “Ailə”, “təbiət”, “Səidə” sözlərinin düzgün deyilişini və yazılışını müəyyənləşdirin. *Deyilişlə yazılış arasındakı fərqi izah edin.*

Cütlüklər işlərini təqdim etdikdən sonra 6-cı tapşırıq yerinə yetirilir. Bu tapşırıq şagirdlərin diqqətini yoxlamaq məqsədilə verilir. Üç dəfə təkrar olunan söz “*sait*”dir. Tapşırığın cavabı tapıldıqdan sonra müəllim belə bir sual verir:

– *Bu hərf sırasında daha hansı qoşasaitli sözlər var?* (daim, şüa, şeir, Səid)

– *Hərf sırasında tapdığınız qoşasaitli sözlər necə tələffüz olunur.*

7-ci tapşırıq yerinə yetirilməklə şagirdlərin qoşasaitli sözlərin deyilişi və yazılışı ilə bağlı bacarıqları möhkəmləndirilir.

İş dəftərinin 35-ci səhifəsində verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

22-ci mövzu. BALLI VƏ VİZ-VİZ (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətnə əsasən hekayə xəritəsi tərtib edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür. Mətnin məzmununa uyğun gəlməyən yad hissəni tapır. Bədii əsərin müəyyən hissəsini oxuduqdan sonra baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırır.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Mətnin giriş, əsas və sonluq hissəsini müəyyənləşdirir. Mətndəki hadisələri ardıcılıqla nəql edir.
3.1.1. Hüsrxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Mətni təyin olunmuş müddətdə yazıb bitirir.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək inşa yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri müəyyən edir.

Motivasiya. Müəllim: – *Hansı həşəratları tanıyırsınız? Onlardan xeyirli və zərərli olanları sadalayın.*

Bu sorğudan sonra arı və milçək haqqında BİBÖ cədvəli və ya Venn diaqramı tərtib oluna bilər.

Oxu (proqnozlaşdırma).

Mətn (dərslük, səh. 54) səsli olaraq “İndi gəl gedək bizim evə” cümləsinə kimi oxunur. Müəllim şagirdlərin 2-ci sinifdə arı haqqında keçdiklərini xatırladaraq suallar verir:

– *Arının evi necə adlanır? Arı ailəsində kimlər olur? Onlar nə iş görürlər? Sizcə, Ballının evində gördükləri Vız-vız necə təsir bağışlayacaq?*

Şagirdlərin fikirləri dinləndikdən sonra mətn davam etdirilir, söylənmiş fikirlərlə müqayisə olunur.

Müəllim: – *Nəyə görə Vız-vız başa düşdü ki, milçəklər heç zaman xoşbəxt olmayacaq?*

Cavablardan sonra 1-3-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1-ci tapşırıq. Cavab “C” variantıdır.

2-ci tapşırıq. Əsərin mövzusu zəhmətlə bağlıdır.

3-cü tapşırıq. Ədalət, nizam-intizam olan yerdə hamı xoşbəxt olur və işləməkdən həzz alır.

Bundan sonra dərsləyin 55-ci səhifəsindəki “Mətnin hissələri” haqqında verilmiş nəzəri hissə mənimsənilir. Sonra “Ballı və Vız-vız” mətninin giriş, əsas, sonluq hissələri müəyyən edilir (4-cü tapşırıq). Mətnin giriş hissəsində arı ilə milçəyin dostluğundan, sonluğunda isə ədalətin, nizam-intizamın olduğu yerdə xoşbəxtliyin bərqərar ola biləcəyindən danışılır. 5 və 6-cı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

İş dəftərinin 37-ci səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yazı

“Əmək xoşbəxtliyin açarıdır” mövzusunda inşa yazılır.

Müəllim: – *Çətin bir məsələni həll edə bilməyəndə nə edirsiniz? Variantlardan birini seçin.*

A) Kömək üçün böyüklərə müraciət edirəm.

B) Kənara qoyub başqa işlərimlə məşğul oluram.

C) Yenidən həll etməyə cəhd göstərirəm.

Şagirdlər əl qaldırmaqla hərəsi bir varianta səs verir. Lövhədə diaqram çəkilir və hər bir variantı seçmiş şagirdlərin nisbət faizi göstərilir. Bundan sonra şagirdlər öz seçimlərini müdafiə etməyə çalışırlar. Müzakirələrdən sonra belə bir nəticə çıxarılır: “Həyatda nəyə nail olmaq üçün səbirli olmaq, zəhmət çəkmək lazımdır”.

Dil qaydaları

Mətnəndən seçilmiş *milçək, dostluq, çəmənlərdə, çiçəklərdən, yeməkdən, acından, qanadlarını, ailəsinə, qonaq, qayıdanları, yoxlayıb, gətirməyənləri, mumdan, şərik, xoşbəxt* sözlərini şagirdlər aşağıdakı cədvəl üzrə dəftərlərinə yazırlar.

Belə yazılır	Belə deyilir

İş dəftərinin 36-cı səhifəsindəki “Arı və milçək” hekayəsi oxunur. Oxuyub anlama məqsədilə “Ziqzaq” (MMV, səh. 26) üsulu, ifadəli oxu üçün “Rollu oyun” tətbiq oluna bilər.

37-ci səhifədəki 4 və 5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

İmla mətni

Qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin yazılışına xüsusi diqqət yetirilir.

İTİN DOSTLUĞU

Qorxmazın iti **xəstə** idi. Qorxmaz onun altına **şabalıd**, söyüd ağacının budaqlarını kəsib döşədi. Ona **qənd**, **isti süd** verdi. Hətta Məstan da ona **kömək etmək istəyirdi**. Belə **qulluqdan** sonra it tez sağaldı.

Qorxmaz məktəbə gedəndə də it onunla gedirdi. Yolda iri **şaftalı** ağacları, çiyələk **çəmənliyi** vardı. Bir gün Qorxmaz **şaftalı** dərmək üçün ağaca dırmaşdı. Köynəyi ağacın budağına ilişdi, **büdrəyib** yerə yığıldı. İt tez kəndə qaçıb Qorxmazın qardaşı **Rüstəmi** köməyə çağırırdı. O, Rüstəmin qabağında **irəli-geri qaça-qaça** Qorxmazın yerini **göstərdi**.

Yazı

İş dəftərinin 36-cı səhifəsindəki mətn hüsnxət normalarına uyğun yazılır.

Sinifdən xaric oxu. “Hökmdar və çayçı” (rəvayət).

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

23-cü mövzu. YAXŞILIĞA YAXŞILIQ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi bədii mətnin ideyasını müəyyən edir və ona münasibət bildirir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Həyatdan misallar gətirməklə oxuduğu mətnin ideyası və obrazları haqqında fikir yürüdür. Bədii əsərin müəyyən hissəsini oxuduqdan sonra baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırır (təxmin edir).
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri müəyyən edir. Mətnə rast gəldiyi yeni sözlərdən məqamında istifadə edir.

Motivasiya

Müəllim: – “Qartalın təşəkkürü” hekayəsini xatırlayaq. Sizcə, heyvanlar yaxşılığı başa düşürlərmi? Onlarda minnətdarlıq hissi olurmu? Fikirlərinizi həyatda gördükləriniz, eşitdikləriniz, oxuduqlarınızla əsaslandırın.

Beyin həmləsi: – Yaxşılıq haqqında atalar sözlərini xatırlayaq. Səsləndirilən atalar sözləri lövhədə yazılır.

Oxu (“Proqnozlaşdırma”)

“Yaxşılığa yaxşılıq” hekayəsi (dərslik, səh. 56) əvvəlcə “Yaxına gələndə gözlərinə inanmadı” cümləsinə qədər oxunur və şagirdlər həmin səhifədəki illüstrasiyaya baxaraq nə baş verdiyini təxmin edirlər. Sonra “Əhməd ayı balasının hərəkətinə təəccüblənsə də, onun dalınca getdi” cümləsinə qədər oxunur və sonrakı hadisələr proqnozlaşdırılır. Mətn tam oxunduqdan sonra əvvəlcə söylənilmiş fikirlərlə müqayisə olunur.

Şagirdlər Əhməd və Səməd obrazları haqqında fikirlərini söyləyirlər.

Dinləmə

İki dost meşə ilə gedirdi. Birdən qarşılarına bir ayı çıxır. Dostlardan biri tez ağaca dırmaşır. O biri isə bədrəyir, qaça bilməyəcəyini görüb üzüqoylu yıxılır və özünü ölülyə vurur. Ayı yaxınlaşıb onu iyləyir. Şikarı ölmüş bilib uzaqlaşır. Ayı gedəndən sonra dostu aşağı düşüb soruşur:

- Ayı sənə nə dedi?
- Ayı mənə dedi ki, sənə darda qoyan adamla dostluq etmə.

Müəllim: – Sizcə, ayı oğlana doğrudan bu sözləri pıçıldamışdı?

Fikirlər dinlənilir.

- Mətndəki “şikar” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?
- Hər iki mətni müqayisə edin.

Müəllimin nəzərinə: Bu dərsdəki oxu və dinləmə mətnlərinin müqayisəsi zamanı “mövzu” və “ideya” (ana fikir) anlayışları üzərində dayanmaq məqsədəuyğundur. Hər iki mətnə mövzu (məşədə iki dostun başına gələn əhvalat), obrazlar (iki dost və ayı) və məkan (meşə) eynidir. Lakin ideya fərqlidir. Oxu mətni yaxşılıq, dinləmə mətni dostluq haqqındadır.

Əvvəlcə oxu mətninin ideya məzmunu atalar sözü vasitəsilə açıqlanır: “Yaxşılıq edən yaxşılıq görər”. Sonra müəllim dinləmə mətninin ideya məzmununu müəyyən etmək üçün aşağıdakı bayatıları söyləyir:

A)	B)	C)
Minsən, at yaxşı şeydir,	Yol üstündə daş nədir?	Əzizim, göz dostunu,
Təmiz at yaxşı şeydir.	Düz yolda çaş-baş nədir?	Bir zaman göz dostunu.
Düşmən zəif olsa da,	Özün ki yıxılmısan,	Yüz il yüz ilə getsə,
Ehtiyat yaxşı şeydir.	Axıtdığın yaş nədir?	Dost atmaz öz dostunu.

Şagirdlər müzakirə nəticəsində “C” variantının üzərində dayanırlar.

Dil qaydaları

3-cü tapşırıq. Mətnədən götürülmüş “təəccüblənsə” sözü [tə:ccüblənsə] kimi tələffüz olunur.

Müəllim iki eyni sait yanaşı işlənən sözlər deyir (*camaat, təəssüf, saat, məəttəl*). Bu sözlərin düzgün deyilişi və yazılışı müəyyənləşdirilir. Deyilişlə yazılış arasındakı fərq izah olunur.

4-cü tapşırıqdakı səhv yazılmış sözlərin düzgün yazılışı müəyyənləşdirilir və dəftərə yazılır.

Bu tapşırığın icrasından sonra müəllim aşağıdakı sualı verir:

- Qoşasaitli sözlər necə yazılır?

Şagirdlərin cavabları ümumiləşdirilir:

- Bəzi qoşasaitli sözlərdə saitlərdən biri tələffüz edilmir, o biri isə uzun tələffüz olunur.
- Bəzi qoşasaitli sözləri tələffüz edərkən iki saitin arasında “y” samiti səslənir.
- Qoşasaitli sözlərdə iki eyni sait yanaşı gəldikdə bir uzun sait kimi tələffüz edilir.

İş dəftərinin 38-ci səhifəsində verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

24-cü mövzu. NƏBİ VƏ TAHİR (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Dinlədiyi və oxuduğu mətnlər arasındakı mövzu yaxınlığını müəyyən edir və məlumatları ümumiləşdirərək təqdim edir.
2.2.4. Məndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Bədii əsərin müəyyən hissəsini oxuduqdan sonra baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırır.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Atalar sözündə və ya aforizimdə ifadə olunmuş kəlamla bağlı öz fikirlərini yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri müəyyən edir.

Motivasiya

Dinləmə mətni:

Zəng vuruldu. Uşaqlar ingilis dili otağına tərəf yüyürdülər. Hamı tələsirdi. Birdən Nailənin əlindəki qələmdən yerə düşdü və içindəki qələm, karandaşlar yerə səpələndi. Amil bir anlıq dayandı, kömək etmək istədi, amma dərsə gecikəcəyini düşünüb sinfə sarı qaçdı. Kamil isə Nailəyə yaxınlaşıb ona kömək etdi, karandaşları topladı. Hər ikisi dərsə gecikdi. Sınıfın qapısı önündə dayandılar. Müəllim:

– Niyə gecikmişiniz?

Kamil heç nə deməyib başını aşağı saldı.

Sual: – Müəllim Kamili cəzalandırırsa, sizcə, o, yenə yoldaşına kömək edərmidi?

Fikirlər dinlənir. Müəllimin yönəldici sualları ilə şagirdlər aşağıdakı nəticələrə gəlirlər:

1. Hər günahə görə insanı tənbeh etməyə tələsmək olmaz. Əvvəlcə günahın səbəbini araşdırmaq lazımdır.

2. İnsan ilk növbədə öz vicdanı qarşısında cavabdeh olmalı, vicdanının cəzasından qorxmalıdır və s.

Oxu (Proqnozlaşdırma)

Mətn (dərslik, səh. 58) hissə-hissə oxunur. Hər hissədən sonra şagirdlər mətnin davamını təxmin edirlər.

I hissə – “Nəbi onu qucağına alıb ata mindirdi” cümləsinə qədər.

Sual: – Sizcə, Tahir bundan sonra nə etdi?

II hissə – “Atı məndən bu yolla aldığını heç kimə demə” cümləsinə qədər.

Sual: – Nəbi niyə belə dedi?

Əsərin mövzusunun xainlik olduğu qeyd edilir.

Daha sonra şagirdlər 4 qrupa bölünür. Hər qrupa iş vərəqində yazılmış bir atalar sözü verilir. Verilmiş kəlamə uyğun olaraq kiçik süjetli hekayə yazmaq tapşırılır.

I qrup. Yaxşılıq elə, at dəryaya, balıq bilməsə də, Xəliq bilər.

II qrup. Yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidir, yamanlığa yaxşılıq hər kişinin işidir.

III qrup. Namərdin çörəyi dizinin üstündə olar.

IV qrup. İgid odur atdan düşə atlana, igid odur hər əzaba qatlana.

Təqdimatlar dinləndikdən sonra qruplar bir-birinin mətnini qiymətləndirir.

Dinləmə**ÇAQQAL DOSTUMDAN ÖYRƏNDİM**

Bir gün şir, çaqqal və tülkü ova çıxırlar. Həmin gün uğurlu olduğundan birdən-birə üç ov əldə edirlər. Bir dovşan, bir ceyran, bir kəklik. Əvvəlcədən belə şərtləşmişdilər ki, əldə etdikləri ovu öz aralarında bərabər bölsünlər. Şir üzünü çaqqala tutub soruşur:

– Çaqqal, sənə, şikarı necə bölməliyik?

Çaqqal cavab verir:

– Tülkü hamıdan balaca olduğuna görə kəklik onun, dovşan mənim, ceyran da sənə olsun.

Şir qəzəblənir, çaqqalın dərisini boğazından çıxarır, sonra üzünü tülküyə tutub deyir:

– Sən ovu necə bölərdin?

Tülkü dərisi boğazından çıxmış çaqqal dostuna baxıb deyir:

– Şir sağ olsun. Kəklik sənə səhər yeməyin, dovşan günorta yeməyin, ceyran da şam yeməyin olsun.

Bu sözlər şirin ürəyinə yağ kimi yayılır və tülküdən soruşur:

– Bu bölgünü haradan öyrənmişən?

Tülkü cavab verir:

– Dərisi boğazından çıxmış çaqqal dostumdan.

Təmsil təhlil olunur və onun ideya məzmunu ilə “Nəbi və Tahir” mətninin ideya məzmunu müqayisə olunur, fərqli və oxşar cəhətlər araşdırılır.

Yazı

“Namərdin çorəyi dizinin üstündədir” atalar sözü ilə bağlı şagirdlər öz fikirlərini yazırlar.

Dil qaydaları

Mətnədən seçilmiş *adlı, keçirmək, əlindən, bərkdən, kömək, minmək, istəyirdi, məndən, insanlar, bundan* sözlərini şagirdlər aşağıdakı cədvəl üzrə dəftərlərinə yazırlar.

Belə yazılır	Belə deyilir

İş dəftərinin 39-cu səhifəsində verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

25-ci mövzu. HAMIDAN QƏŞƏNG (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Debat və müzakirə zamanı nitqə başlayarkən “üzr istəyirəm...”, “icazə verin...” kimi standart ifadələrdən istifadə edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Sual və nida cümlələrini uyğun intonasiya ilə oxuyur.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətndəki hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən edir.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Oxuduğu mətnin ideyası ilə bağlı inşa yazır.

Motivasiya. Müəllim: – *İnsanlar haqqında danışanda “zəhri gözəllik”, “daxili aləmin gözəlliyi” ifadələrini işlədirlər. Bu sözləri necə başa düşürsünüz?*

Şagirdlər mülahizələrini dedikdən sonra müəllim təklif edir ki, zahirən gözəl adamın sözdə və rəsmdə portretini yaratsınlar. Daha sonra şagirdlər mənəvi cəhətdən gözəl olan insanın keyfiyyətlərini sadalayrlar.

Müəllim: – *Təsəvvür edin ki, sinifdə qruplarla iş gedir. Qruplardan birində şagirdlər bir-biri ilə çox mehribandırlar. Digər qrupun şagirdləri isə küsülüdürlər. Sizcə, hansı qrupun işi daha səmərəli olar?*

Oxu

Dərsliyin 59-cu səhifəsindəki mətnin oxunması üçün “Ziqzaq” və ya “Proqnozlaşdırma” üsulundan istifadə etmək olar. Mətn oxunduqdan sonra əsas obrazlar təhlil olunur.

Müəllimin nəzərinə: *Bu hekayənin mövzusu “Tənha qu quşu” ilə bağlı olduğundan (zahiri və daxili gözəllik) mətnlərin və obrazların müqayisəli təhlilini aparmaq olar.*

Danışma (Debat)

Müəllim debat sualını səsləndirir: – *Sizcə, insanı ilk növbədə nəyinə görə qiymətləndirmək lazımdır – zahiri görünüşünə, yoxsa daxili aləminə görə?*

Şagirdlər iki qrupa ayrılıb bu mövzuda debat keçirirlər. Debat zamanı bu mövzuda kəlam-lardan və atalar sözlərindən istifadə etmək məqsəduyğundur: “Gözəllik ondur, doqquzu dondur”; “İnsanı geyiminə görə qarşılayar, ağılına görə yola salarlar” və s.

İş dəftərinin 40-cı səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yazı

“Hamıdan qəşəng kimdir?” mövzusunda inşa yazmaq tapşırılır. Bu məqsədlə müəllim tapşırır ki, şagirdlər oxuduqları təmsildəki heyvan obrazlarını insan obrazları ilə əvəz edərək təxəyyülə uyğun süjet düşünsünlər və nəqli mətn qurub yazsınlar.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

ÜMUMİLƏŞDİRİCİ TƏKRAR (2 saat)

Bu dərsdə dərsliyin 60-cı səhifəsində verilmiş sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir, müvafiq bölmədə tədris olunmuş materiallar təkrarlanır. Bununla yanaşı, müəllim həm özünün hazırladığı materiallardan, həm də müxtəlif qiymətləndirmə vasitələrindən istifadə edə bilər. Tapşırıqların seçimi zamanı bölmədə reallaşdırılmış standartları əsas götürmək lazımdır.

BÖLMƏ ÜZRƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ (2 saat)

DİNLƏMƏ

QULAQ DƏRMANI

Bir gün Molla eşidir ki, şəhərin hakimi azarlayıb. Ağacdən bir neçə alma götürüb hakimə baş çəkməyə gedir.

Hakim deyir:

– Molla, birdən-birə dişim də başladı ağrımağa, qulağım da. Daha mənə bir əzab verdilər ki, gəl görəsən. Dünən bir yaxşı təbib tapdım. Bu təbib dişimi yaxşı çəkdi. İndi onun ağrısı qurtarıb. Amma qulağım hələ də ağrıyır. Kaş bir qulaq həkimi də tap...

Molla dərhal onun sözünü kəsib deyir:

– Bircə halal süd əmmiş adam tapılıb sən qulağın da çəkseydi, sən də rahatlanardın, əhəli də.

1. Hansı başlıq mətnin məzmununa uyğun gəlir?

- A) Səxavətli molla
 B) Qonşun pisdır – köç qurtar, dişin ağrıyır – çək qurtar
 C) Mollanın arzusu

2. Bu mətndən hansı nəticəni çıxarmaq olar?

- A) Molla yaltaqdır.
 B) Şəhər hakimi əhali ilə pis rəftar edir.
 C) Diş həkimi heç vaxt qulağı müalicə edə bilməz.

3. “Qulağını çəkmək” ifadəsindəki “çəkmək” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

- A) burmaq B) qoparmaq C) kəsmək

4. “Halal süd əmmiş” ifadəsini hansı sözlə əvəz etmək olar?

- A) peşəkar B) namuslu C) qorxmaz

5. Bu abzasdakı sözləri hansı sözlərlə əvəz etmək olar?

<u>eşidir:</u>	<u>azarlayıb:</u>	<u>götürüb:</u>	<u>baş çəkməyə:</u>
A) qulaq asır	A) vəfat edib	A) dərib	A) dərdləşməyə
B) xəbər tutur	B) yıxılıb	B) çıxarıb	B) yoluxmağa
C) dinləyir	C) xəstələnib	C) yeyib	C) danışmağa

YAZI

İfadə. Şagirdlər mətnin qısa məzmununu yazırlar.

İmla. Mətnin birinci abzası müəllimin diktəsi ilə şagirdlər tərəfindən yazılır.

OXU**YALANÇI FALÇI**

Bir yalançı kəndə gəlib özünü falçı kimi qələmə verir. Hamı onun başına yığışır. Kəndlilərdən biri falçıya deyir:

– Bir falıma bax, görüm mənə nə gözləyir.

Falçı zər atıb kişinin falına baxır. Deyir ki, onu yaxın zamanda böyük var-dövlət gözləyir, o qədər varlanacaq ki, qızıl içində üzəcək, hamı ona həsəd aparacaq.

Falçı sözünü qurtaran kimi kəndli dönüb getmək istəyir. Falçı onun dalınca qışqırır:

– Ay kişi, bir dayan görüm. Axı pulumu vermədin...

Kəndli deyir:

– Nə pul? Sən fırıldaqçısan. Əgər əsl falçı olsaydın, bilərdin ki, mənim cibimdə siçan oynayır.

1. “Cibimdə siçan oynayır” ifadəsini hansı ifadə ilə əvəz etmək olar?

- A) Cibim cırılıb.
 B) Pulum yoxdur.
 C) Pulu siçan aparıb.

2. “Fala baxmaq” nə deməkdir?

- A) gələcəkdən xəbər vermək B) varlı etmək C) aldatmaq

3. Falçı kəndlinin varlanacağını dedi, çünki:

- A) kəndliyə yazığı gəldi.
 B) kəndlinin gələcəyini bilirdi.
 C) kəndlini aldadıb ondan pul almaq istəyirdi.

4. Mətnin mövzusu nədir?

- A) Falçının bir kəndlini aldadıb pulunu əlindən alması
- B) Bir kəndlinin yalançı falçını ifşa etməsi
- C) Yalançı falçının kənddən qovulması

5. Hansı atalar sözü mətnin ideyasına uyğun gəlir?

- A) Od yanmasa, tüstü çıxmaz.
- B) Yalanın ömrü az olar.
- C) Sonrakı peşmançılıq fayda verməz.

DİL QAYDALARI

1. Dörd sözdən biri səhvdir.

A) təbaşir	B) zəmanət	C) sədaqət	Ç) maharət
A) xususi	B) ümumi	C) zürafə	Ç) müsabiqə
A) sual	B) şua	C) nümunə	Ç) müşahidə
A) mühüm	B) münbit	C) mühüt	Ç) üfüq

2. Hansı sözdə uzun sait yazıda bir hərfə işarə olunur?

- A) [tə:ccüb]
- B) [sa:mit]
- C) [ma:rif]

3. Hansı sözün deyilişi ilə yazılışı eynidir?

- A) pambiq
- B) anbar
- C) kömbə

4. Buraxılmış həfləri əlavə et.

çeki..., cora..., qarpi..., tün..., söyü..., qatı..., qayma..., ülgü..., göbələ..., pələn...

5. Hansı sırada altından xətt çəkilmiş söz səhv yazılıb?

- A) O hadisələrdən üç əsir keçib.
- B) Zabit əmr verdi ki, əsirləri bir sıraya yığsınlar.
- C) Döyüşlərdən birində yaralanıb əsir düşdü.

6. Hansı sözün tələffüzü zamanı kar samitlərdən biri cingiltili qarşılığı ilə əvəz olunur?

- A) dost
- B) həftə
- C) xəritə

7. Hansı sözdə “q” samiti [k] kimi tələffüz olunur?

- A) nöqtə
- B) yarpaq
- C) əqidə

8. Hansı sətirdəki sözlərin yazılışı düzgündür?

- A) vaqzal, qırqın, şəfək
- B) sağlıx, burux, tutğun
- C) qutab, qıvraq, sayıq

9. Hansı söz yazıldığı kimi tələffüz olunur?

- A) doqquz
- B) mürəkkəb
- C) bənnə

10. Hansı söz cingiltili samitlərdən ibarətdir?

- A) həkim
- B) hakim
- C) molla

III bölmə

SİRLİ DÜNYA

Nö	Mövzu	Məzmun standartları	Saat sayı	Dərslik səh.	İş dəftəri səh.	MMV səh.
26.	Sərçə	2.1.2, 2.2.4, 4.1.3, 4.1.4	4	62-63	44	84
27.	Aydın itməsi	1.1.1, 1.2.1, 2.2.1, 2.2.4	4	64-66	45-46	86
28.	İki gül <i>Sözün məcazi mənası</i>	1.2.1, 2.1.3, 2.2.5, 3.1.1, 4.1.3	6	67-68	47	88
29.	Gözlər <i>Çoxmənalı sözlər</i>	2.1.2, 2.1.3, 2.2.1, 4.1.3	2	69	48	90
30.	Təker. Təkerin tarixi <i>Bədii və elmi mətnlər</i>	1.1.1, 1.2.2, 2.2.2, 4.1.3	4	70-71	49	91
31.	Ağac <i>Sözün mənasını necə izah etməli</i>	1.2.1, 2.1.1, 2.2.3, 2.2.4, 2.2.5, 3.1.4, 4.1.3	4	72-73	50-51	93
32.	Ləylək və Bülbül <i>Nitq etiketləri</i>	1.2.2, 2.2.1, 2.2.3, 2.2.4, 4.1.3	4	74-76	52-53	95
33.	Qarağacın kölgəsi <i>Nitq etiketləri</i> <i>Söz sonunda bəzi samitlərin tələffüzü</i>	1.1.1, 1.1.2, 1.2.1, 1.2.2, 2.2.4, 4.1.1, 4.1.3	4	77-79	54-56	97
34.	Çox sevirəm	2.1.1, 2.1.2, 2.2.1, 3.1.1, 3.1.4, 4.1.3	4	80-81	57	99
35.	Qar dənəsi	1.1.1, 2.1.3, 2.2.4, 4.1.3	2	82-83	58	101
	Ümumiləşdirici təkrar		2	84		103
	Bölmə üzrə qiymətləndirmə		2		59-61	103
Yekun			42 saat			

26-cı mövzu. **SƏRÇƏ** (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.1.2. Mətdəki çoxmənalı sözləri fərqləndirir.	Çoxmənalı sözü müxtəlif kontekstlərdə işlətməklə mənə çalarları arasındakı fərqi aşkar edir.
2.2.4. Mətdəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin məzmununa uyğun başlıq seçir. Mətnin məzmununu əhatə edən açar sözləri seçir. Mətnin bir hissəsini oxuduqdan sonra davamını təxmin edir.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən sözlərin düzgün yazılışını müəyyən edir.
4.1.4. Qrammatik mənalarına görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Sözlərin aid olduğu nitq hissələrini müəyyənləşdirir.

Motivasiya

Müəllim: – Siz çətinə düşəndə bir-birinizə kömək edirsinizmi? Əsl dost necə olmalıdır? Sizcə, heyvanlar da bir-birinə kömək edirmi? Uşaqlar öz fikirlərini bildirirlər.

Oxu (Proqnozlaşdırma)

Mətnin (dərslik, səh. 62) 1-ci abzası oxunur.

Müəllim: – Sizcə, arı buğda yeyirmi? Onda buğda onun nəyinə lazım idi? Mətdəki hadisələrin davamı ilə bağlı öz fikirlərinizi söyləyin.

Şagirdlərin variantları dinlənir. Sonra mətnin davamı oxunur və söylənilmiş variantlarla müqayisə olunur.

Mətnin nə dərəcədə qavranıldığını müəyyən etmək məqsədilə suallar verilir:

1. Buğdanı kim apardı?
2. Əsərin qəhrəmanı niyə arının arxasınca getdi?
3. Arı buğdanı hara aparırdı?
4. Sizcə, o niyə sərchəyə kömək edirdi?

Müəllim şagirdlərə təklif edir ki, mətdən əsas fikirlə bağlı olan açar sözləri seçsinlər. Bu sözlər deyildikcə lövhədə yazılır (təəccüblü hadisə, buğda, arı, kor sərchə, sədaqət). Müəllim bu sözlərin mahiyyəti ilə bağlı suallar verir.

Söz ehtiyatı. Dərsliyin 62-ci səhifəsindəki 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

İş dəftərinin 44-cü səhifəsindəki 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Müəllim: – Qocanın biliyi – ..., gəncin gücü – ...,

Bu sözləri hansı sözlə əvəz edə bilərsiniz? (**Yaşlının ağılı – cavanın qüvvəti**)

2-ci tapşırıq. Mətdə altından xətt çəkilmiş “bərkdir” sözü “itidir” sözü ilə əvəz edilə bilər.

3-cü tapşırıq. 1 – C, 2 – A, 3 – B. Bahar – yaz, gözəl – qəşəng, unutmaz – yaddan çıxarmaq sözləri ilə əvəz oluna bilər.

Dərslikdən nəzəri material (səh. 63) oxunur və qruplara iş verilir.

Qruplarla iş.

I qrup. Yaxınmənalı sözləri xətlə birləşdirin və cümlədə işlədin.

çəşmək	çoxlu
yüyürür	eynək
xeyli	qaçır

II qrup. “Məsələni şərh etmək” və “Futbol oyununu şərh etmək” birləşmələrinin hansında “şərh etmək” ifadəsini “izah etmək” ifadəsi ilə əvəz etmək mümkündür? Cavabınızı əsaslandırın. “Gözəl” sözünü cümlədə elə işlədin ki, onu “göyçək” sözü ilə əvəz etmək mümkün olmasın.

III qrup. Dördündən biri fərqlidir. Fərqli sözə yaxınmənalı söz yaz və cümlədə işlət.

1. yaşlı	2. qoca	3. ahıl	4. qədim
1. istək	2. əmr	3. dilək	4. arzu

IV qrup. “Fikirləş” sözünə yaxınmənalı söz yazın və cümlədə işlədin. “Böyük” sözünü cümlədə elə işlədin ki, onu “iri” sözü ilə əvəz etmək mümkün olmasın (**böyük şair**).

Qrupların təqdimatı dinlənilir və müzakirə olunur.

Müəllim lövhədə üç sütunda yazılmış sözlərdən ibarət plakat asır:

fayda	böyük	cəsur
geyim	mənfəət	çətin
mürəkkəb	qoçaq	səməre
yekə	qəliz	paltar
igid	libas	iri

Şagirdlər yaxınmənalı sözləri xətlə birləşdirirlər.

Dərslikdən 4-5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

4-cü tapşırıq. Acıq – hirs – qəzəb, gözəl – göyçək – qəşəng, arzu – murad – istək.

5-ci tapşırıq. Cavab “A” variantıdır.

Dil qaydaları

Müəllimin nəzərinə: Bəzi sözlərin yazılışında hərflərin yeri səhv salınır. Bu cür sözlərə aid heç bir nəzəri qayda olmadığına görə belə sözlərin düzgün yazılışını, sadəcə, yadda saxlamaq lazımdır.

6-cı tapşırıq. Lüğətdən istifadə etməklə sözlərin düzgün yazılışı müəyyənləşdirilir: *kirpik, məşhur, yanlış, müşayiət.*

İş dəftərinin 44-cü səhifəsindəki 2 və 3-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Hüsnxət. İş dəftərinin 44-cü səhifəsindəki 4-cü tapşırıq yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

27-ci mövzu. AYIN İTMƏSİ (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji sualları cavablandırır.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Topladığı məlumatlara əsaslanaraq mövzu ilə bağlı şifahi təqdimat edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Mətni oxuyarkən obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətndəki hadisə və obrazları həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirir. Mətnin məzmununa uyğun gəlməyən "yad" hissəni tapır. Bədii əsərin müəyyən hissəsini oxuduqdan sonra baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırır (təxmin edir).

Motivasiya

Ayın tam (bədirənmiş), oraq formalı (hilal) və yarımgörüntülü şəkli nümayiş etdirilir.

Suallar: – *Ayı nə şəkildə görmüsünüz?*

– *Niyə o, müxtəlif formalarda olur?*

Uşaqlar öz fikirlərini deyirlər.

İfadəli oxu (Rollu oyun). Sincab, Maral, Tülkü, Ayı, Çaqqal, Şir, Bayquş, Dovşan, Canavar obrazları üçün şagirdlər seçilir. Hərəkət qəhrəmanının nitqini (dərslük, səh. 64-65) səsləndirir.

Mətn "Bayquş dedi: – Yaxşı, mən sizə Ay, Yer və Günəş haqqında dərs keçərəm" cümləsinə kimi oxunur. Müəllim sual verməklə həmin abzasdakı məlumatları şagirdlərin necə qavradığını yoxlayır.

1. *Sincab niyə narahat idi?*

2. *O, fikrini kimə dedi?*

3. *Bəs Maral fikrini kimə bildirdi?*

4. *Xəbəri bütün meşəyə kim yaydı?*

5. *Məsləhətə kimin yanına getdilər?*

Müəllim: – *Sizcə, Bayquş onlara nəyi izah etdi? Ay itə bilərmidi? Ay niyə balacalaşır?*

Uşaqlar versiyalarını dedikdən sonra mətnin davamını oxuyurlar və öz versiyaları ilə müqayisə edirlər:

1. Ay özü işıq saçmır.

2. Onu işıqlandıran Günəşdir.

3. Axşamlar Günəş Yerin arxa tərəfində olur.

4. Günəş əks tərəfdə olduğuna görə Yer qaranlıq olur.

5. Günəş Ayın bir hissəsini işıqlandırır.

6. Qalan hissəsinə Yerin kölgəsi düşür.

7. 14 gündən sonra Ay tam işıqlanacaq və dairə formasına düşəcək.

Dərslikdən 2-3-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

3-cü tapşırıq. Sonuncu söz "müdrilik" olacaq.

Yazı

Əvvəlki dərslərin davamı olaraq **iş dəftərinin** 45-ci səhifəsindəki 1 və 2-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dinləmə

Aşağıdakı sualları BİBÖ cədvəlinin müvafiq sütunlarında yerləşdirin:

1. Gecələr Ayı müxtəlif şəkillərdə görürük?
2. Diqqətlə baxsanız, görərsiniz ki, oraşəkilli və ya yarımgörüntülü Ayın qaranlıq hissəsi də azacıq işıqlanır. Bəs bu hissə nəyin hesabına işıq saçır?
3. Ay niyə işıq saçır?
4. Yəqin ki, bədirlənmiş Ayın üzündəki ləkələri görmüsünüz. Bu ləkələr nədir?
5. Ay neçə günə hilal formasından bədirlənmiş formaya düşür?
6. Uzağa baxmaq üçün durbindən istifadə edirik. Bəs Ayı və digər göy cisimlərini nəyin vasitəsilə yaxından görmək olar?

Şagirdlər 2-ci, 4-cü və 6-cı sualları “İstəyirəm bilim” sütununda yerləşdirirlər.

Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim

AY NİYƏ GECƏ İŞIQ SAÇIR

Nağıllarımızda gözəl qızlar haqqında tez-tez belə ifadəyə rast gəlmək olar: “On dörd gecəlik ay kimi işıq saçır”. Deməli, insanlar çoxdan bilirdilər ki, Ay 14 günə bədirlənir.

Qədim yunan alimləri kəşf etdilər ki, Ay Günəşin işığını əks etdirir. Onlar Ayın üzərindəki ləkələrə də fikir vermişdilər. Yunanlar elə bilirdilər ki, bu ləkələr Yerdəki dənizlərin və dağların əksidir. İki min il əvvəl yaşamış Roma alimi Plutarx ilk dəfə olaraq sübut etdi ki, bu ləkələr Ayın öz səthində olan ləkələrdir.

Böyük italyan alimi Leonardo da Vinçi diqqətlə baxıb gördü ki, Ayın qaranlıq hissəsi də zəif işıq saçır. O özünün kəşf etdiyi teleskopla Aya baxanda başa düşdü ki, Ayın bu hissəsini Yer işıqlandırır. Axı Yer də Günəşin işığını əks etdirir və bu işıq Ayın üzərinə düşür.

Müəllim “teleskop” sözünün mənasını izah edir: – *Göy cisimlərini müşahidə etmək üçün böyüdücü şüşələri olan cihaz.*

Daha sonra faktoloji suallar (şifahi şəkildə və ya iş vərəqi paylaşmaqla) vasitəsilə dinləmə mətnindəki məlumatların mənimsənilməsi yoxlanılır.

Danışma

Bir neçə gün əvvəl uşaqlara tapşırıqlar ki, “Ay” mövzusunda araşdırma aparsınlar, böyüklərdən, sorğu kitablarından, internetdən Ay haqqında mümkün qədər çox məlumat əldə etsinlər.

Qruplarla iş. Şagirdlər dörd qrupa bölünür. Hər qrupun şagirdləri Ay haqqında topladıqları məlumatları bölüşürlər. Öz aralarından spiker seçirlər.

Məruzə. Hər spiker öz qrupunun məruzəsini təqdim edir. Hər məruzədən sonra lövhədə yeni məlumatlar yazılır. Oxu mətni, dinləmə mətni və araşdırmalar nəticəsində qazanılmış biliklər müqayisə olunur.

Söz ehtiyatı. Dərsləyin 66-cı səhifəsindəki 4-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Yaşıl rənglə verilmiş sözlər (düz, doğru) yaxınmənalı, göy və qırmızı rənglə verilmiş sözlər (soruşdu, cavab verdi; sonra, qabaq) isə əksmənalıdır.

Müəllim: – “Qırmızıpapaq” nağılını yadımıza salaq. Qırmızıpapaq nənənin yanına uzun yolla getdi, ona görə də ora gec çatdı. Ancaq Canavar nənənin yanına qısa yolla getdiyinə görə ora tez çatdı. Burada hansı sözlər əksmənalıdır (**uzun – qısa, tez – gec**).

Uşaqlara üç sütundan ibarət cədvəl təqdim olunur. I sütundakı sözlər verilir, II, III sütunlar şagirdlərin köməyi ilə yazılır.

Sözlər	Yaxınmənalı sözlər	Əksmənalı sözlər
kiçik	balaca	böyük
gözəl	qəşəng	çirkin
ağ	bəyaz	qara
dar	ensiz	geniş
şor	duzlu	şit
dadlı	ləzzətli	dadsız
mərd	qoçaq	qorxaq

Dərsliyin 66-cı səhifəsindəki məlumat oxunur.

Sınıf qruplara bölünür.

I qrup. Əksmənalı sözlər yazın və cümlə qurun: ağ – ..., qaçmaq – ..., otur – ..., yer – ...

II qrup. Atalar sözlərində səhv düşən sözləri yerinə yazın: “Çox danış, az eşit”, “Qışda işləyən yayda dişləyər”. “Susmaq gümüşdürsə, danışmaq qızıldır”.

III qrup. Bu sözlərə əksmənalı sözlər yazın: doğru, ağır, həqiqət, mehriban.

IV qrup. Verilmiş sözlərlə əksmənalı sözlər yazın və cümlələrdə işlədin: hündür – ..., dayanmaq – ..., atmaq – ..., isti – ...

Qruplar öz araşdırmalarını təqdim edir.

5-ci tapşırıq yerinə yetirilir: dost – düşmən, yoxuş – eniş, ağlağan – güləyən, uzun – qısa, yuxarı – aşağı, əvvəl – sonra, gülmək – ağlamaq, oturmaq – qalxmaq.

İş dəftərini 46-cı səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

28-ci mövzu. İKİ GÜL (6 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Oxuduğu mətnləri mövzu və ideya baxımından müqayisə edir.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Sözün məcazi mənası ilə ilkin mənası arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirir.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Mətnin giriş, əsas və sonluq hissələrini müəyyənləşdirib nəql edir.
3.1.1. Hüsxnəxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən, eləcə də mürəkkəb sözlərin işləndiyi mətnləri üzündən köçürür.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri müəyyən edir. Dinlədiyini yazarkən deyilişi və yazılışı fərqlənən sözlərin düzgün yazılışını müəyyən etmək üçün lüğətdən istifadə edir. Mətnə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.

Motivasiya. (Mətnin məzmununu ifadə edən açar sözün izahı)

Müəllim: – *Gəlin bir daha dostluq münasibətlərini ifadə edən sözləri xatırlayaq.*

Bu dəfə müəllim “fədakarlıq” sözünün üzərində dayanır:

– *Bu sözü necə başa düşürsünüz? Qayğı, kömək nə zaman fədakarlığa çevrilir?*

Müəllimin yönəldici sualları vasitəsilə uşaqlar bu qənaətə gəlirlər ki, insan öz yaxınına qayğı göstərərək öz rahatlığını, sağlamlığını qurban verirsə, fədakarlıq etmiş olur.

Oxu

Mətn (dərslik, səh. 67) abzaslarla oxunur. Hər abzasdan sonra həm mənimsəmə, həm də proqnozlaşdırma məqsədilə suallar verilir.

1-ci tapşırıq. Hər üç əsərin mövzusu təbiətlə bağlıdır. “Sərçə” mətnində arının kor olmuş dostu sərçəyə olan sədaqətindən, dostluğundan, “İki gül” mətnində bir gülün digərinə olan xeyirxahlığından, dostluğundan, məhəbbətindən danışılır. Ana Təbiət uşaqlara ünvanladığı məktubda insanların onun ailəsini incitdiyi haqqında şikayət edirdi. “İki gül” mətnində oğlan gülü əzir və heç nə olmamış kimi çıxıb gedir. O fikirləşmir ki, ayağının altında bir canlıyı incitdi, ağrıtdı. “Sərçə” və “İki gül” mətnlərindəki obrazlar Ana Təbiətin bir parçasıdır. Bu obrazlar bir-birinə dayaq olmaqla insanları başa salmaq istəyir ki, onlar da canlıdır, insanların “bacı-qardaşıdır”.

Suallar:

1. Mətnin giriş, əsas və sonluq hissələrini müəyyənləşdirin (**2-ci tapşırıq**) və hər bir hissəni ayrıca nəql edin.
2. Gülün fədakarlığını göstərən cümlələri tapın və bir daha oxuyun.

İş dəftərinin 47-ci səhifəsindəki **1-ci tapşırıq** yerinə yetirilir.

Yazı

Mətnəndən obrazlı ifadələr (“göz yaşları ilə suladı” və s.) və məcazi mənalı sözlər seçilib iş vərəqində yazılır.

Söz ehtiyatı. **3-cü tapşırıq.** Lüğətin köməyi ilə “gülümsəmək” sözünün mənası izah olunur: *təbəssüm etmək, dodaqaltı gülmək*. Mətnəndə altından xətt çəkilmiş cümlədə “gülümsədi” sözü məcazi mənada verilib, günəş gülün üzünə baxaraq gülümsədi, onda fərəh oyatdı.

4-cü tapşırıq. “Sinə gərmək” ifadəsinin mənası izah olunur: özünü qorxmadan qabağa verərək müqavimət göstərmək.

Lövhdə “qızıl üzük”, “qızıl ürək”, “qızıl payız” (və ya “oğlanın qolu”, “çayın qolu”) sözləri yazılır.

Müəllim: – *Hər bir söz birləşməsində “qızıl” (“qol”) sözünün mənasını izah etməyə çalışın. Sızca, bu sözün ilkin (əsas) mənası hansıdır?*

Qruplarla iş. Şagirdlər dərsliyin 68-ci səhifəsindəki nəzəri materialı oxuduqdan sonra qruplara bölünürlər.

I qrup. Dərslik, səh. 68, **5 və 6-cı tapşırıqlar.**

II qrup. 1. *Hansı cümlədə “daş” sözü məcazi mənada işlənmişdir?*

- A) Uşaqlar daş hasarı aşıb bağa girdilər.
- B) Aytən daşı çaya atdı.
- C) Hətta onun daş ürəyi rəhmə gəldi.

2. *Hansı izah “acı” sözünün həqiqi mənasına aiddir?*

- A) fəlakətli, məşəqqətli, kədərlə dolu: acı günlər
- B) dili-ağzı yandıran: acı bibər
- C) xoşa gəlməyən, qəlbə toxunan, kobud: acı söz

III qrup. İş dəftəri, səh. 47, **2 və 3-cü tapşırıqlar.**

IV qrup. İş dəftəri səh. 47, **5 və 6-cı tapşırıqlar.**

Qruplar araşdırmalarının nəticələrini təqdim edir.

Əqli həmlə yolu ilə iş dəftərinin 47-ci səhifəsindəki 4-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər “tutmaq” və “tutulmaq” sözlərini əvvəlcə həqiqi, sonra məcazi mənada cümlələrdə işlədirlər.

Məsələn: “Pişik siçanı tutdu” (həqiqi). “Cinayətkar dəstə tutuldu” (həqiqi). “Bu söz onu yaman tutdu” (məcazi). “Günəşin üzü tutuldu” (məcazi).

Dil qaydaları

Müəllimin nəzərinə: Qoşa samitlə bitən birhecalı sözlərin yazılışında şagirdlər çox vaxt səhvə yol verirlər. Buna görə də bu cür sözlərin yazılışını yadda saxlamaq lazımdır.

Lüğətin köməyi ilə 7-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər sözlərin tələffüzü zamanı iki samit arasına saitın əlavə olunmasına diqqət yetirməlidirlər.

İmla mətni

Qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin yazılışına xüsusi diqqət yetirilir.

QIŞ YUXUSU (53 söz)

Qarlı-şaxtalı qış gəlmişdi. Qışın öz gözəllikləri var: dağlar, təpələr, düzlər pambıq kimi ağ və yumşaq qarla örtülmüşdü. Ağacların budaqları lülə-lülə qara bürünmüş, axar sular donmuşdu. Arabir buludların arasından Günəşin soyuq şüaları süzülürkən hər tərəf almaz kimi par-par parıldayı, gözləri qamaşdırırdı. Quşbaşı qarın ağır-ağır yerə enməsi, şaxtalı havanın yanaqları oxşaması adama ayrı ləzzət verirdi.

M.Rzaquluzadə

Sinifdən xaric oxu. “Babil bağları” (əfsanə).

Qiyətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

29-cu mövzu. GÖZLƏR (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.1.2. Mətndəki çoxmənalı sözləri fərqləndirir.	Çoxmənalı sözün kontekstə uyğun olan mənasını müəyyənləşdirir.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Kontekstdən çıxış edərək sözün həqiqi, yoxsa məcazi mənada işləndiyini müəyyənləşdirir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Dialoji şeiri qəhrəmanların hiss və düşüncələrini ifadə etməklə oxuyur.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mətnə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.

Motivasiya

Müəllim: – *İnsanın bədən üzvlərini bildirən hansı sözlər çoxmənalı söz kimi işlənir?*

Şagirdlər bu sözləri sadalayır və onları müxtəlif mənalarda işlədirlər.

Müəllim “göz” sözü üzərində dayanır və şagirdlər bu sözün bütün mənalarını əhatə edən cümlələr işlədirlər. Hər dəfə cümləyə görə bu sözün konkret mənası açılır.

Oxu (Rollu oyun)

Şeirin oxunması üçün iki şagird seçilir və onlar şeir qəhrəmanlarının nitqini səsləndirirlər.

İş dəftərinin 48-ci səhifəsindəki 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Söz ehtiyatı. Dərsliyin 69-cu səhifəsindəki 1-2-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllim: – “Baş” sözünü cümlələrdə müxtəlif mənalarda işlədin.

Bu sözün müxtəlif mənalarına aid cümlələr deyilənə qədər əqli həmlə davam edir:

1) insan və heyvanlarda bədən orqanı (**adamin başı, heyvanın başı**);

2) müəyyən bir yerin yuxarı tərəfi (**kəndin başı**);

3) rəhbər (**baş həkim**).

Qruplarla iş. Şagirdlər dərslərin 69-cu səhifəsindəki nəzəri materialı oxuduqdan sonra qruplara bölünürlər.

I qrup. İş dəftəri, səh. 48, 2-ci tapşırıq.

II qrup. İş dəftəri, səh. 48, 3-cü tapşırıq.

III qrup. İş dəftəri, səh. 48, 4-cü tapşırıq.

IV qrup. İş dəftəri, səh. 48, 5-ci tapşırıq.

Təqdimatdan sonra aşağıdakı tapşırıq ümumi müzakirə yolu ilə yerinə yetirilir:

“Çalmaq” sözünün mənalarına diqqət yetir.

A) çalmaq – biçmək

B) çalmaq – səsləndirmək, ifa etmək

C) çalmaq – sancmaq

Ç) çalmaq – vurmaq, çaxmaq

Aşağıdakı cümlələrdə bu söz hansı mənalarda işlənib?

1. Ağca xanımı ilan çaldı.

A B C Ç

2. Kəndlilər dəryazları götürüb ot çalmağa yollandılar.

A B C Ç

3. Əhməd divara mismar çalıb şəkli asdı.

A B C Ç

4. Habil Əliyev kamançada gözəl çalır.

A B C Ç

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

30-cu mövzu. **TƏKƏR. TƏKƏRİN TARİXİ** (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi eyni mövzulu müxtəlif mətnləri fərqləndirir.
1.2.2. Eşitdiyi, oxuduğu bədii nümunələri dialoq şəklində təqdim edir.	Dialoji mətnin səhnələşdirilməsi zamanı nitqini obrazın xarakterinə uyğunlaşdırır.
2.2.2. Bədii və elmi-kütləvi mətnləri fərqləndirir.	Eyni mövzuda yazılmış bədii və elmi-kütləvi mətnləri fərqləndirir və məzmununa görə müqayisə edir. Elmi mətndəki əsas məlumatları mənimsəyir və əvvəl bildikləri ilə müqayisə edir.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin yazılış və tələffüz qaydalarını müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Dinlədiyini yazarkən deyilişi və yazılışı fərqlənən sözlərin düzgün yazılışını müəyyən etmək üçün lüğətdən istifadə edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Təsəvvür edin ki, siz heç kimə gerek deyilsiniz. Bu zaman özünüzü necə hiss edərdiniz?*

Oxu (Rollu oyun)

“Təkər” mətni rollara bölünərək oxunur.

Şagirdlər əsərin ideya məzmununu müəyyən edirlər (1-ci tapşırıq): “Başqalarına görəli olmaq hər bir varlığa xas olan istəkdir”.

Müəllim “Bənövşə” adlı üç mətn səsləndirir:

Bənövşə (I mətn)

Bənövşəyəm, bənövşə,

Düşmüşəm dilə-dişə.

Məni qızlar, oğlanlar

Dərib taxarlar döşə.

Bənövşə (II mətn)

Yazın ilk günlərində qarın altından boynubükük bənövşə görünür. Bu gül yazın rəmzi sayılır. Bənövşə çiçəyinin 300-dən çox növü məlumdur. Onların əksəriyyəti ot formasında, bəziləri isə kol formasında olur. Azərbaycanda bənövşənin 22 növünə rast gəlmək olar. Ala-bəzək bənövşə, ətirli bənövşə kimi növlərindən əczaçılıqda və ətriyyatda istifadə olunur.

Bənövşə (III mətn)

Bağçada güllər söhbət edirdi. Hərə özünü öyürdü. Bənövşə isə çox qəmgin görünürdü. Sanki incik idi. Boynunu büküb kənardan tamaşa edirdi.

Suallar: – Bu mətnlərdən hansı bənövşə çiçəyi haqqında daha çox məlumat verir? Belə mətnlər necə adlanır? (elmi) Digər iki mətn bu mətndən nə ilə fərqlənir? (Bənövşə çiçəyi obraz, əsər qəhrəmanı kimi verilir.) Belə əsərlər necə adlanır? (bədi) Bəs indicə dinlədiyiniz iki bədi mətn bir-birindən nə ilə fərqlənir? (Biri şeir, digəri nəsr əsəridir.)

Dərsliyin 70-ci səhifəsində verilmiş nəzəri məlumat oxunub müzakirə olunur.

Sual: – Oxuduğunuz mətndən təkrar haqqında hər hansı elmi məlumat, bilik əldə etdinizmi? Bu mətni hansı növə aid etmək olar: bədi, yoxsa elmi? (2-ci tapşırıq)

Şagirdlər bu suala cavab verərkən fikirlərini əsaslandırmağa çalışırlar.

Müəllim: – Təkrar haqqında nə bilirik? (BİBÖ)

Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim

Oxu (Sual müsabiqəsi)

Dərsliyin 71-ci səhifəsindəki mətn oxunduqdan sonra sual müsabiqəsi keçirilir (bax: MMV, səh. 24).

3-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Hər hansı bir varlıq haqqında elmi mətnlərdən daha çox məlumat əldə olunduğu qeyd edilir.

İş dəftərinin 49-cu səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

İmla mətni

Qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin yazılışına xüsusi diqqət yetirilir.

SƏHƏR (53 söz)

Getdikcə dan yerinin qızartısı artırdı. Dərələrdən və çaylardan duman qalxırdı. Güneş dağın arxasından ahəstə-ahəstə çıxırdı. Hələ özü görünmürdü. Amma şəfəqi qarşısındakı uca dağın başına düşmüşdü. Sonra yavaş-yavaş qalxıb dağın dalından göründü və ruh verən qızıl zərrələrini aləmə dağıdıb yatmışları oyatdı. Çəmənlərdə,

seyrəngahlarda çiçəklərin qönçələrində gizlənmiş arıları və pərvanələri oyatdı.
Quşların cəh-cəhi havaya uçaldı.

S.S.Axundov

Sual və tapşırıqlar:

1. “Dan yeri” dedikdə nə nəzərdə tutulur?
2. Mətnə məcazi mənalı söz və ifadələrin altından xətt çəkin (dağın başı, ruh vermək, günəşin qızıl zərrələri).

Sinifdən xaric oxu. V.Suteyev. “Göbəlek”

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

31-ci mövzu. AĞAC (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Verilmiş mövzu ilə bağlı oxuduqlarını və həyatda gördüklərini ümumiləşdirərək danışır
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Sözün ifadə etdiyi anlayışın əlamətlərini və aid olduğu məna qrupunu müəyyən edir. Verilmiş əlamətlərdən istifadə edərək sözü (anlayışı) müəyyən edir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətni bitkin hissələrə ayırır və hər bir hissəni məzmunu uyğun başlıqla adlandırır. Mətndəki hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını və mövzusunı müəyyən edir.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Mətnin giriş, əsas və sonluq hissələrini müəyyən edir. Mətndəki hadisələri ardıcılıqla nəql edir.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Əldə etdiyi məlumatlardan istifadə edərək təlimat xarakterli inşa yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri müəyyən edir.

Motivasiya

Ağac təsvir olunmuş şəkil: ağacın oyuğunda dovşan, budağında quş yuva salıb, budaqlardan birində dələ oturub.

Sual: – Bu şəkildə nə görürsünüz? Ağacın nə kimi xeyri var?

Uşaqlar ağacın xeyrindən danışirlər. Müəllim bu haqda əlavə məlumat verir. 2-ci sinifdə keçilmiş “Ana Təbiətin uşaqlara məktubu” xatırlanır.

Oxu

Dərsləyin 72-ci səhifəsində verilmiş mətn abzaslarla oxunur. Şagirdlər mətnin giriş, əsas və sonluq hissələrini müəyyən edirlər. Əsas hissədəki hadisələr ardıcılıqla nəql olunur.

Sual: – Bu ardıcılıq pozulsa, əsərin məzmununa xələl gələrmə? Əsas hissədəki hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqəsi varmı? Bəs sonluğu əsas hissədən əvvələ qoysaq necə?

Şagirdlər bu qənaətə gəlirlər ki, sonluq əsas hissədəki hadisələrin nəticəsini bildirir. Müəllim əsərin ideya məzmununu müəyyən etmək üçün test sualından istifadə edir: – *Hansı atalar sözü əsərin ideya məzmununa uyğun gəlir?*

- A) Keçi can hayında, qəssab piy axtarır.
- B) Dağdan hey götürüb desən ki, çoxdur, bir də görərsən ki, dağ özü yoxdur.
- C) Torpaq deyər: “Öldür məni, dirildim səni”.

Dərsləyin 72-ci səhifəsindəki 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir:

1. Oğlan ağacın yarpağını qopartdı.
2. Keçi ağacın qabığını gəmirirdi.
3. Oğlan bıçaqla ağacdən bir budaq kəsdi.
4. Ağac qurudu.

4-cü cümlə hadisələrin nəticəsi kimi qəbul olunur. Bu cümlələr mətnin planı kimi qəbul olunur və mətnin məzmunu nəql edilir.

İş dəftərinin 50-ci səhifəsindəki 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Yazı

Müəllim: – *Elə bir təlimat yazın ki, onu oxuyanlar ağacların budaqlarını qırmasınlar, onların gövdəsini bıçaqla cızmasınlar.*

Söz ehtiyatı. 2-ci tapşırıq. Cavab “B” variantıdır.

MMV-nin 25-ci səhifəsində təsvir olunmuş “Anlayış” oyunu keçirilir. Məsələn, “soyuq, şaxta, buz, qar, paltó, fevral, yeni il” sözləri yazıldıqdan sonra şagirdlər müvafiq fəslin adını çəkməlidirlər.

Qruplarla iş.

I qrup. İş dəftərinin 50-ci səhifəsindəki 2-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Əlavə tapşırıq: “Kitab” sözünün mənasını cümlədə işlətməklə izah edin.

II qrup. İş dəftərinin 50-ci səhifəsindəki 3-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Əlavə tapşırıq: “Məktəb” sözünün əlamətlərini sadalayın. “Kəpənək” sözünü cümlədə işlətməklə izah edin.

III qrup. İş dəftərinin 50-ci səhifəsindəki 4-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Əlavə tapşırıq: “Qayçı” sözünün əlamətlərini yazın. “Pişik” sözünü cümlədə işlətməklə izah edin.

IV qrup. İş dəftərinin 50-ci səhifəsindəki 5-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Əlavə tapşırıq: “Günəş” sözünü cümlədə işlətməklə izah edin.

Müəllimin nəzərinə: İş dəftərindəki 6-cı tapşırığın cavabı: kirpi, kirpik.

“Karusel” oyunu keçirilir. Hər qrupa vərəqdə yazılmış müəyyən anlayışı bildirən bir söz verilir. Üç qrupun hərəsi bu vərəqdə bir əlamət yazdıqdan sonra vərəq müəllimə ötürülür və müəllim yazılmış əlamətləri səsləndirir. Dördüncü qrup sözü tapmalıdır.

I, II, III qrupların yazdığı əlamətlərə görə IV qrup sözü tapır.

II, III, IV qrupların yazdığı əlamətlərə görə I qrup sözü tapır.

III, IV, I qrupların yazdığı əlamətlərə görə II qrup sözü tapır.

IV, I, II qrupların yazdığı əlamətlərə görə III qrup sözü tapır.

Dərsləkdə (səh. 73) verilmiş nəzəri məlumat mənimsənilir, ümumi müzakirə yolu ilə tapşırıqlar yerinə yetirilir.

MMV-nin 25-ci səhifəsində təsvir olunmuş “Auksion” oyunu keçirilir. Şagirdlər bir sözün mümkün qədər çox əlamətini sadalamalıdırlar. Məsələn, qarpız: içi qırmızı, çölü yaşıl zolaqlı, şirin, yumru bostan bitkisi.

Söz-loto oyunu keçirilir (MMV, səh. 26).

Müəllimin nəzərinə: Dərslərdəki 5-ci tapşırığın cavabı: alaq, qala, tala.

Dil qaydaları

6-cı tapşırıq. Verilən sözlərdə “n” və ya “m” hərflərinin yeri müəyyən olunur: *anbar, tənbel, kömbə, şənbə, pambıq.*

7-ci tapşırıq. Verilən sözlər bir və ya iki “y” hərfi əlavə olunmaqla dəftərə köçürülür: *tövsiyə, mənaviyyət, riyaziyyət, ehtiyat, bəşəriyyət.*

Dinləmə

Müəllim kiçik bir mətn səsləndirir:

“Elxan tənəffüsdə Vəqifə yaxınlaşıb dedi:

– Dərstdən sonra stadionla gedəcəyik. Bu gün yarışımız var. Amma Kamran xəstələnib, on birinci oyunçu lazımdır. Bizim komandada oynaya bilərsiniz?

– Mənim yerim harada olacaq?

– Kamran yarım müdafiədə oynayır. Mən qapıcıyam. İstəsən, sən hücumçu olarsan.

– Lap yaxşı, məmnuniyyətlə oynayaram”.

Sual: – Sizcə, söhbət hansı idman oyunundan gedir? Niyə belə düşündünüz?

Sagirdlərdən “zəfəran” sözünün mənası soruşulur. Əqli həmlə yolu ilə bu bitkinin əlamətləri sadalanır.

İş dəftərinin 51-ci səhifəsindəki mətn oxunur, tapşırıqlar yerinə yetirilir. Uşaqlara bildirilir ki, “zəfəran doldurulmuş turp” ifadəsi ən sadə suallara düzgün cavab verməyi bacarmayan adamlar haqqında işlədilir.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

32-ci mövzu. LEYLƏK VƏ BÜLBÜL (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.2. Eşitdiyi, oxuduğu bədii nümunələri dialoq şəklində təqdim edir.	Dialoji mətni səhnələşdirərkən nitqini oynadığı rolun xarakterinə uyğunlaşdırır. Dialoji nitqində salamlaşma, sağollaşma, üzrxahlıq etiketlərindən istifadə edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Mətni oxuyarkən obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirir. Məndəki sual və nida cümlələrini düzgün intonasiya ilə oxuyur.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətni səhnələşdirmək üçün planını (ssenari-sini) tərtib edir.
2.2.4. Məndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını və mövzusunı müəyyən edir.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Dinlədiyini yazarkən deyilişi və yazılışı fərqlənən sözlərin düzgün yazılışını müəyyən etmək üçün lüğətdən istifadə edir.

Motivasiya

2-ci sinifdə oxunmuş "Sehrli söz" hekayəsi xatırlanır.

Suallar: – *Hekayə qəhrəmanının hansı problemi var idi? Qoca kişi hekayənin qəhrəmanına nə məsləhət vermişdi? Bir istəyə nail olmaq üçün necə danışmağın əhəmiyyəti varmı?*

Oxu (Rollu oyun)

Şagirdlər növbə ilə mətni (dərslük, səh. 74) hissə-hissə oxuyur, dinləyənlər dərslükdən mətni izləyirlər. Müəllim təklif edir ki, mətni dram əsərinə çevirsinlər. "Dram" sözü uşaqlara anladılır (teatrda tamaşaya qoyulmaq üçün yazılan əsər; əsasən, qəhrəmanların nitqindən ibarət olur). Müəllim təklif edir ki, əvvəlcə dram əsərinin planı tutulsun və ssenari (teatr tamaşası və ya kinofilm üçün yazılmış mətn) yazılsın.

1. Quşların müzakirəsi və qərarı
2. Leyləyin musiqiçinin evinə gəlişi
3. Bülbülün musiqiçinin evinə gəlişi
4. Leylək və Bülbülün qayıdıb öz bacarıqlarını nümayiş etdirməsi

Şagirdlər 4 qrupa bölünür. Hər qrup bir səhnənin ssenarisini yazır və səhnələşdirmək üçün aktyorlar seçir.

Qruplar ardıcıl olaraq öz səhnələrini təqdim edir.

Dərsləyin 75-ci səhifəsindəki 1-2-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1-ci tapşırıq. Mətnin mövzusu nəzakətliklə bağlıdır. İdeyası isə belə ifadə oluna bilər: "Hər kəs nəzakətli olarsa, qarşısına qoyduğu məqsədə çata bilər".

2-ci tapşırıqda qoyulan sual oxunur. Leyləyin səhvi qapını döyməməsi, içəri girərkən salamlamaması, üzrxahlıq etməməsi idi.

– *Musiqiçinin evinə soxulan Leylək ona nə deməli idi?*

– *Bəs gedərkən musiqiçiyə nə söyləməli idi?*

Bülbülün qocanın evinə gəlişi hissəsi səhnələşdirilir (3-cü tapşırıq).

İş dəftərinin 52-ci səhifəsindəki 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Dərsləyin 75-76-cı səhifələrindəki nitq etiketləri ilə bağlı olan "Salamlaşma", "Sağollaşma", "Üzrxahlıq" mətnləri qruplarla oxunur. Hər qrup oxuduğu hissəni "Leylək və Bülbül" mətni ilə əlaqələndirir, Leyləyə məsləhətlərini təqdim edir. Məsələn, **1-ci qrup** belə bir təqdimat edə bilər:

"Leylək musiqiçinin evinə girib dedi: – Hər vaxtınız xeyir! Necəsiniz? Vaxtınız olarsa, mənə oxumağı öyrədersiniz?"

Yaxud **2-ci qrup** belə bir təqdimat edə bilər:

"Leylək musiqiçinin evindən çıxanda dedi: – Xudahafiz!"

Musiqiçi: "Gülə-gülə", – deyə cavab verir".

3-cü qrupun təqdimatı belə ola bilər:

"Leylək tələsdiyindən musiqiçinin evinə qapını döymədən soxulur. Qarşısında musiqiçini görür.

– Bağışlayın! Çox tələsdiyimdən qapını döyə bilmədim. Buna görə üzr istəyirəm! – deyir".

Rollu oyun. Dərsləyin 76-cı səhifəsindəki "Telefon söhbəti" mətni rollara bölünərək oxunur (4-cü tapşırıq). **Müəllim:** – *Vüqar telefon danışığında hansı səhvlərə yol verdi?*

Uşaqlar öz fikirlərini deyirlər: "Salamlamadı, müraciət edərkən "siz" sözündən istifadə etmədi, "bağışla" demədi, yersiz sual verdi" və s.

İş dəftərinin 52-53-cü səhifələrindəki 2-5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

5-ci tapşırıq. Vüqarın telefon danışığında yol verdiyi səhvlər düzəldilməklə mətn yenidən səhnələşdirilir.

6-cı tapşırıq. Sözlərin düzgün yazılışı müəyyənləşdirilir: *şaftalı, bitki, ərİştə, küftə, bənd, tüstü, həftə.*

Sinifdən xaric oxu. "İtin dostluğu" (Mordva xalq nağılı).

İmla

Qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin yazılışına xüsusi diqqət yetirilir.

SARI PIŞİK (77 söz)

Bir dəfə sarı pişik meşəyə quş ovuna getmişdi. Hündür palıd ağacının başında quş gördü. Onlar budaqdan-budağa sıçrayıb cildəşirdilər. Sarı pişiyin ağzı sulandı. Quşların birini tutub yemək istədi. Palıda yaxınlaşdı ki, yavaşca yuxarı dırmaşsın. Elə bu zaman qərribə bir hənirti duyub ayaq saxladı. Tikanlı, sıx ağacların arasından böyük bir pələng sıçrayıb pişiyin qabağında durdu. Qorxudan sarı pişiyin canına üşütmə düşdü. Tüklərini bir az da pırpırladıb müdafiəyə hazırlaşdı. Lakin pələng ona baxıb dayandı. Pişiyin onun cinsinə oxşaması pələngi təəccübləndirdi.

M.İbrahimov

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

33-cü mövzu. QARAĞACIN KÖLGƏSİ (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji sualları cavablandırır.
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi mətndəki hadisələrin davamını təxmin edir.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Şifahi nitq zamanı fikrini əsaslandırmaq üçün gündəlik həyatdan misallar gətirir.
1.2.2. Eşitdiyi, oxuduğu bədii nümunələri dialoq şəklində təqdim edir.	Təşəkkür və arzu ilə bağlı nitq etiketlərini məqamında işlədir. Dialoji mətnin səhnələşdirilməsi zamanı nitqini obrazın xarakterinə uyğunlaşdırır.
2.2.4. Mətdəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətdəki əsas fikri həyatda gördükləri ilə müqayisəli şəkildə izah edir.
4.1.1. Sait və samit səsləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.	Tələffüz zamanı sözlərin sonunda cingiltili samitlərin qarşılığı ilə əvəz olunması qaydasını nitqində tətbiq edir.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mətdə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir. Qarşılaşdığı yeni sözlərin mənasını kontekstə görə təxmin edir.

Motivasiya

Müəllim kiçik bir mətn nəql edir:

"Günay riyaziyyatdan ev tapşırıqlarını edirdi. Lakin bir məsələnin həllini heç cür tapa bilmirdi. O, böyük bacısı Aydana müraciət etdi. Aydan məsələnin şərtini oxudu. Bir az düşündü

və otaqdan çıxdı. Mətbəxə keçib məsələni anasına göstərdi. Ana məsələnin həllini Aydana dedi. Aydan da gəlib bunu Günaya çatdırdı. Günay bacısına dedi:

– Çox sağ ol, Aydan, sən mənə çox kömək etdin”.

Sual: – *Sizcə, əslində, Günay kimə təşəkkür etməli idi?*

Şagirdlər fikirlərini bildirir və onu əsaslandırırlar.

Oxu

Dərsliyin 77-ci səhifəsindəki “Qarağacın kölgəsi” mətni oxunur. Həmin səhifədəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllim daha bir sualla müraciət edir:

– *Sizcə, ağacın kölgəsində dincələn insan daha kimə təşəkkür etməlidir? (Həmin ağacı ekən insana.)*

Söz ehtiyatı. 7-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Dərsliyin 78-ci səhifəsindəki nitq etiketləri ilə bağlı olan “Təşəkkür”, “Arzu” mətnləri qrup şəklində oxunur. Hər qrup müəyyən nitq etiketlərinin işləndiyi mətn yazır və ya kiçik səhnəcik hazırlayır.

Müəllim: – *Oxuduğunuz hissələrdən hansını “Qarağacın kölgəsi” mətni ilə əlaqələndirmək olar?*

Dərsliyin 78-ci səhifəsindəki 8-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Cavab “A” variantıdır.

İş dəftərinin 54-cü səhifəsindəki 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

9-cu tapşırıq yerinə yetirilir. *Qarağac* sözündə “c” samiti “ç” kimi, *kənd* sözündə “d” samiti “t” kimi, *uşaq* sözündə “q” samiti “x” kimi tələffüz olunur.

Müəllim lövhədə sözlər yazır: *qənd, innab, qılınc, səhəng*. Şagirdlər sözləri tələffüz etdikdən sonra müəllim onların diqqətini hər bir sözdə sonuncu samitin tələffüzünə yönəldir.

Sual: – “D”, “b”, “c”, “g” cingiltili samitlərdir. *Bəs onların kar qarşılığı hansı samitlərdir?* Müəllim çalışır ki, bu sözlərin deyilişi və yazılışı ilə bağlı qaydanı şagirdlər özləri müəyyən etsinlər: “Sözün sonunda gələn bəzi cingiltili samitlər tələffüz zamanı özünün kar qarşılığı kimi səslənir”.

Şagirdlər qaydanı müəyyən edib onu dərsliyin 79-cu səhifəsindəki nəzəri materialla müqayisə edirlər. Həmin səhifədəki tapşırıqlar şifahi yolla yerinə yetirilir.

Şagirdlər 4 qrupa ayrılır. İş dəftərindəki tapşırıqlar qruplar tərəfindən yerinə yetirilir.

I qrup. İş dəftəri, səh. 55, 1-ci tapşırıq.

II qrup. İş dəftəri, səh. 55, 2-ci tapşırıq.

III qrup. İş dəftəri, səh. 55, 3 və 4-cü tapşırıqlar.

IV qrup. İş dəftəri, səh. 55, 5-ci tapşırıq.

Qrupların təqdimatından sonra 10-14-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

11-ci tapşırıq.

sənət – *iş, peşə, məşğuliyyət;*

sənəd – *bir şeyi, faktı təsdiq edən rəsmi kağız.*

12-ci tapşırıq. Cavab “C” variantıdır.

13-cü tapşırıq. “Q” samitinin “x” kimi tələffüz olunduğu sözlər bunlardır: *qayıq, budaq, otaq, qulluq, sınaq.*

14-cü tapşırıq. *Bulud [bulut], bayraq [bayrax], pələng [pələnk]*

Yazı

Hüsnxət. Əvvəlki dərslərdə qazanılmış bacarıqların möhkəmləndirilməsi üçün iş dəftərinin 56-cı səhifəsindəki tapşırıq yerinə yetirilir.

Dinləmə**TƏŞƏKKÜR**

Elxan ata-anası ilə qonaqlıqda idi. Onun gözü süfrədəki şirniyyatda qalmışdı. “Dişlərin xarab olar” deyə valideynləri ona şirni yeməyi qadağan etmişdilər.

Ev sahibi Elxanın nəzərlərini duyub onun nəlbəkisinə bir şokolad qoydu. Elxan:

– Minnətdaram, – deyib cəld şokoladı ağzına ötürdü.

Ev sahibi təəccübləndi:

– Oho! Nə mədəni oğlansan. Uşaqlar belə təşəkkür edəndə çox xoşum gəlir.

Elxan şokoladı çeynəyə-çeynəyə dedi:

– İstəyirsiniz bir də təkrar edim?

– Hə, hə, əlbəttə, istəyirəm...

Müəllim mətnin qavranıldığını yoxlamaq üçün suallar verir:

– Niyə Elxan şirninin dadına baxa bilmirdi? Ev sahibini təəccübləndirən nə oldu?

Müəllim: – Yəqin, hiss etdiniz ki, mətn yarımçıq qalıb. Siz bu mətni necə bitirərdiniz? Elxan ev sahibinin xahişinə necə reaksiya verə bilər? Nəzərə alın ki, bu mətn lətifə janrındadır. Siz mətni gülməli sonluqla bitirməlisiniz.

Mətn bir daha oxunur. Şagirdlərin variantları dinlənir.

Orijinal variant belədir:

Elxan dedi:

– Onda, zəhmət olmasa, qabıma bir dilim tort qoyun.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və təbiiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

34-cü mövzu. ÇOX SEVİRƏM (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Mətnəndən çıxarılmış sözlərin mətndəki yerini müəyyən edir. Əşyanın əlamətlərinə uyğun hərəkət bildirən sözü seçir.
2.1.2. Mətnədəki çoxmənalı sözləri fərqləndirir.	Çoxmənalı sözləri müxtəlif kontekstlərdə işlətməklə onların mənalı arasında fərqi aşkar edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Şeiri oxuyarkən müəllifin hiss və həyəcanını intonasiya və səs tonu ilə ifadə edir, vəznin tələblərinə riayət edir.
3.1.1. Hüsxnəxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Cəm şəkilçisini sözdən asılı olaraq dörd cür (-lar ² , -dar ² , -rar ² , -nar ²) tələffüz edir, lakin tələffüzdən asılı olmayaraq bir cür (-lar ²) yazır.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Mətnin ideya məzmununu şəxsi həyat təcrübəsi ilə əlaqələndirərək inşa yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mətnəndə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.

Motivasiya (Şaxələndirmə)

Müəllim: – “1 il” dedikdə nəyi başa düşürsünüz? Gəlin bu ifadəni şaxələndirək.

Lövhenin mərkəzində “il” sözü yazılır. Ondan dörd xətt ayrılır və fəsillərin adları yazılır. Daha sonra aylar göstərilir. Müəllim hər ayda neçə gün olduğunu soruşur və təqvimlə bağlı əlavə suallar verilir.

Oxu

Şagirdlər dörd qrupa bölünürlər, hər qrup şeirin bir hissəsini oxuyur və söz ehtiyatı ilə bağlı tapşırıqları yerinə yetirir.

I qrup. Şeirin 1-ci hissəsini oxuyun, dərslik, səh. 80, 1-2-ci tapşırıqları, iş dəftəri, səh. 57, 1-ci tapşırığı yerinə yetirin.

II qrup. Şeirin 2-ci hissəsini oxuyun, dərslik, səh. 81, 3-6-cı tapşırıqları, iş dəftəri, səh. 57, 2-ci tapşırığı yerinə yetirin.

III qrup. Şeirin 3-cü hissəsini oxuyun. “Hərdən dolur, boşalır / Göydə uçan buludlar” və “Qızıl rəngli yarpaqlar / Tökülür, xəzəl olur” misralarında çoxmənalı sözləri izah edin.

İş dəftəri, səh. 57, 3-cü tapşırığı yerinə yetirin.

IV qrup. Şeirin 4-cü hissəsini oxuyun.

Tapşırıq: Aşağıdakı cümlələrdə “şaxta” sözünün mənaalarını lüğətin köməyi ilə müəyyənləşdirin. Hansı cümlədə bu sözün mənası oxuduğunuz hissədəki ilə eynidir?

A) Prezident kömür şaxtasında fəhlələrlə görüşdü. B) Şaxta hər yeri dondurmuşdu.

İş dəftəri, səh. 57, 4-5-ci tapşırıqları yerinə yetirin.

Qruplar araşdırmalarının nəticələrini təqdim edir. Təqdimatlar müzakirə olunur.

Müəllimin nəzərinə: **Üçüncü qrup** tapşırığı yerinə yetirdikdən sonra müəllim altından xətt çəkilmiş sözləri başqa cümlələrdə də işlədib mənasını soruşa bilər: “Onun gözləri doldu. Onun ürəyi doludur. O, ürəyini boşaltdı. Atamın qızıl kimi ürəyi var. Qızıl payız gəldi”.

Dördüncü qrup oxuduğu bənddə “şaxta” sözünün B variantındakı “şaxta” sözü ilə eynimənalı olduğunu qeyd edirlər. Diqqət vermək lazımdır ki, “şaxta” sözü ayrı-ayrı cümlələrdə düzgün tələffüz olunsun. 3-cü sinifdə “Vurğu” bəhsi keçilməsə də, bəzən vurğusu dəyişilməklə mənası dəyişən sözlərə rast gəlinir. Bu baxımdan müəllim belə sözlərə rast gəldikcə şagirdlərə məlumat verməli, empirik (təcrübi) yolla şagirdlərdə vurğu haqqında təsəvvür yaratmalıdır.

İfadəli oxu müsabiqəsi. Şeirin ifadəli oxunuşu üzrə müsabiqə keçirilir. Bunun üçün şagirdlər 1-dən 4-ə qədər sıralanırlar və hər bir şagird şeirin müvafiq hissəsini ucadan oxumaq üçün bir neçə dəqiqə hazırlaşır. Müsabiqənin nəticələri şagirdlərə paylanmış qiymətləndirmə cədvəli və ya sadə səsvermə yolu ilə müəyyənləşdirilə bilər.

Yazı

Ümumi müzakirə. **Müəllim:** – Hansı ifadəni yanlış hesab edirsiniz: 1. Mən yaz fəslini sevirəm. 2. Ən yaxşı fəsil yazdır.

Müzakirə nəticəsində şagirdlər bu qənaətə gəlirlər ki, hər fəslin öz gözəlliyi var, lakin hər bir insan öz xarakterinə uyğun olaraq müəyyən bir fəslə daha çox sevmə bilər.

Qruplarla iş. Şagirdlər üç qrupa bölünərək **iş dəftərinin** 57-ci səhifəsindəki 6-cı tapşırığı (hər qrup bir fəsil haqqında yazmaqla) yerinə yetirirlər. Qrupların təqdimatı zamanı onların cədvəlinə başqa qrupların şagirdləri tərəfindən əlavə məlumatlar daxil edilə bilər.

Hüsnxət. Müəllim: – 2-ci sinifdə oxuduğumuz “Nə daha yaxşıdır” hekayəsini xatırlayın. Bu hekayədə balaca qız daim anasına suallar verirdi: “Top yaxşıdır, yoxsa gəlincik? Mahnı yaxşıdır, yoxsa nağıl?” O zaman anası ona nə cavab verdi? İndi verəcəyim suallardan hansı, sizin fikrinizcə, daha düzgün ifadə olunub?

1. Gecə yaxşıdır, yoxsa gündüz?

2. Gecəni daha çox sevirsen, yoxsa gündüzü?

3. Gecənin nəyi xoşuna gəlir, gündüzün hansı xüsusiyyətlərini daha çox xoşlayırsan?

Suallar müzakirə edilir və belə bir qənaətə gəlinir ki, 3-cü sual adamı daha çox düşünməyə və fikrini əsaslandırmağa sövq edir. Şagirdlər bu sualı seçir və mövqelərini şərh edirlər.

İş dəftərinin 58-ci səhifəsindəki mətn oxunur və tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Şagirdlərə aşağıdakı iş vərəqi paylanır.

GEÇƏ İLƏ GÜNDÜZ

Səhər açılırdı. Gündüz gecəni əvəz etməli idi. Gecə dedi:

– Səs salma! □ Uşaqlar yuxu görürlər.

Gündüz şən səsle cavab verdi:

– Yatmaqdan, yuxudan nə çıxar? □

– Səni istəmirəm, çalışmaqdan beziblər.

– Bəs sən onların nəyinə lazımsan? Sən gələndə hamı yatır. Yatmaq isə vaxtı itirmək deməkdir.

Bu zaman səmada Günəş göründü:

– Mübahisə etməyin! □ Onlar gündüzlər çalışırlar ki, həyatları xoş keçsin. Lakin yaxşı çalışmaq üçün gecələr yatıb dincəlməlidirlər.

Çıxarılmış cümlələri müvafiq boşluqlara qoymaqla mətni köçür.

● İşləmək, çalışmaq lazımdır.

● Hər ikiniz canlılara lazımsınız.

● Hamı yatır.

İnşa. Şagirdlər “Ən çox sevdiyim fəsil” mövzusunda inşa yazırlar. İnşanın planı tutulur:

1. İlin fəsilləri.

2. Sevdiyim fəsil haqqında məlumat.

3. Mən nəyə görə bu fəsli sevirəm.

Yazı işləri oxunur və şagirdlər bir-birinin yazı işini qiymətləndirirlər.

Dil qaydaları

Mətdən seçilmiş *əncirlərdən, bağbanlar, düzənlərə, yarpaqlar, buludlar, şaxtaları* sözlərinin yazılış və deyiliş formaları arasındakı fərq izah olunur.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

35-ci mövzu. QAR DƏNƏSİ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji sualları cavablandırır.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Frazeoloji ifadələrin mənasını kontekstdən çıxış edərək izah edir.
2.2.4. Mətdəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Sualları cavablandırmaqla mətni şüurlu oxuduğunu nümayiş etdirir. Bədii mətdəki elmi məlumatları mənimsəyir. Mətni bildiklərinə və təxəyyülünə uyğun davam etdirir.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri müəyyən edir.

Motivasiya

Müəllim kiçik bir mətn söyləyir:

"Aynurə çaydanı qazın üstünə qoyub öz otağına getdi. Onun başı dərslərinə qarışdığından xeyli vaxt keçdi. Birdən çaydan yadına düşdü. Tez mətbəxə qaçdı. Bayaq dolu olan çaydanın dibində lap azacıq su qalmışdı. Mətbəxin tavanında isə çoxlu su damlaları var idi".

Sual: – Sizcə, çaydandakı su hara yox olmuşdu? Tavandakı su damlaları haradan peyda olmuşdu?

Şagirdlər fikirlərini söyləyir və belə bir qənaətə gəlirlər: "Çaydandakı su istidən buxarlanmış, havaya qalxmış, tavana çatanda soyumuş və yenidən suya çevrilmişdir".

Müəllim: – Bəs suyu donduranda hansı halda olur?

Oxu

Mətn abzaslarla oxunur, 83-cü səhifədə verilmiş 1-3-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə: Şagirdlər 3-4-cü suallara cavab verərkən çətinlik çəkə bilirlər, çünki mətnə çəkilmiş illüstrasiya əsər qəhrəmanının məktəbli qız olduğunu göstərir. Müəllim bildirməlidir ki, onlar sualın cavabını mətnə axtarmalıdır. Mətnə isə qəhrəmanın qız olmasına işarə yoxdur. Lakin "Sən də o vaxt, yaqın ki, tətildə idin" cümləsi onun məktəbli olduğunu göstərir.

Söz ehtiyatı. 1-2-ci tapşırıqlar. Altından xətt çəkilmiş mürekkəb sözlərin yaranma yolları araşdırılır. Mətndəki bəzi frazeoloji ifadələrin mənası açıqlanır:

od tutub yanırdı – bərk qızdırırdı, hərərəti artırdı;

göy üzü qaralırdı – göyün üzü qaranlıqlaşdı.

Danışma

Şagirdlər qar dənəsinin başına gələnləri ardıcılıqla nəql edirlər.

Yazı

Dinləmə

"Çay" mahnısı səsləndirilir.

Kimin ağrıyır canı,

Qoy çay içsin mərcanı.

Min bir dərdin dərmanı –

Çay, çay, çay...

Sual: – Mahnıda çayın hansı xüsusiyyətlərindən danışılır?

Dinləmə

ÇAY

Çayın vətəni Çindir. Orada lap qədimdən çay becərilir. Bizim yerlərə isə çay cəmi 200 il bundan əvvəl gətirilib. İndi bu, adi içkidir. Lakin qədimdə çay çox baha idi. Ona görə də çayı yalnız dövlətlilər içə bilərdilər.

Çay isti və susevən bitkidir. Azərbaycanda çay ölkənin cənubunda, Lənkəranda becərilir. Burada böyük çay plantasiyaları var.

Çay kollarının üstündə çoxlu yarpaq var. Amma bu yarpaqların heç də hamısı yaxşı çay hazırlamaq üçün yararlı deyil. Keyfiyyətli, ətirli çay ancaq kolun ucundakı açıqrəngli, incə, təzə üç yarpaqdan alınır. Onları dərdikdən bir müddət sonra yerində yeniləri puçurlayır.

Çay ağacları həmişəyaşıldır. Qışda da yarpaqları olur, amma qışda çay yığmırlar. Çayı may ayından oktyabr ayına kimi toplayırlar. Bu müddət ərzində hər ağacdən 10-12 dəfə çay yığmaq olar. Çay yarpaqlarını həm əllə, həm də maşınla yığırlar.

Çay çox xeyirlidir. O, gümrəhlik gətirir, insana güc verir. Xəstələrə çox zaman təzə dəmlənmiş çay içmək məsləhət görülür.

Şifahi sual-cavab yolu ilə mətnin qavranıldığı yoxlanılır:

- Nə üçün qədimdə çayı yalnız dövlətlilər içə bilərdilər?
- Azərbaycanda çay harada becərilir?
- Hansı yarpaqlardan çay hazırlamaq yararlıdır?
- Çayın xeyri nədir?

İş dəftərinin 58-ci səhifəsindəki “Çay” mətni oxunur və 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Çay haqqında əldə edilmiş məlumatlar ümumiləşdirilir və nəql edilir.

Dil qaydaları

Mətnəndən seçilmiş *dənələrindən, qulaq, çırpılırdıq, isti, böyüdük, çevrildik, kəsirdik, qayıtmaq, titrəyirdik, üşüyürdük, başladıq, artıq, soyuqdan, ürəyimdən, istəyimi, dost, xoşbəxtəm* sözlərinin düzgün yazılış və tələffüzü arasındakı fərq müəyyənləşdirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

ÜMUMİLƏŞDİRİCİ TƏKRAR (2 saat)

Bu dərstdə dərsləyin 84-cü səhifəsində verilmiş sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir, müvafiq bölmədə tədris olunmuş materiallar təkrarlanır. Bununla yanaşı, müəllim həm özünün hazırladığı materiallardan, həm də müxtəlif qiymətləndirmə vasitələrindən istifadə edə bilər. Tapşırıqların seçimi zamanı bölmədə reallaşdırılmış standartları əsas götürmək lazımdır.

BÖLMƏ ÜZRƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ (2 saat)

DİNLƏMƏ

HEYVANLARIN GÖRMƏ QABİLİYYƏTİ

Bəzi canlıların qeyri-adi görmə qabiliyyəti var. Bu qabiliyyət qida tapmaqda onlara kömək edir.

Qartal çox yüksəklikdə uçur. Lakin bu yüksəklikdən yerdə gəzən siçanı görür.

Timsah suda yaşasa da, əsasən, quruda gəzən heyvanları ovlayır. Buna görə də o, çayın dərinliyinə enib iri gözləri ilə sahilə yaxınlaşan heyvanları izləyir.

Cırcırma kiçik həşəratlarla qidalanır. Onun qərribə gözləri var. Bu gözlər vasitəsilə cırcırma eyni zamanda sağ, solu, qabağı, arxanı görür. Ona görə də cırcıramanın yanından uçan heç bir milçək canını ondan qurtara bilməz.

Bayquş gün işığında heç nə görmür. Ancaq qaranlıqda əla görür. O, gecələr ağacda səssizcə oturub siçan, siçovul və başqa heyvanları izləyir. Məqam tapan kimi şığıyıb onları caynağına alır.

1. Mətnəndə canlıların hansı qabiliyyətindən bəhs olunur?

- A) eşitmə B) iybilmə C) görmə

2. Hansı canlı çox uzağı görə bilir?

- A) timsah B) qartal C) bayquş

3. Mətnəndə hansı suala cavab yoxdur?

- A) Cırcırma nə ilə qidalanır?
 B) Canlıların görmə qabiliyyəti nəyə xidmət edir?
 C) Cırcırma necə səs salır?

4. Hansı canlı eyni zamanda dörd tərəfi də görə bilir? _____

5. Mətnə hansı canlı haqqında danışılır?

A) tülkü B) bayquş C) qartal

6. Hansı canlı qaranlıqda görə bilir?

A) qartal B) timsah C) bayquş

7. Hansı fikir səhvdir?

A) Qartal həşəratlarla qidalanır.
B) Timsah daha çox quruda gəzən heyvanlarla qidalanır.
C) Bayquş kiçik heyvanlarla qidalanır.

YAZI

İmla. Müəllimin diktəsi ilə mətndən seçilmiş hissə yazılır.

OXU

QARTAL VƏ QARĞA

1 Bir qartal çəmənlikdə otlayan quzunu görüb onun üstünə şığıdı. Bir göz qırpımında caynağı ilə quzunu götürüb göyə qalxdı.

2 Qarğa da uçub bir qoyunun belinə qondu. Bərk-bərk yunundan yapışdı. Qanad çaldı ki, havaya qalxsın. Amma qoyunu qaldıra bilmədi. Qarğanın caynaqları qoyunun yununa dolaşdı.

3 Bunu gören çoban özünü ora yetirdi. Qarğanın boğazından yapışib caynağını yundan qopardı.

4 Axşam evə gələndə çobanın balaca oğlu soruşdu:

– Ata, bu nə quşdur belə?

– Bala, bu quşun adı qarğadır, – deyə çoban cavab verdi. – ...

1. Hansı cümlə mətnin sonluğu üçün daha məntiqəuyğundur?

A) Onun ləzzətli əti var.
B) Onun çox gözəl səsi var.
C) Ancaq özündən soruşsan, deyəcək ki, qartalam.

2. “Onu bir torbaya qoyub atın yəhərindən asdı” cümləsi hansı abzasın sonluğu ola bilər?

A) 1-ci B) 2-ci C) 3-cü

3. Aşağıdakı abzası mətnin hansı abzasları arasında yerləşdirmək düzgün olar?

Bir qarğa bunu görüb öz-özünə düşündü: “Mənim bu quşdan nəyim əskikdir? Qoy mən də bir qoyun oğurlayım”.

A) 1-ci və 2-ci B) 2-ci və 3-cü C) 3-cü və 4-cü

4. Hansı atalar sözü mətnin ideyasına uyğun gəlmir?

A) Gücünə bax, şələni bağla.
B) Ayağını yorğanına görə uzat.
C) Qarğadan gözəl quş istədilər, balasını göstərdi.

5. Altından xətt çəkilmiş sözlərdən hansı səhv yazılıb?

A) caynağı B) caynaqları C) qopardı

SÖZ EHTİYATI**1. Cümlələrin məzmununa görə buraxılmış sözü müəyyən et.**

1. Qürbət görməyən adam ... qədri bilməz.
 2. Könlü ... istəyən quyuğunu suya vurur.
 3. Yayda kölgədə yatan qışda ... üstə yatar.
- A) 1 – ata, 2 – kabab, 3 – ot
 B) 1 – vətən, 2 – balıq, 3 – qar
 C) 1 – yaxşılıq, 2 – konfet, 3 – palaz

2. Cümlədə hansı nitq etiketi buraxılıb?

..., bu haqda bütün yarış iştirakçılarına xəbər verin.

- A) tez olun B) cəld olun C) zəhmət olmasa

3. Hansı atalar sözündə əksmənalı sözlər var?

- A) Qocadan demək, cavandan əmək.
 B) Bilməmək eyib deyil, soruşmamaq eyibdir.
 C) Dövlətdə dəvə, övladda nəvə.

4. Hansı cümlədə “yumşaq” sözü həqiqi mənada işlənmişdir?

- A) Yumşaq söz qəzəbi yatırır.
 B) Babanın yumşaq rəftarı hamıya xoş gəlirdi.
 C) Yumşaq döşəkdə yatmaq Kərimə ləzzət verirdi.

5. Hansı söz birləşməsində “üz” sözü həqiqi mənada işlənib?

- A) yorğanın üzü B) körpənin üzü C) kitabın üzü

DİL QAYDALARI**1. Hansı söz səhv yazılıb?**

- A) həşərat B) qabiliyyət C) siçoul

2. Hərflər sırasında qoşa samitlə bitən bir neçə söz verilib. Həmin sözləri tap.

afənnusirrasseşşuxəttezzothissəinnüqrahaqqifparr

3. Buraxılmış hərfləri əlavə edərək sözləri tamamla.

söyü..., balı..., armu..., qatı..., qoru..., ağa...

4. Tələffüz forması verilmiş sözləri orfoqrafik qaydalara uyğun yaz.

[yamaç], [mürəkgəp], [qatıx], [sakqız], [kobut]

IV bölmə

SEVİMLİ QƏHRƏMANLARIM

Nö	Mövzu	Məzmun standartları	Saat sayı	Dərslik səh.	İş dəftəri səh.	MMV səh.
36.	Fitnə <i>Mürəkkəb sözlərin yazılışı</i>	1.1.1, 1.2.1, 2.2.1, 2.2.4, 2.2.5, 3.1.1, 3.1.3, 4.1.3	4	86-88	62-63	107
37.	Şahzadə və dilənçi <i>Hekayə xəritəsi</i>	1.2.3, 2.2.3, 2.2.4, 3.1.4, 4.1.7	2	89-91	64	109
38.	Göyçək Fatma <i>İsim – ad bildirən sözlər</i>	1.1.2, 1.2.1, 2.1.3, 2.2.1, 2.2.3, 2.2.5, 3.1.1, 3.1.4, 4.1.3, 4.1.4	6	92-95	65-66	111
39.	Alı kişinin qisası	1.2.1, 2.2.3, 2.2.4, 2.2.5, 3.1.3, 4.1.3	4	96-97	67	114
40.	Qaraca Çoban <i>Xüsusi isimlərin böyük hərflə yazılışı</i>	1.2.3, 2.2.3, 2.2.5, 3.1.4, 4.1.2, 4.1.3	4	98-100	68-69	116
41.	Qavroş	1.1.2, 1.2.1, 2.1.1, 2.2.1, 2.2.3, 2.2.4, 3.1.1, 3.1.3, 4.1.3	6	101-103	70-71	118
42.	Balaca və Karlson	1.2.1, 1.2.3, 2.2.4, 3.1.1, 4.1.4	4	104-105	72-73	120
43.	Qazanın ölməyi <i>Sifət – əlamət bildirən sözlər</i>	1.2.2, 1.2.3, 2.1.3, 2.2.4, 4.1.3, 4.1.4	4	106-107	74-75	123
44.	Qaraca qız	1.2.1, 2.2.3, 2.2.5, 3.1.3, 4.1.3	4	108-109	76	125
	Ümumiləşdirici təkrar		2	110		127
	Bölmə üzrə qiymətləndirmə		2		77-79	127
Yekun			42 saat			

36-cı mövzu. FİTNƏ (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətndəki hadisələri təfərrüatı ilə təsvir edir.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Dinlədiyi və oxuduğu mətnlərdəki məlumatları birləşdirərək ardıcılıqla nəql edir. Debat zamanı mövqeyini müdafiə etmək üçün arqumentlər gətirir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Əsərdəki obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Əsərdəki hadisələrin və qəhrəmanların hərəkətinin səbəbini müəyyən edir. Həyatdan misallar gətirməklə oxuduğu mətnin ideyası və obrazları haqqında fikir yürüdür. Bədii əsərdə müəyyən bir hissəni oxuduqdan sonra baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırır.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Buraxılmış abzasın mətndəki yerini müəyyənləşdirir.
3.1.1. Hüsnxət normalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	İllüstrasiyaya uyğun olan hissəni mətndən seçir və hüsnxət normalarına uyğun yazır.
3.1.3. Verilmiş mətnin planını tutur və məzmununu yazır.	Dinlədiyi və ya oxuduğu mətnin qısa məzmununu yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mürəkkəb sözləri və onların yazılışını müəyyən edir.

Motivasiya

Müəllim: – Nizami Gəncəvi haqqında nə bilirsiniz? Təxminən nə zaman yaşayıb? Əsərlərini hansı dildə yazmışdır? Hansı əsərlərinin adını eşitmisiniz? Hansı əsərinin məzmununu bilirsiniz?

Sual-cavab bitdikdən sonra müəllim Nizaminin “Xəmsə”si, ona daxil olan “Yeddi gözəl” poeması, eləcə də poema janrı haqqında qısa məlumat verir. Bildirir ki, indi oxuyacaqları mətn (Dərslik, səh. 86-87) həmin poemadan bir parçadır.

İfadəli oxu. Mətn “Bu, üçmərtəbəli gözəl bir imarət idi” cümləsinə kimi oxunur. Lövhəyə 3 şagird dəvət olunur. Onlardan biri müəllifin, digərləri Fitnənin və sərkərdənin sözlərini oxuyur.

Şüurlu oxu. Şagirdlər “Bəhram şah nə üçün Fitnəyə qəzəbləndi?”, “Nəyə görə sərkərdə Fitnəni öldürmədi?” suallarını cavablandırırlar.

Müəllim: – Sizcə, Fitnənin taleyi necə olacaq? İki variantdan birini seçin və mətni öz təxəyyülünüze uyğun davam etdirin:

1-ci variant: Fitnə öz taleyi ilə barışacaq.

2-ci variant: Fitnə çalışacaq ki, Bəhram şahı özünün haqlı olduğunu sübut etsin.

Mətnin davamı ilə bağlı şagirdlərin variantları dinlənir.

Səssiz oxu. Şagirdlər mətnin davamını səssiz olaraq oxuyurlar. Şagirdlərin variantları ilə orijinal mətn müqayisə olunur. Dərsliyin 87-ci səhifəsindəki 3-cü tapşırıq yerinə yetirilir.

Müəllim: – Kim özünü hər hansı bir sahədə məharətli, istedadlı sayır?

Musiqi, idman, informatika, təsviri incəsənət və s. sahədə qeyri-adi bacarıqları olan şagirdlər aşkarlanır. Müəllim onlara belə bir sualla müraciət edir:

– *Sən bu bacarığa necə nail olmusan?*

“Uzunmüddətli məşqlər hesabına”, “İnadkarlıq”, “Zəhmətkeşlik” və bu kimi cavablar səslənə bilər.

Danışma (Debat)

Debat sualı: – *Kim haqlıdır – Fitnə, yoxsa Bəhram şah?*

Sınıf iki qrupa bölünür. Hər qrup qəhrəmanlardan birinə haqq qazandırmaya çalışır. Qrup öz spikerini seçir. Şagirdlər arqumentləri formalaşdırmaqda spikərə kömək edirlər.

Müəllim şagirdləri aşağıdakı nəticələrə yönəldə bilər:

1. *Əslində, bir çox məharətlər uzunmüddətli məşqlərin, yəni verdişin nəticəsidir.*
2. *Fitnənin tərifinə nail olmayan Bəhram şah səbirsizlik etdi. Şah öz kənizi ilə “məharət və verdiş” mövzusunda mübahisə edib qalib gələ bilirdi. O isə öz hökmranlığından istifadə edib bu münaqişəni güc yolu ilə həll etdi.*

3. *Fitnəni də ideallaşdırmaq olmaz. İnsan başqalarının məharətini tərifləməkdə xəsislik etməməlidir. O, Bəhramın şücaətinə laqeydlik göstərməklə özünü şahın qəzəbinə düşər etdi.*

Dərslikdən 4-cü tapşırıq yerinə yetirilir.

Müəllim: – *Dərslikdə oxuduğunuz “Fitnə” mətnində Bəhram şahın, doğrudan da, mahir ovçu olduğunu sübut edən hər hansı bir səhnə varmı? Sizcə, bu mətnə Bəhram şahın Fitnəyə qəzəblənməsi və onu ölümə məhkum etməsi kifayət qədər əsaslandırılıbmı? Bəhram şah hansı məharəti göstərə bilirdi ki, Fitnənin ona qarşı biganəliyi şahı qəzəbləndirsin? Şagirdlərin fərziyyələri dinlənir. Bundan sonra müəllim dinləmə mətnini səsləndirir.*

Dinləmə

Bu mətn “Yeddi gözəl”dən dərslikdəki mətnə düşməyən parçadır.

CEYRAN OVU

Bir gün Bəhram şah yenə də ova çıxmışdı. Fitnə də yanında idi. Şahın adamları düzənliyin hər tərəfindən ceyranları şaha tərəf qovurdular. Bəhram isə ona doğru qaçan heyvanları məharətlə ovlayırdı. Fitnə isə, həmişəki kimi, onun məharətinə qarşı laqeyd idi.

Birdən kolların arasından gözəl bir ceyran çıxdı. Bəhram Fitnəyə dedi:

– *Odur, bax, bizə tərəf bir ceyran qaçır. İstəyirsən bu oxla o ceyranın ayağını başına tikim?*

Bunu deyib Bəhram kamanına bir daş qoydu və ceyranın başını nişan aldı. Daş elə məharətlə atdı ki, düz ceyranın qulağına dəydi. Ceyran ayağını qaldıraraq ağrıyan qulağını qaşımağa başladı. Bəhram da elə bunu gözləyirdi. Cəld kamana ox keçirib atdı. Ox ceyranın dırnağından keçib başına sancıldı. Ceyran yerə yıxıldı. Bəhramın gözündə sevinc qığılcımları oynadı. O, özündən razı halda Fitnəyə baxıb tərif gözlədi. Fitnə dedi:

– *Şahım, sən bu işə adət etmisən. Burada təəccüblü nə var ki?*

Dinləmə mətni üzrə tapşırıqlar:

1. *Dinlədiyiniz mətni dərslikdə oxuduğunuz mətnin hansı hissəsinə əlavə edərdiniz?*
2. *Bəhram şahın məharətini sübut edən ov səhnəsini təfərrüatı ilə danışın.*
3. *Dinlədiyiniz mətni də əlavə etməklə “Fitnə” əsərinin qısa məzmununu yazın.*

Yazı

Hüsnxət. Şagirdlər **iş dəftərinin** 62-ci səhifəsində verilmiş **1-2-ci tapşırıqları** yerinə yetirirlər.

Dil qaydaları

5-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Cavab “A” variantıdır.

Müəllim: – *“Baş” sözü hansı sözlərlə birləşib mürəkkəb söz yarada bilər?*

Deyilən sözlər lövhədə yazılır (şagirdlərin səsləndirmədiyi sözləri müəllim özü əlavə edə bilər): başağrısı, başabaş (dəyişdirmək), başabəla, baş-ayaq (danışmaq), baş-başa (vermək), başbilən, başdan-ayağa, başdan-başa, başıaçıq, başgicəllənmə, başdaşı, başıboş, başıpa-paqlı, başısoyuq, başıyuxarı, başıaşağı, başsağlığı.

Müəllim bəzi sözlərin (başabaş, baş-ayaq, başıpaqalı və s.) mənasını soruşur və onları cümlədə işlətməyi tapşırır.

Araşdırma. Müəllim: – *Gördüyünüz kimi, bəzi mürəkkəb sözlər bitişik, bəziləri defislə yazılıb. Gəlin defislə yazılan sözlərə diqqət yetirək.*

Müəllimin tapşırığı ilə şagirdlər verilmiş mürəkkəb sözlərdən defislə yazılanları seçirlər.

Müəllim: – *Bu mürəkkəb sözlərə daxil olan sözlər haqqında nə deyə bilərsiniz? (Baş-başa, başdan-başa – söz təkrar olunur, baş-ayaq, başdan-ayağa – əksmənalı sözlərdən ibarətdir.)*

Dərsləyin 88-ci səhifəsində verilmiş “Mürəkkəb sözlərin yazılışı” nəzəri materialı oxunur, dərslikdəki 6-7-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

6-cı tapşırıq. Verilmiş sözlərdən aşağıdakı mürəkkəb sözlər yaranır: *uzunsaçlı, gecə-gündüz, üzüyümşaq, dost-tanış, ayaqqabı, ana-bala.*

7-ci tapşırığın cavabı: qızılgül, bülbül. “Bülbül” sadə sözdür.

Daha sonra qruplara sözlər verilir və həmin sözlərdən mürəkkəb sözlər yaratmaq tələb olunur.

I qrup. Əvvəl, axır; doğru, düzgün; ikimərtəbəli; səs, soraq; paltar, yuyan. Bu sözləri birləşdirərək mürəkkəb sözlər düzəldin. Onların niyə defislə və ya bitişik yazıldığını müəyyən edin.

II qrup. “Əl” sözünü müxtəlif sözlərlə birləşdirərək mürəkkəb sözlər düzəldin. Onların niyə defislə və ya bitişik yazıldığını müəyyən edin.

III qrup. “Göz” sözünü müxtəlif sözlərlə birləşdirərək mürəkkəb sözlər düzəldin. Onların niyə defislə və ya bitişik yazıldığını müəyyən edin.

IV qrup. Səs, küy; sağ, salamat, qulaq, batırıcı, səhər, axşam; aş, süzən. Bu sözləri birləşdirərək mürəkkəb sözlər düzəldin. Onların niyə defislə və ya bitişik yazıldığını müəyyən edin.

İş dəftərinin 62-63-cü səhifələrində verilmiş qalan tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

37-ci mövzu. ŞAHZADƏ VƏ DİLƏNÇİ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.3. Ədəbi-bədii nümunələri ifa edərkən müvafiq situasiyaya uyğun jest və mimikalar-dan istifadə edir	Obrazların hiss və həyəcanını ifadə etmək üçün müvafiq səs tonundan, jest və mimika-lardan istifadə edir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətnə əsasən hekayə xəritəsi tərtib edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətndəki hadisə və obrazları həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirir. Bədii əsərin müəyyən bir hissəsini oxuduqdan sonra baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırır.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Mətni öz təxəyyülünə uyğun davam etdirib nəqli xarakterli inşa yazır.
4.1.7. Məqsəd və intonasiyanı dəyişməklə ve-rilmiş cümləni müxtəlif məqamlarda işlədir.	Nəqli, sual, nida, əmr cümlələrini fərqləndirir.

Motivasiya

Müəllim: – 12-13 yaşlı bir şahzadəni və həmin yaşda bir dilənçini təsəvvürünüze gətirin. Onların həyat tərzini haqqında nə deyə bilərsiniz? Sizcə, şahzadə olmaq xoşbəxtlikdirmi? Şahzadənin nəyə ehtiyacı ola bilər?

Səssiz oxu. Dərsləyin 89-90-cı səhifələrindəki mətn “Şahzadə Eduard Tomu özü ilə saraya apardı” cümləsinə qədər səssiz oxunur. Müəllim sual-cavab yolu ilə bu hissənin qavranıldığını yoxlayır.

İfadəli oxu. Müəllim II hissəni “Şahzadə otaqdan çıxıb sarayın həyətinə düşdü” cümləsinə qədər səsləndirmək üçün üç şagird (aparıcı, müəllif, Eduard, Tom) dəvət edir. Şagirdlər səhnələşdirilmiş oxunu təqdim edirlər.

Sual: – Sizcə, bundan sonra nə baş verəcək?

Şagirdlərin fərziyyələri dinlənir. Mətnin son hissəsi oxunur və fərziyyələrlə müqayisə olunur.

Mətnin **planı** tutulur:

1. Dünyaya göz açan Tom və Eduard.
2. Dilənçilikdən zəhləsi gedən Tom.
3. *Bu zavallı uşağı niyə incidirsiniz?*
4. Şahzadənin Toma verdiyi suallar.
5. Tom danışır, Eduardın gözləri parlayırdı.
6. Paltarlarını dəyişən şahzadə və dilənçi.
7. Gözətçinin kobudluğu.
8. Cındır paltarlı şahzadə.

Dərsləyin 91-ci səhifəsindəki 1-6-cı tapşırıqlar yerinə yetirilir. **İş dəftərindəki** (səh. 64) hekayə xəritəsi doldurulur, “Labirint” bilməcəsi vasitəsilə əsərin müəllifinin adı tapılır: *Mark Tven*.

Söz ehtiyatı. “Sözlük” rubrikasında izahı verilmiş sözlərlə yanaşı, “farağat” (sakit, dinməz-söyləməz) və “peysər” (başın arxa tərəfi) sözlərini də izah etmək məqsəduyğundur.

Yazı

Müəllim: – Şahzadə Eduardla dilənçi Tom əkiz qardaş kimi bir-birinə oxşayırdılar. Ona görə də paltarlarını dəyişdikdən sonra şahzadəni hamı dilənçi kimi, dilənçini isə şahzadə kimi qəbul etdi.

– Sizcə, şahzadə ilə dilənçinin savadında, davranışında hansı fərqlər ola bilərdi?

– Bu fərq onların alışmadığı yeni həyatda hansı çətinliklər yarada bilərdi?

Şagirdlərin fərziyyələri dinlənir.

Dərsləkdəki 7-ci tapşırıq genişləndirilir.

Müəllim şagirdləri iki qrupa bölür. I qrupun şagirdləri dilənçi Tomun saray həyatı haqqında, II qrupun şagirdləri isə şahzadə Eduardın dilənçi həyatı haqqında hekayə (nəqli xarakterli inşa) yazırlar.

Sonda “Şahzadə və dilənçi” kitabından “Tomun ilk kral naharı” və “Xəyanət qurbanı” fəsilləri oxunur və şagirdlər öz yazdıqları ilə müəllif mətnini müqayisə edirlər.

Dil qaydaları

Müəllim: – Dərsləkdə verilmiş mətnə şahzadə və dilənçinin dialoqundakı cümlələr müxtəlif növə aiddir. Bu cümlələri sizə təqdim olunmuş iş vərəqində qruplaşdırın.

Şagirdlərə aşağıdakı iş vərəqi paylanır:

Nəqli cümlələr

Sual cümlələri
Nida cümlələri
Əmr cümlələri

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

38-ci mövzu. GÖYÇƏK FATMA (6 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi mətndəki hadisələrin davamını təxmin edir.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Oxuduğu mətnin yarımçıq qalmış süjet xəttini təxəyyülünə uyğun davam etdirir.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Mətndəki frazeoloji ifadələri həqiqi mənalı qarşılığı ilə əvəz edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasıya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Mətni oxuyarkən müəllif mətnindən obrazların nitqinə keçid zamanı səs tonunu obrazın xarakterinə uyğun dəyişdirir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətni bitkin hissələrə ayırır və hər bir hissəni məzmunu uyğun başlıqla adlandırır. Verilmiş illüstrasiyanın mətnin hansı hissəsinə aid olduğunu müəyyənləşdirir. Mətndəki hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən edir.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Mətndəki hadisələri ardıcılıqla nəql edir.
3.1.1. Hüsnxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	İllüstrasiyaya uyğun olan hissəni mətndən seçir və hüsnxət normalarına uyğun yazır.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Oxuduğu mətndən çıxarılmış bir cümləni genişləndirərək mətn qurub yazır.
4.1.3. Rast gəlidiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mürəkkəb sözləri müəyyən edir.
4.1.4. Qrammatik mənalara görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Əsas nitq hissəsi olan ismi digərlərindən fərqləndirir və müvafiq terminlə adlandırır.

Motivasiya

Müəllim: – *Nağıl janrının hansı xüsusiyyətləri var? (1. Çox zaman “Biri var idi, biri yox idi” sözləri ilə başlayır, “göydən üç alma düşdü” sözləri ilə bitir. 2. Bir çox nağıllarda sehrli qüvvələr, hadisələr olur (misallar gətirilir). 3. Nağılların baş qəhrəmanı çox zaman müsbət qəhrəman olur. Onlar şər qüvvələrlə mübarizə aparırlar. Bu işdə qəhrəmanlara xeyirxah qüvvələr kömək edir.)*

İfadəli oxu. Mətn (dərslik, səh. 92-94) şagirdlər tərəfindən hissə-hissə oxunur.

Şüurlu oxu. Mətnin geniş planı tutulur:

1. Fatmanın ögey anası
2. Meşədə azan uşaqlar
3. Fatmanın inəyə dönən qardaşı
4. Bacısını sakitləşdirən qardaş
5. Evə qayıdan Fatma və inək
6. Ögey ananın fikri
7. Fatma və qarı
8. Ögey ana inəyi kəsdirmək istəyir
9. İnəyin dönüb xoruz olması
10. Toya hazırlaşan ögey ana və bacı
11. Bəzənib toya gedən göyçək Fatma
12. Suya düşən başmaq
13. Padşah oğlunun əmri
14. Ögey ananın hiyləsi
15. Şahzadənin kədəri
16. Xoruzun köməyi.
17. Şahzadə ilə göyçək Fatmanın toyu.

Şagirdlər növbə ilə plandakı hər başlığa aid bir neçə cümlə deməklə mətni nəql edirlər.

Dərsləyin 92-95-ci səhifələrindəki 1-4-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir və iş dəftərinin 65-ci səhifəsindəki “Səbəb-nəticə” cədvəli doldurulur.

1-ci tapşırıq. Göz verib işıq vermirdi – çox incidirdi.

Şagirdlərə iş vərəqi paylanır.

Aşağıdakı cümlələri əsərdəki ardıcılığa görə nömrələyin:

- ☐ Padşahın adamları axtarır Fatmanı tapdılar.
- ☐ Fatma qarı nəneyə kömək etdi.
- ☐ Toydan qayıdanda Fatma başmağının bir tayını salıb itirdi.
- ☐ Uşaqlar meşədə azdılar.
- ☐ Fatmanın qardaşı bulağın suyunu içib inəyə döndü.
- ☐ Bir gün Fatma inəyi otararkən bir qarı nəneyə rast gəldi.
- ☐ Analığı Fatmanı təndirə saldı.
- ☐ Padşahın oğlunun toyu idi.
- ☐ Padşahın oğlu göyçək Fatma ilə evləndi.
- ☐ Fatmanın atası oğlu ilə qızını meşəyə apardı.
- ☐ Şahzadə Fatmanın başmağını tapdı.

Yazı (Nəqli xarakterli inşa)

Cümlələrdən birini seçib mətnə (dərslik, səh. 92-94) əsasən genişləndirmək və yazmaq tapşırılır.

Hüsnxət. İş dəftərinin 65-ci səhifəsindəki 2-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Danışma

Müəllim: – *Gəlin xatırlayaq, “Göyçək Fatma” nağılında hansı obrazlar var? Onların taleyi necə oldu? (Şagirdlər obrazların taleyi haqqında danışirlar.) Əsərdə hansı obrazın taleyi na-*

məlum qaldı? (**Fatmanın qardaşının**) Göyçək Fatmanın qardaşı əvvəlcə inəyə, sonra xoruza döndü. Əsərdə onun taleyi ilə bağlı heç bir məlumat verilmir. Bununla bağlı əsəri təxəyyülünüə uyğun davam etdirin və Fatmanın qardaşının sonrakı taleyi haqqında danışın.

Şagirdlər verilmiş müddət ərzində sözügedən obrazın taleyi ilə bağlı hekayə qurur, özləri üçün yazılı qeydlər aparırlar. Vaxt bitdikdən sonra şagirdlər öz hekayələrini təqdim edirlər.

Dinləmə

Müəllim aşağıdakı mətn parçasını səsləndirir:

Göyçək Fatma da şahzadənin toyuna getmək istəyirdi. Analığı bunu eşidib hirsəndi. Bir qab darını götürüb yerə səpələdi. Fatmanın üstünə qışqırdı:

– Mən toydan qayıdana kimi yerdə bir dənə də darı qalmasın. Hamısını bir-bir yığarsan.

Fatma ağlamağa başladı. Sonra ögey ana iri bir kasa götürüb onun qabağına qoydu və dedi:

– Ağla! Çoxlu ağla! Göz yaşını bu kasaya yığarsan. Mən gələndə kimi bu kasanı göz yaşınla doldurmalısən...

Müəllim: – Bəs göyçək Fatma bu vəziyyətdən necə çıxdı? Axı nağılda deyilənə görə, analığı gedəndən sonra göyçək Fatma da toya getdi. Əgər nağılın tam variantını oxumusunuzsa, dinlədiyiniz mətni və onun davamını öz sözlərinizlə danışın. Əgər oxumamısınızsa, bu səhnənin davamını öz təxəyyülünüə uyğun danışın.

Müəllimin nəzərinə: İş dəftərinin 65-ci səhifəsindəki **1-2-ci tapşırıqlar** yerinə yetirilir. İllüstrasiya göyçək Fatmanın qarı nənə ilə tanışlığını əks etdirir. Bəzi şagirdlər onu Fatmanın meşədən evə qayıdışı ilə səhv sala bilərlər. Əgər bu variantı seçən olarsa, yazıdan sonra müzakirə açmaq, illüstrasiyadakı obrazları təhlil etmək olar: **şəkildəki qadın çox qocadır, o, Fatmanın analığı ola bilməz, Fatma çox şəndir, meşədən qayıdarkən o, qəmgin olmalı idi, çünki qardaşı inəyə çevrilmişdi və s.**

Dil qaydaları

Əqli həmlə. Müəllim: – Azərbaycan dili fənni ilə bağlı hansı terminləri xatırlayırsınız? Şagirdlər terminləri (sait, samit, heca, məcazi mənə və s.) sadalayır və onların mənalarını izah edirlər.

Lövhədə cədvəl çəkilir:

şəhər	turş	oxumaq
teatr	əyri	getmək
məktəb	uzun	çalışmaq

Müəllim: – Hər sütundakı sözlərin nə bildirdiyini deyin.

Şagirdlər öyrəndiklərini xatırlayıb “ad”, “əlamət”, “hərəkət”, deyə bilərlər. Müəllim bildirir ki, dilçilikdə bu anlayışları bildirmək üçün xüsusi terminlər var. Müəllim həmin terminləri müvafiq xanələrdə yazır.

Müəllimin nəzərinə: Dil qaydalarından bəhs edən elm dilçilik adlanır. Başqa elm sahələrində olduğu kimi, dilçilikdə də çoxlu termin var.

Ad bildirən sözlərə isim, əlamət bildirən sözlərə sifət, say bildirən sözlərə say, hərəkət bildirən sözlərə feil deyilir.

İsim, sifət, say, feil bir yerdə nitq hissələri adlanır. Başqa nitq hissələri də var.

Müəllim nitq hissələri haqqında qısa məlumat verdikdən sonra dərsləyin 95-ci səhifəsindəki **6-7-ci tapşırıqlar** yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə: **6-cı tapşırıq.** Şagirdlər 2-ci sinifdən “mürəkkəb söz” termini ilə tanışdırlar. “Yalvar-yaxar” sözündəki “yaxar” sözünün bu kontekstdə müstəqil mənası yoxdur, “arayıb-axtarmaq” sözündə “aramaq” və “axtarmaq” yaxınmənalı sözlərdir, “gözlə-göyçək” sözündə hər iki söz də yaxınmənalıdır.

7-cı tapşırıq. Saç, odun, mala – gözlə görünən, vaxt, tarix, fikir isə yalnız təsəvvür edilən varlıqlardır.

Lövhdə müxtəlif sözlər, yaxud şəkillər nümayiş olunur.

Sual: – Cədvəldəki sözlər hansı prinsip əsasında qruplaşdırılmışdır?

Cavablardan sonra dərsliyin 95-ci səhifəsində verilmiş nəzəri material mənimsəniləndikdən sonra şagirdlər qruplara bölünürlər.

Qruplarla iş. Üç qrupa aşağıdakı sözlər yazılan iş vərəqi paylanır:

ağac, məktəb, meşə, fəhlə, vedrə, kərpic, dağ, kərtənkələ, dibçək, çayxana, şəkil, müəllim, həkim, qələm, fırça, uşaq, dəniz, şəhər, pişik, qardaş

I qrup – Nə? sualına cavab olanı sözləri seçin və bir neçəsini cümlədə işlədin.

II qrup – Kim? sualına cavab olanı sözləri seçin və bir neçəsini cümlədə işlədin.

III qrup – Hara? sualına cavab olanı sözləri seçin və bir neçəsini cümlədə işlədin.

IV qrup – Aşağıdakı sözlər içərisində gözlə görünməyən varlıq adlarını seçin və bir neçəsini cümlədə işlədin:

fikir, tarix, düşmən, hakim, xəyal, zənbil, məhəbbət, təmsil, kədər, kəndir

Qrupların təqdimatı dinlənilir və müzakirə olunur.

8-9-cu tapşırıqlar yerinə yetirilir.

8-ci tapşırıq. 1-ci sıradan “B” variantı, 2-ci sıradan “A” variantı, 3-cü sıradan “Ç” variantı fərqlidir.

İş dəftərinin 66-cı səhifəsindəki dil qaydaları ilə bağlı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

39-cu mövzu. ALI KIŞININ QISASI (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Eşitdiklərini, gördüklərini və oxuduqlarını misal gətirərək mövzu ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır. Dinlədiyi və oxuduğu mətnlərdəki məlumatları birləşdirərək ardıcılıqla nəql edir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətnəndən çıxarılmış hissənin yerini müəyyən edir. Mətni bitkin hissələrə ayırır və hər bir hissəni məzmunu uyğun başlıqla adlandırır.
2.2.4. Mətnəndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Sualları cavablandırmaqla mətni şüurlu oxuduğunu nümayiş etdirir.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Mətnəndəki hadisələri ardıcılıqla nəql edir.
3.1.3. Verilmiş mətnin planını tutur və məzmununu yazır.	Mətnin qısa məzmununu yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mürəkkəb sözün tərkibini müəyyən edir. Mürəkkəb sözü orfoqrafik normalara uyğun bitişik və ya defislə yazır.

Motivasiya

Müəllim: – *Koroğlu haqqında nə eşitmisiniz (oxumusunuz)? Nəyə görə ona “Koroğlu” deyirdilər? Uşaqlıqda onun adı nə olub? “Koroğlu” deyəndə hansı sözlər yadınıza düşür? (Misri qılınc, Qırat, Dürat, Çənlibel və s.)*

Uşaqlardan Koroğlunun atının (Qırat), qılıncının (Misri), məskəninin (Çənlibel) adı soruşulur.

Oxu

Mətn (dərslik, səh. 96-97) hissələrlə şagirdlər tərəfindən oxunur. Dərsliyin “Şüurlu oxu” rubrikasındakı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Mətnin məzmununa uyğun **plan** tərtib olunur:

1. Xanın qəzəbi
2. İlxıçının oğlunu sakitləşdirməsi və məsləhəti
3. Ətə-qana gələn atlar
4. Qisas vaxtı yetişdi
5. Xanın cəzasına çatması
6. “Koroğlu” ləqəbli Rövşən

Şagirdlər mətnin planını dəftərlərinə yazırlar. (İş dəftərində verilmiş “Qırat və Dürat” mətni oxunduqdan sonra bu plana qaydılacaq.)

Yazı

Şagirdlərə dərslikdə (səh. 96-97) verilmiş mətnin qısa məzmununu yazmaq tapşırılır. Bunun üçün vaxt təyin olunur (hazırlıq + 15-20 dəq.). Müəllim yazı işində cümlələrin minimum sayını da təyin edə bilər (12-15).

Dinləmə-danışma (müzakirə). Bir neçə şagirdin yazı işi dinlənir və müzakirə olunur. Şagirdlər bir-birinin yazısını qiymətləndirirlər.

Müəllim: – *Alı kişinin Həsən xanın qonağı üçün seçdiyi atlar çəlimsiz idi. Bəs necə oldu ki, bu atlar məşhur Qırat və Dürata çevrildilər?*

İş dəftərinin 67-ci səhifəsində verilmiş mətn üzrə iş aparılır. Mətnin abzaslarının ardıcılığı müəyyən olunur. Şagirdlərlə birlikdə “səyirdi” (çapdı) sözünün izahı tapılır.

Şagirdlər ardıcılıqla abzasları bir cümlə ilə ifadə edib “Qırat və Dürat” mətninin planını tuturlar. Daha sonra bu mətn dərslikdən oxunmuş mətnlə sintez olunur. Hər iki plan birləşdirilir və tam mətnin məzmunu vahid plana əsasən nəql olunur.

Dil qaydaları

Dərsliyin 97-ci səhifəsindəki 4-cü tapşırıq yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə: Şagirdlər 2-ci sinifdən “mürəkkəb söz” termini ilə tanışdırlar. Mətndəki mürəkkəb sözlərdən “kasıb-kusub” sözündəki “kusub”un müstəqil mənası yoxdur.

Sinifdən xaric oxu. “Heraklın Nemey şirini öldürməsi” (qədim yunan əsatiri).

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

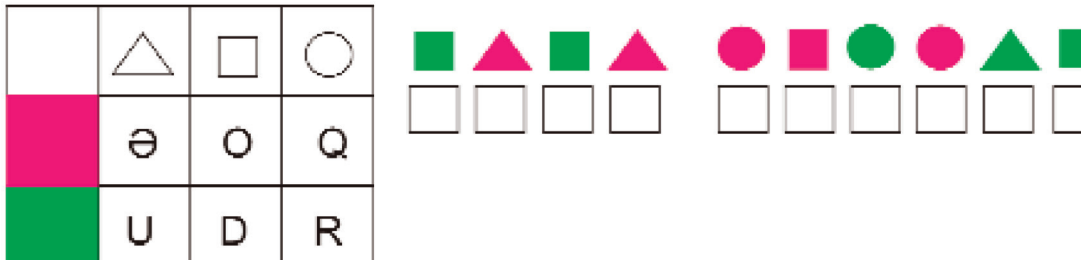
40-cı mövzu. QARACA ÇOBAN (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.3. Ədəbi-bədii nümunələri ifa edərkən müvafiq situasiyaya uyğun jest və mimikalarından istifadə edir.	Obrazların hiss və həyəcanını ifadə etmək üçün müvafiq jest və mimikalardan istifadə edir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətnin hissələrini məzmunu uyğun başlıqla adlandırır.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Mətni plan üzrə nəql edir.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək inşa yazır.
4.1.2. Sözlərin böyük hərfə yazılışına dair qaydaları (bayramlar və tarixi günlər) məqamına uyğun tətbiq edir.	Xüsusi isimləri və mürəkkəb adları böyük hərfə yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mətndə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.

Motivasiya

Şagirdlərə iş dəftərində (səh. 68, tap. 1) verilmiş rebusu həll etmək tapşırılır:

Rəngli fiqurların altındakı xanalarda hansı sözlər yazılmışdır? (Dədə Qorqud)

Bilməcənin cavabı tapıldıqdan sonra "Dədə Qorqud" filmindən kadr da göstərilə bilər.

Müəllim: – "Dədə Qorqud" dedikdə hansı qəhrəmanların adları yadınıza düşür? (Basat, Beyrek, Domrul, Qazan və b.) Bu gün biz "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının qəhrəmanlarından biri olan Qaraca Çoban haqqında oxuyacağıq.

Söz ehtiyatı. Dərsləyin 98-99-cu səhifələrində verilmiş mətnin ilk iki abzası oxunur. "Dəmirqapı Dərbənd", "Oğuz eli", "yağmaladılar", "başına ələdi", "dabanlarına tüpürüb" ifadələri müzakirə olunur. Müəllim Dərbənd şəhəri və oğuz tayfaları haqqında əlavə məlumatlar verir.

Sonrakı iki abzas oxunur. İş dəftərinin 68-ci səhifəsindəki 3-cü tapşırıq yerinə yetirilməklə "sapand" sözünün mənası açıqlanır.

İfadəli oxu. Düşmənlə Qaraca Çobanın qarşılaşması iki şagirdin iştirakı ilə səhnələşdirilir.

Müəllim şagirdlərin diqqətini göy rənglə verilmiş "Qar-yağış yağanda çaxmaqlı çoban! Sürü, pendiri bol, qaymaqlı çoban!" ifadələrinə yönəldir və onların mənasını soruşur. (Qədimdə od qalamaq üçün kibrit, alışqan yox idi. Ona görə həmişə çöllərdə olan çobanlar qar, yağış yağanda isinmək üçün çaxmaqdaşının köməyi ilə tonqal qalayırdılar.)

Şüurlu oxu (Cütlərlə iş). İş dəftərinin 68-ci səhifəsindəki 1-ci tapşırıq əsasən, mətnin məzmununu əhatə edən cümlələrin ardıcılığı müəyyən olunur. İş dəftərinin 68-ci səhifəsindəki 2-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə: İş dəftərindəki 2-ci test sualı bir qədər çətin olsa da, şagird mətnin ayrı-ayrı cümlələrindən düzgün nəticə çıxarmaqla diqqətli oxuduğunu nümayiş etdirməlidir. Mətnə Qazan xan Qaraca Çobana deyir: “Var-dövlətimi qaytara bilsəm, bu sədaqətinə, cürətinə görə səni baş ilxıçı edəcəyəm”.

Beləliklə, bu sualın düzgün cavabı “C” bəndidir.

Danışma

Müəllim: – Biz mətnin qısa məzmununu yazarkən və ya nəql edərkən, adətən, onun planını tuturuq. Sizcə, bu nə üçün lazımdır? (Mətni anladarkən plan bizə kömək edir.)

Fikirler dinlənilir və müzakirə olunur.

Şagirdlər “Qaraca Çoban” mətninin planını tuturlar.

1. Giriş (əsərin qəhrəmanları və hadisələrin baş verdiyi yer haqqında ümumi məlumat)

2. Əsas hissə

2.1. Düşmənlərin hücumu

2.2. Düşmənlərlə Qaraca Çobanın qarşılaşması

2.3. Qazan xanla Qaraca Çobanın qisası

2.4. Qazan xanın qisası və Qaraca Çobanın ona köməyi

3. Sonluq (Oğuz elində səadət, baş qəhrəmanın taleyi)

Şagirdlər mətnin məzmununu plana uyğun olaraq nəql edirlər (hər hissəni bir şagird də danışa bilər).

Yazı

“Dostluqda sədaqətli olmaq gerəkdir” mövzusunda inşa yazılır. İnşada Qaraca Çobanın igidliyindən, dostu sədaqətindən də nümunə gətirilir.

Dil qaydaları

3-cü tapşırıq yerinə yetirilir: *Dəmirqapı Dərbənd, Qaraca Çoban, Oğuz, Burla xatun, Qazan xan, Salur Qazan, Dədə Qorqud.*

Müəllim lövhədə cümlələr yazır:

1. Bacarıqlı pianoçu olmaq Sevincin ən böyük arzusu idi.

2. Səhnədəki çıxışından sonra Arzunun anasının gözlərində sevinc yaşları görünürdü.

Sual: – Verilmiş cümlələrdə eyni sözləri tapın. Sizcə, niyə eyni söz müxtəlif cür, yəni həm böyük, həm də kiçik hərflə yazılıb?

Sual cavablandırıldıqdan sonra dərsliklə iş aparılır.

Dərsləyin 100-cü səhifəsindəki nəzəri material oxunur və həmin səhifədəki suallar müzakirə yolu ilə cavablandırılır.

Qruplarla iş

I qrup. “Durna”, “Kamal”, “Səadət” sözlərini həm ümumi, həm də xüsusi isim kimi cümlədə işlədin.

II qrup. Məkan, yer adları (ölkə, şəhər, kənd – hər birindən 5 dənə) bildiren isim yaz.

III qrup. Dəniz, çay, göl adları yazın.

IV qrup. Tarixi gün, bayram günlərini bildiren xüsusi isimlər yazın.

Qrupların təqdimatı dinlənilir və müzakirə olunur.

İş dəftərinin 69-cu səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə: İş dəftərinin 69-cu səhifəsindəki 7-ci tapşırığın cavabları:

ümumi isimlər: şal, səhər, ər, liman, bal, nar, ev, qar, ev, ana;

həm ümumi, həm xüsusi isimlər: sevinc, lalə, vüqar, aslan;

xüsusi isimlər: Səlim, Tural, Əli, Şuşa, Xəzər, Xəlil, Rübabə, Anar, Azər.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

41-ci mövzu. QAVROŞ (6 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi mətndəki qəhrəmanların hərəkətinə münasibət bildirir.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Dinlədiyi və oxuduğu mətnlərdəki məlumatları birləşdirərək ardıcılıqla nəql edir.
2.1.1. Mətdə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	İlk dəfə eşitdiyi sözlərin mənasını müəyyən-ləşdirərək nitqində tətbiq edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, into-nasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Mətni oxuyarkən obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətnə əsasən hekayə xəritəsi tərtib edir.
2.2.4. Mətdəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Oxuduqları ilə bağlı faktoloji sualları cavab-landırır.
3.1.1. Hüsnxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Mətni hüsnxət normalarına uyğun olaraq köçürür.
3.1.3. Verilmiş mətnin planını tutur və məzmununu yazır.	Dinlədiyi və ya oxuduğu mətni ümumiləşdirə-rək qısa məzmununu yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Yazdığı imla mətnini orfoqrafik cəhətdən yox-lamaq üçün lüğətdən istifadə edir. Mürəkkəb sözlərin defislə, yoxsa bitişik yazıl-dığını lüğətin köməyi ilə müəyyən edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Bəzən kobud ifadələr işlədən uşaqlara rast gəlirik. Belə uşaqlara münasibətiniz necədir? Onların hamısına pis uşaq demək olarmı?*

Oxu (“Ziqzaq”)

Müəllim dərsləyin 101-103-cü səhifələrindəki mətni dörd hissəyə bölür və şagirdlər bu mətni “ziqzaq” üsulu ilə oxuyurlar. Dərsləyin 103-cü səhifəsindəki 1-4-cü sualların (müəllim başqa suallar da tərtib edə bilər) köməyi ilə şagirdlərin oxuyub anlama bacarıqları yoxlanılır. Daha sonra rollu oyun üçün üç nəfər şagird seçilir və onlar mətni üzündən oxumaqla səhnələşdirirlər.

Ümumi müzakirə. Dərsin motivasiya hissəsində qoyulmuş suala cavab axtarılır: hər bir insanın mənfi və müsbət keyfiyyətləri ola bilər. Yaxşı tanımadığın adam haqqında ilk baxışdan fikir yürütmək düzgün deyil.

Araşdırma. Şagirdlər iş dəftərinin 70-ci səhifəsində verilmiş hekayə xəritəsini doldururlar.

Dinləmə

Müəllim şagirdlərlə birlikdə “epizod” sözünün mənasını araşdırır (bədi mətdə bitkin hissə, səhnə, hadisə, qəhrəmanın hərəkəti).

Sual: – “Qavroş” mətnində hansı epizodlar var? (Dəlləyin uşaqları qovması, Qavroşun uşaqlarla tanış olması, Qavroşun dükandan çörək alması və s.)

Həmin epizodlar dərsləkdəki mətndən bir daha oxunur.

Yaradıcılıq. Tapşırıq: – *Qavroş uşaqları gecələməyə apararkən yolda başqa hansı hadisələr baş verə bilərdi? Hərəniz bir epizod düşünün.*

Bu tapşırığın şagirdlər tərəfindən fərdi şəkildə yerinə yetirilməsi daha məqsədəuyğundur.

Uşaqların düşündüyü mətnlər dinlənir. Əsərdəki obrazların xarakterini geniş açan mətnlər müəllim tərəfindən daha yüksək qiymətləndirilir.

Müəllim şagirdlərə bildirir ki, onların dərslikdə oxuduğu mətndən iki epizod çıxarılmışdı. O, həmin epizodları oxuyur.

I epizod

Qavroş yolda yalın ayağı ilə palçıqlı suyu şappıldadıb bir adamın ayaqqabısını bulaşdırdı. Adam qəzəbləndi:

– Haramzadə!

Qavroş bu adama altdan-yuxarı baxıb dilləndi:

– Möhtərəm cənab, siz kimdən şikayətlənirsiniz?

– Kimdən olacaq, səndən!

– İdarə bağlıdır, daha şikayət qəbul etmirəm!

Qavroşun bu zarafatı yoldan ötənin xoşuna gəlmədi. İstədi uşağı tutub bir-iki şapalaq ilişdirsin. Amma paltarının bulaşacağından qorxub bu fikirdən vaz keçdi.

II epizod

Qavroş uşaqlarla Bastiliya meydanına tərəf gedirdi. Yolda, bir hasarın dibində on üç-on dörd yaşlarında bir dilənçi qız oturmuşdu. O, soyuqdan titrəyirdi. Paltarı elə kökdə idi ki, dizləri görünürdü. Qavroş boğazından şərfini çıxarıb qızın çiyinə saldı. Qız başını qaldırıb minnətdarlıqla ona baxdı.

Dinləyib anlama. Sual:

– 1-ci epizodda Qavroşun hansı xüsusiyyəti özünü göstərir? 2-ci epizodu oxuduqdan sonra Qavroşun xarakteri haqqında nə demək olar? Bu epizodları dərslikdəki mətnin hansı hissəsinə yerləşdirmək olar?

Tapşırıq: – Dinlədiyiniz mətndən çıxış edərək iş dəftərindəki hekayə xəritəsinə yeni məlumatlar əlavə edin.

Danışma

Şagirdlər “Qavroş” əsəri ilə bağlı oxuduqları və dinlədiklərini ümumiləşdirib danışıqlar. Əsərdən Qavroşun kobud olduğunu göstərən hissələri və xeyirxahlığını bildirən parçaları seçib oxumaqla bu obraza münasibət bildirirlər.

Müəllim şagirdlərin diqqətini Qavroşun nitqindəki kobud ifadəyə yönəldir: “Çırpışdırmışam”. Bu sözü ədəbi dilin normalarına uyğun yaxınmənalı ifadə ilə əvəz etməyi tapşırır. (“Xəlvətcə götürmüşəm”.)

Yazı

Müəllimin tapşırığı ilə şagirdlər “Qavroş” mətni üzrə oxuduqlarını, dinlədiklərini və düşüncələrini 12-15 cümlə ilə ifadə edirlər.

Hüsnxət. İş dəftərinin 71-ci səhifəsindəki 2-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

5-ci tapşırıq yerinə yetirilir. “İkiəlli” sözü bitişik yazılan mürəkkəb sözdür. Altından xətt çəkilən digər sözlərin tərkibi haqqında müəllim suallar verir:

– Bu sözlərdən hansıları bir sözün təkrarından yaranıb? (çəp-çəp, ağlaya-ağlaya, bir-birinə, mışıl-mışıl)

– Bu sözlərdən hansı əksmənalı sözlərdən yaranıb? (ora-burasında)

– Bu sözlərdən hansılarında bir sözün mənası yoxdur? (kələ-kötür, cır-cındırdan)

Sinifdən xaric oxu. “Koroğlu və Dəli Həsən” (“Koroğlu” dastanından)

İmla

Müəllimin nəzərinə: 4.1.4 standartına uyğun olaraq şagirdlər cəm (-lar²) şəkilçisinin deyilişi və yazılışı ilə bağlı məlumat almışlar. Bu dərstdə müəllim bir sıra digər şəkilçilərin də (-lı⁴, -la², -laş², -dan²) yazılışı və tələffüzü ilə bağlı şagirdlərə ilkin məlumat verə bilər.

Müəllim: – Gəlin -lar² şəkilçisinin müxtəlif sözlərdə necə tələffüz olunduğunu xatırlayaq. Lövhədə sözlər yazılır: müəllimlər, şagirdlər, müdirlər, oğlanlar. Şagirdlər sözləri tələffüz edir və -lar² şəkilçisinin dörd cür deyilişini bir daha mənimsəyirlər.

Müəllim: – Deyilişi və yazılışı fərqlənən başqa şəkilçilər də var. Aşağıdakı sözləri kök və şəkilçiyə ayırın və hər bir sözdə şəkilçinin necə tələffüz edildiyinə diqqət yetirin:

qızdan [qızdan], oğlandan [oğlannan], dostumla [dostumnan]

İmla mətni səsləndirilir.

QARACA QIZ

Usta Zeynalın altı yaşında Tutu adlı birçə qızı vardı. Tutu çox qarayanız bir qız idi. Anası ona körpə vaxtından “Qaraca qız” deyib əzizlədiyinə görə əsl adı unudulmuşdu, hər kəs onu bu adla çağırırdı. Qaraca qız çox nadinc idi. Qız uşağı olsa da, qızlarla oynamağı sevmirdi, həmişə oğlanlarla oynayırdı. Uşaqlar Qaraca qızdan qorxardılar, çünki o, çox cürətli idi.

İmla mətnində ehtimal olunan orfoqrafik səhvlər:

adlı – **addı**, vaxtından – **vaxtınnan**, əzizlədiyinə – **əzizdədiyinə**, əsl – **əsil**, adla – **adnan**, qızlarla – **qızdarnan**, oğlanlarla – **oğlannannan**, oynayırdı – **oynuyurdu**, cürətli – **cürətdi**.

Qiyətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

42-ci mövzu. BALACA VƏ KARLSON (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Verilmiş situasiya ilə bağlı təxəyyülünə uyğun mətn qurub nəql edir.
1.2.3. Ədəbi-bədii nümunələri ifa edərkən müvafiq situasiyaya uyğun jest və mimikalarından istifadə edir.	Obrazların hiss və həyəcanını ifadə etmək üçün müvafiq səs tonu seçir, jest və mimikalardan istifadə edir.
2.2.4. Məndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
3.1.1. Hüsrxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Tərkibində yazılışı və tələffüzü fərqlənən sözlər olan cümlələri üzündən köçürür. Məndən cəm şəkilçisi fərqli tələffüz olunan sözləri seçib dəftərinə köçürür.
4.1.4. Qrammatik mənalarına görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Sifətlə ismi bir-birindən fərqləndirir və xüsusiyyətlərini izah edir.

Motivasiya

Müəllim: – “Şahzadə və dilənçi” və “Ələddinin sehrli çırağı”nı xatırlayın. *Həyatda bunlardan hansı daha az mümkündür: saray keşikçisinin şahzadə ilə dilənçini səhv salması, yoxsa lampanın içindən cinin çıxması?*

Daha sonra şagirdlər müəllimin köməyi ilə “adi” və “qeyri-adi” sözlərini izah edirlər (adi – həyatda tez-tez rast gəlinən, başqalarından heç nə ilə fərqlənməyən, qeyri-adi – həyatda mövcudluğu az mümkün olan və ya heç mümkün olmayan).

Oxu

Əvvəlcə mətnin (səh. 104-105) giriş hissəsi oxunur. **Müəllim:**

– *Sizcə, nəyə görə müəllif giriş hissədə “adi” sözünü vurğulayır?*

Şagirdlər öz versiyalarını söyləyirlər. Düzgün versiya: oxucunu qeyri-adi hadisələrə hazırlayır.

Mətnin sonrakı hissələri oxunur. Dərslikdə “Şüurlu oxu” rubrikasında verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Danışma

Sual: – Sizcə, niyə insanlar nağıllar uydurur, uçan xalça, div, cin, əjdaha kimi obrazlar yaradırlar?

Şagirdlər bu qənaətə gəlirlər ki, hər gün adi şeylərlə qarşılaşmaq darıxdırıcıdır, ona görə də insanlar həmişə qeyri-adilik axtarışındadırlar.

Qruplarla iş. Şagirdlər üç qrupa bölünürlər. Verilmiş situasiya ilə bağlı hekayə düşünüb yazılı qeydlər aparırlar və hekayələrini danışmaqla sinfə təqdim edirlər.

I qrup. Meşədə gəzən zaman başqa planetdən gəlmiş bir adamla qarşılaşırsan...

II qrup. Evdə tək olarkən qədim sandığı açırsan və oradan bir cin çıxır...

III qrup. Şəhər məktəbə gələrkən həmişə parkda gördüyün kimsəsiz it birdən-birə sənə yaxınlaşıb dil açır...

İş dəftərinin 72-73-cü səhifələrindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə: Dərslikdə dinləmə və danışma bacarıqları haqqında məlumatlar öz əksini tapıb. Bu baxımdan yaxşı olardı ki, "Oxu bacarığı" haqqında məlumat da şagirdlərə yaddaş vərəqi kimi verilsin.

Müəllim: – Oxumaqla biz nə edirik – anlayırıq, yoxsa anladırıq? Oxu dinləmədən nə ilə fərqlənir? (Oxu yazılı, dinləmə şifahi nitqə aiddir.) Oxu ilə yazının hansı oxşar və fərqli cəhətləri var? (Oxu anlama, yazı isə anlatma bacarığıdır, lakin hər ikisi yazılı nitqə aiddir.)

Şagirdlərə aşağıdakı yaddaş vərəqi paylanılır.

OXU BACARIĞI

Oxumaqla biz məlumat alırıq, başqalarının yazıya aldığı hiss və düşüncələrlə tanış oluruq.

Mətni ucadan oxuyarkən dinləyənlərin eşidə biləcəyi səsle oxumalı, sözləri aydın tələffüz etməli, cümlələrdəki nöqtə və vergüllərə diqqət yetirməliyik.

Kitab oxuyarkən aşağıdakı qaydalara əməl etmək lazımdır:

- dik oturmalı, belimizi əyməməliyik. Kitablara göz arasında təxminən 30 santimetr məsafə olmalıdır;
- diqqətlə oxumalı, oxuduğumuzun fərqi nə varmalıdır. Mətnin müəyyən hissəsində diqqətimiz yayınıbsa, həmin hissəni bir daha oxumalıyıq;
- oxuduqlarımızı dərinləndirərək anlamaq üçün təsəvvürümüzə canlandırmalıyıq;
- barmağımızla sətirləri izləməməliyik;
- yanımızda lüğət və qeyd dəftərçəsi olmalıdır. Başa düşmədiyimiz sözləri lüğətdə axtarmalıyıq.

Təqdim olunmuş mətn oxunur və mənimsənilir. Şagirdlərə aşağıdakı tapşırıq verilir:

Biz nə üçün oxuyuruq?

- A) Dərslikləri B) Bədii kitabları
C) Qəzetləri Ç) Lüğət və ensiklopediyaları

● Xəbərlərlə tanış olmaq üçün	A	B	C	Ç
● Sözlərin mənasını araşdırmaq üçün	A	B	C	Ç
● Bilik və bacarıqlarımızı artırmaq üçün	A	B	C	Ç
● Dünyagörüşümüzü genişləndirmək və zövq almaq üçün	A	B	C	Ç

Müəllim oxunun məqsədini və xüsusiyyətlərini uşaqlara başa salır: *Ucadan oxuyarkən aydın səsle, ifadəli, intonasiya ilə oxumalıyıq. Səssiz oxu zamanı sürətli və diqqətlə oxumalı,*

mətni dərinədən qavramalıyıq. Müəllim bildirir ki, indi şagirdlərin səsli və səssiz oxu bacarığını yoxlayacaq (müsabiqə də elan etmək olar).

Əvvəlcə səssiz oxu bacarığı yoxlanılır. Bunun üçün şagirdlərə 150 sözdən ibarət aşağıdakı mətn paylanır və mətni oxumaq üçün sinfin orta səviyyəsinə uyğun müddət elan olunur. Şagirdlərə bildirilir ki, onlar mətni oxuduqdan sonra suallara cavab verməlidirlər.

ƏLİBABA

(I hissə)

Bir dəfə Əlibaba meşədə ağac kəsirdi. Birdən qulağına at tappıltısı, adam səsləri deydi. Tez ağaca dırmaşdı ətrafa baxdı. Bir də gördü yaxınlıqdakı qayaya tərəf bir dəstə yaraqlı atlı gəlir. Dəstənin qabağında, ağ atın belində uzun qara saqqallı, bir gözü sarıqlı qorxunc bir adam gedirdi.

Əlibaba başa düşdü ki, bu, quldur dəstəsidir, gözü sarıqlı da quldurbaşdır. Səsini çıxarmayıb budaqların arasından onları izləməyə başladı.

Quldurlar atdan düşdülər. Hərəsi bir torba götürüb qayalığa yaxınlaşdı. Əlibaba onları bir-bir saydı. Dəstədə qırx adam var idi. Quldurbaşı qayaya yaxın gəlib böyük bir daşın qabağında dayandı və ucadan dedi:

– Sim-sim, açıl!

Bunu deyən kimi daş yerindən tərpənib qayanın içinə tərəf aralandı. Sən demə, bura mağara imiş. Quldurlar qayanın içinə girdilər. Onlar mağaranın qaranlığında yox olan kimi daş gəlib yenidən mağaranın ağzını tutdu.

Əlibaba bu möcüzədən lap heyretə gəlmişdi. Qorxusundan nəfəsini də çəkmirdi. Bir azdan daş yenidən aralandı. Quldurlar boş torbalarla bayıra çıxdılar. Hərəsi öz atına minib yola tərəf çapdı.

Müəllim bu müddət ərzində şagirdlərin səssiz oxu qaydalarına (mətnlə göz arasındakı məsafəyə, barmaqları ilə sətirləri izləmələrinə) riayət etmələrinə diqqət yetirir və özü üçün qeydlər aparır. Oxu müddəti bitdikdən sonra mətn yazılmış vərəqlər yığışdırılır və müəllim həmin mətn üzrə test vərəqləri paylayır. Tapşırıqların yerinə yetirilməsi üçün yenə də müəyyən vaxt verilir.

1. Əlibaba meşədə nə edirdi?

- A) göbələk yığırdı B) başqa kəndə gedirdi C) ağac kəsirdi

2. Quldurbaşının təsviri hansı bənddə dəqiq verilib?

- A) uzun qara saçlı, yanağı çapıq
B) uzun qara saqqallı, bir gözü sarıqlı
C) ağ saqqallı, boynu sarıqlı

3. Quldurbaşının atı nə rəngdə idi?

- A) ağ B) qara C) boz

4. Quldurlar qayalığa tərəf gedəndə özləri ilə nə götürdülər?

- A) sandıq B) zənbil C) torba

5. Dəstədə neçə quldur var idi?

- A) qırx B) qırx dörd C) yüz qırx

6. Quldurbaşı qayalığa yaxınlaşanda nə dedi?

- A) Cin-cin, açıl B) Sim-sim, açıl C) Sim-sim, salam

7. Quldurlar mağaraya girdikdən sonra Əlibaba nə etdi?

- A) Nəfəsini dərmədən onları izləməkdə davam etdi.
B) Onların dalınca mağaraya girdi.
C) Ağacdən düşüb kəndə qaçdı.

Beləliklə, səssiz oxu üzrə fəaliyyət başa çatır. Müəllim şagirdlərin işini qiymətləndirir. Səsli oxu fəaliyyəti üçün müəllim eyni əsərin başqa bir parçasından istifadə edir. Bu parçada dialoq üstünlük təşkil etdiyindən yaxşı olar ki, mətni üç şagird oxusun (aparıcı, Əlibaba, Zeynəb).

ƏLİBABA

(II hissə)

Əlibaba evə çatanda qaranlıq düşmüşdü. Zeynəb onun yolunu gözləyirdi. Ərini görən kimi özünü onun üstünə atıb ağlamağa başladı:

– Ay Əlibaba, indiyə kimi haradasan?! Mən dedim, yəqin, səni meşədə qurd-quş yedi.

Əlibaba arvadını sakitləşdirdi:

– Zeynəb, səs salma. Kömək elə, bu kisələri evə daşıyaq. Sonra hər şeyi danışaram.

Əlibaba ilə arvadı qızıl dolu kisələri evə daşıdılar. Zeynəb kisələrdən birini açıb qızıl dinarları görəndə rəngi ağappaq ağardı:

– Evin yıxılısın, Əlibaba! Sən kimi qarət eləmisən?!

– Ay qız, sənə dedim ki, qışırma. Qonşuları oyadarsan.

O hər şeyi olduğu kimi Zeynəbə danışdı. Ər-arvad çox götür-qoy elədikdən sonra qərara gəldilər ki, kisələri bağda yerə basdırsınlar. Sonra hər gün bir az götürüb xırdalasınlar. Ər-arvad bağda bir xəndək qazıb kisələri ora basdırdılar.

Səhər açılanda Əlibaba, həmişəki kimi, ulaqlarını qabağına salıb meşəyə tərəf üz tutdu.

Yazı

Mətnə cəm şəkilçisinin yazılışı və deyilişi fərqli olan sözlər işlənmiş cümlələr seçilir və dəftərə köçürülür (*şəhərlərdən, onların, şalvarlarının, pərləri, karandaşları, divarları və s.*).

Dil qaydaları

3-cü tapşırıq. “Alçaqboy” sözü sifətlə ismin birləşməsindən yaranıb.

4-cü tapşırıq. Göy rənglə verilmiş “balaca” sözü 1-ci halda isim kimi, ikinci halda isə varlığın əlaməti kimi işlənmişdir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

43-cü mövzu. QAZANIN ÖLMƏYİ (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.2. Eşitdiyi, oxuduğu bədii nümunələri dialoq şəklində təqdim edir.	Debat zamanı mövqeyini müdafiə etmək üçün müvafiq arqumentlər gətirir.
1.2.3. Ədəbi-bədii nümunələri ifa edərkən müvafiq situasiyaya uyğun jest və mimikalarından istifadə edir.	Lətifə danışarkən komik məqamları qabartmaq məqsədi ilə uyğun jest və mimikalardan istifadə edir.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Frazeoloji ifadələrin mənasını kontekstdən çıxış edərək izah edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Lətifə janrında yazılmış mətndəki yumoru duyur. Mətnin ideyasını atalar sözü ilə ifadə edir.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Yazdığı imla mətnini orfoqrafik cəhətdən yoxlamaq üçün lüğətdən istifadə edir.
4.1.4. Qrammatik mənalara görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Əsas nitq hissələrini fərqləndirir və müvafiq terminlərlə adlandırır.

Motivasiya

Müəllim: – *Lətifə janrı haqqında nə bilirsiniz? Yumor hissi nə deməkdir? Molla Nəsrəddin lətifələrindən hansıları eşitmisiniz? Əgər dinlədiyiniz lətifə gülməli deyilsə, buna necə reaksiya verirsiniz?*

Sonuncu sualla bağlı kiçik bir debat keçirmək olar.

Bəzi adamlar lətifə darıxdırıcı olsa da, nəzakət xətrinə gülümsəyirlər. Bir başqaları isə lətifə danışanı utandırmağa çalışırlar (*"Hə, qurtardın? İndi gülmək olar?"*). *Bu reaksiyalardan hansı ilə razısınız?*

Şüurlu oxu. Şagirdlər ayrılmış vaxt ərzində səssiz oxuyub mətnin (dərslük, səh. 106) məzmunu ilə tanış olurlar. Müəllim şifahi sual-cavab yolu ilə mətnin oxunub qavranıldığına əmin olur.

Söz ehtiyatı. Mətndəki "dişində şirə qalmaq", "dil-ağız eləmək" frazeoloji ifadələrinin mənaları izah edilir: *dadanmaq (öyrəşmək), üzrxahlıq etmək.*

Şagirdlər bu ifadələri başqa cümlələrdə mənasına uyğun işlədirlər.

2-ci tapşırıq. *"Çox istəyən azdan da olar", "Artıq tamah baş yarar".*

Mətnin səhnələşdirilməsi. Şagirdlər cütlükdə işləyərək mətni səhnələşdirməyə hazırlanırlar. Bunun üçün onlar mətni bir daha oxuyub öz rollarının nitqini yadda saxlamağa çalışırlar. Daha sonra bir neçə cüt növbə ilə hazırladığı səhnəciyi təqdim edir.

Müəllimin nəzərinə: *Şagirdlərə tapşırmaq lazımdır ki, obrazların nitqini dərslükdəki kimi təkrar etməyə çalışmasınlar. Əsas məqsəd lətifənin məzmununu çatdırmaq və dinləyiciləri güldürməkdir.*

Danışma

Müəllimin nəzərinə: *Lətifə müsabiqəsinə hazırlıq iki cür keçirilə bilər: 1. Şagirdlər evdə lətifələr oxuyub birini seçirlər və sinfə təqdim etmək (danışmaq) üçün hazırlanırlar.*

2. Müəllim dərsin əvvəlində şagirdlərə lətifə kitabları paylayır və oxuyub bir lətifə seçməyi tapşırır. 1-ci üsul daha səmərəlidir, çünki uşaqlar lətifə danışmaq üçün evdə güzgü qabağında məşq edə, ailə üzvləri qarşısında özlərini sınaqdan çıxara bilərlər.

İş dəftərinin 74-cü səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllim: – *Fikir vermisinizmi, eyni lətifəni bir adam danışanda çox gülməli alınır, başqa birisi danışanda özündən başqa heç kim gülmür. Sizcə, bunun səbəbi nədir?*

Şagirdlər versiyalarını söyləyirlər:

1. Bu, adamın danışma bacarığından asılıdır.
2. Əgər lətifə danışan adam utancaqdırsa, sızıla-sızıla danışarsa, heç kim gülmür.
3. Adam sərbəst olanda, rola girəndə danışdığı lətifə maraqlı və gülməli alınır.

Şagirdlər öz lətifələrini təqdim edirlər.

Şagirdlərin lətifə danışmaq bacarığı bir neçə üsulla qiymətləndirilə bilər.

1. Dinləyicilərin reaksiyası. Sınıfdə gülüş səslərinin azlığı və ya çoxluğu.
2. Holistik qiymətləndirmə:

Səviyyələr	Lətifə danışmaq bacarığı
I səviyyə	Cümlələri aydın və səlis ifadə edir.
II səviyyə	Öz sözləri ilə danışır, mətni olduğu kimi təkrar etməyə çalışır.
III səviyyə	Özünü sərbəst aparır, dinləyicilərdən nəzərini qaçırmır.
IV səviyyə	Rola girir. Lətifə qəhrəmanlarının nitqini onların xarakterinə uyğun ifadə edir.

Dil qaydaları

Əqli həmlə. Müəllim: – Əlamət bildirən sözlər necə adlanır? (*sifət*) Bir neçə sifət deyir.

Şagirdlər xatırladıqları sifətləri sadalayırlar. Sözlər lövhədə yazılır.

Müəllim: – Bu xüsusiyyətlərdən hansıları gözlə görmək olur? Hansıları görmək olmur?

Şagirdlər fikirlərini bildirdikdən sonra dərsliyin 107-ci səhifəsindəki nəzəri material mənim-sənilir. 5-ci tapşırıqda verilmiş sxem şərh olunur.

Qruplarla iş.

I qrup: dərslik, səh. 107, tap. 4, 6;

II qrup: iş dəftəri, səh. 75, tap. 5;

III qrup: iş dəftəri, səh. 75, tap. 6;

IV qrup: iş dəftəri, səh. 75, tap. 7.

Sinifdən xaric oxu. Astrid Lindgren. “Karlson oğurları ifşa edir” (“Karlson və Balaca” əsərindən).

İmla**QARA KÖPƏK (63 söz)**

Bağı oğrudan qorumağa Piri kişinin birçə köməkçisi vardı. O da Qaraca qızı mağaradan çıxaran qara köpək idi. Qara köpək çox heybətli və hünərli bir it idi. Onun qorxusundan heç kəs bağa girə bilməzdi. Bu köpəkdə bir qəribə xasiyyət vardı. Hər kəs ki Piri kişiye düşmən idi, köpək onu yaxına qoymazdı. Piri kişi dost bir adamla görüşəndə köpək də quyuq bulayıb o adama yaxınlaşardı.

İmla mətnində ehtimal olunan orfoqrafik səhvlər:

heybətli – *heybətli*, hünərli – *hünərli*, qorxusundan – *qorxusunnən*, xasiyyət – *xasiyyət*, adamla – *adammən*, bulayıb – *buluyub*, yaxınlaşardı – *yaxınnaşardı*.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

44-cü mövzu. QARACA QIZ (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Müəyyən fikirlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətnə əsasən hekayə xəritəsi tərtib edir. Mətnədən çıxarılmış hissələrin mətndəki yerini müəyyən edir.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Mətnin giriş, əsas, sonluq hissələrini müəyyənləşdirir.
3.1.3. Verilmiş mətnin planını tutur və məzmununu yazır.	Dinlədiyi və ya oxuduğu mətnin qısa məzmununu yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mürəkkəb sözün defislə, yoxsa bitişik yazıldığını lüğətin köməyi ilə müəyyən edir.

Motivasiya. “Qaraca qız” filmindən Qaraca qızın ayıdan qaçması kadri göstərilir.

Müəllim Süleyman Sani Axundov haqqında şagirdlərə qısa məlumat verir.

– Süleyman Sani Axundovun hansı əsərlərini tanıyırsınız? (“Qaraca qız”, “Nurəddin”, “Ab-

bas və Zeynəb" əsərlərinin adları sadalanır. Müəllim bildirir ki, bu əsərlər S.S.Axundovun "Qorxulu nağıllar" silsiləsinə daxildir.) *İndicə baxdığınız kadr hansı əsər üzrə çəkilmiş filmdəndir? Gələcək dərslərin birində "Sınıfdən xaric oxu" kitabından "Əhməd və Məleykə" hekayəsini keçəcəyik. Bu əsərin də müəllifi Süleyman Sani Axundovdur.*

Oxu

Dərslərdə (səh. 108-109) verilmiş "Qaraca qız" mətni oxunur, çıxarılmış abzasların yeri müəyyənləşdirilir (1-ci tapşırıq), əsərin hekayə xəritəsi tərtib edilir (2-ci tapşırıq).

Danışma

Şagirdlər Hüseynqulu ağa, Piri baba, Pəricahan xanım obrazlarına münasibət bildirirlər.

Müəllimin nəzərinə: Yaxşı olar ki, müəllim "müsbət obraz", "mənfi obraz", "ziddiyyətli obraz" anlayışları haqqında məlumat versin. Daha sonra lövhədə "Cütləri müəyyən et" tipli tapşırıq yazılır:

Piri baba ziddiyyətli obraz

Hüseynqulu ağa mənfi obraz

Pəricahan xanım müsbət obraz

Daha sonra müəllim "Nəyə görə Piri babanı müsbət obraz hesab edirsiniz?", "Hüseynqulu ağanın hansı müsbət və mənfi cəhətləri var?", "Hansı cəhətinə görə Pəricahan xanımı mənfi obraz hesab etmək olar?" sualları ilə şagirdlərə müraciət edir.

"Qaraca qız" mətninin planı tutulur:

1. Giriş (əsas obrazlar haqqında məlumat)
2. Əsas hissə
 - 2.1. Ağca xanımla Qaraca qızın dostlaşması
 - 2.2. Hüseynqulu ağanın evində qonaqlıq
 - 2.3. Hüseynqulu ağa ilə Pəricahan xanımın mübahisəsi
3. Sonluq

Müəllim: – *Gəlin xatırlayaq, "Sevimli qəhrəmanlarım" bölməsində hansı qəhrəmanlar haqqında əsərlər oxuduq? (Fitnə, Əlibaba, şahzadə Eduard, dilənçi Tom, göyçək Fatma, Koroğlu, Qaraca Çoban, Karlson, Qaraca qız, Molla Nəsrəddin, Qavroş) Ekspres-sorğu ilə bu qəhrəmanların başına gələn hadisələr və onların xarakteri xatırlanır.*

Müəllim: – *Ən çox xoşunuza gələn bir qəhrəmanı seçin və onun haqqında ətraflı danışın. Niyə məhz bu qəhrəmanı seçdiyinizi əsaslandırın.*

Müəllimin nəzərinə: Məruzələr qrup şəklində də hazırlana bilər. Bu halda eyni qəhrəmanı seçmiş şagirdlər bir qrupda toplaşib spiker seçirlər və məruzə hazırlamaqda ona kömək edirlər.

Yazı

Şagirdlər mətnin qısa məzmununu tutulmuş plan əsasında yazırlar.

Müəllimin nəzərinə: Müəllim sinfin səviyyəsindən asılı olaraq yazı işinin həcmi də təyin edib şagirdlərə elan edə bilər: aşağı səviyyə – 10-12 cümlə, orta səviyyə – 13-15 cümlə, yuxarı səviyyə – 16-18 cümlə.

Yazı işləri bu meyarlar üzrə qiymətləndirilir:

- 1) hüsnxət normalarına riayət;
- 2) orfoqrafik normalara riayət;
- 3) mətnin əsas hissələrinin yazıda əhatə olunması.

Vaxt qalarsa, bir neçə şagirdin yazısı oxunub sinif tərəfindən qiymətləndirilə bilər.

Dil qaydaları

3-cü tapşırıq yerinə yetirilir: *yərbəyerdən, gözücu, bir-birinə.*

4-cü tapşırıq yerinə yetirilir: *Hüseynqulu, Pəricahan.*

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

ÜMUMİLƏŞDİRİCİ TƏKRAR (2 saat)

Bu dərsdə dərsliyin 110-cu səhifəsində verilmiş sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir, müvafiq bölmədə tədris olunmuş materiallar təkrarlanır. Bununla yanaşı, müəllim həm özünün hazırladığı materiallardan, həm də müxtəlif qiymətləndirmə vasitələrindən istifadə edə bilər. Tapşırıqların seçimi zamanı bölmədə reallaşdırılmış standartları əsas götürmək lazımdır.

BÖLMƏ ÜZRƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ (2 saat)

DİNLƏMƏ

PADŞAH BİR QIZIL VERMƏZ

Günlərin birində Teymurləng Mollanın oğlunu saraya gətirtir. Baxır ki, uşaq lap atasına oxşayır. Boy-buxunu, sir-sifəti, ağız-burnu lap Molla Nəsrəddini ki durub. Fikirləşir ki, görəsən, uşaq sözdə-söhbətdə də atasına çəkib, ya yox? Çıxarır ona bir qızıl bağışlayır. Mollanın oğlu qızılı əli ilə itələyir. Teymur soruşur:

– Niyə pulu almırsan?

Uşaq deyir:

– Anamdan qorxuram. O mənə tapşırıb ki, tanımadığım əmilərdən pul almayım.

Teymur deyir:

– Ay sağ ol, ancaq mən ananın dediyi əmilərdən deyiləm. Mən padşaham.

Uşaq deyir:

– Mən görürəm ki, sən padşahsan. Ancaq anam inanmaz ki, sən padşahsan.

Teymur soruşur:

– Niyə inanmaz?

Uşaq deyir:

– Ona görə inanmaz ki, padşah pul bağışlayanda birçə dənə bağışlamaz, çoxlu bağışlayar.

1. Əsərdə söhbət kimlərin arasında gedir?

- A) Teymurlənglə Molla Nəsrəddinin
- B) Teymurlənglə Molla Nəsrəddinin oğlunun
- C) Teymurlənglə oğlunun

2. “Fikirləşir ki, görəsən, uşaq söz-söhbətdə də atasına çəkib, ya yox?” cümləsində “çəkib” sözü hansı mənada işlənmişdir?

- A) dartıb
- B) oxşayıb
- C) təsvir edib

3. “Gətirtirir” sözünün düzgün mənası hansı sırada verilib?

- A) gedib gətirir
- B) çağırır
- C) tapşırır ki, gətirsinlər

4. Tapşırıqları yerinə yetirməklə mətn parçasını köçür.

- Cümlələrin düzgün ardıcılığını müəyyən et.
- Nöqtələrin yerinə obrazların adını yaz.
- Boş xanalarda müvafiq durğu işarəsini yaz.

..... : – Niyə pulu almırsan ☐

..... : – Anam inanmaz ki, sən padşahsan ☐

..... : – Ona görə inanmaz ki ☐ padşah pul bağışlayanda birçə dənə bağışlamaz.

..... : – Mən ananın dediyi əmilərdən deyiləm. Mən padşaham.

..... : – Anam tapşırıb ki, tanımadığım əmilərdən pul almayım.

..... : – Niyə inanmır ☐

OXU

MİSRİ QILINC

Hələ uşaqkən Rövşən çöldə oynadığı vaxt yerdən bir daş tapmışdı. Daş çox ağır idi. Özü də işim-işim işıldayır, par-par yanırdı. Rövşən daşı yerdən götürüb örüşdə otlayan buzovlardan birinə atdı. Daş buzova dəymədi, amma yelindən buzov yıxılıb öldü. Rövşən daşı evə gətirib əhvalatı Alı kişiye danışdı.

Alı kişi baxdı ki, bu, göydən düşmüş ildırım parçasıdır. Səhərisi gün daşı bir ... yanına apardı. Ondan qılinc düzəltməsinə istədi.

A) Alı kişi qılincı ustadan götürüb evə gətirdi. **B)** Usta yeddi günə həmin daşdan bir qılinc düzəltdi. **C)** Gün kimi yanır, Ay kimi işıq saçırdı. **Ç)** Adını da Misri qılinc qoydu. **D)** Qılinc, nə qılinc!

1. Bu mətn hansı əsərdəndir?

- A) “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanından
- B) Nizaminin “Yeddi gözəl” poeməsindən
- C) “Koroğlu” dastanından

2. 2-ci abzasda nöqtələrin yerinə hansı söz uyğun gəlir?

- A) dəmirçinin B) dərzinin C) dülgerin

3. Sonuncu abzasda cümlələrin ardıcılığı necə olmalıdır?

- A) C, D, A, Ç, B
- B) Ç, A, B, D, C
- C) B, D, C, A, Ç

4. 1-ci abzasda altından xətt çəkilmiş sözü hansı sözlə əvəz etmək olar?

- A) tövlə B) ağıl C) otlaq

5. “Misri qılinc” mətnindəki hadisə “Alı kişinin qisası” mətnindəki hadisələrdən:

- A) əvvəl baş verib
- B) sonra baş verib
- C) eyni vaxtda baş verib

YAZI

Mətnin birinci abzası şagirdlər tərəfindən köçürülür.

DİL QAYDALARI

1. Hansı sıradakı xüsusi isimlər ölkə adlarını bildirir?

- A) Xəzər, Kür, Araz
- B) Rusiya, Türkiyə, Özbəkistan
- C) Moskva, Ankara, Daşkənd

2. Verilmiş cümlələrdə altından xətt çəkilmiş sözləri müvafiq sətirlərdə yaz.

1. Şəhərdə istilər düşmüşdü, adamlar bağlara, yaylaqlara getməyə hazırlaşdılar. 2. Gülənər yavaş-yavaş ceyrana yaxınlaşdı. 3. Dənizdə güclü fırtına başlamışdı. 4. Göygöl Azərbaycanın gözəl guşələrindən biridir. 5. Büllür çilçirəq otağı işığa qərq etmişdi. 6. Gürcüstanda xeyli azərbaycanlı yaşayır.

Kim? _____
 Nə? _____
 Hara? _____
 Necə? _____

3. Verilmiş sözlərdə *-lar* hissəciyi necə tələffüz olunur?

A) buludlar B) yarpaqlar C) fincanlar Ç) qatarlar

● [nar] kimi tələffüz olunur:	A	B	C	Ç
● [dar] kimi tələffüz olunur:	A	B	C	Ç
● [rar] kimi tələffüz olunur:	A	B	C	Ç
● yazıldığı kimi tələffüz olunur:	A	B	C	Ç

4. Hansı rayon adı mürəkkəb sözdür?

A) Yardımlı B) Ağsu C) Şəmkir

5. Cümlələri dəftərinə köçür, əlamət bildiren sözlərin altından bir, keyfiyyət bildiren sözlərin altından iki xətt çək.

1. Məktəbimizin arxasında böyük futbol meydançası var. 2. Onun atası qayğıkeş, həm də tələbkar insandır. 3. Ağıllı düşmən ağılsız dostdan yaxşıdır. 4. Biliksiz insan qanadsız quş kimidir. 5. Kəndimizdə təcrübəli bir ovçu yaşayır. 6. Qartal sıldırım qayadan yaşıl meşəyə doğru şığıdı. 7. Şəhərin enli küçələrində yaraşıqlı maşınlar şütüyürdü. 8. Hirsli başda ağıl olmaz.

6. Hansı söz birləşməsində sifət əlamət bildirir?

A) vəfalı dost
 B) xəsis kişi
 C) geniş mənzil

7. Hansı sözlər birləşdikdə mürəkkəb söz defislə yazılır?

A) aş, süz
 B) qapı, pəncərə
 C) ürək, açıq

8. Əlamət və ad bildiren sözlərin birləşməsindən yaranmış mürəkkəb söz hansıdır?

A) Altıağac B) suçiləyən C) Alabaş

9. Hansı mürəkkəb sözün yazılışı səhvdir?

A) söz-söhbətdə B) sirsifəti C) ağız-burnu

10. Hansı mürəkkəb sözün tərkibindəki sözlərdən birinin müstəqil mənası yoxdur?

A) boy-buxunu B) ağız-burnu C) söz-söhbətdə

V bölmə

TARIXİ ŞƏXSİYYƏTLƏR

Nö	Mövzu	Məzmun standartları	Saat sayı	Dərslik səh.	İş dəftəri səh.	MMV səh.
45.	Müdrək rəhbər	1.2.1, 2.1.3, 2.2.1, 2.2.4, 3.1.4, 4.1.2, 4.1.4	2	112-113	80	131
46.	Atatürk niyə ağladı?	1.1.1, 2.1.1, 2.2.3, 3.1.1, 4.1.4	2	114	81	132
47.	Şair və hökmdar <i>Say – miqdar və sıra bildirən sözlər</i>	1.2.2, 2.2.1, 3.1.5, 4.1.4	4	115-116	82-83	133
48.	Onluq say sistemi	2.2.2, 2.2.4, 3.1.1, 4.1.3	4	117	84	135
49.	Rəqəmlərin tarixi <i>Terminlər</i>	2.1.1, 2.2.2, 2.2.3, 3.1.5	2	118-119	85-87	136
50.	Müəllimdən hədiyyə Üzeyir Hacıbəyli	1.2.1, 2.1.1, 2.2.1, 2.2.2, 2.2.3, 2.2.4, 2.2.5, 3.1.2, 4.1.2	4	120-121	88	137
51.	Şah İsmayıl Xətai	1.1.1, 1.1.2, 2.2.1, 2.2.4, 2.2.5, 4.1.3	4	122	89	140
52.	Hacı Zeynalabdin Tağıyev	1.1.1, 2.2.2, 2.2.3, 2.2.4, 2.2.5, 3.1.1, 3.1.3, 4.1.3	4	123-124	90	142
53.	Makedoniyalı İsgəndər	1.1.2, 2.2.5, 3.1.4, 4.1.2, 4.1.3	2	125-126	91	143
54.	İstedadlı şagird	1.1.1, 2.1.3, 2.2.1, 2.2.4, 3.1.1	4	127	92	145
55.	Azərbaycan	2.1.2, 2.1.3, 2.2.1, 2.2.5, 3.1.1.	2	128		147
56.	Sabirin ilk uşaq şeiri	1.1.1, 1.2.2, 2.2.1, 2.2.2, 3.1.4	2	129	93	148
57.	Cütçü	1.2.1, 2.1.1, 2.2.1, 2.2.4, 3.1.3, 4.1.4, 4.1.6	2	130	93	149
58.	Bahalı xalça	1.1.1, 1.2.3, 2.1.1, 2.1.2, 2.2.4, 3.1.4	2	131	94	151
59.	Cəfər Cəbbarlı	1.2.2, 2.1.2, 2.2.3, 2.2.4, 2.2.5, 3.1.1, 4.1.4	2	132-133	94	153
	Ümumiləşdirici təkrar		2	134		154
	Bölmə üzrə qiymətləndirmə		2		95-97	154
Yekun			44 saat			

45-ci mövzu. **MÜDRİK RƏHBƏR** (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Mövzu ilə bağlı məlumat toplayaraq məruzə şəklində təqdim edir.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Qarşılaşdığı yeni sözlərin məcazi mənasını kontekstdən çıxış edərək təxmin edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Mətni oxuyarkən obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Oxuduğu mətndəki əsas məlumatları seçir və təhlil edir.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Müəyyən mövzu ilə bağlı plan quraraq inşa yazır.
4.1.2. Sözlərin böyük hərflə yazılışına dair qaydaları (bayramlar və tarixi günlər) məqamına uyğun tətbiq edir.	Coğrafi adları yerindən asılı olmayaraq böyük hərflə yazır.
4.1.4. Qrammatik mənalarına görə (isim, si-fət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Ad, əlamət, hərəkət bildiren sözləri fərqləndirir.

Motivasiya (Əqli həmlə)

Müəllim: – *Sizcə, ölkəyə rəhbərlik edən şəxs hansı xüsusiyyətlərə malik olmalıdır?*

Şagirdlər liderə xas olan xüsusiyyətləri sadalayırlar. Müəllim deyilənlərdən dövlət başçısına şamil olanları lövhədə qeyd edir.

Heydər Əliyev haqqında müəllim əlavə məlumatlar verir. Burada onun fenomenal yaddaşı, nətiqliyi, hərtərəfli dünyagörüşü, dünyanın mötəbər siyasətçiləri arasında nüfuzu, ümumiyyətlə, qeyri-adi, təkrarolunmaz xüsusiyyətləri qeyd edilir, “ulu öndər” ifadəsi açıqlanır.

Oxu

Dərsləyin 112-ci səhifəsindəki mətn oxunur.

1-ci tapşırıq. Altından xətt çəkilmiş “acı” sözü məcazi mənada işlənmişdir.

İş dəftərinin 80-ci səhifəsindəki mətnlə bağlı 1-ci tapşırıq yerinə yerilir.

Şüurlu oxu üzrə əlavə sual: – *Bu mətni oxuduqdan sonra Heydər Əliyev haqqında bildiklərinizə nə əlavə edə bilərsiniz? (Uşaqlara qayğı və məhəbbət, mehribanlıq, sonsuz vətən sevgisi, Azərbaycan haqqında dərin biliklərə malik olması və s.)*

Danışma

Müəllimin nəzərinə: *Bu tapşırıq şagirdlərdən öncə hazırlıq tələb edir. Müəllim əvvəlcədən Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyəti haqqında müxtəlif mənbələrdən toplanmış məlumatlar əsasında məruzə-referat hazırlamağı tapşırır (2-ci tapşırıq).*

Bu zaman müxtəlif üsullar tətbiq oluna bilər:

- Akvarium** üsulu (bax: MMV, səh. 25).
 - Fərdi çıxışlar. Bir neçə şagird hazırladığı məruzəni təqdim edir. Qalan şagirdlər məruzəyə münasibət bildirir və əlavələr edirlər.
 - Kollektiv məruzələr. Şagirdlər bir neçə qrupa bölünərək topladıqları məlumatları bölüşürlər. Daha sonra hər bir qrup öz spikerini seçir və spiker qrupun məruzəsini təqdim edir.
- 3-cü tapşırıq. Şagirdlər Şuşa haqqında bildiklərini ümumiləşdirərək təqdimat edirlər.

Yazı

“Mən dövlət başçısı olsaydım, nə edərdim?” mövzusunda inşa yazılır.

Siniflə birlikdə inşanın planı tərtib edilə bilər.

1. Dövlət başçısı hansı keyfiyyətlərə malik olmalıdır?
2. Bu keyfiyyətlərə malik olmaq üçün nə etməliyəm?
3. Mən öz vətənim, xalqımı necə görmək istəyirəm?
4. Bu gün vətənimin hansı problemləri var?
5. Mən dövlət başçısı olsaydım, bu problemləri aradan qaldırmaq üçün nə edərdim?

İnşa üçün ayrılmış vaxt bitdikdən sonra könüllülər öz yazdıqlarını sinfə təqdim edə bilərlər. İnşaların təqdimatı və müzakirəsi aparıla bilər.

Dil qaydaları

4-cü tapşırıq yerinə yetirilir: Ağdam, Qarabağ, Hacıkənd, Ağsu.

5-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Ad bildirən sözlər qırmızı, əlamət bildirən sözlər göy, hərəkət bildirən sözlər isə yaşıl rənglə verilmişdir. Göy rənglə verilmiş “tikir” sözü yaşıl, qırmızı rənglə verilmiş “yaşıl” sözü göy, göy rənglə verilmiş “tarla” sözü qırmızı, yaşıl rənglə verilmiş “baharın” sözü qırmızı rənglə verilməli idi. Qara rənglə verilmiş “onların” sözü “uşaqlar” sözünü əvəz edir.

İş dəftərinin 80-ci səhifəsindəki dil qaydaları üzrə tapşırıq yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

46-cı mövzu. ATATÜRK NİYƏ AĞLADI (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji sualları cavablandırır.
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Qarşılaşdığı yeni söz və ifadələrin mənasını kontekstdən çıxış edərək izah edir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətndəki hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən edir.
3.1.1. Hüsnxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Tərkibində mürəkkəb sözlər olan mətni üzündən köçürür.
4.1.4. Qrammatik mənalara görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Əsas nitq hissələrini fərqləndirir.

Motivasiya

Müəllim: – *Yəqin ki, Türkiyənin böyük lideri dahi Atatürkün adını eşitmisiniz. Bu şəxs haqqında nə bilirsiniz?*

Lövhədə **BİBÖ** cədvəli çəkilir:

ATATÜRK HAQQINDA		
Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim

Cədvəlin birinci iki sütunu doldurulduqdan sonra müəllim dinləmə mətnini səsləndirir.

ATATÜRK

Mustafa Kamal Atatürk 133 il əvvəl dünyaya gəlib. Hələ uşaqlıqdan iti ağılı və cəsarəti ilə hamını heyran edən Mustafa Kamalın ən böyük arzusu hərbiçi olmaq idi. Bu arzusuna çatdıqdan sonra Mustafa Kamal Türkiyənin düşmənlərinə qarşı çoxlu döyüşdə qalib gəldi. 93 il əvvəl baş verən Qurtuluş savaşında qələbə çalan Atatürk çağdaş Türkiyə dövlətinin əsasını qoydu. 57 yaşında dünyasını dəyişən Mustafa Kamal dünya tarixinə həm böyük sərkərdə, həm də ağıllı dövlət başçısı kimi düşdü.

Mətn oxunduqdan sonra “çağdaş” sözünün mənası şagirdlər tərəfindən təxmin edilir (**müasir**). Mövzu ilə bağlı suallar verilir. Bundan sonra şagirdlər BİBÖ-nün 3-cü sütununda yeni məlumatları yazırlar.

Oxu fəaliyyətindən əvvəl motivasiya (beyin həmləsi)

Müəllim: – *Sizcə, insanlar niyə ağlayırlar? Həyatda gördüklərinizdən misal gətirin.*

Şagirdlər gördüklərini, eşitdiklərini yada salaraq belə bir qənaətə gəlirlər ki, insanlar yalnız acıqdan, kədərdən deyil, sevincdən, fərəhdən də ağlayırlar.

Oxu

Dərsləyin 114-cü səhifəsindəki mətn oxunur. Dərsləkdəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1-ci tapşırıq. Cavab “B” variantıdır.

2-ci tapşırıq. Cavab “C” variantıdır.

İş dəftərinin 81-ci səhifəsindəki 1-2-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə: *Söz ehtiyatı ilə bağlı dərsləkdəki tapşırıqlar yerinə yetirildikdən sonra müəllim mətndəki başqa söz və ifadələrin də mənasını soruşa bilər: “baş çəkir”, “sarılmaq”, “sıranı yarmaq”, “seyr etmək”, “örmək olmaq” və s.*

Yazı

Mətnin ikinci abzası dəftərə köçürülür. Üzündən köçürmə zamanı yazılışı çətin sözlərə xüsusi diqqət verilməsi tapşırıqlar (mühafizəçilər, Mustafa Kamal Atatürk, uzaqlaşdırarkən).

Dil qaydaları

İş dəftərinin 81-ci səhifəsindəki dil qaydaları üzrə tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

47-ci mövzu. ŞAİR VƏ HÖKMDAR (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.2. Eşitdiyi, oxuduğu bədii nümunələri dialoq şəklində təqdim edir.	Mətni dialoq şəklində səsləndirərək obrazların xarakterinə uyğun sözlərdən və nitq etiketlərindən istifadə edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Mətni orfoepik normalara uyğun oxuyur.
3.1.5. Sınıf səviyyəsinə uyğun olaraq müəyyən edilən əməli yazılar (məktub, elan, anket, dövlətnamə) yazır.	Verilmiş situasiya ilə bağlı məktub yazır.
4.1.4. Qrammatik mənalara görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Sayı digər nitq hissələrindən fərqləndirir və xüsusiyyətlərini izah edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Hansı nitq bacarıqlarını tanıyırsınız? (dinləmə, danışma, oxu, yazı) Bunlardan hansılar anlatma bacarıqlarıdır? (danışma, yazı) Bəs bu bacarıqlardan hansı yazılı nitqə aiddir?*

dir? (yazı) “Onun gözəl yazı bacarığı var” dedikdə nə nəzərdə tutulur? (Hüsnxət normalarına uyğun yazmaq, orfoqrafik qaydalara riayət etmək, öz fikirlərini maraqlı və anlaşıqlı şəkildə ifadə etmək və s.)

Oxu

Dərsliyin 115-ci səhifəsindəki mətn oxunur, bəzi sözlərin izahı açıqlanır.

Müəllim: – Mətnə “qabil”, “mirzə” sözləri kiçik hərflə yazılıb. Bu sözlər nə zaman böyük hərflə yazılır?

Dərslikdən 1-2-ci tapşırıqlar (1-ci tapşırıq: ağıllı – aqıl, məharətli – mahir, cəsarətli – cəsur), eləcə də iş dəftərinin 82-ci səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir

Danışma

Mətnə qarı ilə Molla Pənah, qarı ilə Cavad xan, Cavad xan ilə Molla Pənah arasında söhbət təhkiyə şəklində verilib. Şagirdlər həmin hissələri səhnələşdirərək dialoq şəklində ifadə edirlər. Bu zaman müvafiq nitq etiketlərindən (xahiş, təşəkkür, alqış, müraciət və s. bildiren sözlər) istifadə olunması tövsiyə edilir.

Yazı

Qarının adından məktub yazılır. Bu zaman şagirdlərə tapşırılır ki, qarının oğlunu azad etdirmək arzusunu əsaslandırınsınlar (məsələn, oğlunun günahsız olması, ailəsinin başsız qalması və s.). Müəllim yazı zamanı şagirdlərin oxuduğu nağıllardan, baxdıqları tarixi filmlərdən bildikləri söz və ifadələrdən istifadə etmələrini tapşıra bilər.

Dil qaydaları

3-cü tapşırıq yerinə yetirilir.

Müəllim: – Siz minə qədər saymağı bacarırsınız. Gəlin görək birdən minə qədər ədədləri ifadə etmək üçün bizə neçə söz lazımdır?

Şagirdlər sayırlar (lövhədə yazılır): 1) bir, 2) iki, 3) üç, 4) dörd, 5) beş, 6) altı, 7) yeddi, 8) səkkiz, 9) doqquz, 10) on, 11) iyirmi, 12) otuz, 13) qırx, 14) əlli, 15) altmış, 16) yetmiş, 17) səksən, 18) doxsan, 19) yüz, 20) min

Müəllim: – Deməli, birdən minə qədər ədədləri ifadə etmək üçün bizə cəmi iyirmi söz lazımdır. Bu sözlər dilçilikdə say adlanır. Lakin ədədləri ifadə edən sözlərdən başqa da saylar var.

Dərsliyin 116-cı səhifəsindəki nəzəri material mənimsənilir və həmin səhifədəki tapşırıqlar müzakirə yolu ilə yerinə yetirilir.

Qruplarla iş:

- I qrup. İş dəftəri, səh. 83, tap. 1.
- II qrup. İş dəftəri, səh. 83, tap. 2.
- III qrup. İş dəftəri, səh. 83, tap. 3.
- IV qrup. İş dəftəri, səh. 83, tap. 4.

Şagirdlərin təqdimatları dinlənilir və müzakirə olunur.

İş dəftərinin 83-cü səhifəsindəki dil qaydaları üzrə tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə: 4-cü və 5-ci tapşırıqlar şagirdlər üçün müəyyən çətinlik yarada bilər.

4-cü tapşırıqda sözlərdəki hərflər müəyyən rəqəmləri, sözlər isə həmin rəqəmlərin cəmini ifadə edir. Məsələn, “un” (5) sözü ilə “yun” (6) müqayisə olunur. “Yun” sözündə y hərfi artıqdır, $6-5=1$ olduğundan y hərfi 1 rəqəminə uyğun gəlir. Bu qayda ilə o (4), y (1), u (2), n (3) hərflərinin rəqəm ifadəsi tapılır. Cavab: oyun – 10 ($4+1+2+3=10$) olar.

5-ci tapşırıqda isə yeni söz verilən sözlərin son iki hərfini birləşdirməklə əmələ gəldiyindən sonda “qala” sözü yazılmalıdır.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

48-ci mövzu. **ONLUQ SAY SİSTEMİ** (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.2.2. Bədii və elmi-kütləvi mətnləri fərqləndirir.	Elmi mətndəki əsas məlumatları mənimsəyir və təcrübədə tətbiq edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
3.1.1. Hüsnxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri orfoqrafiya normalarına uyğun yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Yazdığı imla mətnini orfoqrafik cəhətdən yoxlamaq üçün lüğətdən istifadə edir.

Motivasiya

Müəllim təklif edir ki, şagirdlər “Lal-dinməz” oyunu oynasınlar. Bunun üçün qarşıya üç şagird dəvət olunur. Onların hərəsinə vərəqdə yazılmış bir cümlə verilir. Məsələn:

1. *Mənim doqquz yaşım var.*
2. *Sinfimizdə 23 şagird var.*
3. *Divardan altı portret asılıb.*

Şagirdlər cümlələri səsləndirmədən jest və mimikalarla ifadə etməyə çalışırlar. Bu zaman say bildiren sözləri barmaqları ilə ifadə edirlər.

Oxu

Dərsliyin 117-ci səhifəsindəki mətn oxunur. Müəllim dörd şagirdi qabağa çağırır. Bunlardan biri üçrəqəmli ədəd söyləyir. Digərləri isə barmaqla göstərməklə ədədi nümayiş etdirirlər. Bu, mətnin şüurlu oxuyub anladığını nümayiş etdirir.

Daha sonra dərslikdəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1-ci tapşırıq. Sayılan şeylərin miqdarı 257-dir.

2-ci tapşırıq. *On, bir, onluq, dörd, bir-bir* sözləri əşyanın dəqiq sayını bildirir.

Çoxlu, bir neçə sözləri əşyanın təqribi sayını bildirir.

Birinci, ikinci, üçüncü sözləri sıra sayıdır. Bu sözlər və *çoxlu* sözü **hansı?** sualına cavab verir.

On, bir, onluq, dörd, bir-bir, bir neçə sözləri **neçə?** sualına cavab verir.

İş dəftərinin 84-cü səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yazı

Mətnin sonuncu abzası dəftərə köçürülür. Üzündən köçürmə zamanı rast gəlinən say bildiren sözlər lazım gəldikcə ədədlə ifadə olunur.

Dil qaydaları**İmla mətni**

Qırmızı rənglə verilmiş sözlərin yazılışına xüsusi diqqət yetirilir.

NƏSİRƏDDİN TUSİ (61 söz)

Nəsirəddin Tusi 800 il əvvəl Cənubi Azərbaycanın **Həmədan** şəhərində anadan olmuşdur. Sonradan o, Tus şəhərinə köçmüş, təhsilini də burada almışdır. **Öz çalışqanlığı** və səyi nəticəsində Nəsirəddin **müəllimlərin** rəğbətini qazanmışdı. O, **güclü** hafizəyə malik idi. Oxuduğunu və eşitdiyini mütləq öz **mühakiməsi** ilə **yoxlayırdı**. Yeni **düsturlar**, **nəzəriyyələr**, **alətlər** yaratmağı sevirdi.

Tusinin ən böyük **xidmətlərindən** biri Marağa şəhərində rəsədxananın və kitabxananın yaradılması olmuşdur.

Sinifdən xaric oxu. “Bostançı və Şah Abbas” (nağıl).

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

49-cu mövzu. RƏQƏMLƏRİN TARİXİ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Terminin hansı elm sahəsinə aid olduğunu müəyyən edir.
2.2.2. Bədii və elmi-kütləvi mətnləri fərqləndirir.	Elmi mətndəki əsas məlumatları əvvəl bildikləri ilə müqayisə edir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətndəki hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən edir.
3.1.5. Sınıf səviyyəsinə uyğun olaraq müəyyən edilən əməli yazılar (məktub, elan, anket, dəvətnamə) yazır.	Tədbirlə bağlı elan yazır.

Motivasiya

Müəllim lövhədə bir üçrəqəmli ədəd yazır (məsələn, 517) və onu sözlə ifadə etməyi tapşırır.

Sual: – Niyə “beş, bir, yeddi” yox, “beş yüz on yeddi” dediniz?

Şagirdlərin fikirləri dinlənir və müzakirə olunur.

Oxu (Sual müsabiqəsi)

Dərsləyin 118-ci səhifəsindəki mətn oxunur və “Sual müsabiqəsi” üsulu tətbiq olunur (bax: MMV, səh. 24-25).

Müəllim: – “Onun sifəti qızarmışdı”, “Sifət əşyanın əlamətini bildirir”. Bu cümlələrdən hansında “sifət” sözü dilçilik elmi ilə bağlıdır?

Müəllim bildirir ki, elmin müxtəlif sahələri ilə əlaqədar olan sözlərə termin deyilir.

2-ci tapşırıq yerinə yetirildikdən sonra dərsləyin 119-cu səhifəsindəki nəzəri material mənimsənilir və həmin səhifədəki tapşırıqlar müzakirə yolu ilə yerinə yetirilir. Sualların düzgün cavabı tapıldıqca müəllim cavabı əsaslandırmağı və müvafiq termini cümlədə işlətməyi tapşırır.

5-ci tapşırığın cavabı: siçan.

7-ci tapşırıq. Birinci sətirdə “Ç” variantı, ikinci sətirdə isə “B” variantı fərqlidir. Birinci sətirdəki *oktava*, *pauza*, *forte* sözləri musiqi, ikinci sətirdəki *dekor*, *natürmort*, *illüstrasiya* sözləri təsviri incəsənət fənlərinə aiddir.

Müəllim: – Sizcə, terminlər daha çox hansı mətnlərdə işlənir: bədii, yoxsa elmi? Cavabınızı əsaslandırın.

Qruplarla iş.

I qrup. İş dəftəri, səh. 85, tap. 1, 2.

II qrup. İş dəftəri, səh. 85, tap. 3.

III qrup. İş dəftəri, səh. 85, tap. 4.

IV qrup. İş dəftəri, səh. 85, tap. 5.

Qruplar təqdimat zamanı tapşırıqların cavablarını şərh edir və əsaslandırır.

Yazı

Müəllim: – *Hər hansı tədbirlə bağlı elə bir elan yazın ki, orada həm “ərəb rəqəmləri”, həm də “Roma rəqəmləri” işlənsin.*

İş dəftərinin 86-87-ci səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

50-ci mövzu. MÜƏLLİMDƏN HƏDİYYƏ. ÜZEYİR HACIBƏYLİ (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Mövzu ilə bağlı məlumat toplayaraq məruzə şəklində təqdim edir.
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Terminin ilkin mənasını araşdırır və mənası ilə əlaqəni müəyyən edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasıya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Mətni oxuyarkən obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirir.
2.2.2. Bədii və elmi-kütləvi mətnləri fərqləndirir.	Yaxın mövzularda yazılmış bədii və elmi mətnləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətni bitkin hissələrə ayırır və hər bir hissəni məzmunu uyğun başlıqla adlandırır
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür. Sualları cavablandırmaqla mətni şüurlu oxuduğunu nümayiş etdirir. Əsərin müəyyən hissəsini oxuduqdan sonra baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırır.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Mətndəki hadisələri ardıcılıqla nəql edir. Mətni plan üzrə nəql edir.
3.1.2. Sadə redaktə işləri aparmaqla mətni köçürür.	Çətin sözlərin düzgün yazılışını müəyyənləşdirməklə mətni köçürür.
4.1.2. Sözlərin böyük hərflə yazılışına dair qaydaları (bayramlar və tarixi günlər) məqamına uyğun tətbiq edir.	Xüsusi isimləri və mürəkkəb adları böyük hərflə yazır.

Müəllimin nəzərinə: *Bu dərs dərsliyin 120-121-ci səhifələrində verilmiş “Müəllimdən hədiyyə” və “Üzeyir Hacıbəyli” mətnlərini əhatə edir.*

Motivasiya

Lövhədə BİBÖ cədvəli çəkilir:

ÜZEYİR HACIBƏYLİ HAQQINDA		
Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim

Şagirdlər Ü.Hacıbəyli bəstəkar və Azərbaycan Respublikası Dövlət himninin müəllifi kimi tanıdıklarını deyə bilirlər.

Cədvəlin birinci iki sütunu doldurulduqdan sonra müəllim böyük bəstəkar haqqında müəyyən məlumat verir və onun musiqisindən parçalar səsləndirir.

Oxu (Proqnozlaşdırma)

Dərsləyin 120-ci səhifəsindəki “Müəllimdən hədiyyə” mətni “Ümidini itirmə” cümləsinə qədər oxunur. Şagirdlər hekayənin ardını öz təxəyyüllərinə uyğun davam etdirirlər. Daha sonra hekayə tam oxunur və söylənilmiş versiyalarla müqayisə olunur.

Suallar:

- Nəyə görə hədiyyəni verən özünü tanıtmaq istəmədi?
- Mətnə hansı nitq etiketlərindən istifadə olunmuşdur?
- Sizcə, Üzeyir bəy köməkçisinin qulağına nə pıçıldamışdı? (1-ci tapşırıq)
- Qıza pianonu kim göndərmişdi?
- Niyə assistent qıza tərcümeyi-halını yazmağı tapşırırdı?
- Mətnə Üzeyir Hacıbəylinin hansı keyfiyyətindən danışılır? (Gözəl insan və pedaqoq olmağından) (2-ci tapşırıq)

Mətnəki hadisələr ardıcılıqla nəql olunur.

Daha sonra “Üzeyir Hacıbəyli” mətni abzaslarla oxunur. Hər abzas oxunduqdan sonra şüurlu oxunu yoxlamaq məqsədilə suallar verilir.

I abzas:

- Üzeyir Hacıbəyli kim olmuşdur?
- O nə vaxt və harada anadan olmuşdur?
- Üzeyir Hacıbəylinin valideynləri haqqında nə deyə bilərsiniz?

II abzas:

- Üzeyir Hacıbəyli təhsilini harada almışdır?
- Üzeyir müəllimlərini nə ilə heyran edirdi?

III abzas:

- Seminariyanı bitirdikdən sonra Üzeyir Hacıbəyli haraya gəlmişdir?
- Üzeyir Hacıbəyli harada və hansı işdə çalışmışdır?

IV abzas:

- Üzeyir Hacıbəyli Moskvaya nə üçün getmişdir?
- Şərqdə opera sənətinin əsası hansı əsərlə və kim tərəfindən qoyulmuşdur?

V abzas:

- Üzeyir Hacıbəylinin hansı xidmətləri olmuşdur?
- Himnin müəllifi olan Üzeyir Hacıbəyli həm də nəyin banisi sayılır?

VI abzas:

- Üzeyir Hacıbəyli yaradıcılığının zirvəsi hansı əsərlə qoyuldu?
- Bu əsər nə vaxt və harada tamaşaya qoyuldu?

VII abzas:

- Üzeyir Hacıbəyli nə vaxt vəfat etmişdir?

Bundan sonra hər abzasa plan tutulur və mətnin əsas hissələri nəql olunur.

Plan:

1. Ziyalı ailədə həyata göz açan Üzeyir
2. Üzeyir Hacıbəylinin təhsil aldığı yerlər
3. Üzeyir Hacıbəylinin çalışdığı sahələr
4. Şərqdə ilk opera
5. Üzeyir Hacıbəyli Azərbaycan operettasının banisi
6. Üzeyir Hacıbəylinin yaradıcılıq zirvəsi

7. Üzeyir Hacıbəylinin vəfatı

1-ci tapşırıq. “Müəllimdən hədiyyə” mətni bədii, “Üzeyir Hacıbəyli” mətni isə elmi məndir.

2-ci tapşırıq. Şagirdlər musiqi terminləri haqqında məlumatla musiqi fənnindən tanışdırlar, onlar bu terminlər haqqında məlumat toplayıb təqdim edirlər. Musiqi dərsi keçməyən müəllimlər üçün bu sözlərin izahı aşağıda verilir.

Opera (ital. *opera* – hadisə, əsər) – orkestrin müşayiətilə səhnədə ifa olunan musiqili dram. Əvvəldən sona qədər musiqi ilə ifa olunan səhnə əsəridir.

Marş – kollektiv yürüşü müşayiət etmək üçün addımlara uyğun ölçüsü olan gümrah, aydın ritmli musiqi əsəri. Marş xarakterinə görə müxtəlif növlərə bölünür: təntənəli, hərbi, idman, matəm və s.

Kantata (ital. *cantata, cantare* – oxumaq) – 1) XVII əsrin əvvəllərində (İtaliyada) sonatadan fərqli olaraq oxumaq üçün müşayiətli əsər; 2) solist müğənnilər, orkestr, həmçinin xor üçün yazılmış, bitmiş nömrələrdən ibarət olan və konsert planında ifa edilməsi nəzərdə tutulan əsər.

Mahnı – vokal musiqisinin formalarından biri olub xalq musiqisi yaradıcılığında, musiqi məişətində, həmçinin professional musiqidə geniş yayılmışdır.

Romans (ispan. *romanse* – roman dilində, yəni ispanca) – 1) instrumental müşayiətlə solo səs üçün yazılan lirik mahnı; 2) fortepiano və ya başqa musiqi alətinin müşayiəti ilə oxunan kiçik vokal əsəri; 3) kamera – vokal musiqisinin əsas janrlarından biri; 4) vokal musiqisindən iqtibas olunmuş lirik xarakterli instrumental pyes.

Kamera musiqisi – böyük olmayan musiqi ifaçıları qrupu üçün bəstələnmiş instrumental və ya vokal musiqi.

Xor – səs üçün yazılmış musiqinin kollektiv ifası.

Himn – nəyisə və yaxud kimisə vəsf edən təntənəli nəğmə.

Operetta – musiqili parçalar və səhnə danışığından ibarət, simfonik orkestrlə müşayiət olunan komik xarakterli musiqili səhnə əsəri.

İş dəftərinin 88-ci səhifəsindəki mətnlərlə bağlı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Danışma

Üzeyir Hacıbəylinin musiqi yaradıcılığı haqqında konfrans təşkil olunur.

Müəllimin nəzərinə: *Bu dərs şagirdlərdən öncə hazırlıq tələb edir. “Müəllimdən hədiyyə” dərslərini keçdikdən sonra müəllim Ü.Hacıbəylinin musiqi əsərləri haqqında müxtəlif mənbələrdən toplanmış məlumatlar əsasında məruzə-referat hazırlamağı tapşırır. Bəstəkarın musiqi yaradıcılığını tam əhatə etmək məqsədilə müəllim əvvəlcədən şagirdləri qruplara bölüb hər qrupa ayrıca tapşırıq verə bilər:*

I qrup. Ü.Hacıbəyli Azərbaycan Respublikası Dövlət himninin müəllifi kimi

II qrup. Ü.Hacıbəylinin operaları (“Leyli və Məcnun”, “Koroğlu”)

III qrup. Ü.Hacıbəylinin musiqili komediyaları (“Məşədi İbad”, “Arşın mal alan”)

IV qrup. Ü.Hacıbəylinin romansları (“Sənsiz”, “Sevgili canan”)

Kollektiv məruzələr dinlənilir. Hər qrup öz spikerini seçir və spiker qrupun məruzəsini təqdim edir.

Yazı

“Üzeyir Hacıbəyli” mətnindən yazılışı çətin olan sözlər, cümlələr seçilir və dəftərə köçürülür (romans, operetta, seminariya, musiqişünas, valideyn və s.).

Dil qaydaları

Böyük hərfle yazılan sözlər seçilir və onların hər birinin nə üçün böyük hərfle yazıldığı izah olunur. Məsələn, “Koroğlu” – operanın adı olduğu üçün böyük hərfle və dırnaq içində yazılır.

İş dəftərinin 88-ci səhifəsindəki dil qaydalarına aid tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

51-ci mövzu. ŞAH İSMAYIL XƏTAİ (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətndəki məlumatlarla bağlı fikir yürüdür.
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi mətndəki hadisələrin davamını təxmin edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümle növlərinə görə) oxuyur.	Mətni oxuyarkən obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür. Mövzu ilə bağlı mətndə öz əksini tapmayan məlumatları müəyyən edir.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Özünü əsər qəhrəmanının yerinə qoyaraq əsəri interpretasiya edir. Mətnin qısa məzmununu nəql edir.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Yazdığı imla mətnini orfoqrafik cəhətdən yoxlamaq üçün lüğətdən istifadə edir. Mətnə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.

Motivasiya

Müəllim: – Şah İsmayıl Xətai haqqında nə bilirsiniz?

Lövhədə BİBÖ cədvəli çəkilir:

ŞAH İSMAYIL XƏTAİ HAQQINDA		
Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim

Müəllimin yönəldici sualları ilə cədvəlin 1-ci sütununu doldurmaq üçün şagirdlər Şah İsmayılın hökmdar, sərkərdə, şair olduğunu, qədimdə yaşadığını deyə bilirlər.

Oxu (Proqnozlaşdırma)

Müəllim Şah İsmayıl Xətai haqqında ümumi məlumat verdikdən sonra dərsliyin 122-ci səhifəsindəki mətnin birinci iki abzası oxunur.

Müəllim:

– *Siz Gilan hakiminin yerinə olsaydınız, nə edərdiniz?* – sualı ilə müraciət edir. Şagirdlərin fərziyyələri dinlənir və mətnin davamı oxunaraq fərziyyələrlə müqayisə olunur.

Dərslikdəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

İş dəftərinin 89-cu səhifəsindəki 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Dinləmə

Dərsliyin 33-cü səhifəsindəki “Qələm” şeiri xatırlanır. Müəllim belə bir məlumat verir:

– Bacarıqsız adam günahı istifadə etdiyi alətdə gördükdə belə bir ifadə işlədirlər: “Qılınc həmin qılıncdır, qol o qol deyil”. İndi bu ifadənin tarixçəsi ilə bağlı bir mətnə qulaq asacaqsınız.

Mətni səsləndirməzdən əvvəl müəllim uşaqlara bildirir ki, dinlədikdən sonra onlar mətni öz sözləri ilə danışmalıdırlar.

QILINC HƏMİN QILINCDIR...

Azərbaycanın böyük hökmdarı və şairi Şah İsmayıl Xətai istedadlı olmaqla yanaşı, həm də çox qüvvətli imiş. Bir dəfə döyüşlərdən birində o, qılıncını çəkərək düşmən topunun lüləsini iki yerə bölür. Bunu eşidən türk sultanı Şah İsmayıldan həmin qılıncı istəyir. Şah qılıncını ona göndərir.

Türk sultanı qılıncı götürərək atın üstündə öz qoşununun qarşısına çıxır. Bir topa yaxınlaşaraq var gücü ilə qılıncı topun lüləsinə endirir. Zərbədən sultanın biləyi ağrıyır, amma topa heç nə olmur.

Sultan Şah İsmayıldan inciyir, elə bilir ki, onu aldadıb, həmin qılıncı göndərməyib. Bunu eşidən Şah İsmayıl sultana xəbər göndərir: "Hökmdar sağ olsun, qılinc həmin qılındır, qol o qol deyil".

Danışma. Şagirdlərdən biri dinlədiyi mətnin qısa məzmununu nəql edir. Qalan şagirdlər orijinal mətnlə müqayisədə yeni dinlənən mətnə hansı vacib məqamların buraxıldığını aşkar etməyə çalışırlar. Müəllim lazım bildikdə mətnin müəyyən hissələrini və şagirdin diktofona yazılmış nitqini yenidən səsləndirir.

Dinləmə mətni ilə bağlı şagirdlərə iş vərəqləri paylanılır.

1. Mətnə Şah İsmayıl Xətəinin hansı xüsusiyyətindən danışılır?

- A) şairlik istedadından
- B) ədalətli hökmdar olmağından
- C) fiziki gücündən

2. Türk sultanı Şah İsmayıl Xətəidən qılıncı niyə istədi?

- A) Elə bilirdi ki, qılinc sehlridir.
- B) Elə bilirdi ki, Şah İsmayıl Xətəinin gücü onun qılıncındadır.
- C) Şah İsmayılı alçaltmaq istəyirdi.

3. Hansı fikir doğrudur?

- A) Şah İsmayıl Xətai sultanı aldatdı.
- B) Şah İsmayıl Xətəinin qılıncı qızıldan idi.
- C) Şah İsmayıl Xətai türk sultanından daha güclü idi.

4. Mətnə "top" sözü hansı mənada işlənib?

- A) odlu silah növü
- B) bir çox oyunlarda istifadə olunan idman aləti
- C) nazik taxtaya sarınmış parça

5. Bu sözlərin hansında səslərin sayı hərflərin sayından çoxdur?

- A) qılinc B) hökmdar C) sultan

Sinifdən xaric oxu. "Şirvanşah İbrahim" (elmi-kütləvi mətn).

Yazı

İmla (qırmızı rənglə verilmiş sözlərin yazılışına xüsusi diqqət yetirilir)

BABƏK (51 söz)

Babək Ərdəbil yaxınlığında, Bilalabad kəndində anadan olmuşdu. Uşaq ikən atasını itirmiş, varlıların mal-qarasını otarmış, sənətkar yanında şagird olmuşdu. Dəvə karvanının sarbanı olarkən o, çox yerlər, ölkələr gəzmışdi. Hər yerdə xalqın ağır vəziyyətini, bədbəxtliklərini, yerli varlıların ərəblərlə birləşdiyini öz gözləri ilə görmüşdü. Buna görə də onda ərəb işğalçılarına qarşı dərin nifrət yaranmışdı.

Dil qaydaları.

İş dəftərinin 88-ci səhifəsindəki dil qaydaları üzrə tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

52-ci mövzu. HACI ZEYNALABDİN TAĞIYEV (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji sualları cavablandırır.
2.2.2. Bədii və elmi-kütləvi mətnləri fərqləndirir.	Verilmiş faktlara əsaslanaraq elmi-bioqrafik mətn hazırlayır.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətni bitkin hissələrə ayırır və hər bir hissəni məzmunu uyğun başlıqla adlandırır.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Oxuduqlarına dair gündəlik həyatdan misallar gətirir.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Mətni plan üzrə nəql edir.
3.1.1. Hüsrxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Tərkibində yazılışı çətin olan sözlərin işləndiyi cümlələri seçir və dəftərinə köçürür.
3.1.3. Verilmiş mətnin planını tutur və məzmununu yazır.	Dinlədiyi mətnin qısa məzmununu yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Qarşılaşdığı yeni sözlərin mənasını kontekstdən çıxış edərək təxmin edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Kimə xeyriyyəçi deyirlər? Elə bir adam haqqında eşidibsinizmi?*

Şagirdlər mülahizələrini deyir, eşitdikləri haqda danışırlar. Müəllim müzakirəyə xeyriyyəçilərin cəmiyyətdə rolu barədə fikirləri ilə yekun vurur.

Dinləmə

XEYRIYYƏÇİ TAĞIYEV

Bütün dünyada tanınmış neft milyonçusu Hacı Zeynalabdin Tağıyevin atası Tağı kişi İçərişəhərdə başmaqçı işləyirdi. O, çox kasıb bir adam idi. Tağı kişi on iki yaşlı Zeynalabdinə bənna yanına şagird qoydu. O, ustaya palçıq daşıyır və kərpic verirdi. Gündə altı qəpik əməkhaqqı alır, qazancını atasına verirdi. İşə hamıdan tez gəlir, hamıdan gec gedirdi. Ona görə də artıq on səkkiz yaşında Zeynalabdin bənnalıq sənətinə yiyələndi və müstəqil usta kimi işləməyə başladı.

Bir gün məlum oldu ki, Zeynalabdinin Abşerondakı torpaq sahəsində zəngin neft yatağı var. Bundan istifadə edən bacarıqlı Zeynalabdin həmin sahədə neft buruqları saldı və çıxardığı nefti satmaqla az müddət ərzində Azərbaycanın ən varlı adamlarından birinə çevrildi.

Lakin Hacı Zeynalabdin Tağıyev xalqın yaddaşında sadəcə olaraq neft milyonçusu kimi qalmayıb. O, var-dövlətinin böyük bir hissəsini Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı üçün xərcləyirdi: teatr binası, qızlar üçün məktəb tikdirir, bir çox istedadlı gənclərin xaricdə təhsil haqqını ödəyirdi.

İş vərəqləri və ya şifahi sual-cavab yolu ilə mətnin tam qavranıldığı yoxlanılır.

Yazı (ifadə)

Şagirdlər dinlədikləri mətn əsasında ifadə yazırlar.

Müəllim evdə araşdırma üçün tapşırıqlar verə bilər:

1. Bakıda Tağıyevin tikdirdiyi hansı binalar indi də qalmaqdadır?
2. Tağıyevin tikdirdiyi qızlar seminariyasının binasında indi hansı təşkilat yerləşir?
3. Tağıyevin şəxsi evində indi hansı muzey yerləşir?

Oxu

Müəllim: – “Yaxşılıq elə, at deryaya, balıq bilməsə də, Xaliq bilər” atalar sözünün mənasını izah edin.

Şagirdlər öz fikirlərini söyləyirlər. Əlavə suallar vasitəsilə şagirdlər belə bir nəticəyə yönəldilir:

– *Hər bir insan öz vicdanının hökmü ilə yaxşılıq etməlidir, yaxşılıqdan yaxşılıq gözləməməlidir.*

Proqnozlaşdırma. Dərsləyin 123-cü səhifəsindəki mətn “Ertəsi gün faytona minib balıq vətəgələrindən birinə getdi” cümləsi də daxil olmaqla oxunur. “Vətəgə” sözünün mənası açıqlandıqdan sonra (*vətəgə – çay, göl və dəniz balıqlarını ovlamaq üçün sahilə yerləşən məntəqə, müəssisə*) müəllim soruşur:

– *Sizcə, Hacı Zeynalabdin nə üçün vətəgəyə getmişdi?*

Şagirdlər öz versiyalarını söylədikdən sonra mətnin qalan hissəsi oxunur və həmin versiyalarla müqayisə olunur.

Mətnin geniş planı tutulur və əsas hissələr seçilib nəql olunur.

Plan

1. Hacı Zeynalabdin haqqında qısa məlumat
2. Bazardan əliboş qayıdan aşpaz
3. Hacı ilə dükan sahibinin söhbəti
4. Hacı balıq vətəgəsində
5. Yenidən dənizə buraxılan balıq
6. Qarnında üzük gəzdiren balıq ovuna çıxan balıqçılar.
7. Bazarlarda balıq bolluğu.

Dərsləyin 124-cü səhifəsindəki sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir.

4-cü tapşırıq əsasən şagirdlər Hacı Zeynalabdin Tağıyev haqqında elmi mətn hazırlayıb təqdim edirlər.

Sual: – *Müasir dövrdə tanıdığınız, eşitdiyiniz adamlar içərisində Hacı Zeynalabdin Tağıyev kimi xeyriyyəçi olan tanıyırsınızmı? Onun haqqında danışın.* (Bu, ev tapşırığı kimi verilə bilər.)

Yazı

Mətnə yazılışı çətin olan sözlər işlənmiş cümlələr seçilir və dəftərə yazılır (*məşhur, Hacı Zeynalabdin Tağıyev, aşpaz, brilyant* və s.).

İş dəftərinin 90-cı səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

53-cü mövzu. MAKEDONİYALI İSGƏNDƏR (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi məndəki faktları həyatda gördükləri ilə müqayisə edərək nəticələr çıxarır.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Mətni bitkin hissələrə bölərək nəql edir. Obrazı səciyyələndirmək üçün mətnin müvafiq epizodlarına istinad edir.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Dinlədiyi və ya oxuduğu məndəki məlumatlardan çıxış edərək obraz haqqında təsviri xarakterli inşa yazır.
4.1.2. Sözlərin böyük hərflə yazılışına dair qaydaları (bayramlar və tarixi günlər) məqamına uyğun tətbiq edir.	Xüsusi isimləri böyük hərflə yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Məndə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Sərkərdə kimdir? Hansı sərkərdələri tanıyırsınız?* (Keçilən mövzulardan şagirdlərin Şah İsmayıl haqqında məlumatları var. Ola bilsin, onlar Babək, Cavanşir, Tey-murləng haqqında da eşidiblər.) *Dünyanın ən məşhur sərkərdələrindən biri də Makedoniyalı İsgəndər olub. Bu gün biz onunla bağlı bir mətn oxuyacağıq.*

Oxu (Ziqzaq, Sual müsabiqəsi)

Dərsliyin 125-126-cı səhifələrindəki mətn bitkin hissələrə bölünərək əvvəlcə **Ziqzaq** üsulu ilə oxunur (bax: MMV, səh. 26):

I hissə. Balaca İsgəndərin tərbiyəsi (1-ci iki abzas)

II hissə. Təkəbbürlü şahzadə (3-cü abzas)

III hissə. İsgəndərin atı ram etməsi

IV hissə. İsgəndər və Dara

Sonda qrupların nümayəndələri mətni öz sözləri ilə sinfə danışirlar və bu dəfə **Sual müsabiqəsi** metodu tətbiq olunur (bax: MMV, səh. 24-25).

Dərsliyin 126-cı səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə: 4-cü tapşırığa daha çox vaxt ayıraraq onu ümumi müzakirə obyektinə çevirmək olar. Bundan əlavə, şagirdlərin diqqətini İsgəndərin nitqindəki söz oyununa yönəltmək yaxşı olardı:

Parmenion dedi:

– Mən İsgəndər olsaydım, razılaşardım.

İsgəndər dedi:

– Mən də razılaşardım, əgər İsgəndər olmasaydım.

Və ya:

– Mən İranın hamısını yarısına dəyişmək fikrində deyiləm.

Şagirdlərdən sonuncu ifadənin mənasını soruşmaq lazımdır.

Dinləmə

Müəllim: – *Gəlin “Makedoniyalı İsgəndər” mətnində adları çəkilən şəxsiyyətlər haqqında biliklərimizi yoxlayaq.*

İş dəftərinin 91-ci səhifəsindəki 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Müəllim: – *Mətnin 1-ci abzasına diqqət yetirin. Orada “İsgəndər” sözündən sonra üç nöqtə qoyulub. Bilmək istəyirsinizmi, İsgəndərin tam adı Şərqdə necədir?*

İş dəftərinin 91-ci səhifəsindəki 2-ci tapşırıq yerinə yetirilir. (“Zülqərneyn” sözü tapılır)

İsgəndərin atı ram etməsi səhnəsi xatırlanır. Müəllim əlavə məlumat verir:

– İsgəndərin bu atı Hindistan yürüşü zamanı öldü. Böyük sərkərdə öz atını o qədər sevirdi ki, onun öldüyü yerdə şəhər saldırıb həmin şəhəri atın adı ilə adlandırdı. Bu atın adını bilmək üçün iş dəftərindəki 3-cü tapşırığı yerinə yetirin.

Şagirdlər tapşırığı yerinə yetirib atın adının Bukefal olduğunu öyrənirlər.

Dinləmə mətni

İSGƏNDƏRİN HƏRBI YÜRÜŞÜ

İsgəndərin hərbi yürüşləri barədə çoxlu rəvayət söyləyirlər. Onlardan biri belədir.

Hərbi səfəri zamanı Makedoniyalı İsgəndər növbəti şəhəri mühasirəyə alır. Lakin şəhər əhalisi təslim olmur, Makedoniya ordusuna müqavimət göstərir. Şəhər yaxınlığında düşərgə salan İsgəndər sərkərdələrinə tapşırır ki, hücumları davam etdirib müqaviməti qırınsınlar və şəhəri qarət etsinlər.

Bu şəhərdə Anaksimən adlı bir filosof alim yaşayırmış. O, vaxtilə İsgəndərin müəllimi olmuşdu. Taqətdən düşmüş şəhər əhalisi qərara gəlir ki, Anaksiməni İsgəndərin yanına göndərüb rəhm diləsin. Anaksimən razılaşıır. Təkbaşına şəhərdən çıxıb İsgəndərin düşərgəsinə yollanır.

İsgəndər uzaqdan müəllimini görən kimi onun gəlişinin məqsədini başa düşür və qışqırır:
 – Müəllim, and içirəm ki, bu dəfə sən dediklərin keçməyəcək, çünki mən sən xahişinə əməl etməyəcəyəm!
 Dünyagörmüş filosof sakit səsle deyir: «....»
 Bundan sonra İsgəndər öz ordusuna geri çəkilmək əmri verir.

Sual: – Sizcə, filosof İsgəndərə nə dedi ki, böyük sərkərdə şəhərdən əl çəkməli oldu?

Cavab variantları:

- A) Sən müəllimin xahişini yerə sala bilməzsən.
- B) Bu mənim səndən son xahişimdir.
- C) Mən səndən xahiş edirəm, bu şəhəri tut və qərar et.

Müəllimin nəzərinə: Düzgün cavab variantı “C” bəndidir, çünki İsgəndər and içmişdi ki, müəlliminin xahişinə əməl etməyəcək.

Yazı

Şagirdlər oxunmuş və dinlənmiş mətnlərdəki materialdan istifadə edərək Makedoniyalı İsgəndərin şəxsiyyəti haqqında təsviri xarakterli inşa yazırlar.

Dil qaydaları

Həm dərslikdəki, həm də iş dəftərində böyük hərflə yazılan sözlər seçilib dəftərə yazılır.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

54-cü mövzu. İSTEDADLI ŞAGİRD (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi şeirdəki bədii ifadələrli sadə şəkildə təhlil edir.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Məcəzi mənalı söz və ifadələrin mənasını kontekstdən çıxış edərək təxmin edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Mətni orfoepik normalara uyğun oxuyur.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin məzmununa uyğun gələn fikirləri (atalar sözlərini) müəyyənləşdirir.
3.1.1. Hüsrxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Dinlədiyi mətni orfoqrafik normalara uyğun yazır.

Motivasiya

Müəllim: – Səməd Vurğunun hansı şeirlərini bilirsiniz?

Şagirdlər bildikləri şeirləri oxuyurlar. Şeirlər qısaca təhlil olunur. Şagirdlər bu şeirlərin müəllifini, onun xarakterini təsəvvür etməyə çalışırlar.

Oxu

Dərsləyin 127-ci səhifəsindəki “İstedadlı şagird” mətni hissə-hissə oxunulur. Sözlərdə orfoepik qaydalara uyğun tələffüz edilməyə xüsusi diqqət yönəldilir. Fikirlər dinlənilir. “Firidun bəy, siz haradan bilirsiniz ki, bu arıq bədəndə necə böyük ürək döyünür” cümləsindən sonra oxuya fasilə verilir.

Müəllim: – Sizcə, Səmədin o sözlərindən sonra direktor onu məktəbə götürər?

Şagirdlərin bu sual ətrafında fikirləri dinlənilir. Müzakirələr aparılır. Mətnin qalan hissəsi oxunur, dərslikdəki sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dinləmə

Əqli həmlə. Müəllim: – “Süzmək” sözünü cümlələrdə müxtəlif mənalarda işlədin.

Şagirdlər cümlələri dedikcə müəllim lövhədə bu sözün mənalarını əks etdirən ifadələr yazır: çay süzmək, aş süzmək, gözünü süzmək, quş kimi göydə süzmək və s.

Sonra müəllim S.Vurğunun “**Ceyran**” şeirini oxuyur.

Yerdən ayağını quş kimi üzüb,
Yay kimi dartılıb, ox kimi süzüb,
Yenə öz sürüsün nizamla düzüb,
Baş alıb gedirsən hayana, ceyran?

Əzəldən meylini salıb çöllərə,
Bəxtini tapşırdın bizim ellərə,
O qara gözlərin düşdü dillərə,
Dişlərin oxşayır mərcana, ceyran!

Bir məsəl qalmışdır ata-babadan:
“Uçarda turacdır, qaçarda ceyran”.
Bir mən deyiləm ki hüsnünə heyran,
Şöhrətin yayılıb hər yana, ceyran!

Altından xətt çəkilmiş ifadələrin, eləcə də “mərcan”, “hüsn” sözlərinin mənası araşdırılır. Şeirdə təsvir olunmuş ceyranın şəklini çəkmək tapşırılır. Müəllim şagirdlərin diqqətini şeirdəki bənzətmələrə (quş kimi, yay kimi, ox kimi) yönəldir və bir neçə bənzətmə düşünüb cümlədə işlətməyi tapşırır.

Yazı

Şeirdən bir neçə obrazlı ifadə seçilib lövhədə yazılır və şagirdlərə tapşırılır ki, bu ifadələri cümlələrdə işlətsinlər.

İş dəftərinin 92-ci səhifəsindəki tapşırıq yerinə yetirilir.

İmla mətni

Qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin yazılışına xüsusi diqqət yetirilir.

KƏND MƏNZƏRƏSİ (39 söz)

Kəndin qərb tərəfindəki hündür təpələrin zirvəsi narıncı rəngə boyanmışdı. Sahildəki söyüd ağaclarının budaqları qızılı rəngə çalırdı. Lap uzaqda bir oğlan at çapırdı. Ətrafa sərinlik gətirən kölgə çökürdü... O hərdənbir ayaq saxlayır, Kürün balıq qoxusu verən nəm havasını ciyərlərinə doldururdu.

(İsmayıl Şıxlı)

Sual və tapşırıqlar:

1. Mətnə günün hansı vaxtı təsvir olunur?

A) səhər B) günorta C) axşam

2. Sifətlərin altından xətt çəkin.

Sinifdən xaric oxu. Homer. “Odissey və Təpəgöz” (“İliada” və “Odissey” əsərindən).

Qiyətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

55-ci mövzu. AZƏRBAYCAN (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.1.2. Mətndəki çoxmənalı sözləri fərqləndirir.	Çoxmənalı sözü kontekstə uyğun başqa sözlə əvəz edir.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Mətndəki məcazi mənalı sözü həqiqi mənada işlətməklə cümlə qurur.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Mətndəki sual və nida cümlələrini uyğun intonasiya ilə oxuyur.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Açar sözlərə görə mətnə ifadə olunan əsas fikirləri müəyyənləşdirir və həmin hissələri öz sözləri ilə ifadə edir.
3.1.1. Hüsrxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Şeirdən seçdiyi bəndi üzündən köçürür.

Motivasiya

“Qarabağ şikəstəsi”nin bir hissəsi səsləndirilir (“Könlüm keçir Qarabağdan”).

Müəllim: – Bu musiqi parçası sizə tanış gəlirmi? O necə adlanır? Onun musiqisinin və səslənən parçadakı sözlərin müəllifləri kimdir? Musiqinin xalqa, sözlərin isə Səməd Vurğuna aid olduğu aydınlaşdırılır.

Oxu

Dərsləyin 128-ci səhifəsindəki şeir intonasiya ilə, durğu işarələrinə uyğun oxunur. Söz ehtiyatı ilə bağlı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1-ci tapşırıq. “Gen” sözü 4-cü bənddə “ayrı”, “aralı”, 6-cı bənddə “enli”, “geniş” sözləri ilə əvəz edilə bilər.

2-ci tapşırıq. Bənövşəyi rəngdə verilmiş sözlər əksmənalıdır. Aran – alçaq və iqlimcə isti olan yer; Yaylaq – sərinliyinə görə yay istirahəti üçün əlverişli olan dağ yeri.

3-cü tapşırıq. *Dərin, beşik, sərin, qucaq, ocaq* sözləri həqiqi mənada işlənməklə cümlələr qurulur.

Danışma

4-cü tapşırıq. Şagirdlər şeirdə ifadə olunan fikirləri (Vətənə məhəbbət, Azərbaycanın gözəl təbiəti, Vətən həsrəti, Azərbaycanın qədim tarixi, Azərbaycan mədəniyyəti, musiqisi və s.) müəyyənləşdirərək həmin fikirlərin verildiyi hissələri öz sözləri ilə nəql edirlər.

Müəllimin nəzərinə: Şagirdlər bu tapşırığın yerinə yetirilməsində çətinlik çəkə bilərlər. Onlara kömək məqsədilə şeirin bəndləri ayrılıqda oxuna, şagirdlərin diqqəti burada əks olunan fikirlərə cəlb edilə bilər. Məsələn, şeirin 5-ci bəndində Azərbaycanın gözəl təbiəti tərənnüm edilməklə yanaşı, onun qədim bir ölkə olması, tarixin ağır sınaqlarından keçməsi fikri də səslənir.

Yazı

Şagirdlərə şeirin bəyəndikləri bəndini üzündən köçürmək tapşırılır.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

56-cı mövzu. SABİRİN İLK UŞAQ ŞEİRİ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji sualları cavablandırır.
1.2.2. Əşitdiyi, oxuduğu bədii nümunələri dialoq şəklində təqdim edir.	Mətnə situasiyaya uyğun gələn nitq etiketini müəyyən edir və nitqində işlədir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Mətni oxuyarkən müəllif mətnindən obrazların nitqinə keçid zamanı səs tonunu dəyişir.
2.2.2. Bədii və elmi-kütləvi mətnləri fərqləndirir.	Bədii mətndəki elmi məlumatları müəyyənləşdirir.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Əldə etdiyi məlumatlar əsasında inşa yazır.

Motivasiya

Müəllim: – Hansı uşaq şeirlərini bilirsiniz? (“Xoruz”, “Keçi”, “Uşaq və buz”, “Dovşan” və s.)

Bu şeirlərin müəllifləri kimdir? Uşaq şairlərindən kimləri tanıyırsınız?

Yönəldici sualların köməyi ilə şagirdlər Sabirin adını çəkirlər.

Müəllim: – Bəs necə olub ki, Sabir uşaqlar üçün şeir yazmağa başlayıb?

Oxu

Dərsləyin 129-cu səhifəsindəki mətn oxunur. Sözlərin orfoepik qaydalara uyğun tələffüz edilməsinə diqqət yetirilir. **Suallar verilir:**

– Mətnə hansı nitq etiketləri işlənib?

– Mətnə altından xətt çəkilmiş sözlər hansı mənada işlənib? Bu sözləri hansı sözlərlə əvəz edə bilərsiniz?

– Sabir ilk uşaq şeirini harada yazdı?

Həmin səhifədəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dinləmə

Müəllim: – Heç şeir yazmıdınız mı və ya yazmaq istərdiniz mi? Necə olur ki, adam şeir yazmağa başlayır? Keçən dərsdə böyük şairin ilk uşaq şeirini necə yazdığı barədə məlumat aldınız. İndi dinləyəcəyiniz mətndən isə balaca Ələkbərin şeir yazmağa necə başladığını biləcəksiniz.

Dinləmə mətni

SABİRİN UŞAQLIĞI

Mirzə Ələkbər Sabir 1862-ci ildə Şamaxıda anadan olmuşdur. Onun atası Zeynalabdinin kiçik bir baqqal dükanı vardı. O istəyirdi ki, oğlu böyüyüb molla olsun. Ona görə də balaca Ələkbəri mollaxanaya qoymuşdu. Səkkizyaşlı uşaq səhərdən axşama kimi başa düşmədiyi ərəb dilində Quran oxumalı idi. Amma Ələkbərin daha çox yazmaqdan xoşu gəlirdi. O, gün ərzində gördüklərini, eşitdiklərini, düşüncələrini qələmə almağı seviridi.

Bir dəfə Quran oxumaq əvəzinə yazı yazdığına görə molla balaca Ələkbəri kətkəldi. Elə ilk şeirini də Sabir o zaman yazdı. Bu, üç misradan ibarət bir şeir idi:

Tutdum orucu irəmazanda,
Qaldı iki gözüm qazanda,
Mollam da döyür yazı yazanda.

Bir müddət sonra böyük şair Seyid Əzim Şirvani balaca Ələkbərin istedadını görüb onu öz məktəbinə apardı. Lakin Zeynalabdin kişi oğlunu məktəbdən çıxarıb öz baqqal dükanında alış-verişlə məşğul olmağa məcbur etdi. Ələkbər dükanda işləyəndə də oğrun-oğrun şeir yazırdı. Atası bunu bilib bir dəfə onun dəftərini cırdı. Onda Ələkbər evdən qaçıb şəhərləri, kəndləri dolaşmağa, şeirlər yazmağa başladı və bir müddət sonra böyük şair kimi məşhurlaşdı.

Sual: – Oxuduğunuz və dinlədiyiniz mətnlərdən hansı elmi məlumatları əldə etdiniz?

Yazı

Şagirdlər oxuduqları və dinlədikləri mətnlər əsasında M.Ə.Sabir haqqında inşa yazırlar. Öz yazılarında böyük şairə və adıçəkilən digər şəxslərə münasibət bildirirlər.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

57-ci mövzu. CÜTÇÜ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Verilmiş mövzu ilə bağlı oxuduqlarını və həyatda gördüklerini ümumiləşdirərək danışır.
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Ümumişlək olmayan sözlərin ifadə etdiyi anlayışları müəyyənləşdirir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Şeiri oxuyarkən müəllifin hiss və həyəcanını intonasiya və səs tonu ilə ifadə edir, vəznin tələblərinə riayət edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını atalar sözü ilə ifadə edir.
3.1.3. Verilmiş mətnin planını tutur və məzmununu yazır.	Şeiri yazıda nəslə ifadə edir.
4.1.4. Qrammatik mənalara görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Cümlələrdə hərəkət bildirən sözləri müəyyən edir.
4.1.6. Cümlədə sözlərin düzgün ardıcılığını müəyyən edir.	Şeiri nəsrə çevirərkən cümlədəki sözlərin düzgün ardıcılığını müəyyən edir.

Motivasiya

Müəllim qədim və müasir kənd təsərrüfatı alətlərinin şəkillərini nümayiş etdirir (*bağban qayçı, bel, dəryaz, dırmıq, kotan, ora, toxa, yaba* və s.). Onların adları soruşulur, bu alətlərlə bağlı şagirdlərin bilikləri yoxlanılır. “Qələm” mətnindən kotan haqqında verilmiş məlumat xatırladılır və bir qədər genişləndirilir:

Kotan – kənd təsərrüfatında yer şumlamaq üçün tətbiq olunan mexaniki alətdir. O, işçi heyvanlara və ya maşınlarla qoşularaq mexanikləşdirilmiş şəkildə işlədilə bilər. Kotanın bir çox üstün cəhətləri vardır. Onun əsas məqsədi yerin üst qatının çevrilməsindən ibarətdir. Bu, yerin münbit hissəsinin yumşaq və daha məhsuldar olmasına və səpinin asanlaşdırılmasına şərait yaradır.

– “Torpaqda izi olmayanın süfrədə üzü olmaz” atalar sözünü necə başa düşürsünüz?

Oxu

Dərsləyin 130-cu səhifəsindəki “Cütçü” şeiri düzgün, ifadəli oxunur. Oxu zamanı durğu işarələrinə uyğun oxuya, məntiqi vurğudan yerli-yerində istifadəyə, müəllifin hiss və həyəcanının intonasiya və səs tonu ilə ifadə olunmasına xüsusi diqqət yetirilir.

Sözlükdən istifadə edilməklə şeirdə işlənən çətin sözlər izah olunur. “Cüt” sözünün şeirdəki mənası izah olunur və həmin sözün digər mənası (iki, qoşa) ilə əlaqələndirilir.

1-ci tapşırıq. Şeir tarlada yer şumlayan cütçünün ağır zəhmətindən bəhs edir. Şeirin məzmunu nəzmə çevrilib danışılır. Bu zaman müəllim hər misranın şagirdlərin öz sözləri ilə danışılmasına xüsusi diqqət verir .

2-ci tapşırıq. Şeirin 5-ci misrasından başlayaraq qalan misralar cütçünün zəhmətkeş, qeyrətli, ailəsini, elini sevən bir insan olmasından xəbər verir.

3-cü tapşırıq. “Yayda işləməyən qışda dişləməz”, “İstəyirsən bal-çörək, al əlinə bel-kürək”, “Torpaq deyər: – Öldür məni, dirildim səni”, “Torpaqda izi olmayanın süfrədə üzü olmaz” və s.

Müəllim: – “Şumladığı tarlaları tumlayır” misrasını necə başa düşürsünüz? (toxum səpir)

– “Cütçü” şeirinin sonuncu iki misrası ilə şair nə demək istəyir? Bu misralar cütçünün hansı keyfiyyətindən söhbət açır?

Danışma

Qruplarla iş. Müəllim hər qrupa müəyyən əmək sahəsinin adını verir. Qruplar bu sahələrdə çalışan hər hansı bir işçinin birgünlük işini sözlə təsvir edir.

I qrup. Pambıq tarlasında

II qrup. Taxıl zəmisində

III qrup. Çörək sexində

IV qrup. Meyvə bağında

Yazı

Şeirin qısa məzmunu nəsrə çevrilib dəftərə yazılır.

İş dəftərinin 93-cü səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

4-cü tapşırıq yerinə yetirilir: çıxdı, doldu, sürür, verir, yürüyür, yığılır, durur.

Tapşırıq: – Şeirdə işlənən feilləri aşağıdakı cədvəl üzrə qruplaşdırıb yazın:

İndiki zamanda işlənən feillər	Keçmiş zamanda işlənən feillər	Gələcək zamanda işlənən feillər

– Həmin feillərdən hansılarına əksmənalı sözlər deyə bilərsiniz? (batdı, boşaldı, alır, dayanır, durur, yığılır və s.)

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

58-ci mövzu. BAHALI XALÇA (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Mətni dinləyərkən vacib məqamları qeyd edir.
1.2.3. Ədəbi-bədii nümunələri ifa edərkən müvafiq situasiyaya uyğun jest və mimikalarından istifadə edir.	Rollu oyun zamanı obrazın xarakterini açmaq üçün jest və mimikalardan istifadə edir.
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Sözün ifadə etdiyi anlayışın əlamətlərini və aid olduğu mənə qrupunu müəyyən edir.
2.1.2. Mətndəki çoxmənalı sözləri fərqləndirir.	Çoxmənalı sözü müxtəlif kontekstlərdə işlətməklə mənə çalarları arasındakı fərqi aşkar edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin məzmununa uyğun başlıq seçir.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Şəxsiyyət haqqında təsvir xarakterli inşa yazır.

Motivasiya

Müəllim: – “Əl tutmaq” ifadəsinin hansı mənaları var? (1. Görüşmək, salamlamaq; 2. Yardım etmək)

Oxu

Dərsləyin 131-ci səhifəsindəki mətn oxunur, həmin səhifədəki tapşırıqlar yerinə yetirilir. Əlavə suallar:

1. Hekayəni sən necə adlandırırdın?

A) Kasıb kişi B) Dilənçiliyin sonu C) Böyük ürəkli insan

2. Kasıb kişi nə üçün Axundzadəni “böyük adam” adlandırırdı?

A) Ucaboylu, dolubədənli olduğuna görə
B) Çox dövlətli olduğuna görə
C) Məşhur yazıçı və dramaturq olduğuna görə

Şagirdlər test suallarına “smayliklər” qaldırmaqla cavab verirlər.

Dinləmə

Müəllim: – Bəstəkarlardan kimləri tanıyırsınız? Rəssamlardan kimləri tanıyırsınız?

Şairlərdən kimləri tanıyırsınız? Yazıçılardan kimləri tanıyırsınız?

Uşaqlar tanıdıqları şəxslərin adlarını sadalayirlər.

Müəllim şagirdlərə bildirir ki, bu gün oxuduqları “Bahalı xalça” mətnində adı çəkilən M.F.Axundzadə böyük dramaturq olmuşdur (“dramaturq”, “dram” sözlərinin mənaları açıqlanır). Bu dahi şəxsiyyət haqqında şagirdlər növbəti bölmədə də məlumat alacaqlar. İndi Mirzə Fətəli Axundzadənin həyat və yaradıcılığı ilə bağlı elmi-bioqrafik mətn dinləyəcəklər. Şagirdlərə tapşırıqlar ki, vərəq, qələm götürüb mətnə onlara vacib və maraqlı görünən məlumatları qeyd etsinlər.

Mətn müəllim tərəfindən aramla oxunur.

Mirzə Fətəli Axundzadə

Görkəmli Azərbaycan yazıçısı Mirzə Fətəli Axundzadə 200 il əvvəl Şəkiddə dünyaya gəlmişdir. 2 yaşında olarkən onun ailəsi Təbrizə köçmüşdür. Mirzə Fətəli 13 yaşınadək orada, Güney Azərbaycanda yaşamışdır.

Axundzadə hələ uşaqlıqdan elm və ədəbiyyatla maraqlanmış, gəncliyində “Səbuhi” təxəllüsü ilə şeirlər yazmışdır. O, Azərbaycanda ilk dəfə olaraq dram əsərləri yazmışdır. Dram əsəri – teatrlarda tamaşaya qoyulmaq üçün yazılan əsərlərə deyilir. Dram əsərlərində yalnız qəhrəmanların danışığı qələmə alınır.

Axundzadə Azərbaycanın işıqlı gələcəyini elmdə və təhsildə görürdü. Ona görə də xalqın savadlanması üçün ömrünün sonunadək əlindən gələni etməyə çalışırdı. Cəmi 66 il ömür sürən Mirzə Fətəli Tiflisdə dünyasını dəyişmiş və burada da dəfn olunmuşdur.

Mətn oxunduqdan sonra bir neçə şagird öz qeydlərini təqdim edir. Müəllim suallarla sinfə müraciət edir:

1. Sizcə, M.F.Axundzadə təxminən neçənci illərdə yaşayıb?
 2. Təbriz şəhəri harada yerləşir?
 3. Mətnə eşitdiyiniz “təxəllüs” sözünü izah edin.
 4. Dinlədiyiniz mətnlə bağlı şəhərlərin hansı ardıcılığını düzgün qəbul edirsiniz?
- A) Şəki–Tiflis–Təbriz B) Tiflis–Şəki–Təbriz C) Şəki–Təbriz–Tiflis
5. Dram əsərinin adı hekayədən fərqi nədədir?
 6. Axundzadənin məzarı haradadır?

Müəllimin nəzərinə: Müəllim teatr, teatr tamaşası, ssenari haqda məlumatlar verərək nümunələr sadalaya bilər.

İş dəftərinin 94-cü səhifəsindəki mətnlə bağlı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Danışma

Rollu oyun. Şagirdlərə bu mətni dram əsərinə çevirmək təklif olunur. Bunun üçün şagirdlər qruplarda işləyərək mətnin süjeti əsasında dram əsəri yazırlar. Müəllim bildirir ki, onlar əsas məzmunu saxlayaraq qəhrəmanların nitqini bir qədər genişləndirə də bilərlər. Bundan sonra hər qrup yazdığı ssenari əsasında tamaşanı təqdim edir.

Yazı

“Böyük adam” mövzusunda inşa yazılır. Müəllim şagirdlərə başa salır ki, inşada özləri üçün böyük saydıqları hər hansı şəxsdən yaza bilərlər. Bu, valideynlərindən, qohumlarından, tanıdıklarından, müəllimlərindən biri, ya da oxuduqları hər hansı əsərin qəhrəmanı və ya müəllifi ola bilər.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

59-cu mövzu. CƏFƏR CABBARLI (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.2. Eşitdiyi, oxuduğu bədii nümunələri dialoq şəklində təqdim edir.	Dialoji mətnə işlənmiş nitq etiketlərini müəyyən edir və nitqində istifadə edir.
2.1.2. Mətndəki çoxmənalı sözləri fərqləndirir.	Çoxmənalı sözün terminoloji mənasını müəyyənləşdirir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətni bitkin hissələrə ayırır və hər bir hissəni məzmunu uyğun başlıqla adlandırır.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Obrazları xarakterizə etməklə mətnin ideyası haqqında fikir yürüdür. Sualları cavablandırmaqla mətni şüurlu oxuduğunu nümayiş etdirir.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Mətni plana uyğun nəql edir.
3.1.1. Hüsnxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Mətnə yazılışı çətin sözlər olan cümlələri seçib yazır.
4.1.4. Qrammatik mənalarına görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Əsas nitq hissələrini fərqləndirir və müvafiq terminlə adlandırır.

Motivasiya

Müəllim: – Siz bu bölmədə Z.Tağıyev, Ü.Hacıbəyli, M.F.Axundzadə kimi görkəmli insanlar haqqında mətnlərlə tanış oldunuz. Bu şəxsiyyətlər haqqında nə deyə bilərsiniz? Onları birləşdirən hansı xüsusiyyətlər var?

Söylənilən xüsusiyyətlər içərisində sadəlik, qayğıkeşlik kimi keyfiyyətlər xüsusi vurğulanır.

Oxu (Proqnozlaşdırma)

Mətnin (dərslük, səh. 132) 1-ci abzası oxunur. **Sual:** – Siz Cəfər Cabbarlının yerinə olsaydınız, nə edərdiniz? Sizcə, o nə edəcək?

Şagirdlər fərziyyələrini söylədikdən sonra mətni oxumaqda davam edirlər. Orijinal mətnlə şagirdlərin fərziyyələri müqayisə olunur.

Dərslinin 133-cü səhifəsindəki sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir.

2-ci tapşırıq. Cavab “C” variantıdır.

3-cü tapşırıq. Plan:

1. Teatra buraxılmayan müəllif
2. İşdən azad edilən nəzarətçi qadın
3. Cəfərin qayıtması
4. Cəfərin onu teatra buraxmayan qadınla maraqlanması
5. Qətiyyətli Cəfər
6. Qadının üzrxahlığı
7. Qəbahətə yol vermiş rəhbərlik
8. Mütəəssir olan qadın

İş dəftərinin 94-cü səhifəsindəki mətnlə bağlı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yazı

Mətnəndən tərkibində yazılışı çətin sözlər (pyes, teatr, müəllif, direktor, dramaturq, mütəəssir, qəbahət və s.) olan cümlələr seçilib dəftərə köçürülür.

Dil qaydaları

6-8-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

7-ci tapşırıq. Göy rənglə verilmiş “o” əvəzliyi “direktor” sözünü əvəz edir.

8-ci tapşırıq. Cavab “B” variantıdır.

İş dəftərinin 94-cü səhifəsindəki dil qaydası üzrə tapşırıq yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

ÜMUMİLƏŞDİRİCİ TƏKRAR (2 saat)

Bu dərstdə dərsləyin 134-cü səhifəsində verilmiş sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir, müvafiq bölmədə tədris olunmuş materiallar təkrarlanır. Bununla yanaşı, müəllim həm özünün hazırladığı materiallardan, həm də müxtəlif qiymətləndirmə vasitələrindən istifadə edə bilər. Tapşırıqların seçimi zamanı bölmədə reallaşdırılmış standartları əsas götürmək lazımdır.

BÖLMƏ ÜZRƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ (2 saat)

DİNLƏMƏ

QIZILGÜL DƏSTƏSİ

Qarabağda qızılgülün təzəcə çiçəklədiyi vaxt idi. Bir kasıb kişi Natəvanın evinə gəlib qulluqçuya bildirir ki, Xan qızı ilə görüşmək istəyir. Natəvan gələndə kişi ona bir dəstə qızılgül hədiyyə edir. Xan qızı təşəkkür edib kişiye on manat pul verir. Kişi xanıma dua edə-edə xudahafizləşib gedir.

Kasıb getdikdən sonra Natəvanın qulluqçusu ona deyir:

– Xanım, icazə versəniz, sizə bir söz demək istəyirəm.

– Eşidirəm.

– Xanım, o kişi sizə bir dəstə qızılgül gətirdi. Bu gül dəstəsinin qiyməti ən çoxu iki şahı olar. Bir dəstə gülə on manat verməyiniz məni çox təəccübləndirdi. Səxavətin də bir sərhədi var.

– Bizim yerlərdə gülü pulla ölçməzlər. Sən gördün ki, o kişi ehtiyac içində boğulur. Gülü bəhanə edərək mənim yanıma gəlmişdir. Onu əliboş yola salmaq olmazdı. Hər kasıbı sevindirəndə aldığım həzzin dərəcəsi ölçüyə gəlmir.

1. Kasıb kişi Natəvana qızılgül dəstəsini nə vaxt gətirdi?

A) Novruz bayramında

B) qızılgülün solduğu vaxt

C) qızılgülün təzəcə çiçəklədiyi vaxt

2. Mətnin məzmunu ilə bağlı deyilənlərdən hansı doğrudur?

A) Kasıb kişi Natəvana sevgisini bildirmək üçün gül bağışladı.

B) Kasıb kişi gülü bəhanə edərək Xan qızından kömək umurdu.

C) Kasıb kişi Natəvanın verdiyi puldan narazı qaldı.

3. Natəvan niyə bir dəstə gülə görə kişiye 10 manat verdi?

A) xırda pulu olmadığına görə

- B) gül gətirən adama kömək etmək istədiyinə görə
C) qızılgül çox sevdiyinə görə

4. Hər dəfə bir kasıb adamı sevindirəndə Natəvan nə hiss edirdi?

- a) Böyük həzz alırdı.
B) Səxavəti ilə öyünürdü.
C) Özü də öz hərəkətinə mat qalırdı.

5. Hansı sıradakı feil məcazi mənada işlənmişdir?

- A) qızılgül gətirir
B) yüz manat bağışlayır
C) ehtiyac içində boğulur

6. Bir şahı beş qəpikdirsə, Natəvan kasıba verdiyi pula neçə dəstə gül ala bilərdi?

- A) 100 dəstə B) 50 dəstə C) 10 dəstə

7. 1 abbası 20 qəpikdirsə, onda hansı daha çoxdur?

- A) 6 şahı B) 2 abbası C) 1 abbası 1 şahı

OXU

KƏNDLİ VƏ ALİM

Bir alimlə bir kəndli yol yoldaşı olurlar. Yol uzun olduğundan qərara gəlirlər ki, vaxtları tez keçsin deyərək bir-birinə sual versinlər. Kəndli alimə deyir:

– Sən alim adamsan, məndən bilikli olarsan. Ona görə də mən udusam, sənə üç manat verəcəyəm. Yox, əgər sən mənim sualıma cavab verə bilməsən, on manat verməlisən.

Alim razılaşıır. Birinci sualı kəndli verir:

– O hansı quşdur ki, beş ayağı var?

Alim çox fikirləşir, tapa bilmir. Danışdıqları kimi, kəndliyə A manat verir və deyir:

– Sən Allah, de görüm, o hansı quşdur? Maraqdan bağrım çatladı.

Kəndli alimin verdiyi puldan B manat sayıb ona qaytarır və deyir:

– Mən də bilmirəm. Al, bu da mənim borcum.

1. Məndən hansı nəticəni çıxarmaq olar?

- A) Alim quşlar haqqında heç nə bilmir.
B) Kəndli hiyləgərdir.
C) Kəndli alimdən biliklidir.

2. Nömrələnmiş boşluqların yerinə hansı sözlər uyğun gəlir?

- A) A – on, B – üç B) A – üç, B – on C) A – on, B – beş

3. 1-ci abzasda çəhrayı rəngli boşluğun yerinə hansı cümlə uyğun gəlir?

- A) Maraqlı olması üçün puldan mərc gəlirlər.
B) Bu zaman onlara 3-cü adam qoşulur.
C) Alimin cəmi beş manat pulu var idi.

4. Nəticədə kəndli alimdən nə qədər pul uddu?

- A) üç manat B) on manat C) yeddi manat

DİL QAYDALARI

1. Altından xətt çəkilmiş sözlərdən hansı:

1) sıra sayıdır?	A) üç	B) on	C) birinci
2) iki rəqəmlə ifadə olunur?	A) üç	B) on	C) birinci

2. Hansı cümlədə “qızılgül” sözü xüsusi isim kimi işlənmişdir?

- A) Qızılgül ləçəklərindən mürəbbə bişirdim.
 B) Qızılgül may ayında çiçəkləyir.
 C) Qızılgül başına güllü yaylıq bağladı.

3. Həm ümumi, həm də xüsusi isim kimi işlənə bilər:

- A) qayıq B) sevinc C) Elnur

4. Hansı cümlədə “mürəkkəb” sözü termin kimi işlənib?

- A) Mürəkkəb sözlərin tərkibində iki söz olur.
 B) Bu məsələ çox mürəkkəb idi.
 C) Onun köynəyində bənövşəyi rəngli mürəkkəb ləkəsi var idi.

5. Nöqtələrin yerinə uyğun gələn əvəzlilikləri yaz.

1. ... bilirdin ki, belə havada dənizə çıxmaq qorxuludur.
2. ... etdiyim hərəkətdən utandım.
3. ... elə ev tikdirdi ki, ... ailəmiz rahat yaşasın.

6. Cümlələrdən birində keyfiyyət bildirən sifət işlənib:

- A) Yolun hər iki tərəfi yaşıl ağaclarla örtülmüşdü.
 B) Baharın cırıq papağı yolda qar üstündə qalmışdı. (Mir Cəlal)
 C) Sağlam bədəndə sağlam ruh olar.

7. Sıra sayı hansıdır?

- A) yeddinci B) otuz üç C) minlərlə

8. “VIII” sayının sözlə ifadəsi hansı sırada düzgün verilmişdir?

- A) səkkizinci B) səkkiz C) on üçüncü

VI bölmə

BAYRAMLAR VƏ TARİXİ GÜNLƏR

Nö	Mövzu	Məzmun standartları	Saat sayı	Dərslik səh.	İş dəftəri səh.	MMV səh.
60.	18 Oktyabr – Dövlət Müstəqilliyi Günü <i>Bayram və tarixi günlərin yazılışı</i>	1.1.1, 2.2.4, 3.1.2, 3.1.5, 4.1.2, 4.1.3, 4.1.4	2	136-137	98	158
61.	Yaşasın hüquqlarımız! <i>Nida cümlələri</i>	1.1.2, 1.2.1, 1.2.3, 2.2.4, 3.1.1, 4.1.7	4	138-139	99	160
62.	Bayram payı	1.2.1, 2.1.3, 2.2.1, 2.2.4, 3.1.5, 4.1.3	4	140-141	100-101	162
63.	İlaxır çərşənbələri	1.2.1, 2.2.4, 3.1.1, 3.1.4	2	142	100-101	164
64.	Bahar bayramı	2.1.3, 2.2.2, 2.2.4, 2.2.5, 3.1.5	2	143	100-101	165
65.	Dini bayramlarımız <i>Feil – hərəkət bildirən sözlər</i>	1.1.1, 1.2.1, 2.2.4, 3.1.4, 4.1.4	4	144-145	102-103	167
66.	Milli Musiqi Günü	1.1.1, 2.1.1, 2.2.4, 3.1.1, 4.1.2, 4.1.3	4	146	104	169
67.	Ana dili	1.1.1, 1.2.1, 2.1.3, 2.2.4, 3.1.4	2	147	105	171
68.	10 mart – Milli Teatr Günü <i>Feilin zamana görə dəyişməsi</i>	1.1.1, 1.2.1, 1.2.3, 2.1.1, 2.2.4, 3.1.5, 4.1.4	4	148-149	106-107	173
69.	Qorxulu yanvar gecəsi	1.2.1, 2.1.3, 2.2.1	2	150-151	108	175
70.	Azərbaycanda ilk milli qəzet <i>Feilin şəxsə görə dəyişməsi</i>	1.2.1, 2.1.1, 2.2.4, 4.1.3, 4.1.4	4	152-153	109-110	176
71.	Çərpələng	2.2.3, 2.2.4, 3.1.5, 4.1.3, 4.1.4, 4.1.7	4	154-156	111	178
72.	Gülüş Günü	1.2.1, 2.1.1, 2.2.4, 4.1.4	2	157	112	179
	Ümumiləşdirici təkrar		2	158		180
	Bölmə üzrə qiymətləndirmə		2		113-115	180
Yekun			44 saat			

60-cı mövzu. 18 OKTYABR – DÖVLƏT MÜSTƏQİLLİYİ GÜNÜ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji suallara cavablandırır.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Oxuduqlarına dair gündəlik həyatdan misallar gətirir.
3.1.2. Sadə redaktə işləri aparmaqla mətni köçürür.	Yazılışı çətin olan sözlərin düzgün yazılışını müəyyən edir və cümlədə işlədərək yazır.
3.1.5. Sınıf səviyyəsinə uyğun olaraq müəyyən edilən əməli yazılar (məktub, elan, anket, dəvətnamə) yazır.	Tədbirlə bağlı elan yazır.
4.1.2. Sözlərin böyük hərflə yazılışına dair qaydaları (bayramlar və tarixi günlər) məqamına uyğun tətbiq edir.	Bayram və tarixi gün adlarının yazılış qaydasını yazıda tətbiq edir.
4.1.3. Rast gəlidiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mətndə rast gəlidiyi yeni sözün mənasını lüğət vasitəsilə müəyyənləşdirir.
4.1.4. Qrammatik mənalarına görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Say bildiren sözləri fərqləndirir.

Motivasiya (BİBÖ)

Müəllim: – *Hər bir bayramın tarixi kökləri var. 18 Oktyabr – Dövlət Müstəqilliyi Günü'nün tarixçəsi haqqında nə biliriksən?*

Müəllimin köməyi ilə şagirdlərin cavab almaq istədikləri suallar ifadə olunur:

- *Müstəqillik günümüzə bağlı 18 oktyabr dedikdə hansı il nəzərdə tutulur?*
- *Dövlət müstəqilliyi nə deməkdir?*
- *Müstəqillikdən qabaq kimdən asılı idik?*
- *Müstəqilliyimizi necə qazandıq? və s.*

Söz ehtiyatı. Müəllim aşağıdakı sözləri yazır:

əlamətdar, imperiya, parlament, Sovet hakimiyyəti, məhrumiyyət.

Şagirdlər sözləri səsləndirirlər. Bu sözlərin mənaları açıqlanır.

Tapşırıq 1. “Müstəqillik” sözü ilə eynimənalı söz “azadlıq”, əksmənalı söz isə “asılılıq” sözüdür.

Oxu (Sual müsabiqəsi)

“18 oktyabr – Dövlət Müstəqilliyi Günü” (dərslük, səh.136) mətni oxunur. MMV, səh.24-25-də verilmiş “sual müsabiqəsi” metodu tətbiq olunur.

- *Azərbaycan neçənci ildə müstəqillik qazanıb?*
- *Müstəqillik əldə etməmişdən əvvəl Azərbaycan hansı dövlətin tərkibində idi?*
- *Sovet İttifaqının paytaxtı hansı şəhər idi? və s.*

Dinləmə

Müəllim: – *Azərbaycan xalqı öz dövlət müstəqilliyini nə zaman əldə etmişdir? (18 oktyabr 1991-ci ildə) Bəs əvvəllər müstəqil dövlətimiz olubmu?*

Diagnostik qiymətləndirmə. Şagirdlərin sonuncu sual ətrafında fikirləri dinlənir. Əgər Azərbaycan Demokratik Respublikası haqqında fikirlər səslənərsə, müəllim bu fikri

genişləndirməyə, şagirdlərin ADR haqqında ilkin biliklərini yoxlamağa çalışmalıdır: 28 May Azərbaycanda rəsmi dövlət bayramlarından biridir. *Həmin gün necə adlanır?* (Respublika Günü) *Bu bayram haqqında nə bilirsiniz?*

Müəllimin nəzərinə: Müzakirə zamanı şagirdlər Şah İsmayılın yaratdığı Səfəvilər dövlətinin, Azərbaycan ərazisində mövcud olmuş müxtəlif xanlıqların adını çəkə bilərlər. Müəllim bu fikirləri də alqışlamalı, həmin dövlətlər haqqında bildiyi məlumatları verməlidir.

Dinləmə

28 MAY – RESPUBLİKA GÜNÜ

Hər bir xalqın ən böyük sərvəti onun azadlığıdır. Azadlığı olmayan xalq heç vaxt xoşbəxt və firavan yaşaya bilməz.

Azərbaycan da müxtəlif dövrlərdə yadellilərin əsarəti altında olmuşdur. Nəhayət, 1918-ci il mayın 28-də xalqımız öz müstəqil dövlətini yaratdı. Bu dövlət Azərbaycan Demokratik Respublikası adlanırdı.

Demokratik dövlətdə bütün xalq dövlətin idarə olunmasında iştirak edir. Bunun üçün parlament – xalq məclisi yaradılır. Parlamente xalqın ən bilikli və namuslu nümayəndələri toplaşır. Onlar dövləti idarə etmək üçün mühüm qanunlar hazırlayırlar. Parlament üzvləri xalqın səsi ilə seçilir. Ona görə də bütün xalq onların qəbul etdiyi qanunlara təbə olur.

1918-ci ildə Azərbaycan xalqı belə bir dövlət yaratmışdı. ADR-in parlamentində Azərbaycanda yaşayan bütün xalqların nümayəndələri təmsil olunurdu.

Amma təəssüf ki, ADR-in ömrü az oldu. Yaranandan iki il sonra Rusiya ordusu yenidən Azərbaycana hücum etdi. İlk müstəqil dövlətimiz **süqut etdi**. Bu işğal 70 il çəkdi. Amma tarix sübut etdi ki, heç bir yadelli işğalı xalqımızın azadlıq arzularını məhv edə bilməz. 27 il əvvəl Azərbaycan xalqı yenidən mübarizəyə qalxdı və öz müstəqilliyinə qovuşdu. Bugünkü müstəqil Azərbaycan dövləti ADR-in açdığı cığırla irəliləməkdə və güclənməkdədir.

Söz ehtiyatı. Müəllim “süqut etdi” (yıxıldı, dağıldı) sözünün mənasını açıqlamağı tapşırır. Bunun üçün mətndən həmin sözün iştirak etdiyi cümlə bir daha oxunur. Şagirdlər bu sözü başqa cümlələrdə işlətməklə mənasını anladıklarını nümayiş etdirirlər.

Müəllim sonuncu cümləni bir daha səsləndirir və soruşur: – Bu cümlədə “cığır” sözü hansı mənada işlənib: *həqiqi, yoxsa məcazi mənada?* Həmin sözü başqa cümlədə həqiqi mənada işlədin.

İş dəftərindəki (səh. 98) sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yazı

1. Şagirdlərə aşağıdakı sözlərin düzgün yazılışını müəyyən etmək və cümlələrdə işlətmək tapşırılır: *xoşbəxt, firavan, dövlət, demokratik respublika, süqut, üzv, hücum, məhv*.

2. Müəllim şagirdləri qruplara bölür. Hər qrupa Müstəqillik günü ilə bağlı tədbir haqqında elan hazırlamaq tapşırılır.

Dil qaydaları

Şagirdlər mətndə göy rəngdə verilmiş sözlərdən çıxış edərək tarixi gün adındakı sözlərin baş hərflərinin böyük yazıldığını müəyyən edirlər. Bundan sonra qayda oxunur və mənimsədir. Qaydanın tətbiqi məqsədilə müvafiq tapşırıqlar verilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

61-ci mövzu. YAŞASIN HÜQUQLARIMIZ! (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi mətndəki faktları həyatda gördükləri ilə müqayisə edərək nəticələr çıxarır.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Eşitdikləri, gördükləri və oxuduqlarını misal gətirərək mövzu ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır. Debat zamanı mövqeyini müdafiə etmək üçün arqumentlər gətirir.
1.2.3. Ədəbi-bədii nümunələri ifa edərkən müvafiq situasiyaya uyğun jest və mimikalarından istifadə edir.	Obrazların hiss və həyəcanını ifadə etmək üçün müvafiq jest və mimikalardan istifadə edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikri həyatla əlaqələndirir.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
3.1.1. Hüsni-xət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Yazılışı çətin olan sözlərin işləndiyi cümlələri üzündən köçürür.
4.1.7. Məqsəd və intonasiyanı dəyişməklə verilmiş cümləni müxtəlif məqamlarda işlədir.	Cümlənin növündən asılı olaraq düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.

Motivasiya

Müəllim: – Gəlin “Həyat bilgisi” dərslərində öyrəndiyimiz hüquq və vəzifələrimiz haqqında bilikləri xatırlayaq.

Müəllim lövhədə aşağıdakı cədvəli çəkir və köməkçi suallar vasitəsilə cədvəl doldurulur.

Hüquqlarımız	Vəzifələrimiz

- Pulsuz təhsil almaq;
- Dərsliklərdən pulsuz istifadə etmək;
- Məktəbin daxili nizam-intizam qaydalarına əməl etmək;
- Məktəb kitabxanasından istifadə etmək;
- Ev tapşırıqlarını yerinə yetirmək;
- İstirahət etmək;
- Məktəbin idman zalından istifadə etmək.

Müəllim: – *Hüquqlar nə zaman pozulur?*

- İnsan təhqir olunanda;
- Azyaşlı uşaqlar işləməyə məcbur ediləndə;
- Ayrı-seçkiliyə yol veriləndə.

Şüurlu oxu. Mətn (dərslük, səh. 138) şagirdlər tərəfindən bir dəfə səssiz oxunduqdan sonra müəllim şagirdlərlə birlikdə hekayənin ideyasını araşdırır: *Hər bir insan öz hüquqları ilə yanaşı vəzifələrini də bilməli, başqalarının hüquqlarına hörmətlə yanaşmalıdır.*

İfadəli oxu (Rollu oyun). Şagirdlərin iştirakı ilə mətn səhnələşdirilir.

Dinləmə

Müəllim: – “Yaşasın hüquqlarımız” hekayəsində “Uşaq Hüquqları Konvensiyası” xatırlanır. Bu sənəd haqqında nə bilirsiniz?

Müzakirəyə keçməzdən əvvəl iki ifadə şagirdlərlə birlikdə izah olunur:

Konvensiya – müxtəlif ölkələrin qəbul etdiyi beynəlxalq saziş, müqavilə

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) – dünya ölkələrinin yaratdığı beynəlxalq təşkilat, birlik
Müəllimin nəzərinə: Konvensiya sözünün izahı verilərkən bu sözün termin olduğu qeyd olunur.

Dinləmə

UŞAQ HÜQUQLARI KONVENSİYASI

Uşaq Hüquqları Konvensiyası bir çox ölkələrin, o cümlədən Azərbaycanın qəbul etdiyi beynəlxalq sənəddir. Bu sənəddə uşaqların bir çox hüquqları öz əksini tapıb. Onları 4 qrupa bölmək olar:

- 1. Uşaqların inkişafı ilə bağlı hüquqlar.** Bura təhsil almaq, oynamaq, istirahət etmək, məlumat əldə etmək kimi hüquqlar aiddir.
- 2. Müdafiə hüquqları.** Uşaqlara qarşı zorakılıq işlətmək, onları fiziki cəzalandırmaq, ağır əməyə cəlb etmək olmaz. Qaçqın uşaqlara qayğı göstərilməlidir.
- 3. İştirak hüquqları.** Bu hüquqlar imkan verir ki, uşaqlar yaşadıqları cəmiyyətdə fəal həyat sürsünlər: azad fikir söyləsinlər, mədəni tədbirlərdə iştirak etsinlər, birləşərək öz cəmiyyətlərini yaratsınlar.
- 4. Yaşamaq hüququ.** Uşaqlar ac qalmamalı, xəstələndikdə onlara tibbi yardım göstərilməlidir.

Şagirdlər mətni dinlədikdən sonra müəllimin tapşırığı ilə 4 vərəq götürüb üzərində 1) **inkişaf**, 2) **müdafiə**, 3) **İştirak**, 4) **yaşamaq** sözlərini yazırlar.

Müəllim hüquqları sadaladıqca uşaqlar müvafiq vərəqi qaldırırlar:

- uşaqlara qarşı zorakılıq olmaz;
- tibbi yardım hüququ;
- təhsil almaq hüququ;
- azad fikir söyləmək hüququ və s.

Danışma

Debat: I qrup. “Böyük olan yerdə kiçik danışmaz”.

II qrup. “Böyükklərlə yanaşı, kiçiklərin də fikir bildirmək hüquqları var”.

Yazı

Mətnə yazılışı çətin olan sözlərin işləndiyi cümlələr seçilib dəftərə köçürülür (kompüter, beynəlxalq, konvensiya, müdafiə və s.).

Dil qaydaları

2-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Şagirdlər tələffüz zamanı hansı cümlənin daha çox hiss və həyəcanla deyildiyini müəyyən edirlər.

Sual müsabiqəsi. Dərsliyin 139-cu səhifəsindəki “Nida cümlələri” nəzəri hissə oxunur. Qaydanın dərinlən mənimsənilməsi üçün MMV-nin 24-25-ci səhifələrində nümunəsi verilmiş sual müsabiqəsi metodu tətbiq olunur.

3-cü tapşırıq yerinə yetirilir. 2-ci, 5-ci, 6-cı cümlələrin nida cümləsi olduğu müəyyən olunur.

Tapşırıq 4. Şagirdlər sual cümləsi kimi “Niyə bu evdə həmişə mənim hüquqlarım pozulur?”, nida cümləsi kimi isə “Məgər elə bu evdə yalnız mənim hüquqlarım pozulmalıdır?!” variantlarından istifadə edə bilərlər.

İş dəftərindəki (səh. 99) sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

62-ci mövzu. BAYRAM PAYI (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Fikrini əsaslandırmaq üçün gündəlik həyatdan misallar gətirir.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Kontekstən çıxış edərək ifadələrin mənasını izah edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Mətni oxuyarkən obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
3.1.5. Sınıf səviyyəsinə uyğun olaraq müəyyən edilən əməli yazılar (məktub, elan, anket, dəvətnamə) yazır.	Bayram münasibətilə açıqca yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin yazılış və tələffüz qaydalarını müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Yazdığı imla mətnini orfoqrafik cəhətdən yoxlamaq üçün lüğətdən istifadə edir. Mürəkkəb sözlərin düzgün yazılış qaydasını müəyyənləşdirir.

Motivasiya (Beyin həmləsi)

Müəllim: – *Bayramları nəyə görə sevirsiniz? Hansı bayram mərasimindən daha çox xoşunuz gəlir?*

Oxu

Mətn (dərslük, səh. 140-141) “Yox, ay xala, sənin işin olmasın, bu saat onların başına oyun açacağam, – Pakizə dedi” sözlərinə qədər səssiz oxunur. Müəllim sual-cavab vasitəsilə mətnin bu hissəsinin qavranıldığını yoxlayır.

Müəllim şagirdlərdən soruşur: – *Uşaqlar, təxmin edə bilərsinizmi, Pakizə bayram payına gəlmiş oğlanların başına nə oyun açmaq istəyirdi?* Şagirdlərin variantları dinlənir.

İfadəli oxu (Rollu oyun). Mətnin davamının oxunması üçün müəllim MMV-dəki “Rollu oyun” üsulundan (səh. 26) istifadə edir.

Dərsləyin 141-ci səhifəsindəki 1-3-cü tapşırıqlar cavablandırılır.

Tapşırıq 1. Cavab “B” variantıdır.

Tapşırıq 2. “Qəşş edib” sözünü “gülməkdən özündən gedib” ifadəsi ilə əvəz etmək olar.

Əlavə suallar: 1) *İndi bu bayramda bacadan heybə atırlarmı?* 2) *Əgər atmırlarsa, bunun səbəbi nədədir?* 3) *Bəs indi bayram payını necə yığırlar?* 4) “Pakizənin xalası evin ortasındakı stolun üstünə şirniyyatla dolu iri bir sini qoymuşdu” cümləsinə diqqət yetirin. *Sizcə, həmin sınıda hansı şirniyyatlar var idi?*

Danışma

Müəllim: – *Gəlin “Bayram payı” mətnindəki son cümlələri xatırlayaq: “Aradan illər ötdü, neçə bayram gəlib-keçdi, amma Pakizə həmin bayram axşamını heç vaxt unutmadı. Elə Əşrəf də...” Sizin də həyatınızda Novruzla bağlı elə bir hadisə olubmu ki, onu həmişə xatırlayasınız?*

Müsabiqə (qruplarla iş). Şagirdlər dörd qrupa bölünür. Birinci mərhələdə hər qrupa daxil olan şagirdlər bir-birinə Novruz adət-ənənələri ilə bağlı başlarına gələn bir hadisəni danışirlar.

Sonra bu hadisələrdən ən maraqlı olanını müəyyənləşdirirlər. İkinci mərhələdə hər qrupda ən maraqlı əhvalatı danışmış şagird həmin əhvalatı bütün şagirdlər qarşısında nəql edir. Üçüncü mərhələdə isə şagirdlər birgə müzakirələr və səsvermə yolu ilə dörd əhvalatdan ən maraqlısını seçirlər və həmin şagirdi “Novruz qalibi” elan edirlər.

İş dəftərinin 100-cü səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yazı

Müəllimin nəzərinə: *Bu yazı dərsinin 8 Mart – Beynəlxalq Qadınlar Günü ərəfəsində də keçilməsi məqsəduyğundur.*

Müəllim: – *Uşaqlar, bayram günlərində siz kimləri təbrik edərdiniz? Kimlər sizin qayğınıza qalır? Bu bayramda siz mütləq onları təbrik etməlisiniz?*

Şagirdlər fikirlərini söyləyirlər.

Müəllim: – *Bayram günündə ürək sözlərimizi gəlin birlikdə açıqca şəklində analarımıza (yaxud nənələrimizə və s.) çatdıraq.*

Müəllim tapşırır ki, şagirdlər ürək sözləri ilə yanaşı açıqcanın bədii tərtibatı haqqında da düşünsünlər. Öz hislərini ifadə etmək üçün şəkil də çəksinlər.

Şagirdlər tapşırığı yerinə yetirdikdən sonra öz təbrik mətnlərini oxuyurlar və açıqcalar sinfə nümayiş olunur.

TƏBRİK MƏTNİNİN NÜMUNƏSİ

Əziz ana! Səni dünyalar qədər çox istəyirəm. Bu bayram münasibətilə səni ürəkdən təbrik edir, sənə cənsağlığı, uzun ömür arzu edirəm. Arzum budur ki, üzündən heç vaxt təbəssüm əskik olmasın.

Səni çox sevən oğlun (qızın):

Müəllimin nəzərinə: *Müəllim uşaqları həvəsləndirməlidir ki, onlar bayağı söz və ifadələrdən qaçsınlar, səmimi arzularını, ürəkdən gələn fikirlərini bildirsinlər.*

İş dəftərinin 101-ci səhifəsindəki açıqca nümunəsi işlənir.

Dil qaydaları

İmla

EL BAYRAMI (51 söz)

El dədə-baba adətincə bayram edirdi. Yurdun hər bucağından ox atan, at oynadan igid cavanlar, adlı-sanlı pəhləvanlar axışib gəlmişdilər. Onların şərəfinə məşhur ozanlar saz çalıb, söz qoşurdular. Dağların döşündə qoyunlar, quzular otlayırdı. Alı-güllü geyinib bəzənmiş uzunsaç, qaragöz qızlar, gəlinlər də yığışib gəlmişdilər. Onlar da çəmənlərdə gözəl bir məclis düzəltmişdilər.

(M.Rzaquluzadə)

Deyilişi və yazılışı fərqlənən sözlər: bucağından (bucagınnan), cavanlar (cavannar), adlı-sanlı (addı-sannı), pəhləvanlar (pəhlivannar), ozanlar (ozannar), otlayırdı (otduyurdu), gözlü (gözdü), sözlü (sözdü), qızlar (qızdar), gəlinlər (gəlinnər), çəmənlərdə (çəmənnikdə)

Suallar:

1. Hansı cümlənin mətnin məzmunu ilə bağlılığı yoxdur? Altından xətt çəkin.

2. Hansı sözlər birləşəndə mürəkkəb söz bitişik yazılır?

A) dədə, baba

B) adlı, sanlı

C) qara, göz

Sinifdən xaric oxu. E.Cabbarov. “Ad günü”.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

63-cü mövzu. İLAXIR ÇƏRŞƏNBƏLƏRİ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Fikrini əsaslandırmaq üçün gündəlik həyatdan misallar gətirir
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətndəki məlumatlardan nəticə çıxarır və onu həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür
3.1.1. Hüsrxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Mətni təyin olunmuş müddət ərzində hüsrxət normalarına uyğun köçürür.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək inşa yazır.

Motivasiya (Beyin həmləsi)

Müəllim: – Novruz şənlikləri nə vaxt başlanır? (martın 21-nə 4 həftə qalmış). İlaxır çərşənbələr haqqında nə bilirsiniz?

Müəllimin nəzərinə: İlaxır çərşənbələri haqqında Azərbaycan dilindən 2-ci sinif müəllim üçün metodik vəsaitdə dinləmə mətni şəklində müəyyən məlumat verilmişdir. Novruz bayramı milli adət-ənələrimizi əks etdirir, onları qoruyub saxlamaq, gələcək nəsillərə ötürmək hər bir azərbaycanlının mənəvi borcudur. Bu baxımdan dərsliyə ilaxır çərşənbələri haqqında daha geniş elmi-kütləvi mətnin salınması məqsəduyğun hesab edilmişdir.

Oxu (Sual müsabiqəsi). “İlaxır çərşənbələri” (dərslik, səh. 142) mətni oxunur. MMV-nin 24-25-ci səhifələrində verilmiş “Sual müsabiqəsi” metodu tətbiq olunur.

Söz ehtiyatı. Şagirdlərin iştirakı ilə sonuncu abzasdakı “üzərlik” sözünün mənası və tələffüz qaydası (üzərlik) müəyyənləşdirilir.

Dərslikdə mətnə qoyulmuş suallar cavablandırılır, şagirdlərə mətnlə bağlı əlavə suallar əks olunmuş iş vərəqi paylanır.

1. Hansı suala mətndə cavab yoxdur?

- A) Su çərşənbəsində nə edirlər?
- B) Od çərşənbəsində nə edirlər?
- C) Yel çərşənbəsində nə edirlər?

2. “Süfrəyə ... dağılması aydınlıqdır” cümləsində nöqtələrin yerinə hansı sözü artırmaq olar?

- A) su
- B) od
- C) torpaq

3. “Ocağın nurlu olsun”, “Ocağın qaralması” alqışları hansı çərşənbə ilə bağlıdır?

- A) torpaq çərşənbəsi ilə
- B) su çərşənbəsi ilə
- C) od çərşənbəsi ilə

4. “..... itki olmaz, kötüksüz bitki olmaz” atalar sözü hansı sözlə başlamalıdır?

- A) suda
- B) torpaqda
- C) yeldə

5. Çərşənbə axşamı həftənin neçənci günüdür?

- A) 2-ci gün
- B) 3-cü gün
- C) 4-cü gün

Yaradıcı tapşırıq. Novruz adətlərinə aid şəkil çəkmək.

Yazı. Hüsrxət. İş dəftərinin 101-ci səhifəsindəki 5-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

“Biz (ailəmiz, kəndimiz, məhəlləmiz) Novruz bayramını necə keçiririk?” mövzusunda inşa yazılır.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

64-cü mövzu. BAHAR BAYRAMI (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Qarşılaşdığı yeni sözlərin məcazi mənasını kontekstdən çıxış edərək təxmin edir.
2.2.2. Bədii və elmi-kütləvi mətnləri fərqləndirir.	Eyni mövzuda olan elmi və bədii mətnləri fərqləndirir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Oxuduğu mətnə ona maraqlı görünən fikirləri qeyd edir.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Şeirin bəndlərini məzmunu uyğun başlıqla adlandırır öz sözləri ilə nəql edir.
3.1.5. Sınıf səviyyəsinə uyğun olaraq müəyyən edilən əməli yazılar (məktub, elan, anket, dəvətnamə) yazır.	Tədbirlə bağlı elan və dəvətnamə yazır.

Motivasiya

Müəllim: – Artıq bir neçə dərstdir ki, Novruz bayramı haqqında mətnlər oxuyursunuz. Gəlin, BİBÖ cədvəlinə bildikləriniz və öyrənmək istədiklərinizi qeyd edək.

Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim

Oxu

Qruplarla iş

Şeir hər bəndi bir qrupa verilir. Qruplar şeiri ifadəli, düzgün oxumalı, həmin hissəyə başlıq verməli, onlara təqdim olunmuş bənddə bahar bayramı ilə bağlı olan məlumatları nəsrə çevirib danışmalıdır. I qrup dərsləyin 143-cü səhifəsindəki 2-ci tapşırığı, II qrup 3-cü tapşırığı, III qrup 4-cü tapşırığı, IV qrup 5-ci tapşırığı yerinə yetirir.

Müəllimin nəzərinə: I bəndə “Ətraf aləmin bahar bayramını qarşılaması”, II bəndə “Evlərdə bahar bayramını qarşılanması”, III bəndə “Süfrələrin bahar bayramı üçün bəzənməsi”, IV bəndə “Bağların bahar bayramı üçün bəzənməsi” başlıqları verilə bilər. Təqdimatlardan sonra BİBÖ cədvəlinin “Öyrəndiklərim” hissəsi doldurulur.

Yazı

Müəllim: – Adətən, bayramla bağlı müxtəlif tədbirlər keçirilir. Bu tədbiri təşkil edənlər, əlbəttə, istəyirlər ki, başqaları da həmin tədbirdə tamaşaçı kimi iştirak etsinlər. Bəs tədbir haqqında adamları necə məlumatlandırmaq olar?

Şagirdlər müzakirə nəticəsində belə bir qənaətə gəlirlər ki, tədbirə qonaqları elan və dəvətnamə vasitəsilə cəlb etmək olar.

Şagirdlər Novruz bayramı ilə bağlı tədbirin ssenarisini tərtib edirlər (Müəllim “ssenari” sözünü uşaqlara başa salır). Bundan sonra şagirdlər 1-ci və 2-ci cütlərə bölünürlər. 1-ci cütlər bayram tədbiri ilə bağlı elan, 2-cilər dəvətnamə yazırlar. Müəllim xatırladır ki, elanda və dəvətnamədə aşağıdakı məlumatlar öz əksini tapmalıdır:

1. Tədbirin məzmunu
2. Tədbirin təşkilatçıları
3. Tədbirin yeri
4. Tədbirin vaxtı

Əvvəlcə 1-ci cütlərin yazdığı elanlar oxunur, müzakirə olunur. Elanlardakı ən yaxşı məqamlar ümumiləşdirilərək qüsursuz elan nümunəsi tərtib olunur. Eyni qaydada ikincilərin yazdığı dəvətnamələr müzakirə olunur.

ELAN NÜMUNƏSİ

20 mart 2019-cu ildə saat 15:00-da 3^a sinfinin hazırladığı “Novruz milli bayramımızdır” mövzusunda tədbir keçiriləcək.

Tədbirin proqramı:

1. Milli adət-ənənələrimizin qorunub saxlanması haqqında məruzə
2. Keçəl və Kosanın iştirakı ilə tamaşa
3. Maraqlı oyunlar və viktorinalar

Tədbir məktəbin akt zalında keçiriləcək.
Arzu edənlər iştirak edə bilərlər.

DƏVƏTNAMƏ NÜMUNƏSİ

Hörmətli _____

Sizi “Novruz milli bayramımızdır” mövzusunda bayram tədbirinə dəvət edirik.

Tədbirin proqramı:

1. Milli adət-ənənələrimizin qorunub saxlanması haqqında məruzə
2. Keçəl və Kosanın iştirakı ilə tamaşa
3. Maraqlı oyunlar və viktorinalar

Tədbir 20 mart 2019-cu ildə saat 15:00-da məktəbin akt zalında keçiriləcək.

Təşkilatçı: 3a sinfi

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

65-ci mövzu. DİNİ BAYRAMLARIMIZ (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji sualları cavablandırır.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Şifahi nitq zamanı fikrini əsaslandırmaq üçün gündəlik həyatdan misallar gətirir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Oxuduğu mətndəki əsas məlumatları seçir və təhlil edir.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək inşa yazır.
4.1.4. Qrammatik mənalara görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Feilləri digər nitq hissələrindən fərqləndirir və xüsusiyyətlərini izah edir.

Motivasiya

Nəyə görə Ramazan və Qurban bayramlarını hər il fərqli günlərdə qeyd edirik?

Oxu

Mətn (dərslik, səh. 144) abzaslarla səslə oxunur. Şagirdlər yerlərində paralel olaraq mətni izləyirlər. Birinci üç abzasdan sonra fasilə edilir və həmin hissə ilə bağlı suallar verilir. Sonrakı hər bir abzasdan sonra müəllim şagirdlərə faktoloji suallarla müraciət edir. Şagirdlərin cavab verə bilmədiyi suallar lövhədə yazılır. Bundan sonra müəllim şagirdlərə tapşırır ki, həmin suallarla bağlı hissələri bir daha oxusunlar. Yenidən həmin suallara cavab axtarılır.

Müəllim aşağıdakı suallar vasitəsilə şagirdlərin mətni necə qavradıqlarını yoxlayır:

1. Müsəlman ayları niyə Günəş təqvimindəki aylarla üst-üstə düşmür?
2. Oruculuq bayramına bəzən Ramazan bayramı da deyilir. Nəyə görə?

Venn diaqramı. Günəş təqvimi ilə Ay təqviminin hansı oxşar və fərqli cəhətləri var? (Hər iki təqvim 12 aydan ibarətdir.)

Dinləmə

- Azərbaycan bayrağındakı yaşıl rəng nəyin rəmzidir?
- Dini bayramların adətləri haqqında nə bilirsiniz? (3-cü tapşırıq)
- Ramazan və Qurban bayramları haqqında nə bilirik? (BİBÖ tətbiq olunur)

Müəllim aşağıdakı mətnləri növbə ilə oxuyur və hər bir mətnədən sonra oradakı məlumatların şagirdlər tərəfindən mənimsənilməsinə əmin olur. Daha sonra Venn diaqramı (və klaster) tətbiq edir.

QURBAN BAYRAMI

Qurban bayramında müsəlmanlar Allah yolunda qurban kəsirlər. Sonra qurbanlıq əti qonşulara, qohumlara, imkansızlara paylayırlar.

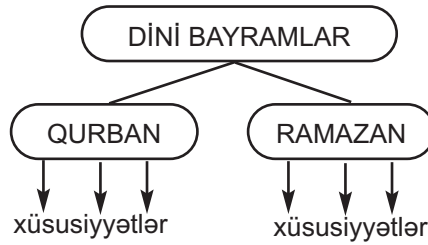
Qurban kəsmək hər bir müsəlmanın borcudur. Ancaq əgər kiminsə buna imkanı çatmırsa, günah sayılmaz. Qurbanlığın mənası da elə budur: varlı öz ruzisini yoxsulla bölüşür, hamı sevinir.

RAMAZAN BAYRAMI

Müsəlmanların ən əziz bayramı Ramazandır. Bu bayram bir ay davam edir. Həmin ay müsəlmanlar Allah yolunda oruc tuturlar. Onlar günəş çıxmamış yemək yeyir, axşama kimi ac-susuz qalırlar. Gün batandan sonra şam süfrəsinə əyləşirlər. Buna iftar deyilir.

Ramazan müsəlmanların birlik, həmrəylik bayramıdır. Bu bayramda zəngin adamlar kasıblara əl tutur, ehtiyacı olanlara kömək edirlər.

Klaster yolu ilə bayramların xüsusiyyətlərinin araşdırılması

Şagirdlərlə birlikdə “Dini bayramlarımız” haqqında olan mətnlərdən aşağıdakı nəticə çıxarılır: Milli adət-ənənələri bilmək və onları yaşatmaq borcumuzdur.

İş dəftərinin 102-ci səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə: İş dəftərində bu mövzuya dair məntiq çalışmasının doğru cavabı 29 fevraldır. Fevral ayında dörd ildən bir 29 gün olduğundan Tələtin ad günü də hər dörd ildən bir qeyd olunur. Beləcə, 20 yaşınadək Tələtin payına cəmi 5 ad günü düşür.

Yazı

“Ən çox sevdiyim bayram” mövzusunda inşa yazılır.

Dil qaydaları

4-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Cavab “B” variantıdır.

Müəllim: – Hansı nitq hissələrini tanıyırsınız?

Şagirdlər əvvəlki bölmədə keçdikləri nitq hissələri (isim, sifət, say), onların xüsusiyyətləri haqqında biliklərini xatırlayırlar.

Lövhədə yazılır:

Ad bildirən söz	isim
Əlamət bildirən söz	sifət
Miqdar və sıra bildirən söz	say
Hərəkət bildirən söz	?

Dərsliyin 145-ci səhifəsindəki “Feil – hərəkət bildirən söz” nəzəri hissə oxunur. Qaydaların dərinlən mənimsənilməsi üçün MMV-nin 24-25-ci səhifələrində nümunəsi verilmiş sual müsabiqəsi metodu tətbiq olunur.

Dərslikdə verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

İş dəftərinin 103-cü səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

66-cı mövzu. MİLLİ MUSIQI GÜNÜ (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji sualları cavablandırır.
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Kontekstdən çıxış edərək mətndən çıxarılmış sözlərin yerini müəyyən edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
3.1.1. Hüsrxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Yazılışı çətin olan sözlərin işləndiyi cümlələri üzündən köçürür. Cəm şəkilçisini sözdən asılı olaraq dörd cür (-lar ² , -dar ² , -rar ² , -nar ²) tələffüz edir, lakin tələffüzdən asılı olmayaraq bir cür (-lar ²) yazır.
4.1.2. Sözlərin böyük hərflə yazılışına dair qaydaları (bayramlar və tarixi günlər) məqamına uyğun tətbiq edir.	Bayram və tarixi gün adlarının yazılış qaydasını yazıda tətbiq edir.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mətnə rast gəldiyi terminlərin hansı sahəyə aid olduğunu müəyyən edir və cümlədə işlədir.

Motivasiya

Müəllim lövhədə sözlər yazır: “Azərbaycan Respublikasının Dövlət himni”, “bəstəkar”, “opera”, “Arşın mal alan”.

Sual: – *Bu sözlər sizə nəyi və kimi xatırladır?*

Variantlar arasından “Üzeyir Hacıbəyli” və “musiqi” sözləri seçilir.

Müəllim: – Belə çıxır ki, “Üzeyir Hacıbəyli” dedikdə təsəvvürümüzdə musiqi canlanır və əksinə, “musiqi” dedikdə bu böyük bəstəkar haqqında düşünürük.

Üzeyir Hacıbəylinin əsərlərindən parçalar səsləndirilir.

Oxu

Dərslikdəki mətn (səh. 146) hissələrlə oxunur, tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Tapşırıq 1. 1-ci boşluğa – “dahi”, 2-ci boşluğa – “görməli”, 3-cü boşluğa – “böyük”, 4-cü boşluğa – “təntənəli” sözləri uyğun gəlir.

Tapşırıq 2. *Dirijor* – orkestri, xoru, opera, ya balet tamaşasını idarə edən şəxs;

Yubiley – bir hadisənin, yaxud bir şəxsin fəaliyyətinin və s.-nin təntənəli surətdə qeyd edilən ildönümü.

Tapşırıq 3. 15 sentyabr – Bilik günü, 20 sentyabr – Azərbaycan Nəfçiləri günü, 27 sentyabr – Ümumdünya Turizm günü və s.

Əlavə suallar vasitəsilə mətnin qavranılması yoxlanılır.

– *Milli Musiqi Günü niyə məhz sentyabrın 18-də qeyd olunur?*

– *Bu günün qeyd olunmasında hansı dirijorun rolu olub?*

– *18 sentyabr – Üzeyir Hacıbəylinin ad günü necə və kim tərəfindən rəsmiləşdi?*

Bundan sonra müəllim Azərbaycan Respublikasının Dövlət himninin musiqisinin və sözlərinin müəllifləri haqqında qısa məlumat verir, himni səsləndirir və bildirir ki, bu himn həm də 1918-ci ildə yaranmış Azərbaycan Demokratik Respublikasının dövlət himni olmuşdur.

Dinləmə

Sagirdlər “Tarixi şəxsiyyətlər” bölməsində Üzeyir Hacıbəyli haqqında ətraflı məlumat almışlar. Lakin bu dahi şəxsiyyətin fəaliyyəti yalnız musiqi ilə məhdudlaşmayıb. Aşağıdakı mətn onun jurnalistika və təhsil sahəsindəki fəaliyyətini əks etdirir.

ÜZEYİR HACIBƏYLİ

Biz Üzeyir Hacıbəyli dahi bəstəkar kimi tanıyırdıq. Amma çoxumuz bilmirik ki, Üzeyir bəy yaradıcılığa bəstəkar kimi yox, jurnalist olaraq başlamışdır. Onun ilk məqalələri dövrünün tanınmış qəzetlərində işıq üzü görmüşdür. Üzeyir bəyin bir çox məqaləsi isə “Molla Nəsrəddin” jurnalında çap olunmuşdur. Həmin məqalələrdə böyük bəstəkarımız dövrünün eybəcərliklərinə – savadsızlığa, ədalətsizliyə qarşı çıxırdı. Üzeyir bəy məqalələrinin bir hissəsini gizli imzalarla çap etdirmişdir. Həmin gizli imzalardan bəziləri bunlardır: “Filankəs”, “Bəhmənkəs”, “Bisavad”, “Avara”, “Ü”. Ümumiyyətlə, böyük bəstəkarımızın 60-dan çox gizli imzası olmuşdur.

Üzeyir Hacıbəylinin fəaliyyət dairəsi bununla da bitmir. O, həm də dərslik müəllifi olmuşdur. Müəllifin “Hesab məsələləri” kitabı üç hissədən ibarətdir. Birinci hissədə birrəqəmli ədədlərdən, ikincidə yuvarlaq onluqlardan, üçüncüdə isə ikirəqəmli ədədlərdən bəhs olunur. Kitabda 352 məsələ və dörd hesab əməlinə aid çoxlu misal vardır. Ü.Hacıbəylinin kitabında məsələlərin dili sadə, məzmunu çox maraqlıdır.

İŞ VƏRƏQİ

1. Ü.Hacıbəyli yaradıcılığa hansı əsərlərlə başlayıb?

- A) musiqi əsərləri ilə B) qəzet məqalələri ilə C) elmi əsərlərlə

2. Ü.Hacıbəylinin məqalələri daha çox harada çap olunub?

- A) “Hesab məsələləri” kitabında
B) “Göyərçin” jurnalında
C) “Molla Nəsrəddin” jurnalında

3. Məqalələrində Ü.Hacıbəyli nəyə qarşı çıxırdı?

- A) ədalətə və fədakarlığa B) savadsızlığa və ədalətsizliyə C) dostluğa və sədaqətə

4. Ü.Hacıbəyli hansı dərsliyin müəllifidir?

- A) “Hesab məsələləri” B) “Ana dili” C) “Həyat bilgisi”

İş dəftərinin 104-cü səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yazı

Mətnin ikinci abzası üzündən köçürülür. Şagirdlərə yazılışı çətin olan sözləri yazarkən diqqətli olmaları tapşırılır (ümumxalq, bəstəkar, musiqisevərlər, prezident və s.).

Dil qaydaları

Mətnə böyük hərflərlə yazılan sözlər seçilir, nə üçün böyük hərflə yazıldığı araşdırılır.

İmla mətni

Qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin yazılışına xüsusi diqqət verilir.

QƏHRƏMAN ÇİNGİZ

Xocalı qırğınından sonra bu xəbəri bütün dünyaya çatdırmaq üçün Çingiz Mustafayev misilsiz hünər göstərdi. O zaman Çingiz Azərbaycan televiziyasının müxbiri idi. Bu qanlı cinayətin üstünü açmaq üçün o, həyatını təhlükə qarşısında qoyaraq hadisə yerinə ilk gələnlərdən biri oldu. Çingizin hadisə yerində çəkdiyi kadrlar bütün televiziya ekranlarını gəzdirdi və Xocalı soyqırımını dünya xalqlarına nümayiş etdirdi. Ölümündən sonra Çingiz Mustafayev Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adına layiq görüldü.

Sinifdən xaric oxu. A.Şaiq. “Tülkü həccə gedir”.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

67-ci mövzu. ANA DİLİ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji sualları cavablandırır.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Eşitdiklərini və oxuduqlarını misal gətirərək mövzu ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır. Mətnə bədii ifadələri seçir və cümlədə işlədir. Debat zamanı mövqeyini müdafiə etmək üçün müvafiq arqumentlər irəli sürür.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Mətndəki ifadələrin mənasını kontekstdən çıxış edərək izah edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Sualları cavablandırmaqla mətni şüurlu oxuduğunu nümayiş etdirir.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Müəyyən mövzu ilə bağlı inşa yazır.

Motivasiya

Müəllim Nəbi Xəzrinin şeirindən bir bənd söyləyir:

*Ucalır bağçada bülbülün səsi,
Çay susur, əsməyir çəməndə yel də.
Nə qədər doğmadır onun nəğməsi
Bülbül də elə bil ötür bu dildə.*

– Şair hansı dili nəzərdə tutur?

“Ana dili” cavabı alındıqdan sonra müəllim növbəti sualı verir:

– Nə üçün insan həyatında dil qədər lazımlı heç nə yoxdur? (Məhz dilin köməyiylə biliklərə yiyələnir, onun vasitəsilə öz sevinc və arzularımızı, sevgi və məhəbbətimizi bildirir, ünsiyyət qurur, fikirlərimizi çatdırırıq.)

Şagirdlər artıq bir çox dahi yazıçı və şairlərin əsərləri ilə tanışdırlar, həm də onlar haqqında müəyyən məlumatla malikdirlər. Bugünkü dərstdə onlar böyük Azərbaycan şairi Bəxtiyar Vahabzadənin həyat və yaradıcılığı haqqında qısa məlumatı dinləyəcək, “Ana dili” şeiri ilə tanış olacaqlar.

Oxu

Dərsləyin 147-ci səhifəsindən şeir düzgün, ifadəli oxunur. Suallar verilir. Müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər suallara cavab verməklə şeiri nəsrə çevirib nəql etsinlər. Məsələn:

İlk dəfə dil açanda “ana” kəlməsi söyləyirik, ilk dərsləyimiz “Ana dili” adlanır. Bu dillə bir-birimizə sevgimizi bildiririk. Bu dillə dünyagörüşümüzü artırırıq. Analarımız bizə layla çalanda bu dilin şirinliyini damla-damla ruhumuza içirib. Ulu babalarımızın bizə qoyub getdiyi ən qiymətli miras ana dilidir. Bu dili gözlərimiz tək qorumalı, bizdən sonra gələn nəsillərə ötürməliyik.

– Şeirdə işlənmiş “qiymətli” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

A) bahalı B) ucuz C) dəyərli

– “Əcdad”, “əhd-peyman” sözlərini necə başa düşürsünüz? (ata-babalar, ulu babalar; bir-birinə təntənəli surətdə söz vermə, əhdləşmə)

Tapşırıq 1. “Ruhumuza içirmək” – canımıza, qanımıza hopdurmaq; “ana dilini gözümüzə qorumaq” – ana dilimiz doğma, əziz olduğu üçün onu gözümüzə qorunmalıyıq.

Tapşırıq 2. 21 fevral dünyada Beynəlxalq Ana dili Günü kimi qeyd olunur. 1 avqust isə Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan Dili Günüdür. Şagirdlər ensiklopediyalardan, müxtəlif

kitablardan, internet səhifələrindən istifadə etməklə bu tarixi günlər haqqında məlumat toplayırlar.

Dinləmə

Müəllim: – *Hərflərin işarəsidir: sözün, səsin, yoxsa cümlənin?*

Cavablar dinləndikdən sonra: – *Sizcə, hərflər olmadan sözləri və cümlələri yazıda necə işarə etmək olar? (Şəkillər vasitəsilə)*

ƏLİFBANIN TARİXİ

Çox qədimdə insanlar öz fikirlərini yazıda əks etdirə bilmirdilər. Onlar ən sadə məlumatları şəkillər vasitəsilə çatdırırdılar. Lakin şəkil çəkmək çox vaxt aparırdı və fikir dəqiqliklə ifadə olunmurdu.

Sonra insanlar hər söz üçün bir yazı işarəsi düşündülər. Zaman keçdikcə dildəki sözlərin sayı artırdı və hər bir söz üçün bir işarə düşünmək lazım gəlirdi. Bu qədər işarəni yadda saxlamaq çətin idi.

Nəhayət, insanlar başa düşdülər ki, on minlərlə sözün hər birini işarə etməkdənsə, nitqdə olan 25-30 səsi hərflərlə işarə edib söz və cümlələr yazmaq daha asan olar. Beləliklə, əlifba yarandı.

Bu gün dünyada bir çox əlifbalar var: ərəb, latın, kirill, hind və s. Bir çox Avropa xalqları, o cümlədən türk qardaşlarımız latın əlifbasından istifadə edirlər. Azərbaycan əlifbası da latın əlifbası əsasında yaradılmışdır.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin 2001-ci ildə imzaladığı fərmana əsasən, avqustun 1-i ölkəmizdə Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan Dili Günü kimi qeyd olunur.

İş dəftərinin 105-ci səhifəsindəki sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yazı

“Mənim ana dilim” mövzusunda inşa yazılır.

Danışma

Müəllim şagirdlərə iki sualla müraciət edir. Şagirdlər bu suallar ətrafında debat, yaxud diskussiya da keçirə bilərlər.

1. – Bəzən elə azərbaycanlılarla rastlaşırıq ki, onlar öz doğma ana dilində düzgün danışa bilmirlər, hətta düzgün danışmaq üçün cəhd də etmirlər. Belə adamlara münasibətinizi bildirin və fikrinizi əsaslandırın.

2. – Bəzən elə xarici ölkə vətəndaşları ilə rastlaşırıq ki, onlar Azərbaycan dilində öz doğma dilində danışdıqları kimi danışa bilirlər, hətta daha da düzgün və gözəl danışmağa cəhd edirlər. Belə adamlara münasibətinizi bildirin və fikrinizi əsaslandırın.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

68-ci mövzu. 10 MART – MİLLİ TEATR GÜNÜ (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətndəki əsas məlumatları seçib təhlil edir.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Şifahi nitq zamanı fikrini əsaslandırmaq üçün gündəlik həyatdan misallar gətirir.
1.2.3. Ədəbi-bədii nümunələri ifa edərkən müvafiq situasiyaya uyğun jest və mimikalardan istifadə edir	Fikirlərini jest və mimikaların köməyi ilə ifadə edir.
2.1.1. Mətdə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Ümumişlək olmayan sözlərin ifadə etdiyi anlayışları müəyyənləşdirir.
2.2.4. Mətdəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Oxuduqları ilə bağlı faktoloji sualları cavablandırır.
3.1.5. Sınıf səviyyəsinə uyğun olaraq müəyyən edilən əməli yazılar (məktub, elan, anket, dəvətnamə) yazır.	Tədbirlə bağlı elan yazır.
4.1.4. Qrammatik mənalara görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Feili digər nitq hissələrindən fərqləndirir və zamanını müəyyən edir.

Motivasiya

Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən hansı teatrları tanıyırsınız? Hansı tamaşalara baxmısınız?

Oxu

Mətn (səh. 148) sürətli və şüurlu oxunur. “Peşəkar” və “komediya” sözlərinin izahı açıqlanır, 1-2-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Sonra şagirdlərə iş vərəqi paylanır.

Danışma (Akvarium). Müəllim lövhəyə “dramaturq”, “aktyor”, “rejissor” sözlərini yazır və onların teatr tamaşasının hazırlanmasında hansı funksiyaları yerinə yetirdiyini soruşur. Şagirdlərin variantları dinləndikdən sonra müəllim onlara əlavə biliklər verməyə çalışır.

Müəllim şagirdlərə üzərində iki xanada “Ən çox sevdiyim aktyor” və “Ən çox sevdiyim aktrisa” sözləri yazılmış vərəqlər paylayır. Şagirdlər 30 saniyə ərzində hər iki xananı doldurub müəllimə qaytarırlar. Müəllim şagirdlərin cavablarını toplayaraq sinfin ən sevimli aktyor və aktrisasının adını elan edir. Bundan sonra həmin aktyor və aktrisaların adlarını vərəqə qeyd etmiş şagirdlər öz seçimlərini əsaslandırmağa çalışırlar.

Müəllim: – *Elə cizgi filmləri var ki, orada obrazlar danışmasalar da, onların hərəkətindən və mimikasından hər şeyi başa düşmək olur. Belə cizgi filmlərinə misal gətirə bilərsinizmi?* Filmlər sadalandıqdan sonra sözsüz cizgi filmlərindən biri nümayiş olunur. Şagirdlər filmin məzmununu danışirlər.

Sual: – *Pantomima tamaşası nədir?*

Şagirdlərin versiyaları dinləndikdən sonra izah verilir: – Pantomima – teatr tamaşasıdır. Lakin başqa tamaşalardan fərqli olaraq, burada aktyorlar hiss və fikirlərini danışığıla yox, yalnız jest və mimika ilə ifadə edirlər.

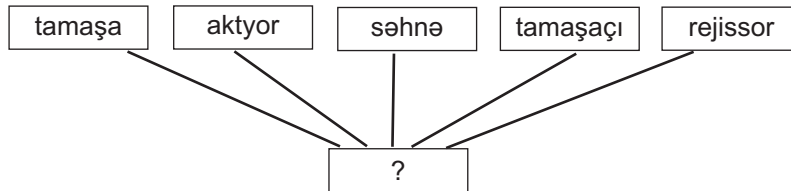
Bunu nümayiş etdirmək üçün müəllim bir neçə şagirdə müxtəlif tapşırıqlar verə bilər:

- Sözlərdən istifadə etmədən dostundan qələm istə.
- Jest və mimikalarla parta yoldaşına bildir ki, onunla dost olmaq istəyirsən.

Pantomima oyunu. Müəllim şagirdlərə tapşırır ki, baxdıqları filmlərin adlarını çəksinlər. Filmlərin adları lövhədə yazılır. Sonra qarşıya bir şagird dəvət olunur. O, siyahıdan bir filmi seçib jest və mimikalarla həmin filmdən epizodlar nümayiş etdirir. Qalan şagirdlər göstərilən jestlərin hansı filmə aid olduğunu tapmalıdırlar. Filmin adı tapıldıqdan sonra qarşıya başqa şagird dəvət olunur.

Dinləmə

Müəllim lövhədə sxem çəkir:

Sual: – *Sual işarəsinin yerinə hansı sözü yazı bilərik?*

TEATRIN TARİXİ

“Teatr” yunan sözüdür. Onun dilimizə tərcüməsi isə “tamaşa yeri” mənasını verir. Teatrın vətəni də Yunanıstan hesab olunur. Qədim yunanlar teatrı çox sevirdi, onu “böyük üçün məktəb” adlandırırdılar. Əvvəllər tamaşalar açıq havada, təpənin ətəyində göstərilirdi. Tamaşaçılar isə yamacda yer tutub otururdular. Teatr üçün yazılan əsərlərin iki növü vardı: tragediyalar və komediyalar. Tragediyalarda qəhrəmanlar bir-biri ilə amansız mübarizə aparır, çox əzablarla üzləşməli olurdular. Şən və məzəli səhnəciklərə isə “komediya” deyilirdi.

Zaman keçdikcə teatr Yunanıstandan digər ölkələrə də yayılmağa başladı.

Təxminən əlli il bundan əvvəl dünyanın teatr xadimləri bir yerə topladı. Onlar təklif etdilər ki, hər il martın 27-si bütün planetimizdə Beynəlxalq Teatr Günü kimi qeyd olunsun. Təklif hamı tərəfindən qəbul olundu. Beynəlxalq Teatr Günü'nün məhz martın 27-də qeyd edilməsinin səbəbi isə bu barədə qərarın həmin gün qəbul edilməsi ilə əlaqədardır.

Müəllim şifahi şəkildə “Doğru, yoxsa yanlış” çalışma modelindən istifadə edir. Şagirdlər hər cümlədən sonra “D” və ya “Y” kartoçkalarını qaldırırlar.

Doğru, yoxsa yanlış?

1. “Teatr” sözü ingilis sözüdür.
2. “Teatr” yunan dilindən tərcümədə “tamaşa yeri” mənasını verir.
3. Teatrın vətəni Yunanıstandır.
4. Qədim yunanlar teatrı “Uşaqlar üçün əyləncə” adlandırırdılar.
5. Əvvəllər tamaşalar açıq havada göstərilirdi.
6. Tamaşa üçün səhnə təpənin başında qurulurdu.
7. Tamaşaçıların yeri təpənin yamacında olurdu.

İş dəftərinin 106-cı səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir. Bayramla əlaqədar elan nümunəsi hazırlanır.

Dil qaydaları

4-cü tapşırıq yerinə yetirilir.

Müəllim: – “Çalışmaq” feilinin üç formasına diqqət yetirin: 1) çalışdım, 2) çalışıram, 3) çalışacağam. Bu feillər arasında hansı mənə fərqi var?

Şagirdlər müzakirə edərək bu feillərdəki formaca fərqi zamanla bağlı olduğunu müəyyən edirlər.

Dərslikdə verilmiş nəzəri material (səh. 149) oxunduqdan sonra həmin səhifədəki tapşırıqlar ümumi müzakirə yolu ilə yerinə yetirilir.

Qruplarla iş. Şagirdlər 4 qrupa bölünürlər.

I qrup: “Qurmaq”, “aparmaq”, “sancmaq”, “dayanmaq” feillərini cümlələrdə keçmiş zamanda işlədin.

II qrup: “İstəmək”, “tullamaq”, “səsləmək”, “anlamaq” feillərini cümlələrdə indiki zamanda işlədin.

III qrup: “Gətirmək”, “dərmək”, “oturmaq”, “yazmaq” feillərini cümlələrdə gələcək zamanda işlədin.

IV qrup: “Öyrənmək” feilini cümlələrdə hər üç zamanda təsdiqdə və inkarda işlədin.

Şagirdlər işlərini təqdim edərkən cümlələrə hər hansı zaman bildirən söz (dünən, keçən il, indi, bu saat, sabah, axşam və s.) əlavə etmək tapşırılır. II qrupun nümayəndəsi cümlələri lövhədə yazaraq saitlə bitən indiki zaman feillərinin düzgün yazılışını nümayiş etdirir.

İş dəftərinin 107-ci səhifəsindəki sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

69-cu mövzu. QORXULU YANVAR GECƏSİ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Oxuduğu mətndəki məlumatlara əvvəl əldə etdiyi bilikləri də əlavə edərək mövzu ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir	Mətdə rast gəldiyi məcazi mənalı ifadəni kontekstə görə izah edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Mətni oxuyarkən obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirir.

Motivasiya

Arxasında “20 Yanvar” yazılmış kart lövhədən asılır. Şagirdlər bu sözü tapmalıdırlar. Bunun üçün müəllim kartın üzərində həmin sözlə bağlı bir neçə hadisəni (məsələn, “rus tankları Bakıya hücumə keçdi”, “əliyalın insanlara atəş açıldı”, “1990-cı ilin bu günü xalqımızın tarixinə qəhrəmanlıq səhifəsi kimi yazıldı” və s.) yazır.

Şagirdlər kartın arxasında 20 Yanvar yazıldığını müəyyənləşdirirlər.

Oxu

Səssiz oxu. Mətn (dərslik, səh. 150) “İlqar da yığıldı” sözlərindəki səssiz oxunur. Müəllim sual-cavab yolu ilə bu hissənin şagirdlər tərəfindən necə qavranıldığını yoxlayır.

- Mətdə təsvir olunmuş hadisə nə vaxt baş verdi?
- Əhali nəyə ümid edirdi?
- İlqar nə toplayırdı?
- Tahir əmi meydana toplaşanlara nə üçün odun aparırdı?
- İlqar nə üçün Tahir əmi ilə getdi?
- İlqar nə üçün tanklara maraqla tamaşa edirdi?

İfadəli oxu. Mətn “Ata-ana kor-peşman evə qayıtdılar” cümləsinədək oxunur. Bunun üçün müəllim üç şagirdi lövhəyə dəvət edir. Şagirdlərdən biri müəllifin, ikincisi Rəşid dayının, üçüncüsü isə əsgərlərin sözlərini oxuyur.

Mətnin davamı səssiz oxunur. Müəllim sual-cavab yolu ilə mətnin bu hissəsinin qavranıldığını yoxlayır.

- Nə üçün İlqarın ata-anası oğullarını axtara bilmədilər?
- “Rəşid dayı həmin gecə İlqarı “tapdı və həmişəlik itirdi” ifadəsini necə başa düşürsünüz?
- “Şəhidlərin qanı yerdə qalmayacaq” ifadəsini necə başa düşürsünüz?

Dərsləyin 151-ci səhifəsində verilmiş söz ehtiyatı və şüurlu oxu ilə bağlı sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir.

5-ci tapşırıqla bağlı müəllim əlavə məlumat verə bilər: 1990-cı il 20 Yanvar hadisəsindən sonra xalqımız müstəqillik uğrunda mübarizəsini davam etdirdi və 1991-ci il oktyabrın 18-də öz müstəqilliyini elan etdi. 20 Yanvar hadisələri xalqımızın milli mənlisinə, milli azadlıq ruhuna qarşı təcavüz idi. Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş cinayət, tökülmüş nahaq qanlar, insanlarımızın vəhşicəsinə qətlə yetirilməsi xalqımızın müstəqillik uğrunda mübarizə əzmini qıra bilmədi. Həmin gecə Azərbaycan xalqı özünün yenilməzliyini, qəhrəmanlığını, Vətənə, torpağa sədaqətini, azadlıq uğrunda mübarizə qüdrətini bütün dünyaya bəyan etdi. Məhz bu fədakarlıq və iradə sayəsində xalqımız müqəddəs arzusuna çatdı, milli azadlığına qovuşdu. Azərbaycan qısa müddət ərzində müstəqil, sürətlə inkişaf edən dövlət kimi dünya birliyində özünün layiqli yerini tutmağa nail oldu.

Dil qaydaları.

İş dəftərinin 108-ci səhifəsindəki qrammatik tapşırıq yerinə yetirilir.

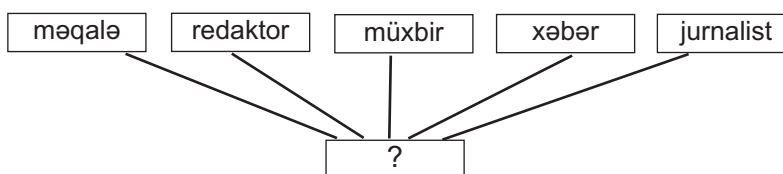
Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

70-ci mövzu. AZƏRBAYCANDA İLK MİLLİ QƏZET (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Şifahi nitq zamanı dinləyicilərin suallarını cavablandırır. Debat zamanı mövqeyini müdafiə etmək üçün arqumentlər gətirir.
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Sözün ifadə etdiyi anlayışın əlamətlərini və aid olduğu məna qrupunu müəyyən edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətndəki məlumatlardan nəticə çıxarır və onu həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Yazdığı imla mətnini orfoqrafik cəhətdən yoxlamaq üçün lüğətdən istifadə edir.
4.1.4. Qrammatik mənalara görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Feilin şəxsə görə dəyişməsini izah edir.

Motivasiya

Müəllim lövhədə sxem çəkir. **Sual:** – Sual işarəsinin yerinə hansı sözü yazı bilərik?

Müəllimin nəzərinə: *Bu dərs qabaqcadan hazırlıq tələb edir. Şagirdlər evdə uşaq qəzetlərindən birinin son nömrəsini oxuyub onun icmalını hazırlamalıdır. Müəllim bu tapşırığı verərkən “qəzet icmalı” ifadəsinin mənasını (qəzetdə dərc olunmuş materialların qısa məzmunu, şərh, xülasəsi) və icmalı hazırlamağın qaydalarını başa salmalıdır:*

- əsas məqalələrin adlarını və hansı səhifədə olduğunu qeyd etməli;
- materialların mövzu baxımından təsnifatını aparmalı (mədəniyyət xəbərləri, idman xəbərləri, tədbirlər barədə xəbərlər və s.);
- hər bir məqalədə əks olunmuş fikirləri ayrıca vərəqdə qeyd etməli.

Evdə hazırlanmış hər bir qəzet nömrəsinin icmalı üçün 5 dəqiqə vaxt ayrılır. Şagird məruzəsini etdikdən sonra dinləyicilərin suallarına cavab verir.

Oxu. Mətnin (dərslik, səh. 152) birinci üç abzası oxunur. Müəllim sual-cavab yolu ilə bu hissənin qavranıldığını yoxlayır və şagirdlərə müraciət edir:

– Siz bilirsiniz ki, Həsən bəy Zərdabi ilə Mirzə Fətəli Axundzadə həmfikir olmuşlar. Axundzadə Azərbaycanda ilk qəzetin çıxdığını biləndə Zərdabiyə məktub yazmışdı. Sizcə, o öz məktubunda nə yazmışdı?

Şagirdlərin versiyaları dinlənir və mətnin davamı oxunur.
Dərslikdəki suallar cavablandırılır.

Müəllim: – *İnsanlar ölkədə və dünyada baş verən hadisələr haqqında necə xəbər tuturlar?*
Şagirdlər əsas informasiya vasitələrini sadalayırlar: qəzet, radio, televiziya, internet.

Danışma

Debat. Şagirdlər iki qrupa bölünür.

- I qrup. Televiziya çox baxmağın xeyri
- II qrup. Televiziya çox baxmağın ziyanı

Dil qaydaları

4-cü tapşırıq yerinə yetirilir.

Müəllim lövhədə mübtədasi buraxılmış cümlə yazır: ... bu kitabı oxumuşuq.

Sual: – *Nöqtələrin yerinə uyğun gələn sözü yazın.*

Şagirdlər nöqtələrin yerinə “biz” sözünü yazdıqdan sonra müəllim soruşur: – Niyə məhz bu sözü yazdınız? Şagirdlər bunu feilin forması ilə (şəkilçisi ilə) izah edirlər. Dərsliyin 153-cü səhifəsindəki nəzəri material mənimsəniləndikdən sonra şagirdlər qruplarla işləyirlər.

Qruplarla iş. Şagirdlər 3 qrupa bölünürlər.

- I qrup: dərslik, səh. 153, tap.5 yerinə yetirilir.
- II qrup: iş dəftəri, səh. 109, tap. 2 yerinə yetirilir.
- III qrup: iş dəftəri, səh. 109, tap. 3 yerinə yetirilir.

İmla

BAYRAM GECƏSİ (71 söz)

Həmin gün kənd yerlərində uşaqlar tonqal qalayır, qapı-qapı gəzib, bayram hədiyyələri toplayır, yumurta döyüşdürürlər. Şənliklər gecə səhərə qədər davam edir. Onlar oynayır, oxuyur, əylənirlər. Qızlar, oğlanlar ürəklərində niyyət tutub, qapı-bacanı pusur, qulaq falına çıxırlar. Yaxşı söz, xoş söhbətlər eşitdikdə sevinir, gözəl niyyətlərinin baş tutacağına ümid edir, pis

söz eşitdikdə narahatlıq keçirirlər. Odur ki, həmin axşam hamı çalışır ki, evdə dedi-qoduya yol verməsin, ürekaçan söhbətlər eləsin, şən əhvali-ruhiyyə yaratsın.

Sual və tapşırıqlar:

1. Mətdə hansı bayramdan danışılır?
2. Mürəkkəb sözləri sadalayın. Onlardan hansı bitişik yazılır?

Sinifdən xaric oxu. “Molla və dövlətli” (lətifə).

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

71-ci mövzu. ÇƏRPƏLƏNG (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətdən çıxarılmış hissənin yerini müəyyən edir.
2.2.4. Mətdəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mövzu üzrə əvvəl qazandığı biliklərə əsaslanaraq mətdəki əsas faktlarla bağlı fikir yürüdür.
3.1.5. Sinif səviyyəsinə uyğun olaraq müəyyən edilən əməli yazılar (məktub, elan, anket, dəvətnamə) yazır.	Əsərin qəhrəmanına məktub yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mətdə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.
4.1.4. Qrammatik mənalara görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Əsas nitq hissələrini fərqləndirir və xüsusiyyətlərini izah edir.
4.1.7. Məqsəd və intonasianı dəyişməklə verilmiş cümləni müxtəlif məqamlarda işlədir.	Cümlədə sual mənası yaradan sözləri müəyyənləşdirir.

Motivasiya (Söz assosiasiyası)

Müəllim: – “Qarabağ” dedikdə yadınıza hansı sözlər düşür? (müharibə, qaçqın, şəhid, ölüm, vətən, torpaq)

Müəllim “şəhid” sözünün üzərində dayanır və bu sözün mənasını soruşur. “Şəhid” və “şahid” sözləri arasındakı fərq izah olunur:

Şəhid – yüksək amal, məslək, əqidə yolunda ölən, həlak olan, canını fəda edən adam;

Şahid – bir hadisəni, əhvalatı, işi öz gözü ilə görmüş və ya görən adam (1-ci tapşırıq).

Oxu

Mətn (dərslik, səh. 154-155) “Bu sözü eşidən Aslanın ağına bir fikir gəldi” cümləsinə qədər oxunur.

Müəllim: – Səhifədəki şəkillərə baxın və mətni öz təxəyyülünüə uyğun davam etdirin.

Şagirdlərin variantları dinlədikdən sonra mətnin qalan hissəsi oxunur və səslənmiş variantlarla müqayisə edilir. Şagirdlər birlikdə mətnin planını tutur və plana görə nəql edirlər.

Dərsliyin 156-cı səhifəsindəki sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yazı

9-cu tapşırıq: Şagirdlər uşaqlara məktub yazaraq öz arzu və istəklərini ifadə edirlər.

Dil qaydaları

Mətnə yer və şəxs adları bildiren sözlər əlifba sırası ilə dəftərə yazılır. Bundan sonra dil qaydaları ilə bağlı verilmiş 10-14-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

İş dəftərinin 111-ci səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

72-ci mövzu. GÜLÜŞ GÜNÜ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Fikrini əsaslandırmaq üçün gündəlik həyatdan misallar gətirir.
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Məntiqə əsaslanaraq rast gəldiyi yeni anlayışı ifadə edən sözü müəyyənləşdirir.
2.2.4. Mətnəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Oxuduqları ilə bağlı faktoloji sualları cavablandırır.
4.1.4. Qrammatik mənalarına görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Feili şəxsə və zamana görə dəyişir.

Motivasiya

Müəllim: – 1 aprel başqa günlərdən nə ilə fərqlənir? Həmin gün siz nə edirsiniz? (Aprelin 1-də hamı bir-biri ilə zarafat edir, bir-birini aldatmağa çalışır.)

Şagirdlər 1 aprelə bağlı xatirələrini danışrlar, başqalarını necə aldatdıqlarını, özləri nə cür aldatdıqlarını yada salırlar.

Müəllim: – Bəli, 1 aprel zarafat, gülüş günüdür. Bəs nəyə görə məhz 1 aprel?

Oxu

Mətn (dərslik, səh. 157) şagirdlər tərəfindən hissə-hissə oxunur.

Mətnin qavranıldığını yoxlamaq üçün suallar verilir:

1. 1 apreli Gülüş Günü kimi keçirmək ənənəsi nə zaman, harada yaranmışdır?
 2. Əvvəllər fransız xalqı o günü hansı bayram kimi qeyd edirdi?
 3. Fransız xalqı kralın hansı qərarı ilə razılaşmırdı? Bunun üçün onlar nə etdilər?
- Dərsliyin 157-ci səhifəsindəki 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə: 1-ci tapşırıq üzərində işləyərkən müəllim bildirməlidir ki, birinci sütunda ölkə, ikinci sütunda həmin ölkədə yaşayan millət adları yazılmışdır. İran əhalisinin çox hissəsi farslardır.

İş dəftərinin 112-ci səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dil qaydaları. 2-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

ÜMUMİLƏŞDİRİCİ TƏKRAR (2 saat)

Bu dərisdə dərsləyin 158-ci səhifəsində verilmiş sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir, müvafiq bölmədə tədris olunmuş materiallar təkrarlanır. Bununla yanaşı, müəllim həm özünün hazırladığı materiallardan, həm də müxtəlif qiymətləndirmə vasitələrindən istifadə edə bilər. Tapşırıqların seçimi zamanı bölmədə reallaşdırılmış standartları əsas götürmək lazımdır.

BÖLMƏ ÜZRƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ (2 saat)

DİNLƏMƏ

TELEKANALIN ZARAFATI

Bu əhvalat 50 il bundan əvvəl baş verib. Günlərin bir günü İsveç telekanallarından biri belə bir məlumat yayır ki, televizorların rəngli göstərməsinin yolu tapılıb. Bunun üçün televizorun ekranına neylon corab keçirmək kifayətdir.

Dərhal minlərcə insan neylon corab almaq üçün mağazalara axışır. Amma televizorlar rəngli göstərmir ki, göstərmir. Məlumatı yayan telekanala tamaşaçılardan aramsız zənglər başlayır. Oradan isə belə cavab alırlar ki, bir daha sınayın, televizorunuz mütləq rəngli göstərəcək!

Yalnız günün sonunda həmin telekanal bunun bir zarafat olduğunu deyir. İsveç xalqı hər şeyi başa düşür. Düzdür, bu zarafatdan əsəbiləşənlər də olur. Amma hətta onlar da sonradan özlərini gülməkdən saxlaya bilmirlər.

1. Hadisə hansı ölkədə baş verib?

- A) Rusiyada B) Fransada C) İsveçdə

2. Səncə, hadisə ilin hansı günü baş verib?

- A) yanvarın 1-də B) aprelin 1-də C) iyunun 1-də

3. Mətdən hansı nəticəni çıxarmaq olar?

- A) Xalqı aldatmaq olmaz.
B) Telekanallar tez-tez yalançı məlumatlar yayırlar.
C) 50 il əvvəl televizorlar ağ-qara göstərirdi.

4. Nəyə görə telekanal tamaşaçılara məhz neylon corab almağı məsləhət görmüşdü?

- A) Neylon corab asanlıqla genişlənir.
B) Neylon corab pis satılırdı.
C) Neylon corab ucuz idi.

YAZI

“Telekanalın zarafatı” mətninin qısa məzmunuşagirdlər tərəfindən yazılır.

OXU

Kənd uşaqları səbirsizliklə axşamın düşməsinə gözləyirdilər. Tez-tez xırman (A) yerinə topladıqları ota baxırdılar. Arabir qucaqlarında küləş (B), saman gətirib otun üstünə atırdılar. Bundan başqa, əllərinə keçən quru çirpıları (C), odun qırıntılarını da xırman yerinə yığırdılar. Onlar şər qarışan kimi tonqal yandıracaqdılar. Meşədən uzun payalar (Ç) da kəsib gətirmişdilər ki, axşam damların üstünə çıxıb lopa (D) yandırsınlar.

Qızlar özlərinə təzə paltar tikir, gəlinlər yumurta boyayır, bayram plovu dəmləmək üçün düyü arıtlayırdılar. Səmənilər süfrələrə düzülürdü. Varlı da, kasıb da çalışırdı ki, bu axşam süfrəsi boş qalmasın. Aylarla yığıdıklarını bu axşam üçün xərcləyənlər də vardı.

İsmayıl Şıxlı ("Dəli Kür" romanından)

1. Altından xətt çəkilmiş sözlərə diqqət yetir. Aşağıdakı izahların hansı sözə aid olduğunu müəyyən et (müvafiq hərfi dairəyə al).

Taxıl döyüldükdən sonra qalan quru çöplər	A B C Ç D
Ucunda neft hopdurulmuş əsgin olan budaq	A B C Ç D
Taxılı təmizləmək üçün ayrılmış meydança	A B C Ç D
Quru nazik budaqlar, kol qırıntısı	A B C Ç D
İri ağac budağı, tir, dirək	A B C Ç D

2. Kənd camaatı nəyə hazırlaşırıdı?

- A) düşməni qarşılamağa
- B) Novruz şənliklərinə
- C) toya

3. Hansı başlıq mətnin məzmununa uyğun gəlir?

- A) Kənddə bayram axşamı
- B) Yanğının səbəbi
- C) Bir kəndin sakinləri

4. Altından xətt çəkilmiş ifadəni hansı ifadə ilə əvəz etmək olmaz?

- A) toranlıq düşən kimi
- B) qaş qaralan kimi
- C) dan yeri sökülən kimi

DİL QAYDALARI

1. Hansı söz həm say, həm də feil kimi işləyə bilər?

- A) beş B) düş C) min

2. "Soruşmaq", "yazmaq", "üzmək" feillərini zamana və şəxsə görə dəyiş.

3. "Bilirsiniz" feili haqqında deyilənlərdən hansı yanlıştır?

- A) II şəxsin cəmindədir.
- B) Gələcək zamanda işlənmişdir.
- C) Təsdiq formasındadır.

4. Verilmiş feilləri keçmiş, indiki, gələcək zamanlarda işlət.

çıxmaq, demək, gülmək, oxumaq, anlamaq

5. “Qaz”, “aş”, “qarış”, “qız” sözlərini cümlədə feil kimi işlət.**6. Altından xətt çəkilmiş feillərin zamanını müəyyən et.**

1. Əsgər cəld irəli atıldı.
2. Hava bürkü olduğu üçün həyətdə oturacağıq.
3. Sabah valideyn iclası olacaq.
4. Körpə sevinclə qışqırır.
5. Usta alnını əsəbiliklə ovuşdururdu.
6. Xarici ölkədə yaşayan dostuma məktub yazıram.

VII bölmə

HİKMƏT XƏZİNƏSİ

Nö	Mövzu	Məzmun standartları	Saat sayı	Dərslik səh.	İş dəftəri səh.	MMV səh.
73.	Kərpickəsən qocanın hekayəti	1.1.2, 1.2.1, 1.2.3, 2.1.2, 2.1.3, 2.2.4, 3.1.4, 4.1.5	2	160-161	116	184
74.	Güc birlikdədir	1.1.2, 2.1.3, 2.2.4, 3.1.1, 3.1.2	2	162-163	117	186
75.	Əkinçi və oğlu <i>Səbəb-nəticə əlaqəsi</i>	1.1.1, 1.2.1, 1.2.2, 2.2.3, 2.2.4, 4.1.3	4	164-166	118	187
76.	Tamahkar ağa ilə çoban <i>Cümlə üzvləri</i>	1.1.1, 2.1.1, 2.2.3, 2.2.4, 2.2.5, 4.1.3, 4.1.5	6	167-168	119- 120	189
77.	Ata sözünün qiyməti <i>Cümlənin baş üzvləri – mübtəda, xəbər</i>	1.2.1, 2.2.4, 3.1.1, 4.1.5	4	169-170	121	191
78.	Dəniz qorxusu	1.1.1, 1.2.1, 2.1.3, 2.2.4, 4.1.5	2	171	122	192
79.	Ata nəsihəti <i>Cümlənin ikincidə- rəcəli üzvləri</i>	1.1.2, 1.2.1, 2.2.1, 2.2.4, 3.1.1, 4.1.3, 4.1.5	4	172-173	123	193
80.	Qarabatdaq və xərçəng	1.1.1, 1.2.1, 2.1.1, 2.2.3, 2.2.4, 2.2.5, 4.1.5	4	174-175	124	195
81.	Siçan və dəvə <i>Cümlədə söz sırası</i>	1.2.1, 2.2.1, 2.2.4, 3.1.4, 4.1.3, 4.1.5, 4.1.6	2	176-177	124	197
82.	Köhnə dərs	1.1.2, 1.2.1, 1.2.2, 2.2.3, 2.2.4, 4.1.3, 4.1.5	4	178-179	125	198
83.	Tacir və dostu <i>Durğu işarələri</i>	1.1.2, 1.2.1, 2.1.3, 2.2.3, 2.2.4, 4.1.3, 4.1.7	2	180-182	125	200
84.	Daha mənə ehtiyac yoxdur	2.2.4, 3.1.1, 4.1.3	2	183	126	202
	Ümumiləşdirici təkrar		2	184		203
	Bölmə üzrə qiymətləndirmə		2		127- 129	203
Yekun			42 saat			

73-cü mövzu. KƏRPİCKƏSƏN QOCANIN HEKAYƏTİ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi mətndən çıxan nəticəni ifadə edir və ona münasibət bildirir.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Əsərin qəhrəmanına münasibət bildirir və onu həyatda gördükləri ilə müqayisə edir.
1.2.3. Ədəbi-bədii nümunələri ifa edərkən müvafiq situasiyaya uyğun jest və mimikalarından istifadə edir.	Rollu oyun zamanı obrazın xarakterini açmaq üçün jest və mimikalardan istifadə edir.
2.1.2. Mətdəki çoxmənalı sözləri fərqləndirir.	Çoxmənalı sözün mətdəki mənasını müəyyənləşdirir.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Mürəkkəb sözlərin və frazeoloji birləşmələrin mənasını tərkibindəki sözlərin məcazi mənasını açmaqla izah edir.
2.2.4. Mətdəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Obrazları xarakterizə etməklə mətnin ideyası haqqında fikir yürüdür.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Oxuduğu mətnin ideyası ilə bağlı inşa yazır.
4.1.5. Cümlənin formalaşmasında baş və ikinci dərəcəli üzvlərin rolunu sadə şəkildə izah edir.	Söz birləşmələrini cümlə üzvü kimi işlədir.

Motivasiya

Dinləmə

Dərstdən sonra Seymur dostu ilə kompüterdə “Hörümçək adam” oyunu oynayırdı. Elə maraqlı idi ki, əl çəkə bilmirdi. Bir də baxdı ki, axşam düşüb. Riyaziyyatdan ev tapşırıqlarını yerinə yetirməmişdi. Dərsləri açıb məsələlərə baxdı. Hər yerdə gözüne hörümçək adam görünürdü. Heç bir məsələnin şərtini anlaya bilmədi. “Eh, eybi yoxdur, sabah tənəffüsdə Nərgizdən köçürərəm,” – deyər düşündü.

Ertəsi gün o, birinci dərstdən sonra Nərgizə yaxınlaşdı, məsələlərin həllini istədi. Amma Nərgiz dəftərini vermədi:

– Özün eləyəydin də. Sənin üçün çalışmıram ki!...

– Paxılın biri paxıl! – Seymur donquldandı.

O, Vaqifə, sonra İmrana yalvardı ki, köçürmək üçün dəftəri versinlər. Axırda Elman köməyinə gəldi:

– Al, köçür. Yazıqsan. Müəllim ananı çağırır, yenə başlayarsan ağlamağa.

Seymur dəftəri alıb məsələləri köçürdü. Amma o özünü alçalmış hiss edirdi.

Müəllim şagirdlərdən əsərdəki obrazlara münasibətini soruşur və sonda belə bir sualla müraciət edir:

– *Hansı yaxşıdır: əziyyət çəkib alınaçıq, üzüağ olmaq, yoxsa tənbellik edib sonra alçalmaq?* Şagirdlər öz fikirlərini deyir və həyatdan misallar gətirirlər.

Oxu

“Kərpickəsən qocanın hekayəti” (dərslik, səh. 160) əvvəlcə səssiz oxunur. Sonra qoca ilə cavanın dialoqu səhnələşdirilir.

Oxu mətni ilə dinləmə mətni arasındakı ideya-məzmun yaxınlığı araşdırılır, obrazlar müqayisə olunur. Müəllim əmək, zəhmət haqqında bir neçə atalar sözü deyir və onlardan hansıların mətnin məzmununa uyğun gəldiyini soruşur:

1. *Bağ baxarsan, bağ olar, baxmazsan, dağ olar.*

2. Adamı qeyrət işlədər, dəyirmanı su.
3. Torpaq deyər: "Öldür məni, dirildim səni".
4. Əmək insanı ucaldar.
5. Qayış nə bilir öküz nə çəkir.
6. İstəyirsən bal-çörək, al əlinə bel-kürək.

Söz ehtiyatı. 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir. "Qoca bir anlığa əl saxlayıb diqqətlə cavanı süzdü", "Bu əziyyəti ona görə çəkirəm ki, alnıaçıq, üzüağ yaşayım", "Şərəflə yaşayan bu qoca onun gözündə ucaldı" cümlələrində "alnıaçıq", "üzüağ" sözlərinin, "əl saxlamaq", "gözündə ucalmaq" ifadələrinin həqiqi və məcazi mənaları araşdırılır.

2-ci tapşırıq yerinə yetirilərkən şagirdlər "süzmək" sözünü "baxmaq" sözü ilə əvəz etməklə yanaşı, onu müxtəlif mənalarda (tökmək, uçmaq, rəqs etmək və s.) cümlələrdə işlədirlər.

Müəllimin nəzərinə: 2-ci tapşırıq yerinə yetirilərkən şagirdlərə "süzmək" sözünün mətndəki mənasını daha dəqiq izah etmək olar: *Yarıqapalı gözlərlə baxıb nəzərdən keçirmək.*

Mətnin əsas hissələri şagirdlər tərəfindən nəql olunur. Yaxşı olar ki, qocanın cavabı 4-cü tapşırıqda verilmiş nəzm parçası ilə ifadə olunsun.

İş dəftərinin 116-cı səhifəsindəki 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Yazı

"Əmək insanı ucaldır" mövzusunda inşa yazılır.

Dil qaydaları

7-ci tapşırıq. "Kərpickəsən" sözü isimlə feilin birləşməsindən əmələ gəlib.

Müəllim: – "Rəng" dedikdə nə təsəvvür edirsiniz? (Şagirdlər rəngləri sadalayırlar.)

Müəllim sinfin divarını göstərib soruşur:

– Bəs "divarın rəngi" desəm? (Şagirdlər divarın rəngini adlandırırlar.) *İndi deyə bilərsinizmi, dediyim sözlə söz birləşməsi arasında nə fərq var?*

Müəllimin yönəldici sualları ilə şagirdlər bu qənaətə gəlirlər ki, sözlə müqayisədə söz birləşməsi daha dəqiq və konkret məna bildirir.

Cütlərlə iş. Şagirdlər cütlükdə işləyirlər. Biri bir söz deyir, digəri bu sözə başqa söz qoşaraq söz birləşməsi yaradır.

Müəllimin nəzərinə: *Şagirdlər söz birləşməsi deyil, "kitab və dəftər", "kitab oxuyur" kimi ifadələr işlətsələr, müəllim düzəliş verib bildirməlidir ki, 1) söz birləşməsi bitmiş fikir yox, məna bildirir, 2) söz birləşməsində bir sözün mənası başqa sözün hesabına dəqiqləşir.*

Klaster (şaxələndirmə). Müəllim bildirir ki, söz birləşməsi iki yox, bir neçə sözdən də ibarət ola bilər. Birləşmədəki sözlərin sayı nə qədər çox olsa, söz birləşməsinin mənası bir o qədər dəqiq və konkret olur. Müəllim misal çəkir: *alma ağacı – alma ağacının budağı – alma ağacının qurumuş budağı – atamın əkdüyü alma ağacının qurumuş budağı.*

Şagirdlər dörd qrupa bölünürlər. I qrup bir söz deyir, digər qruplar növbə ilə sözlər artıraraq söz birləşmələri yaradır. Daha sonra şaxələndirmə 2-ci qrupdan başlanır və s.

8-ci tapşırıq. Verilmiş sözlərdən aşağıdakı söz birləşmələri düzəlir: *əlin zəhməti, zəhmətin bəhrəsi, bərəkətli torpaq, şərəfli həyat.*

9-cu tapşırıq. Mətnin 1-ci cümləsindəki söz birləşmələri aşağıdakılardır: *Şam şəhərində, qoca bir kişi.*

İş dəftərinin 116-cı səhifəsindəki 2-5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

74-cü mövzu. GÜC BİRLİKDƏDİR (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi mətnin ideyasını oxuduğu mətndəki ilə müqayisə edir və fikir yürüdür.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Mürəkkəb sözlərin və frazeoloji birləşmələrin mənasını tərkibindəki sözlərin məcazi mənasını açmaqla izah edir.
2.2.4. Mətdəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
3.1.1. Hüsni-xət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Cəm şəkilçisini sözdən asılı olaraq dörd cür (-lar ² , -dar ² , -rar ² , -nar ²) tələffüz edir, lakin tələffüzdən asılı olmayaraq bir cür (-lar ²) yazır.
3.1.2. Sadə redaktə işləri aparmaqla mətni köçürür.	Səhv yazılmış sözləri orfoqrafik normalara uyğun yazır.

Motivasiya

İ.Krlovun “Xərçəng, ördək və balıq” təmsili xatırlanır. (Gölün kənarında arabada yem tapmış xərçəng, ördək və balıq hərəsi bir tərəfə dartdığına görə arabanı yerindən tərpədə bilmirlər.)

Sual: – Niyə onlar bir arabanı dartıb apara bilmədilər?

Oxu (Ziqzaq)

Dərsliyin 162-163-cü səhifələrindəki “Güc birlikdədir” mətni **Ziqzaq** üsulu ilə oxunur (bax: MMV, səh. 26).

Söz ehtiyatı. Dərsliyin 163-cü səhifəsindəki söz ehtiyatı ilə bağlı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə: 1-ci tapşırıqda verilmiş ifadələrin mənası əvvəlcə kontekstə görə təxmin edilir, sonra isə lüğətlə dəqiqləşdirilir. “Qarabaqara izləmək” – gözdən itirməmək. Müəllim bu ifadəni “qarasınca danışmaq” ifadəsi ilə müqayisə edib burada “qara” sözünün “kölgə” mənasında işləndiyini deyə bilər. “Əl-ayağına dolaşmaq” ifadəsinin həm həqiqi (tor əl-ayağına dolaşdı), həm də məcazi (mane olmaq) mənası var. Mətdə məcazi mənada işlənməmişdir. “Gücü bir yerə qoymaq” – qüvvələri toplamaq, cəmləmək deməkdir. “Nicat yolu tapmaq” – çıxış yolu, çarə, əlac deməkdir.

Mətnin ideya məzmununu açıqlamaq üçün 3-cü tapşırıq yerinə yetirilir (“El bir olsa, dağ oynadar yerindən”).

Dinləmə

Müəllim: – “Tək əldən səs çıxmaz” atalar sözünü necə başa düşürsünüz?

MÜDRİK QOCA

Bir qoca kəndli gördü ki, oğlanları yola getmirlər, tez-tez dalaşırlar. Bir gün o, yeddi çubuqdan dəstə bağlayıb oğlanlarına dedi ki, kim bu çubuqları ortadan sındıra bilsə, ona bir at bağışlayacaq.

Oğlanlar çox çalışdılar, amma sındıra bilmədilər.

Ata dəstənin bağını açdı və hər çubuğu bir-bir ortadan bölüb yerə tulladı. Uşaqları dedilər ki, biz də bir-bir sındıra bilərdik. Ata cavab verdi ki, əgər bu çubuq dəstəsi kimi birliyiniz olarsa, sizə heç kəs zərər yetirə bilməz. Ayrılıb bir-birinizlə ədavət aparsanız, düşmən sizə qalib gələr. Bundan sonra oğlanlar bir-birinə qayğı göstərdilər və yumruq kimi birləşib xoşbəxt və firavan yaşadılar.

Müəllim mətnin diqqətlə dinləndiyini yoxlamaq üçün suallar verir:

- Qoca kəndlini narahat edən nə idi?
- Ata oğullarına ağıl vermək üçün hansı yola əl atdı?
- Atanın dərsi nəticə verdimi?

Bundan sonra şagirdlərə aşağıdakı iş vərəqi paylanır (müəllim iş vərəqinə başqa tapşırıqlar da əlavə edə bilər).

İŞ VƏRƏQİ

1. Hansı atalar sözü məndəki əsas fikrə uyğundur?

☐ Ağıl gücdən üstündür. ☐ Güc birlikdədir. ☐ Uşaq atasından güclüsünü bilməz.

2. Səhv yazılmış sözləri düzgün yaz.

oğlannar _____

çubux _____

xöşbəxt _____

birrəşmək _____

Yazı

Dərslərdəki mətnin 3-cü abzası dəftərə köçürülür. Bu abzasda tərkibində cəm şəkilçisi olan sözlər çoxluq təşkil edir. Deyilişi və yazılışı fərqli olan sözləri müəllim şagirdlərə ayrıca tələffüz etdirir (göyərçinlər [göyərçinnər], quşlar [quşdar], onlar [onnar], canlarını [cannarını]).

İş dəftərinin 117-ci səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

Əlavə tapşırıqlar:

1. Hansı bənddə söz birləşməsi verilib?

A) Alabaxta B) gücü bir yerə qoymaq C) Azadlıq yaxşıdır

2. Dəftərə köçürülmüş abzasda tərkibində cəm şəkilçisi olan sözlərin tələffüz qaydası qeyd olunur:

göyərçinlər – [göyərçinnər], gördülər – [gördülər], endilər – [endilər], başlamışdılar – [başdamışdılar], quşlar – [quşdar], onlar – [onnar], canlarını – [cannarını], dolaşırdılar – [dolaşırdılar].

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

75-ci mövzu. ƏKİNÇİ VƏ OĞLU (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədikləri ilə bağlı öz həyatından və ətrafda gördüklərindən nümunələr gətirir.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Eşitdikləri və oxuduqlarını misal gətirərək mövzu ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır.
1.2.2. Eşitdiyi, oxuduğu bədii nümunələri dialoq şəklində təqdim edir.	Debat zamanı mövqeyini müdafiə etmək üçün arqumentlər irəli sürür.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Məndəki hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən edir.
2.2.4. Məndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür. Mətnin ideyasına uyğun atalar sözünü seçir. Bədii əsərin müəyyən hissəsini oxuduqdan sonra baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin yazılış və tələffüz qaydalarını müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri müəyyən edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Bir gün ana oğluna dedi ki, gedib un alsın. Oğlan getmədi, dedi ki, vaxtım yoxdu. Ancaq ana qoğal bişirəndən sonra oğlan gəlib tez bir qoğal götürüb yedi. Sizcə, oğulun buna mənəvi haqqı çatırdımı?*

Şagirdlər öz fikirlərini bildirirlər. Müzakirə aparılır.

Oxu (Proqnozlaşdırma)

Dərsləyin 164-cü səhifəsindəki mətn “Şəhərdən kəndə qayıdanda...” cümləsinə qədər oxunur. **Tapşırıq:** – *Mətnin davamı ilə bağlı öz fikirlərinizi söyləyin.*

Şagirdlərin versiyaları dinlənilir. Sonra mətnin davamı oxunur və versiyalarla müqayisə olunur.

Söz ehtiyatı. Sual: – *“Albalının birini gizlicə yerə saldı” cümləsində “gizlicə” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar? (Müəllim variantlar təklif edə bilər: A) bilə-bilə, B) xəlvətcə, C) qəflətlən)*

“**Şüurlu oxu**” rubrikasındakı suallar cavablandırılır.

Əlavə suallar: – *Oğul nə üçün nalı götürmədi? Ata nə üçün albalını yola atırdı?*

1-ci tapşırıq. Cavab “A” variantıdır.

2-ci tapşırıq. Albalının kiloqramı 3 qəpiyə idi ($6 : 2 = 3$).

“**Düşün və cavab ver**” rubrikasındakı suallar cavablandırılır.

3-cü tapşırıq. Cavab “B” variantıdır.

4-cü tapşırıq. *Nal – atın ayağının altını zədələnməkdən qorumaq üçün xüsusi düzəldilmiş dəmir parçasıdır. At çox çapdığına görə dırnağı yeyilir, bu da ona ağrı verir, nəticədə o, ayağını yerə qoymaq istəmir. Bu səbəbdən atların ayağına nal vururlar.*

Danışma (debat)

Müəllim: – *Sizcə, oğulun hansı hərəkəti daha pis idi?*

A) atasının məsləhətinə qulaq asmaması

B) atasının əyilib nalı götürməsinə razı olması

Şagirdlər iki qrupa bölünür və hər qrup bir cavab variantını müdafiə edir.

Müəllim: – Hansı cümlə “Mən xəstələnmişdim” cümləsinin səbəbini bildirir:

A) Anam evə həkim çağırırdı.

B) Çoxlu dondurma yemişdim.

C) Mən məktəbə getmədim.

Müzakirələrdən sonra şagirdlər “B” variantının səbəb, digər variantların nəticə bildirdiyini söyləyirlər.

Qruplarla iş. Dərsləyin 165-ci səhifəsindəki nəzəri material mənimsənildikdən sonra qruplarla iş aparılır.

I qrup. Dərslük, səh. 165, tap. 5.

II qrup. Dərslük, səh. 165, tap. 6.

III qrup. Dərslük, səh. 165, tap. 7.

IV qrup. Dərslük, səh. 166, tap. 8.

Təqdimatlardan sonra dərsləyin 166-cı səhifəsindəki “Sağlamlılığın səbəbi” mətni oxunur. Mətnə “*təzim edib*” ifadəsinin mənası açıqlanır (*baş əyib*). Mətnlə bağlı tapşırıq yerinə yetirilir:

1. **Səbəb:** *Həkimə heç kim müraciət etmirdi.*

Nəticə: *Həkim Məhəmməd peyğəmbərə şikayətləndi.*

2. **Səbəb:** *Bu ölkədə adamlar lazım olandan artıq yemirdilər.*

Nəticə: *Burada yaşayanlar sağlam idi.*

İş dəftərinin 118-ci səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Hüsnxət. Müəllim tərəfindən mətn verilir və şagirdlərə tapşırılır ki, bu mətni təyin olunmuş vaxt müddətində tamamlasınlar.

Dil qaydaları

“Müalicə”, “müraciət” sözlərinin deyilişi ilə yazılışı arasındakı fərq müəyyən edilir.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

76-cı mövzu. TAMAHKAR AĞA İLƏ ÇOBAN (6 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədikləri ilə bağlı öz həyatından və ətrafda gördüklərindən nümunələr gətirir.
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Sözün ifadə etdiyi anlayışın əlamətlərini və aid olduğu mənə qrupunu müəyyən edir. Əlamətlərini sadalamaqla sözün mənasını müəyyənləşdirir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətni bitkin hissələrə ayırır və hər bir hissəni məzmunu uyğun başlıqla adlandırır. Mətnə əsasən hekayə xəritəsi tərtib edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin məzmununa uyğun gələn fikirləri (ata-lar sözlərini) müəyyənləşdirir. Bədii əsərin müəyyən hissəsini oxuduqdan sonra baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırır.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Mətndəki hadisələri ardıcılıqla nəql edir.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Yazdığı imla mətnini orfoqrafik cəhətdən yox-lamaq üçün lüğətdən istifadə edir. Mətnə rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.
4.1.5. Cümlənin formalaşmasında baş və ikinci dərəcəli üzvlərin rolunu sadə şəkildə izah edir.	Cümlə üzvlərini fərqləndirir və müvafiq ter-minlə adlandırır.

Motivasiya (“Əqli həmlə”)

Lövhədə atalar sözləri yazılır:

Kələklə gələn küləklə gedər.

Çox istəyən azdan da olar.

Tapşırıq: – *Həyatdan misallar gətirməklə bu atalar sözlərinin mənalərini açıqlayın.*

Şagirdlər öz fikirlərini deyirlər. Müzakirə aparılır.

Oxu (Proqnozlaşdırma)

Dərsləyin 167-ci səhifəsindəki mətnin birinci iki abzası oxunur. **Müəllim:** – *Sizcə, ağanın bu tamahkarlığı nə ilə nəticələnəcək?*

Şagirdlər mətnin davamı ilə bağlı öz fikirlərini söyləyirlər. Bundan sonra mətnin davamı oxunur və şagirdlərin fərziyyələri ilə müqayisə olunur.

Söz ehtiyatı. Lövhədə “Cütləri müəyyən et” tipli tapşırıq verilir:

qoyun	ilxı
inək	sürü
at	naxır

Verilmiş söz cütləri arasından əksmənalıları tapmaq tapşırılır:

A) tamahkar, acgöz B) öyüd, nəsihət C) dərə, təpə Ç) sellər, sular

2-ci tapşırıq. Mətnin sonuncu cümləsini “Çox istəyən azdan da olar”, “Sən saydığını say, gör fələk nə sayır”, “Sonrakı peşmançılıq fayda verməz” kimi atalar sözləri ilə bitirmək olar.

3-cü tapşırıq. Südün çəkisini artırıb daha çox pul qazanmaq üçün ağa südə su qatırdı.

İş dəftərinin 119-cu səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

4-cü tapşırıq yerinə yetirilir: *Ağa tamahının qurbanı oldu.*

Sonra müəllim lövhədə belə bir cümlə yazır:

“Yaşıl çəmənlikdə bir dəstə göyərçin uçurdu”.

Sual: – *Bu cümlədə hansı sözlər və söz birləşmələri var?*

Şagirdlər sözlərin hansı nitq hissəsinə aid olduğunu, söz birləşmələrinin hansı suala cavab verdiyini deyirlər.

Dərsləyin 168-ci səhifəsindəki nəzəri material mənimsənilir. Müəllim şagirdlərə belə bir tapşırıq verir:

Verilmiş sözlərə hissəciklər əlavə etməklə cümlələr qurun:

1. Ağac yaşıl budaq yer əyilmək
2. Elmar park sinif yoldaş rast gəlmək

Tapşırıq belə yerinə yetirilir:

1. Ağacın yaşıl budaqları yerə əyilmişdi.
2. Elmar parkda sinif yoldaşına rast gəldi.

Dərsləkdən 5-7-ci tapşırıqlar ümumi müzakirə yolu ilə yerinə yetirilir.

5-ci tapşırıq. 1. Çalışqan oğlan dərslərini hazırladı. 2. Şən mahnı göylərə ucaldı. 3. Güclü külək ağacları yıxdı.

İş dəftərinin 120-ci səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

İmla mətni

Qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin yazılışına xüsusi diqqət yetirilir.

FƏXRƏNDƏ QARI (65 söz)

Qırxbuğumlu düzündə cərgə ilə **çadırlar** qurulmuşdu. **Onların** birində Fəxrəndə qarı Bakıdan gəlmiş nəvələri Araz və **Afaqla** qalırdı. Qırx il **müəllim** işləmiş Fəxrəndə qarının yaşı yetmişə çatmışdı. Amma özünü **gümrah** hiss edirdi. Hər il yay ayları gələndə yaylağa köçərdi. **İçdiyi bulaq suyu, təzə süd, yediyi qatıq, göy-göyerti** olardı.

Fəxrəndə nənə nəvələrinə hər səhər nehrə yağı, **dadlı qaymaq**, beçə balı yedizdirər, tez-tez qırxbuğum, quzuqulağı, gicitkən kətəsi **hazırlayardı**.

Əli Vəliyev

Sinifdən xaric oxu. “Qızılın bəkməzə dönməsi” (“Bəhlul Danəndə” lətifələrindən).

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

77-ci mövzu. ATA SÖZÜNÜN QIYMƏTİ (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Danışarkən fikrini əsaslandırmaq üçün atalar sözlərindən istifadə edir. Debat zamanı mövqeyini müdafiə etmək üçün öz səviyyəsinə uyğun arqumentlər gətirir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Obrazları xarakterizə etməklə mətnin ideyası haqqında fikir yürüdür.
3.1.1. Hüsrxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Çətin sözlərin düzgün yazılışını müəyyənləşdirməklə mətni köçürür.
4.1.5. Cümlənin formalaşmasında baş və ikinci dərəcəli üzvlərin rolunu sadə şəkildə izah edir.	Cümlənin baş üzvlərini müəyyən edir.

Motivasiya (Əqli həmlə)

Müəllim: – *Böyüyə hörmətlə bağlı hansı atalar sözlərini bilirsiniz?*

Şagirdlər bildikləri atalar sözlərini deyirlər (*“Qocaya hörmət elə, sən də qocalacaqsan”, “Qocanın biliyi, cavanın biləyi”, “Böyüksüz evdə xeyir-bərəkət olmaz”, “Böyük olan yerdə kiçik danışmaz”, “Ulu sözünə baxmayan ulaya-ulaya qalar”, “Ataya itaət Allaha itaət deməkdir” və s.*).

Oxu (Rollu oyun)

Dərsləyin 169-cu səhifəsindəki mətn oxunur və səhnələşdirilir.

1-ci tapşırıq yerinə yetirilir. 1 – Ç, 2 – C, 3 – A, 4 – B.

İş dəftərinin 121-ci səhifəsindəki mətnlə bağlı tapşırıq yerinə yetirilir.

Danışma

Müəllim: – *Böyükəlin göstərişlərini müzakirə etmək lazımdır, yoxsa onlara sözsüz əməl edilməlidir?*

Müəllim keçən dərslərin əsasında debat təşkil edir.

Debat. Dərsləyin əvvəlində qoyulmuş sual mətnin məzmunu əsasında debat şəklində davam etdirilir. **Sual:** – *Kiçik qardaşın qiymətli cavahiri yerə vurub qırıq-qırıq etməsini böyük qardaşlar ağılsız hərəkət hesab etdilər. Sizcə, kim haqlıdır?*

I qrup: – Böyükəlin sözünə həmişə əməl etmək lazımdır.

II qrup: – Kimin nə deməyindən asılı olmayaraq adam öz ağılı ilə hərəkət etməlidir.

Yazı

Mətnə yazılışı çətin olan sözlər seçilir və dəftərə köçürülür (paxıllıq, cavahir, hüsuruna, çağırtdırdı, vəziyyətdə, ehtiramla və s.).

Dil qaydaları

3-cü tapşırıq yerinə yetirilir.

Müəllim lövhədə iki cümlə yazır: 1. Dostum Mahir məktəbimizdə ən güclü şahmatçıdır.

2. Gələn ay Mahir şahmat yarışında iştirak etmək üçün Gəncəyə gedəcək.

Tapşırıq: – *Hər bir cümlədə əsas fikri ifadə edən iki söz seçin* (1 – Mahir şahmatçıdır, 2 – Mahir gedəcək). Şagirdlər tapşırığı müzakirə edirlər. Düzgün qərar verildikdən sonra müəllim həmin sözlərə sual qoymağı tapşırır.

Qruplarla iş. Dərsləyin 170-ci səhifəsindəki nəzəri material mənimsənildikdən sonra qruplarla iş aparılır.

I qrup. Dərsləlik, səh. 170, tap. 4.; **II qrup.** Dərsləlik, səh. 170, tap. 5.; **III qrup.** İş dəftəri, səh. 121, tap. 3.; **IV qrup.** İş dəftəri, səh. 121, tap. 5.

İş dəftərinin 121-ci səhifəsindəki qalan tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

78-ci mövzu. DƏNİZ QORXUSU (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətndəki məlumatlardan çıxış edərək məntiqi nəticə çıxarır.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Fikrini əsaslandırmaq üçün gündəlik həyatdan misallar gətirir.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Mürəkkəb sözlərin və frazeoloji birləşmələrin mənasını tərkibindəki sözlərin məcazi mənasını açmaqla izah edir.
2.2.4. Mətdəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Oxuduqlarına dair gündəlik həyatdan misallar gətirir. Bədii əsərin müəyyən hissəsini oxuduqdan sonra baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırır.
4.1.5. Cümlənin formalaşmasında baş və ikinci dərəcəli üzvlərin rolunu sadə şəkildə izah edir.	Cümlənin baş üzvlərini müəyyən edir.

Motivasiya

Müəllim: – *“Pis günü görməyən yaxşı günün qədrini bilməz” atalar sözünü necə başa düşürsünüz?*

Şagirdlər eşitdiklərindən, gördüklərindən misal gətirməklə atalar sözünü izah edirlər.

Oxu (Proqnozlaşdırma)

Dərsləyin 171-ci səhifəsindəki mətn “Bu adam əmr etdi...” cümləsinə qədər oxunur.

Müəllim: – *Sizcə, bu adam qulu necə sakitləşdirmək fikrində idi?*

Şagirdlərin fikirləri dinlənir. Mətnin davamı oxunur və şagird versiyaları ilə müqayisə olunur.

Söz ehtiyatı. 171-ci səhifədəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dinləmə (Ümumi müzakirə)

Müəllim: – *Xəyalpərəst olmaq nə deməkdir? Siz də xəyallara dalırsınız mı? Bu zaman nə haqda düşünürsünüz?*

Müəllimin nəzərinə: Şagirdlər I bölmədə dinlədikləri “Xəyalpərəst” hekayəsini (6-cı dərslə) xatırlayıb bunu tamamilə mənfi keyfiyyət kimi qəbul edə bilirlər. Bir çox şagirdlər öz xəyallarından utanıb onu dilə gətirməyə bilər. Buna görə də müəllim şagirdləri səmimi söhbətə dəvət etməlidir. Bildirməlidir ki, müəyyən mənada xəyallara dalmaq heç də pis keyfiyyət deyil. Hətta böyük sərkərdələrdən biri demişdir ki, general olmaq istəməyən əsgər pis əsgərdir. Lakin xəyalpərəstliyin arxasında çalışqanlıq, zəhmətkeşlik dayanmalıdır.

Dinləmə

BİR DOLÇA SÜD

Bir kəndli qızı südlə dolu dolçanı çiyinə alıb bazara satmağa gedirmiş. Gedə-gedə öz-özünə fikirləşirmiş: “Bu südü satıb 100 dəne yumurta alacağam. Yumurtaları toyuqların altına qoyacağam. Ən azı doxsan cücəm olacaq. Cücələr bir az böyüyəndən sonra onları satıb bir qoyun alacağam. Qoyunun iki balası olacaq. Quzuları satıb bir dana alacağam. Bəh-bəh!

Gözəl danam çəmənlikdə o yana qaçacaq, bu yana qaçacaq, hərdən də şıllaq atacaq". Bunu deyib qız yerində hoppanmağa başladı. Birdən çiyindəki dolça yerə düşüb qırıldı...

Müəllimin nəzərinə: Mətn rəqəm və əşya adları ilə zəngin olduğundan şagirdlər yazıya başlamazdan əvvəl onlara faktoloji suallar vermək olar ("Dolça nədir?", "Qız südü satıb nə almaq istəyirdi?", "Neçə cücəyə bir qoyun almaq istəyirdi?", "Nəyi satıb dana almaq istəyirdi?" və s.). Lövhədə cədvəl çəkib onu şagirdlərlə bir yerdə doldurmaq olar:

Say	1	100	90	1	2	1
Varlıq	dolça süd	yumurta	cücə	qoyun	quzu	dana

Bundan sonra şagirdlər cədvələ baxaraq dinlədikləri mətnin qısa məzmununu danışirlar.

Müəllim: – Sizcə, insana həyatda hansı bacarıqlar daha çox lazımdır?

Şagirdlərin fikirləri dinlənir. Onların söylədikləri arqumentlər həyatla, şəxsi təcrübə ilə əlaqələndirilir.

Yazı

Hüsnxət. İş dəftərinin 122-ci səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilməklə köçürülür.

Dil qaydaları

Müəllim tərəfindən mətndən bir neçə cümlə seçilir, bu cümlələrdəki mübtəda və xəbər tapılır. İş dəftərinin 122-ci səhifəsində verilmiş qrammatik tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

79-cu mövzu. ATA NƏSİHƏTİ (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi bədii mətnin ideyasını müəyyən edir və ona münasibət bildirir.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Müəyyən fikirlə bağlı öz mövqeyini bildirir və onu əsaslandırır. Nitqində frazeoloji ifadələrdən istifadə edir.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasıya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Nəzm nümunəsini vəznə uyğun ritmlə oxuyur və qafiyəli sözləri vurğulayır.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
3.1.1. Hüsnxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Cəm şəkilçisini sözdən asılı olaraq dörd cür (-lar ² , -dar ² , -rar ² , -nar ²) tələffüz edir, lakin tələffüzdən asılı olmayaraq bir cür (-lar ²) yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Yazdığı imla mətnini orfoqrafik cəhətdən yoxlamaq üçün lüğətdən istifadə edir. Mətnə rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.
4.1.5. Cümlənin formalaşmasında baş və ikinci dərəcəli üzvlərin rolunu sadə şəkildə izah edir.	Cümlənin ikincidərəcəli üzvlərini baş üzvlərdən fərqləndirir. Cümlənin baş üzvlərinə ikincidərəcəli üzvlər əlavə edərək cümlələri genişləndirir.

Motivasiya

Müəllim indiyədək keçirilən bir neçə mövzunun adını çəkir: “Ata sözünün qiyməti”, “Kərpickəsən qocanın hekayəti”, “Əkinçi və oğlu”.

– *Bu əsərlərdən hansı nəticəyə gəldiniz?*

Şagirdlər oxuduqları əsərlərdən gəldikləri nəticəni söylədikdən sonra müəllim növbəti sualı verir:

– *Nəsihətə nə üçün qulaq asmaq, əməl etmək lazımdır?*

Cavablardan sonra **cütlərlə iş** aparılır. Hər cüt müəyyən olunmuş vaxt ərzində bir neçə nəsihəti qeyd etməlidir. Təqdimat zamanı isə yalnız bir nəsihət söylənilir. Təkrara yol verməmək əsas şərt kimi irəli sürülür.

Oxu

Dərsləyin 172-ci səhifəsindəki şeir əsərdəki obrazın hiss və həyəcanını ifadə etmək üçün müvafiq jest və mimikalardan istifadə edilməklə oxunur.

Söz ehtiyatı ilə bağlı 1-3-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1-ci tapşırıq. “Aciz” sözünün mənası əvvəlcə şagirdlərin təxmininə görə, sonra isə lüğətdən istifadə edilməklə izah olunur: *əлиндən iş gəlməyən, bacarıqsız, zəif.*

2-ci tapşırıq. Şeirdə göy rənglə verilmiş misralar belə izah edilə bilər:

Canavar ziyan verən heyvandır, vaxt gəlir, pələng canavarı parçalayır, onun həyatına son qoyur. Əgər insan da canavar kimi xalqına ziyan verərsə, bir gün kimsə onun niyyətini anlar, onu məhv edər, pisləklərə son qoyular.

Şüurlu oxu ilə bağlı 4-6-cı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

4-cü tapşırıq. Oğulun özündən gücsüzləri incitməyi atanın xoşuna gəlmir.

6-cı tapşırığın cavabı müəllimin dərslərin motivasiya hissəsində adını çəkdiyi əsərlər ola bilər.

Dinləmə

HƏYATIN DƏYƏRİ

Bir yazıçı qayıqla dənizdə səyahətə çıxmışdı. O, qayıqçıdan soruşdu:

– Sən heç ömründə kitab oxumusan?

– Xeyr! – deyər qayıqçı cavab verdi.

– Elə hesab et ki, ömrünün yarısını itirmisən.

Qayıqçı yazıçının bu tələbbürünə hirsəndi, amma bir söz demədi.

Bir azdan dənizdə tufan başladı. Qayıqçı yazıçıdan soruşdu:

– Üzməyi bacarırsan?

– Yox, – deyər yazıçı təəssüflə bildirdi.

– Onda elə hesab et ki, ömrünün hamısını itirdin.

Mətnlə bağlı müəllim aşağıdakı sualları verir:

– *Nə üçün yazıçı qayıqçıya kitab oxumadığı üçün “ömrünün yarısını itirmisən” dedi?*

– *Bəs nə üçün üzməyi bacarmayan yazıçıya qayıqçı “ömrünün hamısını itirdin” dedi?*

– *Dərslərdə oxuduğunuz mətnlə dinlədiyiniz mətn arasında hansı bağlılıq var?*

Danışma

7-ci tapşırıqa əsasən, şeir nəsrə çevrilərək şagirdlərin sözləri ilə danışılır.

“Mətni dəyiş”. **Cütlərlə iş.** Müəllim cütlərə belə bir tapşırıq verir: – *Dinləmə mətnində olan obrazlara “Ata hansı nəsihəti verərdi?” sualına cavab hazırlayın.*

İş dəftərinin 123-cü səhifəsindəki mətnlə bağlı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

8-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Lövhdə cümlə yazılır: “Sabir səhər kənd uşaqları ilə mehribancasına görüşdü”.

Müəllim: – *Bu cümlədə mübtəda və xəbəri tapın. (Sabir görüşdü.) Qalan sözləri və söz birləşmələrini sadalayın. Onlar hansı suallara cavab verirlər? (Səhər – nə zaman? kənd uşaqları ilə – kimlə? mehribancasına – necə?) Bu sözlər cümlənin ikincidərəcəli üzvləri sayılır.*

Qruplarla iş. Dərsləyin 173-cü səhifəsindəki nəzəri material mənimsəniləndikdən sonra qruplarla iş aparılır.

I qrup. Dərslək, səh. 173, tap. 9.; **II qrup.** Dərslək, səh. 173, tap. 10-11.; **III qrup.** İş dəftəri, səh. 123, tap. 2-3.; **IV qrup.** İş dəftəri, səh. 123, tap. 4.

İş dəftərinin 123-cü səhifəsindəki digər tapşırıqlar yerinə yetirilir.

İmla mətni

Müəllim bu imlanı diktə edərkən mətnin abzaslarla yazılmasına və qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin yazılışına xüsusi diqqət yetirir.

NAĞILLAR (71 söz)

Balaca Kamal nənəsinin nağıllarını çox xoşlayardı. Bu nağıllarda adamlar qəribə xalçalara minib göyde uçardılar. Quşlar qəhrəmanları qanadlarına alıb yeddiillik yolu bir göz qırpımında gedərdilər.

Kamal anasından, nənəsindən soruşardı:

– Xalça necə uçur? Bəs bizim xalçamız niyə uçmur? Nağıllardakı quşlardan bizim meşələrdə, dağlarda varmı? Bəs adamın niyə qanadları yoxdur?

Ancaq onların cavabı o qədər də aydın olmazdı. Başları qarışıq olanda isə Kamala heç cavab verməzdilər, ona açıqlanardılar:

– Mane olma, get işinlə məşğul ol!

Mikayıl Rzaquluzadə

Sinifdən xaric oxu. Redyard Kiplinq. “Mauqli”

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

80-ci mövzu. QARABATDAQ VƏ XƏRÇƏNG (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Debat zamanı opponentini dinləyir və əks-argumentlər hazırlayır.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Fikrini əsaslandırmaq üçün gündəlik həyatdan misallar gətirir.
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Mətndəki sözü uyğun gələn yaxınmənalı söz-lə əvəz edir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətnin planını və hekayə xəritəsini tərtib edir. Mətndəki hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Oxuduqlarına dair gündəlik həyatdan misallar gətirir. Bədii əsərin müəyyən hissəsini oxuduqdan sonra baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırır.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Mətni bitkin hissələrə bölür və hadisələrin ardıcılığına uyğun nəql edir.
4.1.5. Cümlənin formalaşmasında baş və ikinci dərəcəli üzvlərin rolunu sadə şəkildə izah edir.	Cümlənin baş üzvlərinə ikincidərəcəli üzvlər əlavə edərək cümlələri genişləndirir.

Motivasiya

Müəllim: – “Özgəsinə quyu qazan özü düşər” atalar sözünü necə başa düşürsünüz? Sizcə, özgəsinə quyu qazan hansı keyfiyyətlərə malik olur?

Şagirdlər eşitdiklərindən, gördüklərindən misal gətirməklə atalar sözünü izah edirlər.

Oxu

Mətn (dərslik, səh. 174-175) hissə-hissə oxunub təhlil olunur. (Qarabatdaqla xərçəngin dialoqundan sonra oxunu dayandırıb şagirdlərə tapşırmaq olar ki, mətnin davamını təxmin etsinlər.)

Söz ehtiyatı ilə bağlı 1-3-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1-ci tapşırıq. Cavab “B” variantıdır.

2-ci tapşırıq. Cavab “A” variantıdır.

3-cü tapşırıq. Məndəki “arif” sözünü “ağıllı” sözü ilə əvəz etmək olar.

Şüurlu oxunu yoxlamaq məqsədilə 175-ci səhifədəki 4-5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

4-cü tapşırıq. Cavab “B” variantıdır.

5-ci tapşırıqda səbəb-nəticə əlaqəsi yaratmaqla cümlələr tamamlanır:

1. ... , çünki onun yemi ancaq balıqlar idi.

2. Qarabatdaq qocalıb əldən düşmüşdü, artıq ova çıxma bilmirdi, ona görə də ...

3. Qarabatdaq onları aldatmışdı, ona görə də ...

Bu dərsin davamı olaraq “Qarabatdaq və xərçəng” əsərinin **hekayə xəritəsi** və geniş **planı** tərtib edilir.

Dinləmə-danışma

Plan əsasında mətnin məzmunu nəql olunur.

Müəllim şagirdlərə “Həyatda qarabatdaq quşu kimi insanları aldadanlar, öz mənafeyini güdənələr də olur. Bu cür insanlara münasibətinizi bildirin” deməklə onları **müzakirəyə** dəvət edir.

Debat

***Müəllimin nəzərinə:** Bu dərs şagirdlərdən öncə hazırlıq tələb edir. Onlar əvvəlcədən iki qrupa bölünürlər. Dostluğu yüksək qiymətləndirənlər I qrupda, dostluğun boş və mənasız bir şey olduğunu düşünənlər II qrupda birləşirlər.*

Müəllim: – Dostlar bir-birinə qarşı necə olmalıdır? Əsl dostluğa inanırsınızmı? Heç dost hesab etdiyiniz adam sizə arxa çeviribmi? “Balta ağacı kəsməzdi, sapı ağacdan olmasaydı” atalar sözünü necə başa düşürsünüz?

Şagirdlərin fikirləri dinləndikdən sonra debat başlanır.

I qrup dostluğun insan üçün vacib olduğunu göstərmək üçün aşağıdakı atalar sözlərindən istifadə edə bilər:

– Dost min isə – azdır, düşmən bir isə – çoxdur.

– Dostunun dostu sən də dostundur.

– Dostsuz insan qanadsız quş kimidir.

– Dostla su iç, düşmənlə bal yeməyə oturma.

– Dost yolunda boran olar, qar olar və s.

II qrup həyatda əsl dostluğun olmadığını sübut etməyə çalışmalıdır:

– Ağıllı düşmən nədən dostdan yaxşıdır.

– Dostdan özünü qoru, düşmənlə hesablaşmağa nə var.

– Sırrını dostla demə, dostunun da dostu var.

– Dostam sənənlə pulun qurtaranacan.

– Dost min olar, candan yanan bir və s.

Hər iki qrup atalar sözlərindən başqa, həyatda gördüklərindən, eşitdiklərindən də misal gətirməlidir.

Yazı

Debat bitdikdən sonra müəllim sinfə müraciət edir:

– Təsəvvür edin ki, dostunuz başqa bir adamla mübahisə edir. Onlar sizi bu mübahisəni həll etməyə dəvət edirlər. Qulaq asdıqda görürsünüz ki, dostunuz haqsızdır. Nə edərsiniz? Bu haqda kiçik bir esse yazın.

İş dəftərinin 124-cü səhifəsindəki 1-2-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

Müəllim mübtəda və xəbərdən ibarət olan bir neçə cümlə deyir. Şagirdlər ikincidərəcəli üzvlər artırmaqla cümlələri genişləndirirlər; məsələn:

1. Xərçəng danışdı. 2. Balıqlar sevindilər. 3. Qarabatdaq quşu oturdu və s.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

81-ci mövzu. SİÇAN VƏ DƏVƏ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Eşitdikləri və oxuduqlarını misal gətirərək mövzu ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır.
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Mətni oxuyarkən obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Atalar sözündə və ya aforizmdə ifadə olunmuş kəlamla bağlı öz fikirlərini yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mətnə rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.
4.1.5. Cümlənin formalaşmasında baş və ikinci dərəcəli üzvlərin rolunu sadə şəkildə izah edir.	Söz birləşməsi ilə ifadə olunmuş cümlə üzvlərini müəyyən edir. Cümlənin baş üzvlərini müəyyən edir.
4.1.6. Cümlədə sözlərin düzgün ardıcılığını müəyyən edir.	Sözləri düzgün ardıcılıqla yazaraq cümlə qurur. Şeiri nəsrə çevirərkən cümlədəki sözlərin düzgün ardıcılığını müəyyən edir.

Motivasiya (Ümumi müzakirə)

Müəllim iki atalar sözü deyir:

1. Dili varsa, dilçəyi də var.

Sual: – Bu atalar sözünü hansı adam haqqında işlədirlər? Belə adamlara münasibətinizi bildirin.

2. Lovğalığın axırı xəcalətdir.

Sual: – Bəs bu atalar sözü kimə aid ola bilər? Bu cür adamlara münasibətinizi bildirin.

Müzakirələr nəticəsində şagirdlər belə bir qənaətə gəlirlər ki, 1-ci atalar sözü lovğa, lakin bacarıqlı adamlar, 2-cisi isə əlindən heç nə gəlməyən lovğalar haqqında işlədilir və ikincilər həmişə gülünc vəziyyətdə qalırlar.

Oxu

Dərsləyin 176-cı səhifəsindəki mətn hissə-hissə oxunur. Dərsləkdə və iş dəftərində (səh. 124) mətnlə bağlı verilmiş tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yazı

Müəllim: – *Bədii əsərləri oxuduqdan sonra çox zaman onun ideya məzmununu atalar sözü ilə ifadə etməyə çalışırıq. Sizcə, bunun səbəbi nədir? (Bədii əsərlərin ideya məzmunu hər hansı müdrik fikirlə bağlı olur, atalar sözü isə müdrik fikri bədii şəkildə ifadə edir.)*

Şagirdlər mülahizələrini söylədikdən sonra müəllim bildirir ki, bugünkü fəaliyyət əks istiqamətdə olacaq, yeni onlar verilmiş atalar sözü ilə mətn yazmalıdırlar.

Sınıf 3 qrupa bölünür. Hər qrupa 1 atalar sözü verilir.

I – “Ayağını yorğanına görə uzat”; II – “Ağac bar gətirdikcə başını aşağı salır”; III – “Alim olmaq asandır, insan olmaq çətin”.

Tapşırıq: – *Elə bir mətn yazın ki, bu kəlamlardan biri həmin mətnin ideyasını təşkil etsin.*

Müəllimin nəzərinə: *Tapşırıqla bağlı müəllim şagirdləri bir qədər təlimatlandırmalıdır. Belə ki, onlar müvafiq kəlamla bağlı həyatda gördükləri, eşitdikləri, təsəvvürlərinə gətirdikləri və ya düşündükləri haqda yazsa bilərlər.*

Dil qaydaları

Dərsləyin 177-ci səhifəsindəki dil qaydaları ilə bağlı verilmiş 5-9-cu tapşırıqlar yerinə yetirilir. 5-ci tapşırıq. Günəşin parlaq şüaları adamın gözələrini qamaşdırırdı.

Vüsəlin qardaşı idman yarışında qalib gəlirdi.

6-cı tapşırıq. Cavab: *yay vaxtı*

7-ci tapşırıq. Cavab: *istidən*

9-cu tapşırıq. 1. Mübtəda – *ağıl*; xəbər – *satılmaz*.

2. Mübtəda – *qurd*; xəbər – *yeyər*.

3. Mübtəda – *qonaq*; xəbər – *gətirər*

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

82-ci mövzu. KÖHNƏ DƏRS (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi bədii mətnin ideyasını müəyyən edir və ona münasibət bildirir.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Eşitdikləri və oxuduqlarını misal gətirərək mövzu ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır.
1.2.2. Eşitdiyi, oxuduğu bədii nümunələri dialoq şəklində təqdim edir.	Dialoji mətnin səhnələşdirilməsi zamanı nitqini obrazın xarakterinə uyğunlaşdırır.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətndəki hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən edir.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Deyilişi və yazılışı fərqlənən sözləri müəyyən edir. Yazdığı imla mətnini orfoqrafik cəhətdən yoxlamaq üçün lüğətdən istifadə edir. Mətnə rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.
4.1.5. Cümlənin formalaşmasında baş və ikinci dərəcəli üzvlərin rolunu sadə şəkildə izah edir.	Cümlənin baş üzvlərini fərqləndirir və müvafiq terminlə adlandırır. Cümlə üzvlərinin suallarını müəyyən edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Həyatda nəyəsə nail olmaq üçün necə olmaq lazımdır?*

Şagirdlərin mülahizələri dinləndikcə müəllim onları lazımi versiyaya istiqamətləndirir.

Fikirlər ümumiləşdirilir: – *Həyatda nəyəsə nail olmaq üçün bilik və savadla yanaşı, arzu, səbir, məsuliyyət, çalışqanlıq, əməksevərlik də olmalıdır.*

Oxu (Rollu oyun)

Dərsləyin 178-ci səhifəsindəki mətn bir dəfə səssiz oxunduqdan sonra şagirdlərin iştirakı ilə səhnələşdirilir (4-cü tapşırıq).

Şagirdlər şüurlu oxu ilə bağlı 1-2-ci tapşırıqları yerinə yetirərək əsərin ideya məzmununu atalar sözü ilə ifadə edirlər (“*Əməlsiz ağıldan fayda yoxdur*”).

6-cı tapşırıq qruplarla iş şəklində yerinə yetirilir. Qruplardan biri 179-cu səhifədəki şəkil əsasında kiçik hekayə qurur. Digər qrup şəkil əsasında qurduqları hekayəni səhnələşdirir. Üçüncü qrup dailoji mətni yazır, dördüncü qrup isə şəkil əsasında nitq etiketlərindən istifadə etməklə dialoq qurub səhnələşdirir.

İş dəftərinin 125-ci səhifəsindəki 1-3-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dinləmə

Müəllim: – *Dostlar arasında münasibətləri hansı sözlərlə ifadə edə bilərsiniz?*

Sözlər sadalanır və lövhədə yazılır. Yöndəici suallarla müəllim çalışmalıdır ki, “etibar” və “sədaqət” sözləri də səslənsin. Bundan sonra şagirdlər həyatdan misallar gətirməklə həmin sözləri açıqlayırlar.

Dinləmə

GİROV DOST

Bir şəhərdə Adil və Kamil adlı iki dost yaşayırdı. Kamilin şəhər hakiminə xeyli borcu var idi. Vaxt yetişəndə şəhər hakimi Kamilin evinə gəlib borcunu tələb etdi. Bu zaman Kamillə Adil evdə oturub söhbət edirdilər. Kamil şəhər hakiminə dedi:

– Mənə axşama kimi vaxt ver. Axşam borcunu qaytaracağam.

Şəhər hakimi onun bu sözlərinə güldü. Onda Kamil dedi:

– Qoy borcu gətirənə kimi dostum Adil girov qalsın.

Şəhər hakimi Kamilə inanmasa da, bu təklifə razı oldu.

Axşam düşürdü, amma Kamildən bir xəbər yox idi. Şəhər hakimi əsgərlərlə gəlib Adili həbsxanaya aparmaq istəyirdi ki, Kamil qaça-qaça gəlib çıxdı:

– Al, bu sənə borcum. Ləngidiyimə görə bağışla.

Şəhər hakimi dedi:

– Sən və dostun cəzadan azad olunursunuz. Mən isə xahiş edirəm ki, bu gündən məni də özünüzdə dost sayasınız.

Mətn səsləndirildikdən sonra şagirdlərə aşağıdakı iş vərəqi paylanılır.

Cümlələri ardıcılığa görə nömrələ.

- ☐ Şəhər hakimi Kamil və Adillə dost olmaq istədi.
- ☐ Kamil borc müqabilində Adili girov qoydu.
- ☐ Şəhər hakimi Kamildən borcunu tələb etdi.
- ☐ Adili həbs edəndə Kamil borcu gətirib çıxardı.
- ☐ Kamillə Adil evdə oturub söhbət edirdilər.

Dil qaydaları

Dərsləkdəki dialoqun əvvəlində işlənmiş “*müəllim*” və “*Sadiq*” sözlərinə diqqət yetirilir. Müəllim bu sözlərin yazılışı və tələffüzü arasındakı fərqi müəyyən etməyi tapşırır. Sonra mətndən seçilmiş *günləri, dərslərimizi, işlər* sözlərinin yazılışı və tələffüzü arasındakı fərqi müəyyən etməyi tapşırır.

İmla

Qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin yazılışına xüsusi diqqət yetirilir.

YAZDA TƏBİƏT (61 söz)

Doğrudur, yaz hər yerdə yaxşıdır. Amma bizim yerlərin yazı daha səfalıdır. Adam həyatə çıxanda ətirdən valeh olur. Meyvə ağaclarının çiçəyi, qızılgül qönçələri rəngdən-rəngə çalır. Torpaqdan yenicə baş qaldıran bitkilər yerin sirlərindən xəbər verir.

Qarlı-buzlu yamaclardan sızib birləşən bahar suları axdıqca qüvvətlənir, ətrafa səs salır. Quşların cəh-cəhi, arıların çiçəklər arasındakı vızıltısı, kəhriz suyunun şırıltısı, yoldan gələn ayaq və təkər səsləri bir-birinə qarışır.

Mir Cəlal

Sinifdən xaric oxu. “Ələddinin sehrli çırağı” (“Min bir gecə” nağıllarından).

Qiyətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

83-cü mövzu. TACİR VƏ DOSTU (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Dinlədiyi bədii mətnin ideyasını müəyyən edir və ona münasibət bildirir.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Oxuduğu mətnləri müqayisə edərək ümumi nəticələr çıxarır.
2.1.3. Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını fərqləndirir.	Mürəkkəb sözlərin və frazeoloji birləşmələrin mənasını tərkibindəki sözlərin məcazi mənasını açmaqla izah edir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətndəki hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən edir. Mətni bitkin hissələrə ayırır və hər bir hissəni məzmunu uyğun başlıqla adlandırır.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür. Mətnin ideyasına uyğun atalar sözünü seçir.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mətndə rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.
4.1.7. Məqsəd və intonasianı dəyişməklə verilmiş cümləni müxtəlif məqamlarda işlədir.	Nəqli, sual, əmr cümlələrini fərqləndirir.

Motivasiya

Müəllim: – Dost, dostluq haqqında kifayət qədər mətn oxumusunuz. Bəs sizcə, insanların hansı xüsusiyyətləri dostluğun pozulmasına gətirib çıxarır? (yalan, xəbərcilik, yaltaqlıq, ikiüz-lülük, xəyanət, etibarsızlıq) Müəllim sadalanan fikirlər arasında inamın, etibarın dost münasibətində önəmli olduğunu açıqlayır.

Oxu (Proqnozlaşdırma)

Dərsləyin 180-ci səhifəsindəki mətnin I hissəsi oxunur, təhlil olunur.

Müəllim: – Sizcə, tacirlə dostu arasındakı münasibətlər necə davam edəcək?

Şagirdlər öz fikirlərini söyləyirlər. Öz təxəyyüllərinə görə mətni davam etdirirlər. Sonra

mətnin II hissəsi oxunub təhlil olunur. Əvvəlki mülahizələrlə müqayisə olunur.

Söz ehtiyatı və şüurlu oxunu yoxlamaq məqsədilə dərsliyin 181-ci səhifəsindəki 1-5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

5-ci tapşırıq. Əmanətə xəyanət etmək olmaz.

Dinləmə

Müəllim: – *Təsəvvür edin ki, çox acsınız. Bu zaman dostunuz gəlib sizə isti, ətirli bir kökə verir və xahiş edir ki, o, idman məşqindən çıxana qədər kökəni saxlayasınız. Tamah sizə güc gəlir və siz... kökəni yeyirsiniz. Bu hərəkəti necə adlandırmaq olar?*

Fərziyyələr dinlənilir və müzakirə olunur.

Söz ehtiyatı. “Əmanət” sözünün mənası izah olunur: müvəqqəti olaraq saxlamaq üçün verilmiş, etibar edilmiş pul, əşya.

Dinləmə mətni

ƏMANƏTƏ XƏYANƏT OLMAZ

Bir kişi şəhərin gözü açılmamış evdən çıxıb hamama gedirmiş. Yolda bir nəfərə rast gəlir. Şəhərin aləqaranlığında onu köhnə dostuna oxşadır. Cibindəki pulları çıxarıb ona verir və deyir:

– Qardaş, hamama gedirəm. Birdən orada oğru olar, pulumu cibimdən çıxarar. Al bu əmanəti, hamamdan çıxandan sonra qaytararsan.

Sən demə, bu adam oğru imiş.

Proqnozlaşdırma. Müəllim fasilə verir və sualla müraciət edir: – *Sizcə, bu oğru nə edəcək? Siz olsaydınız, nə edərdiniz?*

Şagirdlər öz versiyalarını söyləyirlər. Müəllim mətni oxumağa davam edir:

O, pulu götürüb kişinin dalınca düşür. Pul yiyəsi hamamdan çıxana qədər qapının ağzında onu gözləyir. Kişi hamamdan çıxanda ona yaxınlaşıb deyir:

– Ay kişi, pulunu al. Sənin əmanətin üzündən bu gün avara oldum.

Kişi oğrunun dediklərini eşidib ayaq saxlayır. Soruşur:

– Bu nə puldur, əmanət nədir, sən özün kimsən?

– Mən oğruyam, sən özün hamama girməzdən əvvəl bu pulu mənə tapşırımdın.

– Oğrusansa, bəs pulumu niyə aparmamısan?

– Əgər mən oğurluqla bu pulları ələ keçirsəydim, sənə qara qəpik də qaytarmazdım. Amma sən onu mənə əmanət olaraq öz əlinlə vermisən. Əmanətə xəyanət etməkdən də böyük inəfsizlik olar?

Müəllim suallarla sinfə müraciət edir:

1. *Mətnin birinci cümləsindəki “şəhərin gözü açılmamış” ifadəsini hansı ifadə ilə əvəz etmək olar?*

2. *Əsərdəki oğru obrazına münasibətinizi açıqlayın.*

3. *Əgər həmin oğru pul kisəsini yerdən götürsəydi, sizcə, onu yiyəsinə qaytarardımı?*

4. *Siz əmanətin yiyəsinin yerində olsaydınız, oğruya nə cavab verərdiniz?*

Şagirdlərin mülahizələri dinlənilir və müzakirə olunur.

Müəllim insanlar arasında etibar, inam, sədaqət haqqında danışır, şagirdlər də öz fikirlərini söyləyirlər. Sonda nəticə çıxarılır: *İnsan inamı damla-damla qazanır. Onu itirmək çox asan, saxlamaq isə çətindir. Çünki sənə etibar olunan hər şey əmanətdir. Bu etibarı itirmək, əmanətə xəyanət etmək olmaz.*

İş dəftərinin 125-ci səhifəsindəki qalan tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

7-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Müəllim bir cümləni müxtəlif intonasiyalarla səsləndirir:

– *Hava gözəldir.*

– Hava gözəldir?

– Ah, hava necə də gözəldir!

Sual: – Bu cümlələrdəki intonasiya arasındakı fərqi hiss etdinizmi? Bəs necə edək ki, bu fərqi həmin cümlələri yalnız dinləyən deyil, həm də yazıda oxuyan adam hiss etsin?

Şagirdlər cümlələri lövhədə yazır və müvafiq durğu işarəsi ilə tamamlayırlar.

Müəllim: – *Bəzən vergülün yerindən asılı olaraq cümlənin mənası da dəyişə bilər.* Məsələn:

1. Çalış qardaşın kimi, tənbel olma!

2. Çalış, qardaşın kimi tənbel olma!

Dərsliyin 182-ci səhifəsindəki nəzəri material mənimsənilir, 8-ci tapşırıq əvvəlcə şifahi, sonra isə yazılı şəkildə yerinə yetirilir.

Qiyətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

84-cü mövzu. DAHA MƏNƏ EHTİYAC YOXdur (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.2.4. Mətdəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətdəki sətiraltı informasiyanı müəyyənləşdirir və izah edir.
3.1.1. Hüsnxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Mətdən yazılışı çətin sözlər olan cümlələri seçib yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mətdə rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Yəqin, böyüklərdən belə bir ifadə eşitmisiniz: “Hər şey halallıqla olmalıdır”. Halal-haram ifadələrini necə başa düşürsünüz?*

Şagirdlərin mülahizələri dinlənir və müzakirə olunur. Halallığın bilavasitə insanın düzgünlüyü, saflığı, vicdanı ilə bağlı olduğu uşaqların nəzərinə çatdırılır.

Oxu (Proqnozlaşdırma)

Dərsliyin 183-cü səhifəsindəki mətn “Xəlifəyə xəbər çatdırırlar ki...” cümləsinə qədər oxunur. **Müəllim:**

– *Sizcə, Bəhlul niyə işə çıxmırdı?*

Şagirdlərin fərziyyələri dinlənir. Mətnin oxunması davam etdirilir və sonluq şagirdlərin fərziyyələri ilə müqayisə olunur.

Söz ehtiyatı. Sözlükdə verilmiş izahlardan əlavə, müəllim həmin sözlər haqqında əlavə məlumat verə və “xəlifə”, “darğa” sözlərinin köhnəlmiş söz olduğunu şagirdlərin nəzərinə çatdırıb bilər.

İş dəftərinin 126-cı səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Danışma

“Nağılı dəyiş”

Müəllim şagirdləri qruplara ayırır. Hər qrup təqdim olunmuş iş vərəqindəki fikrə görə dərslikdəki mətni dəyişir.

I qrup

Xəlifə Bəhlul Danəndəyə deyir:

– *Bu gündən səni özümə vəzir təyin edirəm...*

II qrup

Xəlifə Bəhlul Danəndəyə deyir:

– *Bu gündən səni sarayın xəzinədarı təyin edirəm...*

III qrup

Xəlifə Bəhlul Danəndəyə deyir:

– *Bu gündən səni saraya cəllad təyin edirəm...*

IV qrup

Xəlifə Bəhlul Danəndəyə deyir:

– *Bu gündən səni saraya münəccim təyin edirəm...*

Yazı

Mətnəndən yazılışı çətin olan sözlərin işləndiyi cümlələr seçilir və dəftərə köçürülür (*xəlifə, haqq-hesab, qəssab, əskik, əhvalat* və s.).

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

ÜMUMİLƏŞDİRİCİ TƏKRAR (2 saat)

Bu dərstdə dərsləyin 184-cü səhifəsində verilmiş sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir, müvafiq bölmədə tədris olunmuş materiallar təkrarlanır. Bununla yanaşı, müəllim həm özünün hazırladığı materiallardan, həm də müxtəlif qiymətləndirmə vasitələrindən istifadə edə bilər. Tapşırıqların seçimi zamanı bölmədə reallaşdırılmış standartları əsas götürmək lazımdır.

BÖLMƏ ÜZRƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ (2 saat)

DİNLƏMƏ

DƏVƏÇİ VƏ FİLOSOF

Bir filosof yol gedərkən kəndli ilə rastlaşdı. Kəndli dəvənin belinə iki yekə çuval yükləmişdi. Filosof dəvəçidən soruşdu:

- Bu çuvalara nə doldurmusan? Yazıq dəvə ayağını güclə çəkir.
- Birinə buğda, digərinə isə qum doldurmuşam, – deyə kəndli cavab verdi.
- Buğdanı başa düşdüm, bəs qum nəyinə lazımdır?
- Qum tarazlıq üçündür. O olmasa, buğda çuvalı dəvənin belində durmaz.
- Tarazlığı saxlamaq üçün buğdanı iki çuvala doldursaydın, dəvənin yükü yüngül olardı. Kəndli bu ağıllı adama heyranlıqla baxdı və dedi:
- Sən ya padşahsan, ya da ki vəzir. Bu qədər ağıl yalnız onlarda ola bilər.

Filosof dedi:

- Xeyr, mən nə padşaham, nə də ki vəzir.
- Elə isə çox zəngin bir tacirsən.
- Xeyr, səhv edirsən. Mən kasıb bir filosofam. Dünyanı ac-yalavac dolanıram.

Kəndli bu cavabı eşidəndə bərk qəzəbləndi:

- Çıx get, – dedi. – Sənin ağlının faydası olsaydı, özünə bir gün ağlayardın. Mənim çuvalımın biri isə qoy elə qumla dolu qalsın.

1. Hekayədəki dialoq kimlərin arasında baş verir?

- A) kəndli ilə tacir arasında
- B) filosofla dəvə arasında
- C) kəndli ilə filosof arasında

2. Kəndli niyə qumla dolu çuvalı dəvəyə yükləmişdi?

- A) dəvəni cəzalandırmaq üçün
- B) buğda çuvalı ilə tarazlıq yaratmaq üçün
- C) evin tikintisində istifadə etmək üçün

3. Filosof kəndliyə məsləhət gördü ki:

- A) qumu bərabər çəkiddə iki çuvala töksün.
- B) qumu özü aparsın ki, dəvənin yükü azalsın.
- C) qumu boşaltsın, buğdanı bərabər çəkiddə iki çuvala töksün.

4. Nəyə görə kəndli filosofun məsləhətinə əməl etmədi?

- A) Fikirləşdi ki, kasıb adam ağıllı məsləhət verə bilməz.
- B) Filosof məsləhətinə görə çox pul istədi.
- C) Filosofun məsləhəti ağılabatan deyildi.

5. Dialoqda buraxılmış durğu işarələrini yerinə qoy.

Filosof dəvəçidən soruşdu:

- Bu çuvalara nə doldurmusan ☐ Yazıq dəvə ayağını güclə çəkir.
- Birinə buğda, digərinə isə qum doldurmuşam, – deyə kəndli cavab verdi.
- Buğdanı başa düşdüm, bəs qum nəyinə lazımdır ☐
- Qum tarazlıq üçündür ☐ O olmasa, buğda çuvalı dəvənin belində durmaz ☐

OXU**ŞAHIN VƏFASI**

(Nizami Gəncəvidən)

A. Bir gün şahın nökerə acığı tutdu. Cəllada əmr elədi ki, onu itlərə atsın. Nöker nə qədər and-aman eləyib günahsız olduğunu desə də, şah sözündən dönmədi. Cəllad əmri yerinə yetirdi.

B. Şahın bir ağıllı nökeri var idi. O, imkan düşən kimi gizlicə itlərin yanına gedir, onlara ət atırdı. Bu gedişlə itlər yavaş-yavaş ona öyrəşdilər. Onu görəndə quyruqlarını bulayır, səs salmırdılar.

C. Səhəri gün itlərə baxan qulluqçu şahın yanına qaranəfəs gəlib dedi ki, nöker sağ-salamatdır, itlər ona toxunmur. Şah əmr etdi ki, nökeri hüzuruna gətirsinlər. Nöker gələndə hökmdar ondan sağ qalmağının sirrini soruşdu. Nöker dedi ki, itlərə tez-tez ət atırdım deyə, yaxşılığımı itirmədilər. Ancaq sənin qapında illər boyu qulluq elədim, bir it qədər vəfanı görmədim.

Ç. Keçmiş zamanlarda bir zalım şah var idi. Bu şah qəfəsdə yırtıcı itlər saxlayırdı. Kime acığı tutsa, cəllada əmr edirdi ki, onu itlərin qəfəsinə atsın. Vəhşi itlər bir andaca həmin adamı parçalayırdı.

1. Abzasların düzgün ardıcılığını müəyyən et.

- A) Ç, B, A, C B) B, C, Ç, A C) C, Ç, A, B

2. Mətnə hansı suala cavab var?

- A) Nəyə görə itlər nökrə toxunmadılar?
 B) Şah nökrə hansı əməlinə görə cəzalandırmaq istəyirdi?
 C) Şah itlərini harada saxlayırdı?

YAZI

Şagirdlər "C" abzasını dialoq şəklində yazırlar.

DİL QAYDALARI**1. Hansı sözlər birləşib həm mürəkkəb söz, həm də söz birləşməsi yarada bilər?**

- A) yer, kök B) dəvə, daban C) kəklik, ot

2. Hansı birləşmədəki "itirmək" sözü məcazi mənada işlənib?

- A) pul itirmək B) aqlını itirmək C) dost itirmək

3. Hansı cümlənin sonunda yalnız sual işarəsi ola bilər?

- A) Ən yüksək dağların zirvələrində qar görünürdü
 B) Bulaq necə əmələ gəlir
 C) Quzey yerlərdə qar gec əriyir

4. Hansı sırada cümlə üzvləri harada? nə? necə? nə edirdi? suallarına cavab verir?

- A) Kosmik gəmi enməyə başladı.
 B) İstanbuldakı təmizliyə heyran qaldım.
 C) Səhrada dəvə vüqarla irəliləyirdi.

5. "Qocanın sözləri padşahı düşündürdü" cümləsində II dərəcəli cümlə üzvü hansı suala cavab verir?

- A) kimi? B) nə? C) nə etdi?

6. Verilmiş cümlələrdə mübtəda və xəbəri müəyyən et.

- Ən böyük arzum torpaqlarımızı azad görməkdir.
- İynəyarpaqlı ağacların yarpaqları qışda tökülmür.
- Qurddan qorxan meşəyə girməz.
- Ən şirin nəğməmiz ana laylasıdır.

7. Hansı cümlə aşağıdakı sxemə uyğundur?

Kim?	Nə zaman?	Haraya?	Nə etdi?
------	-----------	---------	----------

- A) İsrafil dibçəkləri eyvana daşdı.
 B) Alpinist axşamçağı zirvəyə çatdı.
 C) Balıqçılar qayıqı suya saldılar.

VIII bölmə

MƏDƏNİ İRSİMİZ

Nö	Mövzu	Məzmun standartları	Saat sayı	Dərslik səh.	İş dəftəri səh.	MMV səh.
85.	Peşələr necə yaranıb?	1.2.1, 2.1.1, 3.1.4, 4.1.1, 4.1.3	4	186-187	130	207
86.	Ayaqdöymə	2.1.1, 2.2.4, 3.1.1, 4.1.3, 4.1.4	2	188-189	131	209
87.	Qobustan	1.2.1, 2.2.4, 4.1.1, 4.1.3	4	190-191	132	210
88.	"Yallı" rəqsi	2.2.1, 2.2.4, 4.1.3, 4.1.6	2	192-193	132	212
89.	Gəncə darvazası	1.1.1, 1.2.1, 2.1.1, 2.2.3, 2.2.4, 3.1.1, 4.1.4	4	194-195	133	213
90.	Şirvanşahlar sarayı	1.1.1, 1.1.2, 1.2.1, 2.2.2, 3.1.3, 4.1.3	4	196	134	215
91.	2500 yaşlı xalça	1.2.1, 2.1.1, 2.2.2, 4.1.3, 4.1.4	4	197	135	218
92.	Buta	2.2.4, 2.2.5, 3.1.1	2	198	135	220
93.	Balaban	2.2.4, 3.1.3, 4.1.1, 4.1.3	2	199	136	221
94.	Qədim kitablar	1.1.1, 1.2.1, 3.1.1, 4.1.2, 4.1.3, 4.1.4	4	200	137-138	222
95.	Kitab	1.2.1, 2.1.2, 2.2.4, 3.1.3, 4.1.2, 4.1.3, 4.1.4, 4.1.6, 4.1.7	2	201-202	137-138	224
96.	Hop-hop	2.2.4, 3.1.4, 4.1.2, 4.1.3	2	203	139-140	226
97.	Xalqın malını xalqa satmazlar	1.1.1, 2.2.4, 3.1.4, 4.1.3	2	204-205	139-140	227
	Ümumiləşdirici təkrar		2	206-207		229
	Bölmə üzrə qiymətləndirmə		2		141-143	229
Yekun			42 saat			

85-ci mövzu. PEŞƏLƏR NECƏ YARANIB (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Topladığı məlumatlara əsaslanaraq mövzu ilə bağlı şifahi təqdimat edir.
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Mətnəndən çıxarılmış sözlərin aid olduğu mənə qrupunu müəyyənləşdirməklə mətndəki yerini tapır.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Mətnin ideyasını şəxsi həyat təcrübəsi ilə əlaqələndirərək inşa yazır.
4.1.1. Sait və samit səsləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.	Səslərin növlərinə görə təsnifatını müəyyən edir.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mətnəndə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.

Motivasiya (BİBÖ)

Müəllim: – *Siz hansı sənət, peşə adlarını bilirsiniz? Valideynləriniz, yaxınlarınız hansı peşədə çalışır? Peşə seçmək haqqında heç düşünmüsünüz?*

İfadəli oxu. Şagirdlərin diqqəti mətnə tez-tez rast gəlinən vergül işarəsinə yönəldilir. Vergül işarəsinin fasilə məqsədilə qoyulduğu bildirilir.

Şüurlu oxu. Dərsləyin 186-187-ci səhifəsindəki 1-2-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Şagirdlər “Peşələr necə yarandı?”, “İnsanlar üçün müxtəlif peşələrin əhəmiyyəti nədədir?” suallarına cavab verirlər.

İş dəftərinin 130-cu səhifəsindəki mətn ilə bağlı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yazı

Şagirdlər “*Mən böyüyəndə hansı peşəni seçəcəyəm*” mövzusunda inşa yazırlar.

İnşanın planı tutulur:

Giriş. Bütün peşələr vacibdir.

Əsas hissə. Mən nəyə görə bu peşəni seçirəm? (Seçdiyim peşənin özəllikləri)

Sonluq. Bu peşəyə dərinləndirən yiyələnməklə vətənim və xalqım üçün gərəkli vətəndaş olacağam.

Danışma (Akvarium)

Şagirdlər “*Hansı peşə daha vacibdir?*” mövzusunda müzakirə aparırlar. Bunun üçün **Akvarium** üsulundan istifadə oluna bilər (bax: MMV, səh. 25).

Sonda müəllim Mikayıl Müşfiqin şeirindən bir parça söyləyir:

İstər bəstəkar ol, istər nəqqaş ol,

Şair ol, rəssam ol, heykəltəraş ol.

Yaratdığın şeyi sevərək yarat,

Hamıdan yüksək ol, hamıdan baş ol.

Sual: – *Bu şeirdə müəllif insanlara nəyi tövsiyə edir?*

Danışma

Müəllimin nəzərinə: Bu dərs şagirdlərdən öncə hazırlıq tələb edir. Onlar verilmiş dörd mövzudan birini seçib bu haqda müxtəlif mənbələrdən məlumatlar toplamalıdır:

1) müəllimlik sənəti qədimdə və bu gün; 2) həkimlik sənəti qədimdə və bu gün; 3) inşaatçı sənəti qədimdə və bu gün; 4) qədimdə olmayan yeni peşələr (kosmonavt, kompüter mühəndisi, elektrotexnik və s.)

Müəllim: – “Qədim zamanlarda insanlar indiki kimi yaşamırdılar” cümləsindəki fikrə münasibətinizi bildirin.

- Qədim insanlarla müasir insanların yaşayış tərzində hansı fərqləri görürsünüz?
- Bu gün qədim sənətlərlə yanaşı, hansı yeni peşələr mövcuddur?

Şagirdlər dörd qrupa bölünüb məlumat mübadiləsi aparırlar.

I qrup. Müəllimlik sənəti qədimdə və bu gün

II qrup. Həkimlik sənəti qədimdə və bu gün

III qrup. İnşaatçı sənəti qədimdə və bu gün

IV qrup. Qədimdə olmayan yeni peşələr (kosmonavt, kompüter mühəndisi, elektrotexnik və s.)

Hər qrup öz spikerini seçir və məlumat mübadiləsi bitdikdən sonra spiker qrupun məruzəsini təqdim edir.

Şagirdlər spikerlərin çıxışını qiymətləndirirlər (bax: MMV, səh. 23, “Danışma bacarığı üzrə bir-birini qiymətləndirmə cədvəli”).

Dil qaydaları

Müəllim 9 sait və bir neçə samit səsi tələffüz edir: – Bu səslərdən hansı müstəqil söz kimi işlənə bilər? (o) Digər səslər birləşərək müxtəlif sözlər əmələ gətirir.

Dərsliyin 187-ci səhifəsindəki tapşırıqlar müzakirə yolu ilə yerinə yetirilir.

Müəllim şagirdlərə məntiqə əsaslanmış tapşırıq verir: – Nöqtələrin yerinə hansı saylar olmalıdır?

1) altı, 2) beş, 3) bir, 4) doqquz, 5) ..., 6) iki, 7) ..., 8) ..., 9) yeddi.

Müəllimin nəzərinə: Burada rəqəm adları əlifba sırası ilə düzülüb. Nöqtələrin yerinə “dörd”, “səkkiz”, “üç” sözləri olmalıdır.

Araşdırma. Müəllim belə bir tapşırıq verir: şagirdlər adlarındakı sait və samitlərin sayına görə 3 qrupa bölünürlər: 1) adında saitin sayı çox olanlar; 2) adında saitin sayı az olanlar; 3) adında sait və samitlərin sayı eyni olanlar. Birinci qrup ikinci qrupdakı şagirdlərin adındakı samitlərin, ikinci qrup isə digər qrupun adındakı saitlərin xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir. 3-cü qrup isə yazılışı və deyilişi fərqlənən adları müəyyən edir.

İş dəftərinin 131-ci səhifəsindəki qalan tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

86-cı mövzu. AYAQDÖYMƏ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Qarşılaşdığı yeni sözlərin mənasını kontekstdən çıxış edərək təxmin edir.
2.2.4. Mətnəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Oxuduğu mətnə ona maraqlı görünən fikirləri qeyd edir.
3.1.1. Hüsrxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Cəm şəkilçisini sözdən asılı olaraq dörd cür (-lar ² , -dar ² , -rar ² , -nar ²) tələffüz edir, lakin tələffüzdən asılı olmayaraq bir cür (-lar ²) yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Sözlərin düzgün yazılış qaydasını müəyyənləşdirmək üçün lüğətdən istifadə edir.
4.1.4. Qrammatik mənalara görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Mürəkkəb sözün hansı nitq hissələrindən yarandığını müəyyən edir.

Motivasiya

Ritmik musiqi parçası səsləndirilir. Şagirdlər musiqini dinlədikdən sonra müəllim sualla müraciət edir: – *Sizcə, bu musiqinin səsləndirilməsində hansı musiqi alətlərindən istifadə olunub? Danışiq səsləri hansı musiqi alətinin səsinə bənzəyir? Hansı musiqi alətinin səsinə çıxarmaq üçün masadan da istifadə etmək olar?*

Oxu ("Sual müsabiqəsi")

Dərsləyin 188-ci səhifəsindəki "Ayaqdöymə" mətni oxunur. **Sual müsabiqəsi** üsulu tətbiq olunur (bax: MMV, səh. 24-25). Dərsləkdə və iş dəftərində (səh.132) verilmiş sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Söz ehtiyatı. "Zərb aləti", "nəfəs aləti", "simli alət", "qoşanağara", "qaval" terminlərinin mənşəyi, onların hansı elm sahəsinə aid olduğu araşdırılır.

2-ci tapşırıq. Ayaqdöymə zamanı qazılmış quyunun üzərinə quru ağac döşənir, üstü dəri ilə örtülürdü.

Dil qaydaları

Mətnə cəm şəkilçisi (- lar²) ilə işlənən sözlər seçilib tələffüz olunur:

– *Alətlər, insanlar, vəsaitlər, ritmlər, əcdadlar, dərilər, ayaqlar, səslər, alimlər, adlar, onlar.* Hansı sözlərdə cəm şəkilçisinin deyilişi ilə yazılışı fərqlidir?

Qruplarla iş.

Qruplara lüğətdən istifadə etməklə sözlərin düzgün yazılışını müəyyənləşdirmək üçün tapşırıq verilir.

I qrup. Dərsləik, səh. 189, tap. 7.

II qrup. Dərsləik, səh. 189, tap. 9.

III qrup. İş dəftəri, səh. 132, tap. 6.

IV qrup. İş dəftəri, səh. 132, tap. 7.

Qrupların təqdimatları dinlənir və müzakirə olunur.

Dərslikdəki 6, 8-ci tapşırıqlar və iş dəftərinin 131-ci səhifəsindəki dil qaydaları üzrə digər tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə: Dərslikdəki 8-ci tapşırığı yerinə yetirərkən nəzərə almaq lazımdır ki, “bəli” sözü ilə əksmənalı söz “xeyr”, “şər” sözü ilə əksmənalı söz “xeyir”dir. Deməli, cavab “A” variantıdır.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

87-ci mövzu. QOBUSTAN (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Eşitdikləri və oxuduqlarını misal gətirərək mövzu ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür. Oxuduğu mətn üzrə faktoloji suallar tərtib edir və özü verilən sualları cavablandırır.
4.1.1. Sait və samit səsləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.	Qalın və incə saitləri fərqləndirir.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Yazdığı imla mətnini orfoqrafik cəhətdən yoxlamaq üçün lüğətdən istifadə edir. Mürəkkəb sözlərin defislə, yoxsa bitişik yazıldığını müəyyənləşdirir. Mətnə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.

Motivasiya (BİBÖ)

Müəllim: – Qobustan haqqında nə bilirsiniz? Qobustanla bağlı daha hansı məlumatları bilmək istərdiniz?

Müəllimin köməyi ilə şagirdlərin bilmək istədikləri müəyyənləşdirilir:

- Qobustanın tarixi nə vaxtdan başlanır?
- Qobustan nə ilə məşhurdur?
- Qobustanda məskən salan insanlar nə ilə məşğul olmuşlar?

Söz ehtiyatı. “Simvol”, “yallı”, “mağara”, “memarlıq” sözlərinin mənaları araşdırılır.

– Bu sözlərin leksik mənalarını ifadə etməyə çalışın.

Oxu (sual müsabiqəsi)

“Qobustan” mətni (dərslik, səh.190-191) oxunur. MMV-nin 24-25-ci səhifələrində verilmiş “sual müsabiqəsi” metodu tətbiq edilir. Dərslikdə və iş dəftərindəki (səh. 133) tapşırıqlar yerinə yetirilir.

1-ci tapşırıq. “Simvol” sözünü “rəməz” sözü ilə əvəz etmək olar.

2-ci tapşırıq. Yaşıl rənglə verilmiş sözlərin yeri səhv düşüb.

3-cü tapşırıq. Cavab “B” variantıdır.

Dil qaydaları

Dərslərdən 5-7-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

5-ci tapşırıq. Cavab “A” variantıdır.

6-cı tapşırıq. Cavab “C” variantıdır.

Müəllimin nəzərinə: *Siniflə Qobustana ekskursiya təşkil edilməsi məqsəduyğun olardı.*

Şagirdlər ekskursiya zamanı əvvəlcə Qobustan dövlət qoruğundakı muzeyi gəzəcək, məlumat monitorlarından istifadə edərək Qobustan qayalarının tarixi haqqında məlumat əldə edəcək, oyun monitorlarından istifadə edərək qədim təsvirlərlə müasir təsvirləri eyniləşdirə biləcək, muzeydəki eksponatlarla yaxından tanış olacaqlar. Muzeylə tanışlıqdan sonra şagirdlər Qobustan qayalarını gəzəcək və qayaüstü rəsmləri seyr edəcəklər.

İmla mətni

Qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin yazılışına xüsusi diqqət yetirilir.

NEFT FONTANI (80 söz)

Mədəndə şiddətli yanğın vardı. Bu, əsl təbii fəlakət idi. Bir neçə gün əvvəl qazılmış quyu neçə saat idi ki, fontan vururdu. Neft fəvvarəsi qeyri-adi bir qüvvətlə daşı, torpağı göyə sovururdu. Müəyyən tədbirlər görülsə də, fontanı bağlamaq mümkün olmurdu. Buruğun ətrafında neftdən gölməçələr əmələ gəlmişdi. Alovun onlara keçməməsi üçün çox diqqətli olmaq lazım idi. Bunun üçün gölməçələrin ətrafına torpaqdan sədd çəkilmişdi.

Dənizdən əsən soyuq dekabr küləyi alovu üfürdükcə yanğının dairəsi genişlənirdi. Belə yanğınlar səkkiz-doqquz gün, hətta bir neçə həftə davam edirdi.

Mehdi Hüseyn

Sinifdən xaric oxu. C.Məmmədquluzadə. “Quzu”.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

88-ci mövzu. “YALLI” RƏQSİ (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.2.1. Müvafiq mətnləri düzgün, sürətli, intonasiya ilə (cümlə növlərinə görə) oxuyur.	Nəzm nümunəsini vəznə uyğun ritmlə oxuyur və qafiyəli sözləri vurğulayır.
2.2.4. Məndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin ideyasını şəxsi həyatı ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Məndə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.
4.1.6. Cümlədə sözlərin düzgün ardıcılığını müəyyən edir.	Şeiri nəsrə çevirərkən cümlədəki sözlərin düzgün ardıcılığını müəyyən edir.

Motivasiya

“Yallı” rəqsi səsləndirilir. Şagirdlər musiqi sədaları altında rəqs edirlər. Müəllim bu musiqi və rəqslə bağlı şagirdlərin təəssüratlarını soruşur, birlik, kollektivçilik barədə müzakirə aparılır.

Sual: – *Şeirlə musiqi arasında hansı fərqlər var?*

Venn diaqramı tətbiq oluna bilər. Oxşar cəhət: ritm, vəznin olması, insanın hislərinə təsiri.

Oxu (ifadəli oxu müsabiqəsi)

Şagirdlər “Yallı” rəqsi” şeirini (dərslik, səh. 192) bənd-bənd ifadəli oxuyurlar. Qalan şagirdlər onların oxusunu qiymətləndirir və müzakirə edirlər.

1-ci tapşırıq yerinə yetirilir: *silsilə – bir-birinə çox yaxın və ya bitişik sıra.*

2-ci tapşırıq. Tapşırıqda “*nəqş edib*” səhv izah olunub. Bu ifadə şeirdə “*həkk etmək*”, “*yazmaq*” mənasında işlənib.

Dərslikdəki tapşırıqlar yerinə yetirilir. Şeirin vəzn və qafiyə sistemi müzakirə olunur.

3-cü tapşırıq. 3-cü bənddə “*yağan*” və “*çaxan*” sözlərinin yeri dəyişik düşüb.

4-cü tapşırıq. Cavab “B” variantıdır.

İş dəftərinin 133-cü səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllimin nəzərinə: *İş dəftərindəki 4-cü tapşırıq söz ehtiyatı ilə bağlıdır. Burada müxtəlif variantlar ola bilər: çay – say – sal – sel; çay – çiy – çil – sil – sel və s.*

Müəllim: – “*Əlvida*” sözünü hansı sözlərlə əvəz etmək olar? (“*Sağ ol*”, “*Sağlqla qal*”, “*Xudahafiz*”) *Siz hər gün məktəbdən çıxıb xudahafizləşərkən bu sözlərdən hansını işlədirsiniz?* Şagirdlər sualı müzakirə edib bu qənaətə gəlirlər ki, yaxınmənalı sözlərdən hər birinin öz məna çaları var və bu sözlər heç də hər yerdə bir-birini əvəz edə bilmir. Buna misal olaraq iş dəftərinin 132-ci səhifəsindəki 3-cü tapşırıq yerinə yetirilir və şagirdlər “*ləqəb*” və “*təxəllüs*” sözləri arasındakı fərqi araşdırırlar.

Qruplarla iş.

I qrup. Dərslik, səh. 193, tap. 7.

II qrup. Dərslik, səh. 193, tap. 8.

III qrup. İş dəftəri, səh. 133, tap. 4.

IV qrup. İş dəftəri, səh. 133, tap. 5.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

89-cu mövzu. GƏNCƏ DARVAZASI (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikir ətrafında müzakirələrdə münasibətini bildirir.	Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji sualları cavablandırır.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Eşitdikləri və oxuduqlarını misal gətirərək mövzu ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır. Eyni mövzuda oxuduğu və dinlədiyi mətnləri sintez edərək məlumatları ümumiləşdirir.
2.1.1. Mətndə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Sözün ifadə etdiyi anlayışın əlamətlərini və aid olduğu mənə qrupunu müəyyən edir.
2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.	Mətnin abzaslarına başlıq verir və mətnin geniş planını tutur.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Oxuduğu mətnə ona maraqlı görünən fikirləri qeyd edir.
3.1.1. Hüsnxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Cəm şəkilçisini sözdən asılı olaraq dörd cür (-lar ² , -dar ² , -rar ² , -nar ²) tələffüz edir, lakin tələffüzdən asılı olmayaraq bir cür (-lar ²) yazır.
4.1.4. Qrammatik mənalara görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Əsas nitq hissələrini fərqləndirir və xüsusiyyətlərini sadalayır.

Motivasiya

Müəllim lövhədə Nizami Gəncəvinin adını yazır. Bu adın tərkibindəki *Gəncəvi* sözünün nə olduğunu soruşur: soyad, ad, təxəllüs və s. Şagirdlərin cavabları alındıqdan sonra müəllim bu sözün şairin doğulduğu yerlə bağlı olduğu haqqında məlumat verir (müqayisə üçün: Xaqani Şirvani, Məhsəti Gəncəvi və s.).

Dinləmə

Dinləmə mətni səsləndirilir.

GƏNCƏ NECƏ YARANDI

Rəvayətə görə, hərbi yürüşə çıxmış bir sərkərdə öz qoşunu ilə gəlib Arana yetişir. Burada dincəlmək üçün üç təpənin yanında düşərgə qurur. Gecə öz alaçıqında yatarkən o, qərribə bir yuxu görür. Naməlum bir səs ona deyir: “Ortadakı təpədə xəzinə basdırılmışdır. Öz atını o təpəyə sür. At harada dırnağını yerə döysə, oranı qazdır. Böyük bir xəzinə tapacaqsan. Xəzinədəki pullarla həmin yerdə şəhər tikdir. Adını da Gəncə qoy”.

Sərkərdə şəhər duranda yuxuya əhəmiyyət vermir, onu yaddan çıxarır. Amma sonrakı iki gecə yuxu təkrar olunur. Üçüncü gün sərkərdə yuxuda ona deyildiyi kimi edir. Atını ortadakı təpəyə sürür. Həqiqətən də, at bir yerdə dayanıb dırnağını yerə döyməyə başlayır. Sərkərdə həmin yeri qazdırır. Qazılan yerdən qızılla dolu küplər tapılır. Bu qızılın hesabına sərkərdə Gəncə şəhərini saldırır.

Deyənlərə görə, “Gəncə” sözü də elə xəzinə deməkdir.

İş dəftərinin 134-cü səhifəsindəki 1-3-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Oxu

GƏNCƏ ŞƏHƏRİ HAQQINDA		
Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim

Dərsliyin 194-cü səhifəsindəki mətn oxunur. **Sual müsabiqəsi** üsulu tətbiq olunur (bax: MMV, səh. 24-25). Daha sonra abzasların hər birinə başlıqlar verilməklə mətnin geniş planı tutulur.

Əlavə tapşırıq: – “Gəncə darvazası” mətnindəki sayları seçin və onları ardıcılıqla düzün (bir, yüz, min, 900, 2500). Mətnin hansı abzasında say işlənməyib?

4-cü tapşırıq. Kral, çar, padşah sözlərini hökmdar sözü əvəz edə bilər.

Dinləmə

Müəllim Göygöl haqqında aşağıdakı məlumatı oxuyur.

Göygöl hər tərəfdən qalın şam, fıstıq, Şərq palıdı, tozağacı meşələri ilə əhatə olunmuşdur, ona görə də onun rəngi daim göyə çalır. Lakin gölün suyu şəffafdır, hətta ora atılmış bir əşyanı 10 metr dərinlikdə belə görmək olur. Göygöl dövlət qoruğudur. Bu təbiət muzeyində 423 bitki növü, maral, dağ və meşə dələsi, bülbül, kəklik və s. nadir heyvan və quşlar qorunur.

Müəllim: – Bu məlumatı oxuduğunuz mətnin hansı abzasında yerləşdirərdiniz? “Təbiət muzeyi” ifadəsini necə başa düşürsünüz?

Hər şagird öz mülahizəsini söyləyir.

İş dəftərinin 134-cü səhifəsindəki 4-6-cı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

6-cı tapşırıq. Cavab “B” variantıdır.

7-ci tapşırıq. Deyilişi və yazılışı fərqli olan sözlər aşağıdakılardır:

naxışlar, məlumatlar, minlərlə, qalanların, ölənələr, sakinlər, əsirlər.

Əlavə tapşırıq. Mətnə işlənmiş xüsusi isimlər seçilir və dəftərə yazılır.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

90-cı mövzu. ŞİRVANŞAHLAR SARAYI (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji suallara cavab verir.
1.1.2. Dinlədiyi fikirləri təhlil etməklə mövqeyini şərh edir.	Debat zamanı opponentini dinləyir və əks-argumentlər hazırlayır.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Dinlədiyi və oxuduğu mətnlər arasındakı mövzu yaxınlığını müəyyən edir və məlumatları ümumiləşdirərək təqdim edir.
2.2.2. Bədii və elmi-kütləvi mətnləri fərqləndirir.	Elmi mətndəki məlumatların təsnifatını yaradır (başlıqlar altında qruplaşdırır).
3.1.3. Verilmiş mətnin planını tutur və məzmununu yazır.	Dinlədiyi mətnin qısa məzmununu yazır.
4.1.3. Rast gəlidiyi yeni sözlərin yazılış və tələffüz qaydalarını müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Yazdığı imla mətnini orfoqrafik cəhətdən yoxlamaq üçün lüğətdən istifadə edir. Mətnə rast gəlidiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Yaşadığınız ərazidə hansı qədim tarixi abidələr (məscid, türbə, hamam, məzar, bulaq və s.) var? Həmin abidələr haqqında nə bilərsiniz?*

Dinləmə

İÇƏRİŞƏHƏR

İçərişəhər – Bakının ən qədim hissəsi, Azərbaycan mədəni irsinin nadir incisidir. Burada yüzlərlə tarixi abidə – yaşayış evləri, məscidlər, hamamlar, karvansaralar, şəhəri əhatə edən qala divarları var. Bu abidələr göstərir ki, hələ neçə əsr bundan əvvəl Azərbaycanda mahir memarlar, sənətkarlar yaşamışlar. Bakıya gələn qonaqlar Qız qalası, Şirvanşahlar sarayı, Məhəmmədi məscidi, Ağa Mikayıl hamamı, Buxara karvansarası, Qala divarları kimi qədim memarlıq abidələrini maraqla seyr edirlər.

İçərişəhərin qala divarları yadelli işğalçılar üçün keçilməz siper idi. Buradakı küçələrin dar və əyri-üyrü olması da, çox güman ki, yadellilərin hücumları ilə bağlıdır. Düşmənlərlə qala divarlarını yırtıb şəhərə soxulsalar belə, dar küçələrlə irəliləyə bilmirdilər. Onlar bu küçələrdə azır, sanki daş tələyə düşürdülər. İkimərtəbəli evlərin eyvanından isə hər kəs – uşaq da, böyük də düşmənlərlə atlılarının başına qaynar su tökür, daş yağdırırdı. Bir sözlə, qədim zamanlardan bəri İçərişəhər alınmaz qala sayılırdı.

İŞ VƏRƏQİ

1. Cütləri müəyyən et.

I		II	
dar	işğalçılar	Şirvanşahlar	hamam
yadelli	sənətkarlar	Qız	karvansara
mahir	qala	Məhəmmədi	saray
alınmaz	abidə	Ağa Mikayıl	qala
tarixi	küçə	Buxara	məscid

2. Mətnə işlənən “daş tələ” ifadəsi nəyə aiddir?

- A) İçərişəhərdə yerləşən karvansaraya
- B) Qız qalasına
- C) İçərişəhərin küçələrinə

3. Mətnə işlənən “keçilməz sipər” ifadəsi nəyə aiddir?

- A) Şirvanşahlar sarayına
- B) Qala divarlarına
- C) dar məhəllələrə

4. Hansı söz xüsusi isim kimi də işləne bilər?

- A) nadir
- B) qürur
- C) dar

5. Hansı söz birləşməsinin tərkibində mürəkkəb söz var?

- A) Qız qalası
- B) Məhəmmədi məscidi
- C) Şirvanşahlar sarayı

Oxu

Müəllim Azərbaycanla bağlı bir neçə tarixi abidənin rəsmini göstərir (Qız qalası, Şirvanşahlar sarayı, Atəşgah və s.).

Sual: – *Bu tarixi abidələrdən hansını tanıyırsınız? Onlardan hansılar İçərişəhərdə yerləşir?* Şagirdlərin cavabları və müəllimin köməyi ilə abidələrin adları müəyyən olunur.

Sual müsabiqəsi. Mətn (dərslik, səh. 196) səssiz oxunduqdan sonra **Sual müsabiqəsi** üsulu tətbiq olunur (bax: MMV, səh. 24-25). Sonda mətnin məzmununu əks etdirən əsas suallar müəyyənləşdirilir və onların əsasında mətn başlıqlara (tezislərə) bölünür.

Söz ehtiyatı. “*Divanxana*”, “*türbə*”, “*ovdan*” sözlərinin izahı verilir.

İş dəftərinin 135-ci səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir. 7-ci tapşırıqda rebusun cavabı “zəlzələ” sözüdür.

Müəllim: – *Bakı haqqında kitablarda, rəsmlərdə ən çox rast gəldiyiniz şəkil hansıdır?* “Qız qalası” cavabı alındıqdan sonra BİBÖ cədvəli çəkilir.

QIZ QALASI HAQQINDA		
Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim

Dinləmə

QIZ QALASI

Azərbaycan memarlığının incilərindən sayılan Qız qalasını “Bakının rəmzi” adlandırırlar.

Qız qalasının tarixi haqqında çoxlu rəvayət vardır. Həmin rəvayətlərə görə, o, əvvəllər dənizin içində yerləşirmiş. Amma sonradan Xəzərin suyu çəkildiyindən Qız qalası da quruda qalıb. Qalanın hündürlüyü 29 metrdir. O, yerli əhəngdaşından hörülüb. Divarlarının qalınlığı beş metr olan bu abidə 8 mərtəbədən ibarətdir. Qız qalasına eyni vaxtda 250 adam yerləşdirmək olar.

Abidənin divarı üzərindəki kitabələrdən birində yazılıb: “Davud oğlu Məsudun qülləsi”. Elə ona görə də alimlərin çoxu belə qərara gəlib ki, qalanın memarı Məsud adlı şəxs olmuşdur. Bəziləri isə deyir ki, Məsud həmin vaxt şəhərin hakimi imiş. O, qalanı

yadellilərdən müdafiə olunmaq üçün tikdirmişdir. Lakin bu qalanın nə vaxt tikildiyi məlum deyil. Tarixçilərin fikrincə, Qız qalasının yaşı min ildən çoxdur.

Qalanın adına gəlinə, bu haqda müxtəlif fikirlər var. Onlardan ən ağlabatanı qədimdə “qız” sözünün həm də “ələkeçməz”, “alınmaz” mənalarında işlənməsidir. Beləliklə, Qız qalasını həm də “ələkeçməz, alınmaz qala” adlandırmaq olar. Bu da onu sübut edir ki, qalanı düşmənlərdən qorunmaq məqsədi ilə tikiblər.

Söz ehtiyatı. “Rəməz”, “kitabə” sözlərinin mənası açıqlanır. Dinləmə mətni ilə bağlı suallar yazılmış iş vərəqləri paylanır.

Yazı (ifadə)

Şagirdlər mətnin qısa məzmununu yazırlar. Bunun üçün mətnin planı tutulur:

1. Qız qalasının memarlıq xüsusiyyətləri
2. Qalanın tarixi (memarı, yaşı, tikilmə məqsədi)
3. Qız qalasının adı ilə bağlı fikirlər

Danışma

Müəllimin nəzərinə: Bu dərs şagirdlərdən öncə hazırlıq tələb edir. Şagirdlərə tapşırıqlar ki, İçərişəhər də daxil olmaqla tarixi abidələrimiz haqqında müxtəlif mənbələrdən (böyük-lərdən, sorğu kitablarından, internet saytlarından) mümkün qədər çox məlumat toplusınlar.

Bu dərstdə müxtəlif üsullar tətbiq oluna bilər:

1. **Akvarium** üsulu (bax: MMV, səh. 25).
2. **Kollektiv məruzələr.** Şagirdlər mövzular üzrə qruplara bölünərək topladıqları məlumatları bölüşürlər. Daha sonra hər qrup öz spikerini seçir və spiker qrupun məruzəsini təqdim edir.

Debat: Dağılmaqda olan tarixi abidələri qorumaq üçün nə etmək lazımdır?

I qrup. Tarixi abidələri yenidən tikməliyik.

II qrup. Qədim abidələri olduğu kimi qoruyub saxlamalıyıq.

Dil qaydaları

İmla mətni. Qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin yazılışına xüsusi diqqət yetirilir.

ƏLAÇI SƏMƏD (81 söz)

Səməd balacaboy, qarabuğdayı oğlandır. Onun qara saçları, işıqlı qara gözləri var. O, ikinci sinifdə oxuyur. Əlaçıdır.

Səməd səliqəli oğlandır. Hər gün iki-üç dəfə çantasını yoxlayır. Dəftər-kitabın yerində olduğunu görüb rahat olur. Axı o, evdəki beş uşaqdan böyüyüdür. Kiçik bacı-qardaşları onun çantasına həsrətlə baxırlar. Səməd onlara deyir:

– Məktəbli uşağın kitab-dəftəri təmiz olmalıdır.

Sinifdə Səmədin ən yaxın dostu Kərəmdir. Səməddən fərqli olaraq o, ucaboy, enlikürək oğlandır. Səməd Kərəmi də, başqa sinif yoldaşlarını da çox istəyir. Ağsaçlı, güləruz müəlliminə isə böyük məhəbbətlə, hörmətlə yanaşır.

Mirzə İbrahimov

Sinifdən xaric oxu. Qrimm qardaşları. “Bremen çalğıçıları”.

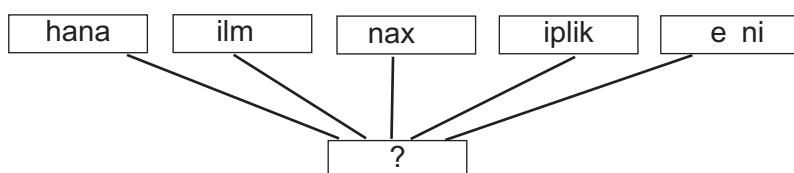
Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

91-ci mövzu. 2500 YAŞLI XALÇA (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Dinlədiyi və oxuduğu mətnlər arasındakı mövzu yaxınlığını müəyyən edir və məlumatları ümumiləşdirərək təqdim edir.
2.1.1. Mətnə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələrin xarakterik əlamətlərini adlandırır.	Sözün ifadə etdiyi anlayışın əlamətlərini və aid olduğu mənə qrupunu müəyyən edir. Öyrəndiyi yeni söz və terminləri cümlədə mənasına uyğun işlədir.
2.2.2. Bədii və elmi-kütləvi mətnləri fərqləndirir.	Elmi mətndəki əsas məlumatları mənimsəyir və sualları cavablandırır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mətnə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.
4.1.4. Qrammatik mənalarına görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Əsas nitq hissələrini fərqləndirir və xüsusiyyətlərini sadalayır.

Motivasiya (Söz assosiasiyası)

Lövhdə aşağıdakı sxem çəkilir. **Sual:** – *Sual işarəsinin yerinə hansı söz olmalıdır?*

Şagirdlər 2-ci sinifdə “Qədim xalça” hekayəsini oxuyarkən “hana” və “çeşni” sözləri ilə tanış olublar. Bu və sxemdəki digər sözlər onlarda “xalça” sözü ilə assosiasiya yarada bilər.

Dinləmə

AZƏRBAYCAN XALÇALARI

Azərbaycanda ən qədim zamanlardan xalçaçılıq sənəti geniş yayılmışdır. Bizim xalçalar öz gözəlliyi ilə bütün dünyada məşhurdur. Belə xalçalardan biri də “Şeyx Səfi” adlanan xalçadır. Bu xalçanı 550 il bundan əvvəl Təbriz ustaları toxumuşlar. Hazırda “Şeyx Səfi” xalçası İngiltərə muzeylərindən birində saxlanılır. Onun uzunluğu 10 metr-dən, eni 5 metr-dən çoxdur. Bu xalça muzeyin ən qiymətli eksponatlarından biri sayılır.

Söz ehtiyatı. Dinləməyə fasilə verilir və “eksponat” (muzeydə nümayiş etdirilən əşya) sözünün mənası soruşulur.

Tapşırıq: – *Hesablayın: “Şeyx Səfi” xalçası böyükdür, yoxsa sinif otağınızın döşəməsi?*

İş dəftərinin 136-cı səhifəsindəki 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Mətnin davamı:

Azərbaycanda xalçaçılığın qədim sənət olduğunu sübut edən mənbələrdən biri də ən qədim kitabımız olan “Kitabi-Dədə Qorqud”dur. Bu əsərdə deyilir:

“Dədə Qorquddan soruşmuşlar:

– Dədə, gün gələcək, yaz gedəcək, çiçəklər solacaq. Sağımıza baxsaq, quru ağac görürük. Solumuza baxsaq, kol-kos görürük. Bundan çıxış yolu varmı?

Dədə Qorqud fikir elədi, söylədi:

– Çiçəyin ömrünü uzatmaq olmaz. Qar da yağmalıdır, yağış da. Yer də su içməlidir, güc yığmalıdır. Ey igid ərənlər, nə bağrınızı qan edərsiniz? Sizin xatunlarınıza, qız-gəlinlərinizə elə bir sənət öyrədərəm ki, alaçığınızda iliniz on iki ay yaz olar, çiçək olar, buta olar, xonça olar. İstəmirsiniz?

Söz ehtiyatı. Müəllim mətnin bu parçasında rast gəlinən “buta”, “xonça” sözlərinin mənalarını soruşur. Bildirilir ki, bu sözlər xalçaçılıq terminləri – xalçalarda geniş istifadə olunan naxış adlarıdır (nümayiş olunur).

Müəllimin nəzərinə: xonçaya “göl”, “turunc”, “tabaq” da deyilir.

Mətnin davamı:

– İstərik, dədə, istərik, – deyə ərənlər bir ağızdan dilləndilər.

Onda Dədə Qorqud üzünü qızlara, qadınlara tutdu:

– Al, qızım, bu ipliği, bu ərişi, bu arğacı, bu həvəni. Bax bu qırmızı çadırın qabağında sizə bir hana quraram. Uğurunuz açıq olsun. Mən bu gün varam, sabah yox. Mən söylərəm, siz dinlərsiniz. Siz söylərsiniz öz qızınıza, qızınız da öz qızına...

Beləcə, Dədə Qorqud yun daramağı, cəhrədə ip əyirməyi, ip boyamağı, həvələməyi, ilmə vurmağı öyrətdi.

Söz ehtiyatı. “Əriş” (xalça dəzgahına – hanaya şaquli istiqamətdə çəkilən iplər), “arğac” (xalça dəzgahına – hanaya üfüqi istiqamətdə çəkilən iplər), “həvə” (xalçaçılıqda istifadə olunan alət), “cəhrə” (ip əyirmək üçün dəzgah) sözlərinin mənası açıqlanır.

Şifahi sual-cavab və ya iş vərəqindəki tapşırıqlar vasitəsilə dinləmə mətninin qavranıldığı yoxlanılır.

Müəllimin nəzərinə: Bu dərstdə keçilən xalçaçılıq terminlərindən yalnız “hana”, “ilmə” və “buta” sözlərinin mənimsədilməsi kifayətdir. Şagirdlərə bu terminləri cümlələrdə işlətmək tapşırıla bilər.

Müəllim: – “Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi” atalar sözünü necə izah edərdiniz? Bu atalar sözü ilə razısınız mı? Yalnız dostunmu köhnəsi yaxşıdır? Bəs kitabın, xalçanın, bəzək əşyasının, abidənin necə – təzəsi daha qiymətlidir, yoxsa köhnəsi?

Şagirdlər verilən suallar ətrafında fikir bildirirlər (kiçik debat da təşkil etmək olar).

Oxu

Dərsliyin 197-ci səhifəsindəki mətn oxunur. **Sual müsabiqəsi** üsulu tətbiq olunur.

Dərslikdəki tapşırıq yerinə yetirilir. Cavab “B” variantıdır.

Şagirdlər dinlədikləri və oxuduqları mətnlər arasındakı mövzu yaxınlığını müəyyən edirlər. (Hər iki mətndə Azərbaycan xalçalarının qədimliyindən danışılır.)

İş dəftərinin 136-cı səhifəsindəki 2-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Dil qaydaları

İş dəftərinin 136-cı səhifəsindəki 3-4-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

92-ci mövzu. BUTA (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin məzmunu ilə bağlı sualları cavablandıraraq mətni şüurlu oxuduğunu nümayiş etdirir.
2.2.5. Mətnin əsas hissələrini seçib nəql edir.	Verilən parçanın mətndəki yerini müəyyənləşdirir. Mətnin məzmununa uyğun olmayan fikri seçir.
3.1.1. Hüsrxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Tərkibində yazılışı çətin sözlər olan cümlələri seçir və orfoqrafik qaydalara uyğun olaraq köçürür.

Motivasiya

Müəllim buta şəklini şagirdlərə göstərir və sinfə bu sualla müraciət edir:

– *Bu naxış nəyi xatırladır?*

Şagirdlər müxtəlif fərziyyələr irəli sürürlər.

Oxu (Sual müsabiqəsi)

Dərsləyin 198-ci səhifəsindəki “Buta” mətni oxunur. **Sual müsabiqəsi** üsulu tətbiq olunur (bax: MMV, səh. 24-25). Dərsləkdəki tapşırıqlar yerinə yetirilir. Müəllimin köməyi ilə 1-ci tapşırıqda “C” variantının düzgün fikir olmadığı müəyyənləşdirilir.

2-ci tapşırığın cavab variantlarından biri: *xalı – xala – bala – bula – buta*.

Müəllim butaya həsr olunan bayatını söyləyir:

Gur xəzri əsdi, buta,

Səbrimi kəsdi, buta.

Söylə, axı neyləyim,

Yar yardan küsdü, buta.

Sual: – *Bu bayatı “Buta” mətninin hansı abzası ilə məzmunca səslənir?*

Yazı

Mətndən yazılışı çətin olan sözlərin işləndiyi cümlələr seçilir və dəftərə köçürülür (tovuz quşu, məşhur, tədqiqatçı və s.).

İş dəftərində (səh. 136) “Küsülü buta” naxışı rənglənir (ortadakı rəsm).

Dil qaydaları

Tapşırıq: – *Verilən sözləri əksmənalı sözlərlə əvəz edib cümlələrdə işlədin.*
qədim, sadə, sonra, daxili, parlaq, təsdiq, vətən

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

93-cü mövzu. BALABAN (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin məzmunu ilə bağlı sualları cavablandıraraq mətni şüurlu oxuduğunu nümayiş etdirir.
3.1.3. Verilmiş mətnin planını tutur və məzmununu yazır.	Sxematik illüstrasiyadan istifadə etməklə oxuduğu mətnin qısa məzmununu yazır.
4.1.1. Sait və samit səsləri xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.	Sait və samit səslərin fizioloji təbiətini (yaranma mexanizmini) araşdırır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mətndə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.

Motivasiya

Müəllim: – *Nəfəslə çalınan hansı musiqi alətlərini tanıyırsınız? Bu alətlər haqqında nə bilirsiniz?* (BİBÖ cədvəlindən istifadə etmək olar.)

Oxu

Mətn (dərslik, səh. 199) şagirdlər tərəfindən abzaslarla səslə oxunur. Yeni sözlərin mənası (müştük, xamit, qarğı, avaz və s.) açıqlanır. Müəllim vaxtaşırı oxuya fasilə verərək mətndəki məlumatları əyani vəsaitin (musiqi alətlərindən zurna və ya klarnet ola bilər) üzərində nümayiş etdirir.

Sual müsabiqəsi. MMV-nin 24-25-ci səhifələrində şərh edilmiş **Sual müsabiqəsi** üsulu tətbiq olunur. Sonda iş dəftərində (səh. 137, 1-3-cü çalışmalar) verilmiş çalışma və testlər vasitəsilə mətndəki məlumatların şagirdlər tərəfindən qavranılması yoxlanılır.

Araşdırma. Müəllim: – Bədnam erməni qonşularımız tar, kamança, balaban kimi alətləri öz adlarına çıxırlar. “Kamança” sözünün mənasını açıqlamaqla onun Azərbaycan musiqi aləti olduğunu sübut edin.

Müəllim “kaman” sözünün ilkin mənasını uşaqlara başa salır və alətin adının həmin sözdən götürüldüyünü deyir.

Yazı

İş dəftərinin 137-ci səhifəsindəki 4-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Şagirdlər sxematik şəkildən istifadə etməklə öz sözləri ilə balaban haqqında kiçik mətn yazırlar.

Dil qaydaları

Sual: – *Balabanın səsi danışiq səslərindən hansına daha çox bənzəyir?*

Şagirdlər təcrübə aparmaqla bu qənaətə gəlirlər ki, balaban səsi mahiyyət etibarilə (avazın yaranması, səsin uzana bilməsi) sait səslərə və bəzi cingiltili samitlərə (z, v) bənzəyir. Burada müştük səs telləri, korpusdakı elementlər (dəliklər və s.) isə ağız boşluğundakı danışiq üzləri (dil, dişlər, dodaqlar) rolunu oynayır.

Müəllimin nəzərinə: *Balabanda melodiyanın səslənməsi ilə danışiq səslərinin (sait səslərin və bəzi cingiltili samitlərin) yaranması mahiyyət etibarilə eynidir. Buna görə də müəllim bu mətndəki məlumatların şagirdlər tərəfindən bütün təfərrüatı ilə mənimsənilməsinə çalışmalıdır. Bunun üçün əyani vəsaitlərdən və empirik (öz üzərində təcrübədən keçirmək) üsullardan istifadə etmək vacibdir.*

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

94-cü mövzu. QƏDİM KİTABLAR (4 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətnlə bağlı faktoloji sualları cavablandırır.
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Dinlədiyi və oxuduğu mətnlər arasındakı mövzu yaxınlığını müəyyən edir və məlumatları ümumiləşdirərək təqdim edir.
3.1.1. Hüsrxət və orfoqrafiya qaydalarına riayət etməklə səliqəli və sürətlə yazır.	Verilmiş mətni hüsrxət normalarına uyğun yazır.
4.1.2. Sözlərin böyük hərflə yazılışına dair qaydaları (bayramlar və tarixi günlər) məqamına uyğun tətbiq edir.	Xüsusi isimləri böyük hərflə yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mətndə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.
4.1.4. Qrammatik mənalarına görə (isim, sifət, fə, say) sözləri qruplaşdırır.	Mürəkkəb sözlərin tərkibindəki nitq hissələrini müəyyənləşdirir.

Motivasiya

Müəllim: – *Sizin hamınızda eyni cür dərsliklər var. Bu dərsliklər mətbəələrdə çap olunur. Bəs sizcə, qədimdə, çap maşınları olmayan vaxt uşaqlar dərs öyrənmək üçün kitabları necə əldə edirdilər?*

Şagirdlər bu haqda fikirlərini söyləyirlər.

Oxu

Dərsləyin 200-cü səhifəsindəki mətn oxunur. Həmin səhifədəki suallar cavablandırılır.

Söz ehtiyatı. Şagirdlər “xəttat”, “əlyazma”, “miniatürçü” sözlərinin mənasını lüğət vasitəsilə izah edirlər: xəttat – kitabın üzünü köçürən sənətkar; əlyazma – əl ilə yazılmış mətn, kitab və s.; miniatürçü – kitablara müəyyən üslubda kiçik rəsmlər çəkən rəssam.

Müəllimin nəzərinə: *Müəllim bildirir ki, xəttatlıq sənəti incəsənətin ayrıca bir sahəsidir. Bu sahə “kalliqrafiya” adlanır. Bu sahənin mütəxəssislərinə isə “kalligraf” deyirlər. Xəttat – kitabın üzünü köçürən sənətkar, gözəl xətti olan adamdır. Əlyazma – əl ilə yazılmış mətn, kitab və s. deməkdir. “Miniatür” (isim, italyan sözü, incəsənət termini) sözünün bir neçə mənası var:*

- 1) qədim əlyazmalarda və kitablarda rəngli şəkil və ya yazı;
- 2) zərif işlənmiş kiçik rəsm;
- 3) kiçikhəcmli ədəbi və ya musiqi əsəri;
- 4) incə və zərif olan hər şey (miniatür kitab və ya saat).

Dinləmə

Müəllim: – *Bakıda Hacı Zeynalabdin Tağıyevin tikdirdiyi hansı binaları tanıyırsınız? Bu binalarda indi hansı təşkilatlar fəaliyyət göstərir? (Keçən dərslərdə şagirdlər bu haqda məlumat almışlar.)*

Müəllim aşağıdakı mətni səsləndirir:

ƏDƏBİYYATIMIZIN BEŞİYİ

Hacı Zeynalabdin Tağıyev xeyriyyəçilik məqsədi ilə Bakıda bir çox binalar tikdirmişdi. Onlardan biri də indiki İstiqlaliyyət küçəsində yerləşən Əlyazmalar İnstitutunun binasıdır. Tikintisi 1901-ci ildə başa çatmış bu binada keçən əsrin əvvəllərində Qızlar Seminariyası yerləşirdi. Həmin binanın zirzəmisini isə Tağıyev "Orucov qardaşları" mətbəəsinə kirayəyə vermişdi. Kirayə haqqı olaraq Orucov qardaşları seminariyanın qızları üçün kitablar çap edirdilər.

Hal-hazırda həmin binada Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu yerləşir. Burada müxtəlif dilləri və qədim əlifbaları bilən onlarla alim əlyazma və əski çap kitablarının tədqiqi, nəşri və bərpası ilə məşğul olur. İnstitutun fondunda 20 minə yaxın əlyazma saxlanılır. Onlardan ən qədimi IX əsrdə dəri üzərində yazılmış Quran surəsidir.

Şifahi sual-cavab yolu ilə mətndəki məlumatların qavranılması yoxlanılır.

Şagirdlər oxuduqları və dinlədikləri mətnlərdəki məlumatları ümumiləşdirərək vahid mətn şəklində təqdim edirlər.

Müəllimin nəzərinə: Növbəti günlərin birində "Miniatür kitab muzeyi"nə siniflə birlikdə ekskursiya təşkil edilməsi məqsədəuyğun olardı.

Dil qaydaları

Tapşırıqlar:

1. Dinlədiyiniz və oxuduğunuz mətnlərdəki xüsusi isimləri yazın.

Dərsliyin 200-cü səhifəsindəki 3-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Hər iki söz mürəkkəb söz olub isim və feilin birləşməsindən əmələ gəlib.

İş dəftərinin 138-ci səhifəsindəki 1-4-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yazı

Qruplarla iş. Müəllim hər qrupa özlərinin kitabını hazırlamağı tapşırır. Kitablار qruplara təqdim olunmuş dəftərdən hazırlanacaq. Qrup üzvlərindən biri xəttat vəzifəsini yerinə yetirəcək. Xəttat dərslikdəki mətnin bir hissəsini köçürəcək.

Təqdimatlarda nəfis tərtibat, hüsnxət normalarına riayət edilməsi nəzərə alınır.

Müşahidə və yazı işləri əsasında təlim məqsədinin nə dərəcədə reallaşdığı qiymətləndirilir.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

95-ci mövzu. KİTAB (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.2.1. Müşahidə etdiklərini, eşitdiklərini və oxuduqlarını müqayisə etməklə nəql edir.	Oxuduğu mətnləri müqayisə edərək ümumiləşdirmələr aparır.
2.1.2. Məndəki çoxmənalı sözləri fərqləndirir.	Çoxmənalı sözün məndəki mənasını müəyyənləşdirir.
2.2.4. Məndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin məzmunu ilə bağlı sualları cavablandıraraq mətni şüurlu oxuduğunu nümayiş etdirir. Mətnin ideyasını həyat haqqında düşüncələri ilə əlaqələndirərək fikir yürüdür.
3.1.3. Verilmiş mətnin planını tutur və məzmununu yazır.	Şeiri nəsrə çevirərək qısa məzmununu yazır.
4.1.2. Sözlərin böyük hərflə yazılışına dair qaydaları (bayramlar və tarixi günlər) məqamına uyğun tətbiq edir.	İmla yazarkən xüsusi isimlərin böyük hərflə yazılışı qaydalarına riayət edir.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Yazdığı imla mətnini orfoqrafik cəhətdən yoxlamaq üçün lüğətdən istifadə edir. Məndə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.
4.1.4. Qrammatik mənalarına görə (isim, sifət, fel, say) sözləri qruplaşdırır.	Feilləri zamanına görə fərqləndirir.
4.1.6. Cümlədə sözlərin düzgün ardıcılığını müəyyən edir.	Şeiri nəsrə çevirərkən cümlədəki sözlərin düzgün ardıcılığını müəyyən edir.
4.1.7. Məqsəd və intonasianı dəyişməklə verilmiş cümləni müxtəlif məqamlarda işlədir.	Nəqli, sual və əmr cümlələrini fərqləndirir.

Motivasiya (söz assosiasiyası)**Müəllim:** – “*Kitab*” dedikdə yadınıza nə düşür?

“Bilik”, “şeir”, “dərs”, “hekayələr”, “Cırtan”, “nağıl”, “təmsil”, “şair”, “yazıçı” kimi sözlər səsləndirilə bilər.

Oxu

Dərsləyin 201-ci səhifəsindəki “*Kitab*” şeiri ifadəli oxunur (ifadəli oxu müsabiqəsi keçirilə bilər).

Söz ehtiyatı. Birinci bənddə verilən “günü günə qatdılar” ifadəsinin leksik mənasını və ona əks olan ifadəni müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirirlər (*günü günə qatmaq – dayanmadan çalışmaq; əksmənalı ifadə – günü günə satmaq*).

Suallar:

1. Şeirdə neçə bənd var?
2. Hər bənddə neçə misra var?
3. Hər misrada neçə heca var?
4. Bəndlərin hansı misraları qəfiyələndir?

1-ci tapşırıq. Şeirin 1-5-ci bəndlərində qafiyələnmə **a b a b** sxeminə, sonuncu bənddə isə **a a b b** sxeminə uyğundur. Deməli, cavab 6-cı bənddəki misralardır.

2-ci tapşırıq. Şeirdə şairlərdən Nizami Gəncəvinin və Mirzə Ələkbər Sabirin adları çəkilir.

3-cü tapşırıq. Tapşırıqda verilmiş ardıcılıq aşağıdakı kimi davam edə bilər:

Karlson, şahzadə Eduard, Tom, Fitnə, Fatma və s.

4-cü tapşırıq. Cavab "C" variantıdır.

İş dəftərinin 138-ci səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yazı

Qruplarla iş. Şagirdlər dörd qrupa bölünür. Müəllim şeirin birinci dörd bəndini qruplar arasında bölüşdürüb nəslrə ifadə etmək tapşırığı verir.

Sinifdən xaric oxu. "Basat və Təpəgöz" (Kitabi-Dədə Qorqud) dan).

Dil qaydaları

Şeirin cümlə şəklində verilmiş misraları seçilib dəftərə yazılır.

Cütlərlə iş. Müəllim lövhədə üç söz yazır: "dəniz", "fırtına", "qayıq". Tapşırıq: – Bu üç sözdən istifadə edərək cümlə qurun.

Qruplarla iş.

- I qrup. Dərslik, səh. 202, tap. 6.
- II qrup. Dərslik, səh. 202, tap. 7.
- III qrup. Dərslik səh. 202, tap. 8.
- IV qrup. İş dəftəri, səh. 138, tap. 5.

Qrupların təqdimatları dinlənilir və müzakirə olunur.

Dərslik və iş dəftərindəki mövzu ilə bağlı digər tapşırıqlar yerinə yetirilir.

İmla mətni

Sözlərin böyük hərflə yazılışına dair qaydalardan məqamında istifadə edilməsinə diqqət yetirilir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI (64 söz)

Azərbaycan Respublikası Rusiya, Gürcüstan, Türkiyə, İran və başqa ölkələrlə həmsərhəddir. Ölkəmiz Xəzər dənizinin sahilində yerləşir. Gəncə, Sumqayıt, Mingəçevir, Şirvan respublikamızın ən böyük şəhərləridir. Naxçıvan Muxtar Respublikası da Azərbaycanın tərkibinə daxildir.

Ölkəmizdə ən böyük çaylar Kür və Araz, ən uca dağlar isə Bazardüzü və Şahdağdır. Azərbaycanın Muğan və Mil kimi böyük düzləri, Kəpəz dağının ətəyində yerləşən füsunkar Göygölü var.

Paytaxt şəhərimiz isə günü-gündən gözəlləşən Bakıdır.

Qiymətləndirmə. Təqdimata, diskussiyaya və tətbiqetmənin nəticələrinə əsasən aparılır.

96-cı mövzu. HOP-HOP (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Bədii əsərin müəyyən hissəsini oxuduqdan sonra baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırır.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Müəyyən mövzu ilə bağlı hekayə qurub yazır.
4.1.2. Sözlərin böyük hərflə yazılışına dair qaydaları (bayramlar və tarixi günlər) məqamına uyğun tətbiq edir.	Xüsusi isimləri və mürəkkəb adları böyük hərflə yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Mətndə rast gəldiyi yeni söz və ifadələrin mənasını lüğət vasitəsilə araşdırır və izah edir.

Motivasiya

Müəllim: – Azərbaycanda ilk milli qəzetin adı nə idi? (“Əkinçi”) Bu qəzeti kim nəşr etdirirdi? (H.Zərdabi) “Molla Nəsrəddin” deyəndə yadınıza nə düşür? (İlqar) Biz bu il Cəlil Məmməd-quluzadənin hansı əsərlərini oxumuşuq? (“İki alma”, “Quzu”) Bəs Mirzə Ələkbər Sabirin hansı şeirlərini bilirsiniz?

Oxu (proqnozlaşdırma). Dərsliyin 203-cü səhifəsindəki “Hop-hop” mətninin birinci üç abzası oxunduqdan sonra müəllim sualla müraciət edir:

– Sizcə, nəyə görə bu mətn “Hop-hop” adlanır?

Şagirdlərin versiyaları dinlənir. Mətnin davamı oxunur və versiyalarla müqayisə olunur.

1-ci tapşırıq. Cavab “B” variantıdır.

2-ci tapşırıq. M.Ə.Sabir əsərlərində dövrünün haqsızlıqlarını əks etdirirdi. Ona qarşı olan təqiblərdən, təzyiqlərdən qorunmaq üçün şeirlərini imzasız yazırdı.

Yazı

Müəllim şagirdlərə kiçik bir hekayə yazmağı tapşırır. Yaxşı olar ki, hekayənin mövzusu haqqında da qısa məlumat verilsin. Şagirdlər yazdıqları mətnin sonunda özlərinə seçdikləri təxəllüs də qeyd edirlər.

Dil qaydaları

Müəllim “Hop-hop” mətnindən böyük hərflə yazılan sözləri seçib dəftərə yazmağı və aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmağı tapşırır:

İnsan ad və soyadları, təxəllüs	Jurnal, kitab adı

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

97-ci mövzu. XALQIN MALINI XALQA SATMAZLAR (2 saat)

Məzmun standartları	Təlim məqsədləri
1.1.1. Dinlədiyi fikirləri müqayisəli təhlil edir.	Dinlədiyi mətndəki məlumatlarla bağlı fikir yürüdür.
2.2.4. Mətndəki əsas fikrə münasibətini bildirir.	Mətnin məzmunu ilə bağlı sualları cavablandıraraq mətni şüurlu oxuduğunu nümayiş etdirir.
3.1.4. Təsvir və nəqli xarakterli inşalar yazır.	Verilmiş mövzu üzrə məqalə hazırlayıb yazır.
4.1.3. Rast gəldiyi yeni sözlərin mənasını, yazılış və tələffüzünü müəyyənləşdirmək üçün lüğət və sorğu kitablarından istifadə edir.	Lüğətin köməyi ilə deyilişi və yazılışı fərqlənən sözlərin düzgün yazılışını müəyyənləşdirir.

Motivasiya

Müəllim şagirdlərlə birlikdə bir xalq mahnısı oxuyur (“Qaragilə” və ya “Pəncərədən daş gəlir”).

Sual: – *Xalq mahnılarının bəstəkar mahnılarından fərqi nədədir? (1. Xalq mahnıları daha qədimdir. 2. Xalq mahnısının müəllifi məlum deyil, ağızdan-ağıza, şifahi yayılır) Bəs sizcə, xalq mahnıları günümüze necə gəlib çatmışdır?*

Şagirdlərin fikirləri dinlənir və müzakirə olunur.

Oxu (Ziqzaq)

Dərsləyin 204-205-ci səhifələrindəki mətn dörd hissəyə bölünür və **Ziqzaq** üsulu ilə oxunur (bax: MMV, səh. 26): 1) I abzas; 2) II abzas; 3) bəstəkarla xanəndənin dialoqu; 4) sonuncu iki abzas. Sonda hər qrupun nümayəndəsi mətni nəql edir. Müəllim qalan şagirdlərə tapşırır ki, nəql zamanı yaddan çıxmış vacib məqamları qeyd etsinlər və nəqlin sonunda öz qeydlərini söyləsinlər. Dərsləyin 205-ci səhifəsindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Söz ehtiyatı. Müəllim mətndəki “itib-batmaq” mürəkkəb feilinin yaranma yolunu müəyyənləşdirməyi tapşırır (yaxınmənalı sözlərin birləşməsi ilə). “Zəhmət haqqı” ifadəsinin sinonimlərini müəyyənləşdirirlər (məvacib, maaş, donluq). Müəllim bildirir ki, bu sözlərdən biri – “donluq” artıq ədəbi dildə işlənmir.

Dinləmə

Müəllim: – *Bakıda fəaliyyət göstərən hansı teatrları tanıyırsınız? (Kukla Teatrı, Dram Teatrı, Musiqili Teatr, Opera və Balet Teatrı və s.) Bu teatrlarda göstərilən tamaşalar birbirindən nə ilə fərqlənir? Heç teatrda və ya televiziya vasitəsilə operaya baxmırsınız mı? Opera tamaşası gördüyünüz başqa tamaşalardan nə ilə fərqlənir?*

Şagirdlərin fikirləri dinlənir və müzakirə olunur.

İLK OPERAMIZ – “LEYLİ VƏ MƏCNUN”

Opera da dram kimi, tamaşaya qoyulmaq üçün yazılan səhnə əsəridir. Lakin burada rolları oynayan qəhrəmanların ifası və hərəkətləri musiqi ilə müşayiət olunur.

İlk Azərbaycan operası “Leyli və Məcnun” adlanır. Bu əsəri dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyli yazmışdır. Lakin həmin dövrdə “Leyli və Məcnun” operasını səhnələşdirmək heç də asan deyildi. Axı o vaxt Azərbaycanda qadın aktyorlar yox idi. Ona görə də Üzeyir bəy

Leyli rolunu oynamağı Əhməd bəy Ağdamskiyə tapşırılmalı olur. Əhməd bəy işinin öhdəsindən elə sənətkarlıqla gəlir ki, tamaşaçılar Leyli rolunu kişi aktyorun oynadığını hiss etmirlər. Məcnun rolunun ilk ifaçısı isə Hüseynqulu Sarabski olmuşdur.

Üzeyir bəy opera yazmağa başlayanda cəmi 22 yaşı vardı. Dahi bəstəkar bunu belə xatırlayır: "On üç yaşımda Şuşada bir səhnəcik gördüm. Bu səhnəcik böyük şairimiz Füzulinin "Leyli və Məcnun" poeması əsasında hazırlanmışdı. Səhnəcik məni çox həyəcanlandırdı. Bir neçə ildən sonra qərara gəldim ki, "Leyli və Məcnun" poeması əsasında opera yazım".

Beləcə, 1908-ci ildə, soyuq bir qış günündə Üzeyir bəy və onun sənətçi dostları Bakıda ilk Azərbaycan operasını səhnələşdirdilər. Tamaşa Hacı Zeynalabdin Tağıyevin açdığı teatr binasında göstərildi. Beləliklə, Azərbaycan mədəniyyəti tarixinə daha bir şanlı səhifə yazıldı. "Leyli və Məcnun" təkcə Azərbaycanda deyil, bütün Şərqdə ilk opera əsəri hesab olunur.

Dinləmə mətni ilə bağlı suallar verilir:

1. Mətdən hansı məlumatları əldə etdiniz?
 2. Əhməd bəy Ağdamski, Hüseynqulu Sarabski, ... Hansı ad ardıcılığı davam etdirə bilər?
- A) Səttar Bəhlulzadə B) Alim Qasımov C) Fikrət Əmirov

Yazı (divar qəzeti)

Əqli həmlə. Müəllim: – Biz dərsliyin son bölməsində mədəni irsimiz haqqında müəyyən məlumatlar aldıq. İndi deyə bilərsinizmi, "mədəni irs" dedikdə nəyi nəzərdə tuturuq? (**tarixi memarlıq abidələrimiz, musiqi alətlərimiz və əsərlərimiz, xalçalarımız, təsviri sənət əsərlərimiz, kitablarımız və s.**) Siz öyrəndiniz ki, ən qədim xalçamız olan Bərdə xalısı, ən qiymətli xalçamız olan "Şeyx Səfi" xalçası, məşhur xəttatlarımızın yaratdığı bir çox kitablar xarici muzeylərdə saxlanılır. Sizcə, bu niyə baş verib? Nəyə görə biz bu əsərləri öz muzeylərimizdə görə bilmirik?

Şagirdlər bu qənaətə gəlirlər ki, ayrı-ayrı dövrlərdə müəyyən insanlar mədəni irsimizin nümunələrini qorumaq əvəzinə onları əcnəbilərə bağışlamış və ya satmışlar. Bunun təkrar olunmaması üçün biz mədəni irsimizi göz bəbəyi kimi qorumalıyıq.

Müəllim təklif edir ki, sinfin növbəti (bu il üçün sonuncu) divar qəzeti buraxılsın və qəzetin bu nömrəsi "Mədəni irsimizi qoruyaq" mövzusunda həsr olunsun.

Şagirdlər redaksiya heyətini seçir və iş bölgüsü aparırlar:

- baş redaktor (redaksiyanın işinə rəhbərlik edir, əlaqələndirmə funksiyasını yerinə yetirir);
- redaktorlar (məqalələrin savadlı yazılmasına nəzarət edirlər);
- müxbirlər (məqalələri yazırlar);
- xəttatlar (məqalələri gözəl xətlə köçürürlər);
- rəssamlar (məqalələr üçün şəkillər çəkirlər);
- tərtibatçı-dizaynerlər (məqalələri qəzet səhifəsində yerləşdirirlər).

Müəllim şagirdlərə fərdi bacarıqlarına uyğun vəzifə tapşırılmasına nəzarət edir.

Yazılacaq məqalələrin başlıqları müəyyən olunur:

- Tarixi memarlıq abidələrimiz. Onları qorumaq üçün nə etməliyik?
- Xalçalarımız
- Azərbaycanın musiqi mədəniyyəti (musiqi alətləri, xalq musiqisi, bəstəkar musiqisi)
- Azərbaycanda kitabın tarixi

Qiymətləndirmə. Müəllimin hazırladığı meyarlara əsasən aparılır.

ÜMUMİLƏŞDİRİCİ TƏKRAR (2 saat)

Bu dərisdə dərsləyin 206-207-ci səhifələrində verilmiş sual və tapşırıqlar yerinə yetirilir, müvafiq bölmədə tədris olunmuş materiallar təkrarlanır. Bununla yanaşı, müəllim həm özünün hazırladığı materiallardan, həm də müxtəlif qiymətləndirmə vasitələrindən istifadə edə bilər. Tapşırıqların seçimi zamanı bölmədə reallaşdırılmış standartları əsas götürmək lazımdır.

BÖLMƏ ÜZRƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ (2 saat)

DİNLƏMƏ

NEMAN ŞAH VƏ USTA SİMNAR

Bəhram anadan olanda atası onu tərbiyə olunmaq üçün dostu Neman şahın sarayına göndərirdi. Neman qərara gəldi ki, Bəhram üçün şahzadənin adına layiq qəsr tikdirdirsin.

Şaha dedilər ki, belə bir qəsri yalnız Rum ölkəsində yaşayan usta Simnar tikə bilər.

Neman Simnarı öz sarayına dəvət etdi. Ona tapşırıq ki, başı buludlara dəyən bir saray ucaltsın.

Simnarın tikdiyi saray Nemanın çox xoşuna gəldi. Doğrudan da, cahanda hələ belə uca bina olmamışdı. Şah memara söz verdiyindən ikiqat artıq zəhmət haqqı verdi. Onun əli-açıqlığını gören Simnar dedi:

– Bilsəydim bu qədər pul alacağam, bundan da uca saray tikərdim.

Neman soruşdu:

– Deməli, çox mizd versələr, bundan da yaxşı qəsr tikə bilərsən?

Simnar cavab verdi:

– İstəyirsən elə bir bina ucaldım ki, bu saray onun yanında daxmaya oxşasın...

Neman çox şöhrətpərəst idi. İstəyirdi ki, onun tikdirdiyi sarayı barmaqla göstərsinlər. Simnarın sözlərindən sonra şah cəlladı çağıraraq əmr etdi ki, memarı qəsrin başından aşağı atsınlar.

Nizami Gəncəvi ("Yeddi gözəl" poeməsindən)

1. Uyğunluğu müəyyən et.

A) Bəhram	1) memar
B) Simnar	2) şah
C) Neman	3) şahzadə

2. Yaxınmənalı sözləri müəyyən et.

A) qəsr	B) xələt	C) cahan

dünya	A	B	C
saray	A	B	C
peşkəş	A	B	C

3. Neman sarayı kimin üçün tikdirirdi?

A) özü üçün	B) oğlu üçün	C) dostunun oğlu üçün

4. Nəyə görə Neman şah usta Simnarı qəsrin başından atdırdı?

- A) Simnarın tikdiyi saray xoşuna gəlmədi.
- B) İstəməirdi ki, Simnar bundan da uca saray tiksin.
- C) Simnarın lovğalığı şahı əsəbiləşdirmişdi.

5. Verilmiş cümlədə məsdər şəklində olan feil hansıdır?

Bəhram anadan olanda atası onu tərbiyə olunmaq üçün dostu Neman şahın sarayına göndərdi.

- A) anadan olanda B) tərbiyə olunmaq C) göndərdi

YAZI

İmla. Neman şahla usta Simnarın dialoqu müəllimin diktəsi ilə şagirdlər tərəfindən yazılır.

OXU

ŞƏKİ XAN SARAYI

Şəki xan sarayı Azərbaycan memarlığının incisi hesab olunur. Onu Şəki xanı Hüseyn xan tikdirmişdir. Xan sarayı Şəki xanlarının yay iqamətgahı idi. Xan və onun ailəsi qışı başqa bir sarayda keçirirdilər. Amma həmin saray günümüze gəlib çatmamışdır.

300 il əvvəl tikilən bu abidə altı otaq, dörd dəhliz və iki eyvandan ibarətdir. İkimərtəbəli sarayın divarları rəsmlərlə bəzədilib. Həmin rəsmlər bir neçə rəssam tərəfindən çəkilmişdir. Onların adları sarayın bir neçə yerində divarlara nəqş edilmişdir. Maraqlıdır ki, yalnız sarayın divarları deyil, tavanı da rəngbərəng naxışlarla örtülüdür.

Şəki xan sarayının ən heyrətamiz cəhəti odur ki, sarayın tikintisində birçə mismardan belə istifadə edilməmişdir. Onun inşa olunduğu ağac və şüşə parçaları böyük ustalıqla bir-birinə geydirilmişdir. Bu zaman nəinki mismar, heç yapışqandan da istifadə olunmamışdır.

1. Mətnin məzmunu ilə bağlı hansı fikir doğrudur?

- A) Şəki xan sarayının memarı Hüseyn xan olmuşdur.
- B) Şəki xan sarayı günümüze kimi gəlib çatmamışdır.
- C) Sarayın tikintisində mismardan istifadə edilməmişdir.

2. Mətnin məzmunundan belə bir nəticə çıxarmaq olar.

- A) Saraydakı divar rəsmlərinin müəllifləri məlumdur.
- B) 300 il əvvəl mismar və yapışqan hələ icad edilməmişdi.
- C) Sarayın hər mərtəbəsində bir eyvan var.

3. Mətnə hansı suala cavab yoxdur?

- A) Ustalar yapışqansız, mismarsız qapı-pəncərəni necə düzəldirdilər?
- B) Şəki xanının qış sarayı harada yerləşirdi?
- C) Sarayın divar rəsmlərini çəkmiş rəssamların adı ilə bağlı necə məlumat əldə etmək olar?

4. Göy rənglə verilmiş ifadəni hansı sözlə əvəz etmək olar?

- A) yazıldığı B) tikildiyi C) çəkildiyi

DİL QAYDALARI**1. 2-ci abzasın birinci cümləsində neçə say var?**

- A) iki B) üç C) dörd

2. Hansı fikir doğrudur?

- A) Əlifbamızda 34 hərf var.
B) Səslərin tələffüzündə dil, dodaq iştirak edir.
C) Səsləri yazırıq, hərfləri tələffüz edirik.

3. Yalnız qalın saitlərdən ibarət sözlər hansı sıradadır?

- A) yaşıl, oturacaq
B) mülayim, işıq
C) ördək, bülbul

4. Hansı sırada kar samitlər və onların cingiltili qarşılığı verilib?

- A) p – f, b – d, s – ş
B) g – ğ, m – n, c – ç
C) f – v, t – d, ş – j

5. Sözlərdən birində sonuncu samiti ləğv etdikdə yeni söz yaranır.

- A) hiss B) xətt C) həzz

6. Yaxınmənalı feillər hansı sıradadır?

- A) qaçdı, tutdu
B) yığdı, topladı
C) hündür, uca

7. Düzgün cümləni seç.

- A) Bu tamaşa mənim xoşum gəldi.
B) Bu tamaşadan mənim xoşuma gəldi.
C) Bu tamaşadan mənim xoşum gəldi.

8. Hansı cümlədə xəbər *necədir?* sualına cavab verir?

- A) O ağacın meyvəsi şirindir.
B) Ali məktəbdə oxumaq ən böyük məqsədimdir.
C) Bakı gözəl şəhərdir.

BURAXILIŞ MƏLUMATI

AZƏRBAYCAN DİLİ 3

*Ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinfi üçün
Azərbaycan dili (tədris dili kimi) fənni üzrə*

METODİK VƏSAİT

Tərtibçi heyət:

<i>Müəlliflər:</i>	<i>Rafiq İsmayılov Gülşən Orucova Nərinə Qaragözova</i>
<i>Redaktorlar:</i>	<i>Solmaz Abdullayeva Nigar Həbibova</i>
<i>Bədii tərtibat:</i>	<i>Rəşad Nəbiyev</i>
<i>Korrektor:</i>	<i>Aqşin Məsimov</i>

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin qrif nömrəsi:
2018-044

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – 2018

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Fiziki çap vərəqi 29. Formatı 57x82 1/8. Səhifə sayı 232
Ofset çapı. Ofset kağızı. Tiraj 7659. Pulsuz. Bakı – 2018

“Altun kitab”

AZ1130, Bakı, Ə.Naxçıvani küçəsi – 15A
www.altunkitab.az

PULSUZ